

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
ΟΛΥΜΠΙΑΣ

Σημείωση Πνευματικής Ιδιοκτησίας: Το Ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού - Τομέο Αρχαιολογικών Πόρων έχει πνευματική ιδιοκτησία επί των φωτογραφιών των αρχαιολογικών εκθεμάτων του Αρχαιολογικού Μουσείου Ολυμπίας που περιέχονται στην παρούσα έκδοση και επί των αρχαίων που αποτελούν το οπτικό περιεχόμενο των φωτογραφιών (ν. 3028/2002).

© Τράπεζα EFG Eurobank Ergasias A.E. / Κοινωνικός Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση
ISBN 978-960-89539-3-4

ΓΕΩΡΓΙΑ ΕΜΜ. ΧΑΤΖΗ

ΤΟ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ
ΜΟΥΣΕΙΟ
ΟΛΥΜΠΙΑΣ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	ΣΕΛ. 11
ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ κ. ΜΑΡΙΑΝΝΑΣ ΛΑΣΤΗ	15
ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ	14
ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΟΛΥΜΠΙΑΣ <i>Το περιώνυμο Ιερό. Το ιστορικό των ανακαφών</i>	16
ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ <i>Πρωτότυπο στην Ιστορία της Άλτιως</i>	57
<i>Η πρόσηψη επειδή του Ιερού</i>	48
Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΪΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ <i>Η Ολυμπία Χαλκιδόθηκε του Αρχαιοελληνικού Κόσμου</i>	80
<i>Τα πρώτα οικοδομήματα και ο αρχιτεκτονικός τους διάκοσμος</i>	159
<i>Τα ελεύθερα έργα της μεγάλης επιτολιστικής</i>	169
Η ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 5ο ΑΙΩΝΑ π.Χ. <i>Αισθητός Ρυθμός: Ο Ναός του Διός και ο γλυπτός του διάκοσμος</i>	185
	202
ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΑΕΤΩΜΑ	205
ΔΥΤΙΚΟ ΑΕΤΩΜΑ	220
ΜΕΤΟΠΙΕΣ	252
ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ <i>Ο Φειδίας, ο καλλοστός του Διός και το εργατήριο του μεγάλου γλύπτη</i>	276
<i>Η Νίκη του Μενόδατου Παιωνίου</i>	294
ΤΟ ΙΕΡΟ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 4ο ΑΙ. π.Χ. ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ <i>Εργές, έργον τέχνης Πραξιτέλους</i>	505
<i>Ευεργέτες, αναθήματα και οικοδομήματα</i>	511
	521
Η ΟΛΥΜΠΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ (1ος αι. π.Χ. - 4ος αι. μ.Χ.)	528
ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ ΑΓΩΝΩΝ ΚΑΙ Η ΕΓΚΑΤΑΛΕΪΨΗ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ	557
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	565

«ΕΝ ΤΩ ΚΑΛΕΣΤΩ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΤΟΠΩ» βρίσκεται η Ολυμπία, το πιο λαμπρό και δοξαζόμενο ελληνικό Ιερό, αφιερωμένο στον πατέρα των θεών και των ανθρώπων, τον Δία. Τόπος ιδιαίτερα φορτισμένος συναισθηματικά αλλά και ιδεολογικά, κατάφερε να μετεξελιχθεί στους αιώνες σε κιβωτό αξιών πανανθρώπινων αλλά και διαχρονικά επίκαιρων.

Η ειρήνη, η συμφιλίωση, η ευγενής άμιλλα και το ευ αγωνίζεσθαι, ως αρετές άμεσα συνδεδεμένες με τους Ολυμπιακούς Αγώνες, ανέβλυσαν από την Ολυμπία. Γ' αυτό και εμείς κάθε τέσσερα χρόνια επιστρέφουμε εκεί για να αναβαπτιστούμε σ' αυτές!

Τη διαχρονικότητα του Ιερού καταδεικνύει το πλήθος των αρχαιολογικών μνημείων και αρχαιολογικών ευρημάτων που αποκαλύφθηκαν κατά τη συστηματική ανασκαφική μελέτη του Ιερού από τη Γερμανική Αρχαιολογική Σχολή, μέρος των οποίων στεγάζεται στο Μουσείο της Ολυμπίας. Ένα μουσείο μοναδικό σε ολόκληρο τον κόσμο.

Αυτόν ακριβώς τον πλούτο παρουσιάζουν και αναδεικνύουν με τρόπο μοναδικό το Κοινοαφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση και η Eurobank EFG μέσω της πολυτελούς έκδοσης που κρατάμε σήμερα στα χέρια μας.

Η Ολυμπία βρίσκεται στο κέντρο των δράσεων του Υπουργείου Πολιτισμού. Στόχος μας είναι να ενισχυθεί ο διαχρονικός χαρακτήρας του χώρου. Γ' αυτό και το ιστορικό Σύγγραμμο, σήμερα Μουσείο της Ιστορίας των Ολυμπιακών Αγώνων, θα παρουσιάσει στο κοινό την Ψηφιακή Έκθεση της Ιστορίας των Αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων.

Αξίζω συγκαρτητήρια σε όλους τους συντελεστές της έκδοσης, την οποία καιρετιζώ με ιδιαίτερη χαρά και συγκίνηση.

ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΛΙΑΠΗΣ
Υπουργός Πολιτισμού

ΠΕΡΙΠΛΩΝΤΑΣ στον αρχαιολογικό χώρο της Ολυμπίας, τα μνημεία του πανελληνίου ιερού σέκουν σιωπηλοί μάρτυρες ενός μακρινού νοσταλγικού παρελθόντος. Αρκεί όμως μία επίσκεψη στο Αρχαιολογικό της Μουσείο για να κάνει προφανή τη θεϊκή επιλογή αυτού του τόπου για την τέλεση των πρώτων αγώνων.

Το «Μουσείον» των αρχαίων ελληνικών χρόνων ήταν κατά τον Λισίχνη «σχολείον τέχνης» και τόπος λατρείας των εννέα Μουσών. Το Μουσείο της σύγχρονης αντίληψης είναι ένα αέναο ταξίδι στο χρόνο, μία αμφίδρομη διαλεκτική σκέψη παρόντος και παρελθόντος σε μια προσπάθεια αφήτησης της συλλογικής συνείδησης και σύνθεσης της γνώσης γύρω από τον αρχαίο ελληνικό κόσμο.

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας, στο οποίο το Κοινοφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση και η Eurobank EFG αφιερώνουν τη φειτινή έκδοσή τους στο πλαίσιο της σειράς *Ο Κόσμος των Μουσείων*, πραγματώνει και υπηρετεί τον διπλό αυτό ρόλο μέσα από την απαρύμλλη μορφική, αισθητική και γνωστικού περιεχομένου περιήγηση στα αριστουργήματα της αρχαίας ελληνικής τέχνης. Η αριστοδοξία μεταξύ Πέλοπα και Οινόμου, η φτερωτή Νίκη του Παιωνίου, ο Ερμής του Πραξίτελη, είναι μερικά μόνο από τα αριστουργήματα, αρχαιολογικά πλέον σύμβολα, της ιστορίας της γλυπτικής, που ζωντανεύουν και εκφράζουν έννοιες, ιδέες και ιδανικά, όπως το μέτρο, η ευγενής άμιλλα, ο οικουμενισμός, το ευ αγωνίζεσθαι, που οι ταχείς και αγωνιακοί ρυθμοί της σύγχρονης εποχής συχνά παραγκωνίζουν και προσπερνούν.

Η πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου δεν οριοθετείται στα μνημειακά κατάλοιπα ενός ένδοξου παρελθόντος αλλά και στο φυσικό περιβάλλον που τα φιλοξενεί. Ο ιερός τόπος της Ολυμπίας δοκιμάστηκε σκληρά το 2007. Μαζί του, συμβολικά, και ολόκληρη η ανθρωπότητα. Κατάφερε όμως, με τη δύναμη της συνεργασίας και της αλληλεγγύης, να αναγεννηθεί. Το έργο της αναδάσωσης των λόφων που περιβάλλουν το Μουσείο της Αρχαίας Ολυμπίας ήταν πρόκληση, ένα μεγάλο οστούχημα που έγινε πράξη, χάρη στις εύστοχες επιλογές του Υπουργείου Πολιτισμού και τη χρηματοδότηση του Κοινοφελούς Ίδρυματος Ιωάννη Σ. Λάτση και της Eurobank EFG.

Θερμές ευχαριστίες και συγκαρτερήρια αξίζουν σε όλους όσοι συνέβαλαν στη δημιουργία της παρούσας έκδοσης. Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει στη συγγραφέα, αρχαιολόγο κυρία Γεωργία Εμμ. Χατζή, η οποία στις σελίδες αυτού του βιβλίου κατέθεσε την επιστημονική της γνώση και αποτόμωσε την ανθρώπινη ευαισθησία της.

ΜΑΡΙΑΝΝΑ Ι. ΛΑΤΣΗ

ΖΥΣ και ΦΕΙΔΙΑΣ, Ερμής και Πραξιτέλης, Νίκη και Παυόνιος, Γανυμήδης, Απόλλων, Ηρακλής και Αθηνά, Πέλοψ και Οινόμαος, Λαίπθες και Κένταυροι, Γίγαντες και θεοί, άγνωστοι και επώνυμοι καλλιτέχνες, λαμπροί Ολυμπιονίκες γράφουν την ιστορία του μεγάλου ιερού της Ολυμπίας. Ακμάζουν και παρακμάζουν, βυθίζονται στην απόλυτη λήθη και αναδύονται θριαμβευτικά μέσω της αρχαιολογικής σκαπάνης, που επιβεβαιώνει τη μαρτυρία του Παιουσάνη και τους επνίκους του Πινδάρου.

Η αρχαιολογική έρευνα του ιερού του Διός από το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ίνστιτούτο προσέφερε στην επιστημονική κοινότητα το ορατό τμήμα της ιστορίας της Ολυμπίας και των Ολυμπιακών Αγώνων. Αποκάλυψε μνημεία και αναθήματα, προέβαλε τα ευρήματα στο ιστορικό Μουσείο της, το Σύγγρειον, και πολύ σύντομα το έργο αυτό του τέλους του 19ου αιώνα δημοσιεύτηκε. Η ανάδειξη των μνημείων της ιερής Άλτεως και, κυρίως, το εκπληκτικό πλήθος των κατεδοχών χάλκινων αλλά και των λοιπών σφαιρομάτων στον κύριο του ιερού, τον Δία, αποτελούν ανεκτίμητη προσφορά στην επιστήμη και στην ανθρωπότητα.

Η παρούσα έκδοση, τέσσερα χρόνια μετά την επανίδρυση των Μουσείων της Ολυμπίας, η οποία υπήρξε μείζον έργο της Εφορείας και άλλων συναδέλφων υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού στο πλαίσιο της προετοιμασίας της χώρας μας για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, επιχειρεί να προσφέρει στο ευρύ κοινό το πανόραμα των θησαυρών της Ολυμπίας, ουσιαστικά των σφαιρομάτων ανθρώπων και πόλεων στο πολυύμνητο ιερό της. Σε αυτήν προβάλλονται τα πλέον αντιπροσωπευτικά έργα τέχνης του Αρχαιολογικού Μουσείου της, ορισμένα από την έκθεση του Παλαιού Μουσείου και πλέον Μουσείου της Ιστορίας των Αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων, αλλά και μερικά από τον ομητικό των αποθηκών της, μάλιστα δε από τη μοναδική σε πλούτο αναθημάτων ανά τον κόσμο καλοθήκη της.

Η πρόταση του Γενικού Διευθυντή του Ομίλου Λάτορ κ. Βαγγέλι Χρόνη προς την υπογραφομένη να αναλάβει τη συγγραφή του κειμένου της έκδοσης αυτής για το Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας, δεκάτης στη σειρά *Ο Κύκλος των Μουσείων* την οποία εκδίδει το Κοινοφελές Ίδρυμα Ι. Σ. Λάτορ και η Eurobank EFG, πλθε λίγους μήνες αφότου είχα αναλάβει καθήκοντα εφόρου στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Ολυμπίας, την οποία από το 1980 υπηρετώ σπατά ως επιμελήτρια των Αρχαιοτήτων. Συνέπνευ με την αυτονόμηση της Εφορείας και την ανάληψη της ευθύνης και της μέριμνας αποκλειστικά για τα μνημεία και τις αρχαιότητες του Νομού Ηλείας, υλοποιήθηκε ως κείμενο σε περίοδο που ακολούθησε τη μεγάλη δοκιμασία του τόπου από τη θενατική κόλαση που έπληξε την Ηλεία και το φυσικό τοπίο της Ολυμπίας τον Αύγουστο του 2007, και κυκλοφορείται ως έκδοση τιμώντας διπλά το Κοινοφελές Ίδρυμα Ι. Σ. Λάτορ: αφενός για την πάγια συμβολή του μέσου των εκδόσεων του στην ευρύτατη προβολή των ελληνικών μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων της Ελλάδας, αφετέρου ως ελάχιστος φόρος τιμής για την ευεργεσία μέσω χορηγιών και δωρεών με την οποία στηρίζει την ανάκαμψη της Ηλείας και την αποκατάσταση της Ολυμπίας.

Ευχαριστίες απευθύνονται στην κυρία Μαρίννα Λάτσι για την εμπνευσμένη κοινοφελή δράση της, χάρη στην οποία προβάλλεται μέσω της καλοίσθητης και πολυτελούς αυτής έκδοσης η Ολυμπία και τα πολύτιμα εκθέματα των Μουσείων της, σε μια θα έλεγε κανείς τιμητική συγκυρία έναν και πλέον χρόνο μετά τη δοκιμασία την οποία υπέστη.

Στον Γενικό Διευθυντή του Ομίλου Λάτσι κ. Βαγγέλη Χρόνη για το αμέιστο ενδιαφέρον και την αμέριστη, με ιδιαίτερη ευαισθησία και ποιότητα συνδρομή σε όλα τα επίπεδα. Στους συντελεστές της άριστης αισθητικά έκδοσης με γενικό συντονίζουσα την πεπειραμένη επαγγελματία εκδότρια των εκδόσεων ΟΛΚΟΣ κ. Ειρήνη Λούβρου, τον κ. Δημήτρη Καλοκόρη, που συνέβαλε με την προσοικιακή του άποψη και αισθητική στη γενική εικόνα του βιβλίου, τους καλλιτέχνες φωτογράφους κ. Σωκράτη Μαυρομάτη και κ. Γιώργο Φαφαλή για την προσεγμένη φωτογραφική απόδοση των μουσειακών αντικειμένων, καθώς και τον φωτογράφο-συνεργάτη της Εφορείας κ. Πέτρο Κωνσταντινόπουλο, χωρίς να παραλείψω τους αφανείς συντελεστές του ατελιέ του κ. Διονυσίου Πλέσσα για την άοκνη συμβολή τους στο τελικό αποτέλεσμα, τον έμπειρο επιμελητή των κειμένων κ. Παντελί Μπουκάλα όπως και τον κ. Δημήτρη Κασιανάκη για την άριστη εκτύπωση.

Τέλος, ευχαριστώ θερμά τους συναδέλφους και συνεργάτες μου στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Ολυμπίας: τον Κώστα Νικολέντζο για την πολύπλευρη συνδρομή του. Τους συναδέλφους Σταυρούλα Γιαννούλη, Σοτήρη Λαμπρόπουλο και Παναγιώτη Μουτζουρίδη, οι οποίοι, μαζί με τους συντηρητές μας Γιώργο Δρε, Παναγιώτη Καλιπάκο, Θεάνη Ματσούκα, Όλγα Πετροπούλου και Σωκράτη Χριστόπουλο, συνέβαλαν στο έργο της φωτογράφισης και διευθέτησης πολλών ζητημάτων πρακτικής φύσεως. Την Ολυμπία Βικαίου για την έμμεση αλλά ουσιαστική συμβολή της, η οποία, ενώ γραφόταν το βιβλίο αυτό, είχε επιφορτισθεί επικεφαλής άλλων συναδέλφων με το έργο του συντονισμού των φυτεύσεων στο πληγωμένο Ολυμπιακό τοπίο. Επίσης, τον ομότιμο καθηγητή Προϊστορικής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεώργιο Κορρέ για την πολύτιμη συμβολή του. Τελευταία και ιδιαίτερα ευχαριστώ την καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας του ΑΠΘ και αγαπητή φίλη Αλίκη Μουστάκα για τις εποικοδομητικές συζητήσεις που προέκυψαν από τη μακρά περίοδο και γνώση της ως ζητήματα της Ολυμπίας.

ΓΕΩΡΓΙΑ ΕΜΜ. ΧΑΤΖΗ

ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΟΛΥΜΠΙΑΣ

Το περιώνυμο Ιερό. Το ιστορικό των ανασκαφών

Μάτερ ὡ χρυσοστεφάνων ἀέθλων, Οὐλυμπία,
Λέσποιον ἄλαθείας

ΠΙΝΔΑΡΟΥ Ολυμπιάων VII, 1-5

ΣΕ ΘΕΣΗ ΠΡΟΝΟΜΙΑΚΗ, ευλογημένη από τους θεούς και προικισμένη από τη φύση, μέσα από πλούσια μυθική παράδοση, αναδύθηκε και ιδρύθηκε το Ιερό του υψίστου Διός, πατέρα θεών και ανθρώπων, η ιερή Άλις. Η λοφώδης, γαλιάνια και με ιδιάζουσα ευφορία κοιλάδα μεταξύ του μυθικού Αλφειού και του παραποτάμιου του Κλαδέου, εύκολα προσβάσιμη από την ορεινή ενδοχώρα μέσω του πλοίου κατά την αρχαιότητα μεγάλου ποταμού και με διέξοδο προς τις ακτές του Ιονίου, δεν υπήρξε ποτέ πόλισμα.

Ο Βασίλειος Λεονάρδος, έφορος των Αρχαιοτήτων στην Ολυμπία από το 1887, ως αναπληρωτής του εφόρου Κωνσταντίνου Δημητριάδη, σφραγίζει με αρχαϊκή γλώσσα την έξοχη περιγραφή του για τον τόπο και το τοπίο:

«Η κλεινή κοιλιά παρείχε φύσει διὰ των αισθήσεων εις την ψυχὴν μυκίαν τινά εἰρήνην και γηθοσύνην [...] Παντοία και μέγρις ακολασίας σφρηγώσα η κλωρίς ουδαμού σχεδόν ἀπέλειπε ψιλόν το ἔδαφος [...] Ενταῦθα μεν ἔθαλλον η ἡμέρος ελαία και ο σῶλος κόνις μετά του φοίνικος, το γλυκὺ των αθλητῶν ὄνειρον, ἀμφιλαφής η πλάτανος και υψικάρμιος η υπό Ηρακλέους εκ του Αχέροντος εἰσακθείσα λεύκη, η ἄπιος, εἶς ης και το πάλαι ὄνομα της του Πέλοπος νήσου [...] Εκεί δε εἶρηται δενδρώδης και η ερυθρόβοτρυς κόμμαρος και η βότας και η ροδοδάφνη και αι ανεμώναι και τα βατράχια και μαμπλιθεῖς μήκωνες [...] πανταχοῦ δε η του Διονύσου ημερίς· ἐκεῖ ποικίλη ἴρις και ο χρυσαυγῆς κρόκος και ο ξανθὸς νάρκισσος, τα κίτρινα σπάρτα και η κερκίς η κερατώδης, το παρὰ τοῖς Ἑσπερίοις "Ἰούδα ἢ Ἰουδαίαι δένδρον" το πυκνήν, ἕαρρος ἀρχομένου, αναπτύσσον την υπέρυθρον ἀνήν [...] Ἀμβροσία ηρόκειαι η ολυμπία κοιλιά μετά της πέρει φύσεως [...] Υπὸ το ὤκρον του ἀργυροῦ δίσκου φέγγος τα ἔνδοξα εἰρήνια παρὰ τα μαρμαίροντα των δύο ποταμῶν νάματα προσλαμβάνουσιν αἰριώτερον σχῆμα, συμπληροῦνται διὰ της φαντασίας τα κενά, ἀνιδρύνονται αι κιλιάδες των αγαλμάτων, ουρανομίχης ὄ' αναβρόσκει

Το Αρχαιολογικό Μουσείο της Ολυμπίας. Άποψη από ΝΔ.

ο καπνός των βουθυσιών, αλλεύουσι πάγκαλα και ευσθενή σώματα, δεινός αίρεται ορυμαγδός των αρμάτων, αναδύονται αι μυριάδες εκείνοι των προσκυντητών, αντηκούσιν αι επικροτήσεις και τα επινίκια, και αναπλάσσειται τελέα η θεοπεσία εικών της πάλα πανηγύρεως».

(Β. ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ *Η Ολυμπία*, εν Αθήναις 1901 – εισαγωγικό κεφάλαιο)

Μολοντί γεωγραφικά απομονωμένη στη γωνιά αυτή της δυτικής Πελοποννήσου, η Ολυμπία διέπρεψε ιστορικά ως το σπουδαιότερο πανελλήνιο θρησκευτικό, πολιτικό και αθλητικό κέντρο του αρχαιοελληνικού κόσμου. Υπήρξε προσφυγής τόπος συνάντησης των Πανελλήνων, κατοίκων της μητροπολιτικής Ελλάδας, της Ανατολής και της Δύσης, τόπος οικουμενικός και φορέας ιδεωδών που πηγάζον από τους αδιάλειπτα, επί μία και πλέον χιλιετία, εκεί τελούμενους Ολυμπιακούς Αγώνες. «Αν δεν λατρευόταν εδώ ο Ολύμπιος Δίας, ο βασιλιάς των προσάτιδων θεοπέτων των πόλεων, αν η καθορισμένη λατρεία εδώ δεν ήταν ο αγώνας, το απόλυτα εθνικό πάθος των Ελλήνων, ποτέ δεν θα απολάμβανε αυτό το απόμερο ιερό το μοναδικό προνόμιο που κατείχε από τον 6ο αιώνα, να αντιπροσωπεύει ολόκληρον τον Ελληνισμό» (Gottfried Gruben).

Το ιερό της Ολυμπίας και οι λαμπρότεροι των αρχαίων αθλητικών αγώνων, οι Ολυμπιακοί, διατήρησαν στην ιστορική μνήμη μέσω των βιβλίων V και VI των «*Ηλικιών*» στο έργο *Ελλάδος Περιήγησις*, το μοναδικό σύγγραμμα που άφησε πίσω του ο γεωγράφος και περιηγητής Παυσανίας, ως αποτέλεσμα του ταξιδιού του στην Ελλάδα τον 2ο αι. μ.Χ. Οι πολύτιμες πληροφορίες για την ιερή Άλι και τα κτίσματά της, για τα αθλητικά αγωνίσματα, για τους Ολυμπιονίκες – βάσει του αυθεντικού περιεχομένου των ενεπιγράφων βόθρων τους—, και για τους φιλοτεκνημένους από μεγάλους γλύπτες της αρχαιότητας ανδριάντες τους, για τους βωμούς, που, σύμφωνα με τη δική του καταγραφή, ήρπην να υπερβείναι τους 70, αλλά και για τα πολυπληθή αναθήματα —οικοδομήματα και έργα τέχνης—, καθώς και τον πλούτο των θρόνων και παραδόσεων του τόπου, αποτέλεσαν τη σπουδαιότερη πηγή γνώσης, αναζήτησης, ταύτισης και ανα-

κάλυψης της Ολυμπίας από τους μεσαιωνικούς χρόνους μέχρι τον 19ο αιώνα. Για το αγωνιστικό πνεύμα, την αλκή, τις επιδόσεις και το κλέος των Ολυμπιονικών, μνημείο υπέρτατα μνημικό της Ολυμπίας και των Αγώνων, διαπνεύμενο από το ήθος και τον ηρωικό λυρισμό του 5ου αι. π.Χ., παραμένουν οι 14 Ολυμπιακές Ωδές (Ολυμπιονίκου) του κορυφαίου Έλληνα λυρικού Πινδάρου.

Ἄριστον μὲν ἴδωρ, ὃ δὲ χρυσοῦς αἰθόμενον πῦρ
ἄτε διατρέπει νικητὴν μεγύνορος ἔξοχα γαῖοντοῦ·

εἰ δ' ἄεθλα γαρὼν
ἔιδεαι, φίλον ἦτορ,
μικεῖθ' ἄλιον σκόπεται

ἄλλο θηλιπτότερον ἐν ἡμέρῃ φαινόντων ἄστρον ἔρημας
δι' αἰθέρος,

μὴδ' Ὀλυμπίας ἀγῶνα φέρτερον ἀδόξασμεν...

Νερό! Το πλῆν ἀνεκίτηται αἱ' ἅλα τα αγαθὰ!

Ὁ χρυσοῦς, ὡς φλόγα μὴ ἀναπιάδῃ στο σκόπεο,
ἀμαυρώνει θλας

ισως θησαυροῦς του υπερήφανου του πλοῦτου.

Θέλει ισως ἀγῶνα, ὡ ψυχὴ μου ν' ἀσπληθίσαις

μη ζητῆσι στον ἔρημο τον ουρανό, ὅταν π' ημίρα λάμπει

ἄστρο πλῆν φλογερὸ καὶ φωτισθόδο ἀπὸ τον ἦλο

καὶ μην ἐλπίζω να δοῦσαις ἕναν στίχο, πλῆν ἐνδοξο

αἱ' ἀπὸν της Ολυμπίας...

ΠΙΝΔΑΡΟΥ Ολυμπιονίκου I, Ἰέρωνι Συρακοῦσι, κέλτι, στ. 1-11
(Στον Ἰέρωνα τον Συρακοῦσο, νικητὴ σε ιππικὸν ἀγῶνα, μίση. Β.Ι. Λοζανά, Ἀθῆνα 1997)

Τα ἱκνη της Ολυμπίας χάνονται κατὰ τὴ διάρκεια του Μεσαίωνα μέχρι τους Νεότερους χρόνους, καθὼς οἱ πλημύρες των δύο ποταμῶν καὶ οἱ συνεχεῖς καταλοθῆσεις του Κρόνιο ἐνταφίζουν το ιερὸ κῆτο ἀπὸ ὄγκου ἐπισκοπῶν περίπου 4-5 μ. ὕψους. Μέχρι τον 13ο αἰώνα οἱ γραπτεῖς μαρτυρεῖται σκαπτοὶ για τον τόπο. Σε χειρόγραφο ἀνόνημου συγγραφέα του 14ου αἰώνα το μέρος ονομάζεται «Σέρβια» ἢ «Σερβινιά». Σε ἐνετικὸ χάρτη του 1516 π. κοιλιάδα μνημονεύεται με το ὄνομα «Ἀντιάλιο» ἢ «Ἀντιάλιο» ἀπὸ την πκὴ της βροντῆς που ἐπιστρέφει ἀπὸ τους γύρο λόφους, ὅπως ἄλλοτε ὄκουε ο ἐπισκέπτης στη Στοῦ της Ηκοῦς τον ἦκο να ἐπαναλαμβάνεται ἐπὶ φορῆς. Το 1688 στο ἔργο *Topographia Italiae* ἀναφέρεται για πρώτη φορὰ τὴ Ολυμπία με το κοινὸ ὄνομα Langanicco (=λαγκάδι, λόγγος).

Με ὁδηγὸν τὴν Παιουσία, στο κλίμα τὴ γενικότερης ἀναζήτησης τὴς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητας, δυτικὸί λόγιοι περιηγητῆς καὶ ἀρχαιόφιλοι του 18ου αἰώνα ἐπιζητοῦν ἐπίμονα να ἀνακαλύψουν τὴν Ολυμπία καὶ το δίδωμο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ιερὸ της. Το 1723 πρῶτος ο Γάλλος Βενεδικτῖνος μοναχὸς Bernard de Montfaucon γράφει συχαρητῆρια ἐπιστολὴ πρὸς τον φιλόρραχο καρδινάλιο Quirinii για τον διορισμὸ του ὡς ἐπισκόπου Κερκύρας καὶ τὴ μετάβασή του στην Ἑλλάδα, καὶ τον προτρέπει να ἀνασκάψει τὴν Ολυμπία. Σαράντα οσεδὸν χρόνια ἀργότερα, το 1766, ο ἄγγλος θεολόγος καὶ ἀρχαιολόγος ἀπὸ τὴν Ὁξφόρδη R. Chandler ἐπισκέπεται τὴν Ολυμπία, ταυτίζει τὴ συμβολὴ των ποταμῶν Ἀλφειοῦ καὶ Κλαδέου, τον Κρόνιο λόφο, τα κατάλοιπα τὴς βυζαντινῆς ἐκκλησίας, καθὼς καὶ τὰ εῤεῖμα του μεγάλου δωρικοῦ ναοῦ, ο ὁποῖος ἀναγνωρίζεται για πρώτη φορὰ το 1787 ὡς Ναὸς του Διὸς στο πλαίσιο των πρῶτων οσεδαστικῶν ἀποτυποσῶν του κῆρου ἀπὸ τον Γάλλο L.F.S. Fauvel. Στο μεταξῶ, το 1767, ο θεμελιωτῆς τὴς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστῆμης καὶ ἐνθερμος υποστηρικτῆς του ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ Γερμανὸς J.J. Winkelmann εἶχε ἐκφῆσει σε ἐπιστολῆς τὴν ἐπιθυμία του να πραγματοποιήσει ἀνασκαφὴ στην Ολυμπία με 100 ἐργάτες, ἀλλὰ το ὄραμὸ του μὲν ἀνεκλιθῆρο, λόγω τὴ ἀσφηνιδίας δολοφονίας του στην Τεργέστη ἕνα χρόνο ἀργότερα.

Το 1788 δημοσιεύεται ἀρχικὸ στον Ἰλιαντὰ του Barbé du Bocage, *Relatif au voyage de jeune Anacharsis* τοπογραφικὸ οσεδίο της Ἰλιεας του J.J. Barthélemy, που βασίστηκε στην περιγραφή του Παιουσίας. Κατὰ τὴς δύο πρῶτες δεκαετίες του 19ου αἰώνα ἐπισκέπτονται τὴν Ολυμπία καὶ ἀναφέρονται σε οὐτὴν πολλοὶ ἀρχαιόφιλοι ἐπιστῆμονες, ὅπως οἱ Γάλλοι F.C.H.L. Rouquerville, L.F.S. Fauvel, M. Fouchérot καὶ M.G.F.A. de Choiseul-Gouffier, ο ἰταλὸς S. Scrofani, οἱ ἄγγλιοι W.M. Leake, Ed. Dodwell, W. Gell, ο C.R. Cockerell με τον Γερμανὸν Carl Haller von Hallerstein καὶ ἄλλοι. Το 1815 ο λόρδος J. Spencer Stanhope μελετῶ καὶ ταυτίζει τὴν περιοχὴ με το περιώνυμο ιερὸ. Τα συμπεράσματά του δημοσιεύονται σε συνεργασία με τον ἀρχιτέκτονα Thomas Allason στο ἔργο του *Olympia or Topography illustrative of the actual State of the Plain of Olympia and of the Ruins of the city of Elis*, London 1824.

Το 1821, λόγω τὴς ἐνόρξης του ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα των Ἑλλήνων, ἄκαρπη ἀποβαίνει ἡ προσπάθεια του Γερμανοῦ Sickler να συγκεντρωθῶν χρήματα για τὴν ἀνασκαφὴ τὴς Ολυμπίας. Ἡ ἰδέα τὴς ἀποκάλυψης τὴς Ολυμπίας δεν εἶναι ἄμοιρη του ἀρχαιολογικοῦ πνεύματος τὴς ἐποχῆς, ἀλλὰ δεν παύει

Πέρασμα του Αλφειού κατά τη Φρυγία. Χαρακτικό από το έργο του Ed. Dodwell, A classical and topographical tour through Greece, vol. II, London 1819.

να εντάσσεται σταδιακά στο κίνημα του ρομαντισμού και της εθνικής ολοκλήρωσης, καθώς και του φιλελληνικού κινήματος. Μετά από μικρές ανασκαφικές τομές, που είχαν προηγηθεί το 1806 από τον Ed. Dodwell και τον W. Gell στο Ναό του Διός, στις 28 Απριλίου του 1829 πραγματοποιείται η πρώτη ανασκαφική έρευνα στο εμβληματικό μνημείο της Λίστες από ομάδα επιστημόνων και καλλιτεχνών της *Expédition Scientifique de Morée* (Επιστημονική Αποστολή του Μωρέως), οι οποίοι, μετά τη ναυμαχία του Ναυαρίνου, είχαν ακολουθήσει στην Πελοπόννησο τα στρατεύματα του Γάλλου στρατηγού N. J. Maison.

Τη διεύθυνση της επιστημονικής ομάδας στην Ολυμπία αναλαμβάνει ο Γάλλος αρχιτέκτων Abel Blouet. Κατά τη σύντομη ανασκαφική έρευνα, που διήρκεσε περίπου έξι εβδομάδες και διεκόπη με διάταγμα του Κυβερνήτη της ελληνικής πολιτείας Ι. Καποδίστρια, αποκαλύφθηκε ο Ναός του Διός και αποτιμώθηκε για πρώτη φορά. Στα ευρήματα της έρευνας αυτής συγκαταλέγονται αρκετά σπαράγματα από τις μετώπες του Ναού, κυρίως από τις παραστάσεις των άλλων των Σιμφολιδών Ορνθίων, του Λέοντος της Νεμέας και του Κνώσιου Ταύρου, τα οποία μεταφέρθηκαν στο Παρίσι και παραμένουν έκτοτε στο Μουσείο του Λούβρου. Τα αποτελέσματα των εργασιών της Αποστολής δημοσιεύονται στο μνημειώδες έργο του Guillaume-Abel Blouet, *Expédition Scientifique de Morée ordonnée par le gouvernement Français*, vol. I, Paris 1851.

Περνά σχεδόν μισό αιώνα από τη βραχύχρονη έρευνα των Γάλλων για να γίνει πραγματικότητα το όνειρο της αποκάλυψης του ιερού της Ολυμπίας. Οραματιστής του έργου αυτού και πρωτοπόρος υπήρξε ο καθηγητής του Πανεπιστημίου του Βερολίνου και παιδαγωγός του διαδόχου και μετέπειτα αυτοκράτορα Φρειδερίκου III, Ernst Curtius, ο οποίος επισκέπτεται για πρώτη φορά την Ολυμπία στις 15 Μαΐου του 1858. Στο δεύτερο ταξίδι του, το 1840, γεννιέται η ιδέα της έναρξης των ανασκαφών στην Ολυμπία. Η ενθουσιώδης διάλεξή του το 1852 στη Μουσική Ακαδημία του Βερολίνου, στην οποία παρουσιάζει κάρτη της Ολυμπίας με υποθετικά τοποθέτηση των μνημείων της, σύμφωνα με την περιγραφή του Πausanias, βρίσκει μεγάλη απήχηση και παροτρύνεται ο διάδοχος του προαικού θρόνου ώστε να αναληφθεί η ανασκαφή από την Πρωσία (*Olympia. Ein Vortrag im wissenschaftlichen Vereine zu Berlin am 10. Januar, Berlin*

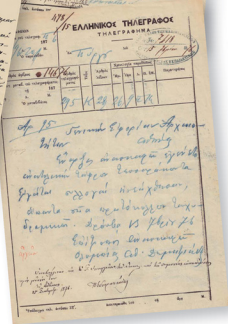
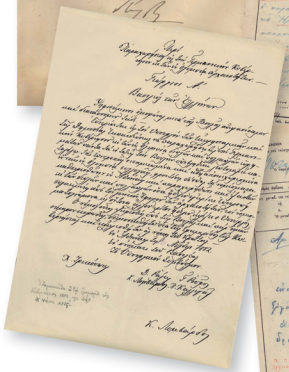
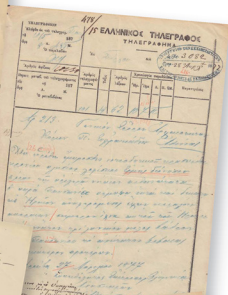
Η κοιλάδα της Ολυμπίας με την ονομασία «Αντίλαο». Χαρακτικό του Thomas Allason από το έργο του J.S. Stanhope Olympia or Topography illustrative of the actual State of the Plaine of Olympia and of the Ruins of the city of Elis, London 1824.

1852). Οι ανασκαφές που ακολούθησαν ήταν φυσικό να επιφέρουν μεταβολές στο χάρτη του Curtius, αλλά επιβεβαίωσαν την ακράδαντη πεποίθησή του ότι τα μνημεία της Ολυμπίας έπρεπε να ερευνηθούν. Ο Curtius, επηρεασμένος από τον ρομαντισμό αλλά και από τον επιστημονικό θετικισμό, θεωρεί την Ολυμπία «έδαφος ιερό», και την ανασκαφή του Ναού του Διός «πρόξη πατριωτική», με την έννοια ότι το γερμανικό έθνος, όπως και οι αρχαίοι Έλληνες θα μπορούσαν να βρουν στην Ολυμπία την ενόπλιή τους μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο του 1855 και τον Γαλλοπρωσικό πόλεμο του 1870/71, εξαιτίας των οποίων είχαν αναβληθεί άλλοτε και οι πυρετώδεις προετοιμασίες της πολυπόθητης ανασκαφής.

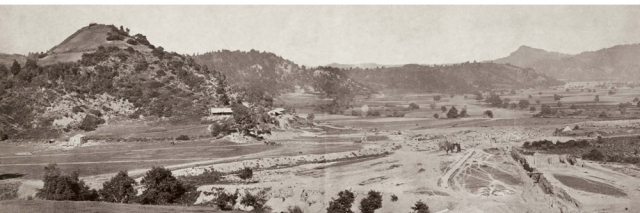
Ενώ βρίσκονταν σε εξέλιξη οι ελληνογερμανικές διαπραγματεύσεις για την ανασκαφή της Ολυμπίας, το 1875 ο Heinrich Schliemann προτείνει να αναλάβει με δική του δαπάνη το έργο, όλα τα ευρήματα να παραμείνουν στην Ελλάδα και να ανεγερθεί Μουσείο στην Ολυμπία. Η πρότασή του δεν γίνεται δεκτή από την ελληνική κυβέρνηση, η οποία τον προκρίνει να στραφεί προς τις Μυκίνες.

Τελικά, στις 25 Απριλίου του 1874 συνομολογείται και υπογράφεται στην Αθήνα Σύμβαση μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας, κατά την οποία «Αι Κυβερνήσεις του Ελληνικού Βασιλείου και της Γερμανικής Αυτοκρατορίας, επιθυμούσαι να επιχειρήσωνιν από κοινού αρχαιολογικά ανασκαφάς επί του εδάφους της Αρχαίας Ολυμπίας εν Ελλάδι και αποφασίσασαι να συνάψωσιν επί τούτων Σύμβασιν, συνθέντων...». Τη σύμβαση υπογράφουν ο υπουργός των Εξωτερικών Ι. Δηλιγιάννης, ο γενικός έφορος των Αρχαιοτήτων Παν. Ευστρατιάδης, ο πρεσβευτής της Γερμανίας E. von Wagner και ο E. Curtius.

Το κείμενο της ιστορικής αυτής Σύμβασης συγκροτήθηκε τελικά από ένδεκα άρθρα, ψηφίστηκε από τη Βουλή των Ελλήνων στις 30 Οκτωβρίου του 1875 και κυρώθηκε με νόμο (Νόμος ΦΜΑ' / 12 Νοεμβρίου 1875). Μεταξύ των όρων αναφέρεται ότι όλα τα ευρήματα που θα προέκυπταν από την ανασκαφή, θα αποτελούσαν ιδιοκτησία του ελληνικού κράτους, και η γερμανική πλευρά θα είχε το δικαίωμα μόνον της επιστημονικής δημοσίευσης των ευρημάτων και των αποτελεσμάτων των ανασκαφών. Επίσης, κάτω από έντονη πολιτική πίεση η ελληνική κυβέρνηση αποδέχθηκε τον όρο της παραχώρησης προς το γερμανικό κράτος και τα μουσεία του Βερολίνου των «διπλών» ή «πολλαπλών άλλων ομοίων» ευρημάτων, πέραν της κατασκευής εκμαγείων και αποτυπωμάτων όλων των αντικειμένων, που προέβλεπε η συμφωνία.

Επισημαίνω ότι ο κ. Γεργίος Γεωργίου, ο οποίος είναι υπάλληλος του Υπουργείου Παιδείας, έχει υποβάλει στην Υπηρεσία μου, προς έγκριση, ένα σχέδιο για την ίδρυση και λειτουργία ενός σχολείου στην πόλη της Αθήνας. Το σχέδιο αυτό περιλαμβάνει την κατασκευή κτιρίων, την εξοπλιστική και την διοικητική οργάνωση. Το σχέδιο αυτό πρέπει να εγκριθεί από τον Υπουργό Παιδείας, ο οποίος θα αποφασίσει για την καταβολή των αναγκαίων πόρων.

Πανοραμική εικόνα του Κρονίου λόφου και της κοιλάδας του ποταμού του Διός κατά την ανασκαφική περίοδο 1876/77. Φωτογραφία των αδελφών Γωβαϊδίων.

Η υπογραφή του μεταξύ των δύο χωρών σύμβαση αποτέλεσε πρότυπο, που ακολουθήθηκε κατόπιν και από άλλες ξένες αρχαιολογικές αποστολές στη χώρα μας, όπως από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή για την ανασκαφή των Δελφών.

Για την πρώτη συστηματική ανασκαφή της Ολυμπίας, η οποία άρχισε στις 22 Σεπτεμβρίου του 1875 και διάρκεσε μέχρι τις 8 Μαρτίου του 1881, εγκρίθηκε υψηλή χρηματική δαπάνη από το γερμανικό κράτος, γεγονός ιδιαίτερα ευνοϊκό για την Ελλάδα, εφόσον τα ευρήματα παρέμειναν στην κατοχή της. Την ιδιότητα διεύθυνση των ανασκαφικών εργασιών αναλαμβάνει Διευθυντήριό με έδρα το Βερολίνο, αποτελούμενο από τον E. Curtius, τον καθηγητή της αρχιτεκτονικής Fr. Adler και τον αντιπρόσωπο του γερμανικού Υπουργείου Εξωτερικών. Οι κατευθυντήριες γραμμές δίνονται από το Βερολίνο και εκεί αποστέλλονται οι εβδομαδιαίες αναφορές για την εξέλιξη της ανασκαφής, για τα ευρήματα, καθώς και τα εκπονούμενα σχέδια. Στο τέλος κάθε ανασκαφικής περιόδου το Διευθυντήριο επισκέπτεται την Ολυμπία για να παρακολουθήσει την πρόοδο των εργασιών, και διαμένει στο σπίτι των γερμανικών ανασκαφών, στο λόφο Δρούβα.

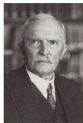
Στην Ολυμπία συνεργάστηκαν αγαστά αρχαιολόγοι και αρχιτέκτονες, όπως οι G. Hirschfeld, Ad. Bötticher, R. Weil, E. Streichert, C. Steinbrecht, G. Treu, R. Bohn, W. Dörpfeld, R. Borrmann, Ad. Furtwängler, K. Purgold, P. Graef, Fr. Graeber, δημιουργώντας παράδοση στη σχέση των δύο ειδικοτήτων.

Επιτόπιος επίσημος των ανασκαφών στην Ολυμπία από ελληνικής πλευράς τοποθετήθηκε ο Αθανάσιος Δημητριάδης. Κατά τα έτη 1875-1878 τηρούσε λεπτομερές ημερολόγιο ανασκαφών και συνέταξε ευρετήριο των αρχαιολογικών αντικειμένων. Τον διαδέχθηκε και παρέμεινε στην Ολυμπία ως μόνιμος έφορος των Αρχαιοτήτων Πελοποννήσου μέχρι τη μετάθεσή του στις Κυκλάδες, το 1887, ο αδελφός του Κων. Δημητριάδης. Το ευρετήριο των αδελφών Δημητριάδη μεταφράστηκε στη γερμανική από τον G. Hirschfeld, αλλά το πρωτότυπο χάθηκε. Πηγή όμως πολύτιμων πληροφοριών για την εποχή των παλαιών ανασκαφών, τις συνθήκες που επικρατούσαν, τις δυσκολίες και διάφορα στοιχεία για αρχαιολογικές θέσεις εκτός Ολυμπίας, για την οικονομικοπολιτική κατάσταση, το επίπεδο ζωής, την ανέυρεση και μοθοδοσία των εργατών της ανασκαφής, αλλά και τις σχέσεις των αδελφών με τους Γερμανούς και τους ντόπιους κατοίκους, αποτελεί το δισωθέν ημερολόγιο των αδελφών Δημητριάδη, τους οποίους ο Βασ. Λεονάρδου χαρακτηρίζει στο βιβλίο του για την Ολυμπία «μετά της προσκοίσεως γνώσεως και θαυμαστού ζήλου και αυταπαρνησίας μοχθήσαντες υπέρ της επιστήμης και της Υψηρείας».

Κάτω από συχνά αντίξοες καιρικές συνθήκες, όταν την περιοχή έληπτε ο τύφος και η ελονοσία και έπρεπε να αντιμετωπιστούν και να υπερνικηθούν τεράστιες τεχνικές δυσκολίες, οι πρώτες έξι ανασκαφικές περιόδους στην Ολυμπία (παλαιά ανασκαφή), στις οποίες ο μέγιστος αριθμός εργατών φτάνει τα 450 άτομα

Από τους πρωτοπόρους αθηναίους του ιερού του Διός στην Ολυμπία. Ο φραγκοποιός Ernst Curtius (1814-1896), ο αρχιτέκτων Friedrich Adler (1827-1908), ο αρχαιολόγος Adolf Furtwängler (1853-1907) και ο αρχιτέκτων-αρχαιολόγος Wilhelm Dörpfeld (1853-1940).

και χρησιμοποιούνται 50 κάρτα —αρχικά χειροκίνητα και αργότερα ιπιπλάτα (1879/1880)—, υπήρξαν όντως κολοσσιαίο εγχείρημα. Από το 1875 μέχρι το 1881 έχουν αποκαλυφθεί σχεδόν όλα τα σημαντικά μνημεία της Άλτεις (Ναός του Διός, Ηραϊόν, Μητρώον, Πρυτανείον, Βουλευτήριον, Παλαιόστρα, Γυμνάσιον, Φιλιππέϊον, Πελοπόν, Νυμφαίον, Στοιές, Θεσσαυροί, Στάδιον). Τότε έρχονται στο φως και οι ανεκτίμητοι αρχαιολογικοί θησαυροί του ιερού, όπως τα αετωματικά γλυπτά και οι μετόπες του Ναού του Διός, καθώς και η Νίκη του Παιονίου το 1875/76, ο Ερμής του Πραξέλλου το 1877 (κατά την περίοδο 1879/80 ανακαλύφθηκε το δεξί κέρι και το κεφάλι του Διόνυσου), η ασβεστολιθική κεφαλή της Ήρας ή σφίγγας και η κεφαλή του Διός από το πήλινο σύμπλεγμα Διός και Γανυμήδη, το 1878. Παρόλο που η βασισμένη στη μαρτυρία του Πausania προσδοκία ανεύρεσης χάλκινων αγαλμάτων δεν επαληθεύτηκε κατά τη ανασκαφή, η ανεύρεση γλυπτών, επιγραφών και πολυπληθών αφιερωμάτων στο ιερό έδωσε τη λαμπρή ευκαιρία στους ερευνητές να επανεξετάσουν την ιστορία και τη σημασία της Ολυμπίας.

Το 1881 εξαμελής επιτροπή από τους Παν. Ευκρατιάδη, γενικό έφορο των Αρχαιοτήτων, Ευθ. Καστόρη, καθηγητή του Πανεπιστημίου των Αθηνών, Κυρ. Μυλωνά, G. Τρευ, K. Furgold και R. Bortmann ασχολήθηκε με την εφαρμογή του όου άρθρου της ελληνογερμανικής σύμβασης, σύμφωνα με το οποίο παραχωρήθηκαν από το ελληνικό στο γερμανικό κράτος τα διπλά ή όμοια ευρήματα. Η έπιλογή και μεταφορά των αρχαίων στα Μουσεία του Βερολίνου κατ' εφαρμογήν της συνθήκης εδραιώνει τη συνεργασία και την εμπιστοσύνη μεταξύ των δύο πλευρών.

Η ηρωική αυτή περίοδος των ανασκαφών αποτελεί σταθμό στην ιστορία της συστηματικής αρχαιολογικής έρευνας στην Ελλάδα, καθώς έθεσε ως στόχο την αμιγή επιστημονική γνώση και όχι απλάς την απόκτηση και κατοχή μουσειακών αντικειμένων. Στην έρευνα εφαρμόστηκαν για πρώτη φορά πρωτοποριακές για την εποχή επιστημονικές μέθοδοι, έγινε υποδειγματική χρήση των οκεδίων αλλά και της φωτογραφίας, που έπίσης πρώτη φορά καθιερώθηκε ως μέσον αρχαιολογικής τεκμηρίωσης. Η χρήση της στροματογραφίας και των σχετικών παρατηρήσεων μέσω αυτής αναδείχθηκε σε εργαλείο της αρχαιολογικής επιστήμης, ενώ βασικό μέλημα των ερευνητών υπήρξε η ταξινόμηση και κατηγοριοποίηση των ευρημάτων, ιδίως των μικροαντικειμένων, καθώς και η λήψη εκμαγείων.

Καθοριστικά ήταν η συμβολή του αρχαιολόγου και αναπληρωτού Διευθυντού των ανασκαφών της περιόδου 1878/79 Adolf Furtwängler, ο οποίος, στον έταρτο τόμο του έργου *Ergebnisse (Die Bronzen und die übrigen Kleinere Funde von Olympia)* κατηγοριοποιεί διάφορους τύπους χάλκινων ειδωλίων, όπλων και αγγείων και, μέσω τυπολογικών παρατηρήσεων και συγκρίσεων με ευρήματα άλλων θέσεων, διατυπώνει ασφαλείς χρονολογήσεις και καταδεικνύει τη σχέση του ιερού με Ανατολή και Δύση.

Πάθος εργατών κατά την ανασκαφή των Ναών του Διός (1875/76). Φωτογραφία των αδελφών Ρωμαιδών.

Ανάξια της σημασίας της παλαιάς ανασκαφής της Ολυμπίας, έργο θεμελιώδες για γενεές αρχαιολόγων και ιστορικών, θεωρείται η δημοσίευση των αποτελεσμάτων της στο μνημειώδες πενήτατομο έργο των Curtius - Adler *Olympia. Die Ergebnisse der von dem Deutschen Reich veranstalteten Ausgrabungen, 1890-1897*. Δεκαέξι χρόνια μετά το πέρας της ανασκαφής. Στην επίσης πενήτατομη δημοσίευση με τον τίτλο *Die Ausgrabungen zu Olympia, 1876-1881*, για την τοπογραφία και την ιστορία της αρχαίας Ολυμπίας, τα αρχιτεκτονικά μνημεία, τα λίθινα και πήλινα γλυπτά έργα, τα χάλκινα ευρήματα και τις επιγραφές, περιλαμβάνονται πολλές ένθετες φωτογραφίες των αδελφών Ρωμαιδών.

Οι Κωνσταντίνος, Αριστοτέλης και Δημήτριος Ρωμαιδής από την Κόνιτσα της Ηπείρου, που από το 1868 διατηρούσαν φωτογραφείο στο Βουκουρέστι και αργότερα στα Γιάννενα ως «Αδελφοί Ρωμαιδαι», μεταφέρονται το 1875 στην Πάτρα όπου διατηρούσαν φωτογραφείο στην πλατεία Γεωργίου μέχρι τον Αύγουστο του 1876. Λίγο πριν εγκαταλείψουν την πόλη καλούνται από το νεοσύστατο (1875) Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο των Αθηνών να φωτογραφίσουν τις ανασκαφές της Ολυμπίας, γεγονός που αποτέλεσε την πρώτη εμπειρία των φωτογράφων ως προς την αρχαιολογική φωτογραφία. Τον Σεπτέμβριο του 1876 οι «Ρωμαιδαι» ανοίγουν το πρώτο τους φωτογραφείο στην Αθήνα και γίνονται ταχύτατα γνωστοί στο αθηναϊκό κοινό λόγω της τεχνικής και της αισθητικής τελειότητας του έργου τους. Υπήρξαν από τους σημαντικότερους φωτογράφους της τελευταίας εικοσαετίας του 19ου αιώνα και δημιούργησαν τεράστιο αρχείο για τις ελληνικές αρχαιοτέτες, που δυστυχώς δεν διασώθηκε. Σταδιακά έγιναν αποκλειστικοί φωτογράφοι των ανασκαφών της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, καθώς και των Ξένων αρχαιολογικών σχολών στην Ελλάδα. Το 1878, στην παγκόσμια έκθεση στο Παρίσι, παρουσίασαν λεύκομα με φωτογραφίες τους από τις ανασκαφές του Schliemann στις Μυκίνες, αλλά και τοπία από την Ολυμπία.

Η πρώτη περίοδος των ανασκαφών της Ολυμπίας δημιουργεί το υπόβαθρο περαιτέρω έρευνας της Άλτεως, ιδίως τη διερεύνηση των πρώτων χρόνων λειτουργίας του ιερού. Έτσι ακολουθούν οι ανασκαφές του αρχιτέκτονα και αρχαιολόγου W. Dörpfeld, εμβριθούς μελετητού της ιστορίας της Αρχιτεκτονικής, της Τοπογραφίας και της Μετρολογίας. Το ανασκαφικό έργο του στην Ολυμπία (1906-1909, 1921-1923 και 1927-1929) υπήρξε θεμελιώδες ως προς τη μεθοδολογία της προϊστορικής αρχαιολογικής έρευνας και επικεντρώθηκε σε ζητήματα της Εποχής του Χαλκού του ιερού. Η ανεύρεση των αψιδωτών προϊστορικών

Το Ηραϊόν κατά τις πρώτες ανασκαφές (1877/78). Φωτογραφία των αδελφών Ρομαβιδόν.

οικιών της Άλιεας αποτέλεσε, ως ανακάλυψη, μοναδική περίπτωση σε ελληνικό κερό. Τα αποτελέσματα των ερευνών του Dörpfeld, ο οποίος σε ηλικία 29 ετών είχε αναλάβει την τεχνική διεύθυνση της ανασκαφής, δημοσιεύονται στο δίτομο έργο του *Alt-Olympia*, 1955, που προσφέρει εναύσματα για περαιτέρω έρευνα και μελέτη ορισμένων επιστημονικών συμπερασμάτων του από νεότερους μελετητές.

Η νέα ανασκαφική περίοδος στην Ολυμπία (1956-1966) αποβλέπει αρχικά στην ολοκλήρωση της αποκάλυψης των μνημείων που είχαν προκύψει από τις παλαιές γερμανικές ανασκαφές, με κύριο στόχο την αποκάλυψη των αθλητικών εγκαταστάσεων και κυρίως του Σταδίου. Με αφορμή τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων στο Βερολίνο το 1956, η επανέναρξη των ανασκαφών της Ολυμπίας προβάλλεται από την προπαγάνδα του ναζιστικού καθεστώτος, αλλά αυτή είναι η τελευταία φορά που η Ολυμπία συνδέεται με την πολιτική. Η ανασκαφή έχει ως διευθυντές αρχικά τον Armin von Gerkan (φθινόπωρο του 1956) και τους R. Hampe και U. Jantzen (άνοιξη του 1957). Από τη χειμερινή ανασκαφική περίοδο 1957/58 και εξής αναλαμβάνει διευθυντής ο Emil Kunze, που συνεργάζεται μέχρι το 1942 με τον αρχιτέκτονα H. Schief και μεταπολεμικά με τον αρχαιολόγο και αρχιτέκτονα A. Mallwitz.

Υπό τη διεύθυνση του Kunze αρχίζει η εντυπωσιακή σε έκταση, σε αριθμό εργατών και σε χρήση τεχνικών μέσων ανασκαφή του Σταδίου της Ολυμπίας. Σπουδαία ευρήματα προκύπτουν από πολυάριθμα πηγάδια-αποθέτες των Γεωμετρικών και πρώιμων Κλασικών χρόνων, αλλά και μοναδικά σφαιρόματα της Υστεροαρχαϊκής και πρώιμης Κλασικής περιόδου, όπως τα εξαιρετά ευρήματα της μεγάλης πηλοπλαστικής. Στο επιστημονικό έργο του Kunze ιδιαίτερη θέση κατέχουν οι μελέτες του ειδικά για τον αμυντικό οπλισμό, και γενικώς για τα χάλκινα ευρήματα των οποίων τις πρώτες 2.000 καταγραφές καταχωρίζει ο ίδιος. Η έκδοση των ανασκαφικών πορισμάτων για την Ολυμπία από το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο στις σειρές *Olympia Bericht* από το 1956 και *Olympische Forschungen* από το 1944, σε τακτά χρονικά διαστήματα, καταχωρίζει τη γερμανική ανασκαφή της Ολυμπίας μεταξύ των ελαχίστων των οποίων τα ευρήματα κάθε κατηγορίας, με ελάχιστες εξαιρέσεις, δημοσιεύονται συστηματικά.

Το 1942 σταματούν οι εργασίες λόγω της έναρξης του Β' Παγκοσμίου πολέμου, και από το 1952 επαναλαμβάνονται με κανονικούς ρυθμούς. Η ανασκαφή του Σταδίου συνεχίζεται (1952-1954) και αποκαλύπτεται πλήρως το Λεωνίδαίον. Την τετραετία 1954-1958 διερευνάται διεξοδικά η Βυζαντινή Εκκλησία

Από την στασκαρή του Σιαδίου της Ολυμπίας το 1958.

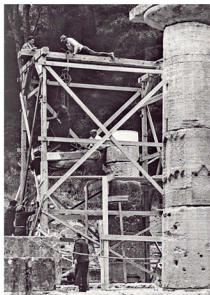
Επισκέψεις στο νότιο πεδίο του Ναού του Διός το 1888.

*Επισήτες στο ζωοτεράσι της Παλαιστρωιανικής Βασιλείας (-Εργαστήριο του Φειδία-) τον Απρίλιο του 1891.
Δεξιότερος από αριστερά διακρίνεται ο W. Dörpfeld.*

Ανύρτηση χάλκινης ασπίδας σε πηγάδι ανορθών του Σιαδίου, το 1960.

Από τις ανασταλτικές εργασίες στο Ηραϊόν, το 1972.

Άποψη του πρώτου Αρχαιολογικού Μουσείου της Ολυμπίας (Σόγγρινος) από δεξιά (1888), και ο διαρτίτης του εθνικού τυχερού Ανδρέας Σγγρός (1830-1899).

και τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα του Εργαστηρίου του Φειδία, με τα πολύ ενδιαφέροντα ευρήματα, το οποίο αναστηλώνεται από τον Mallwitz.

Στα τέλη του 1962 ολοκληρώνεται το τεχνικά δύσκολο έργο της αποκατάστασης του Σταδίου. Η πλήρης αποκατάσταση και αποκατάσπαση του στην αρχική μορφή αποτελεί γεγονός τεράστιας ιστορικής απίχτησης και σημασίας για την Ελλάδα και την ανθρωπότητα. Είναι αξιοσημείωτο ότι στο χρονικό διάστημα από το 1875 και εξής απομακρύνθηκαν επικαώσεις σε έκταση 150.000 τ.μ., ενώ μετακινήθηκαν συνολικά 600.000 κ.μ. χώματος στον ερευνηόμενο χώρο της Άλτεις. Από το 1973 το ανασκαφικό έργο του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου των Αθηνών συνεχίζεται με την εποπτεία της τοπικής Εφορείας των Αρχαιοτήτων. Στο χρονικό διάστημα 1972-1984, υπό τη διεύθυνση του Α. Mallwitz δίνεται βάρος στην έρευνα της ΝΑ περιοχής του ιερού και τίθενται οι βάσεις για τις μετέπειτα έρευνες των ρωμαϊκών κτιρίων του ΝΔ τομέα, όπως και της διεξοδικής έρευνας της αθλητικής λέσχης, που έγινε υπό τη διεύθυνση του U. Sinn.

Κατά την εικοσαετία 1984-2004 τη διεύθυνση των ανασκαφών αναλαμβάνει ο επίμαχος σήμερα πρόεδρος του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Helmut Kyrieleis και ο αρχιτέκτων Klaus Hertrmann. Το ανασκαφικό έργο θέτει ως στόχο τη διερεύνηση των πρώιμων χρόνων λειτουργίας του ιερού και των απωρών της λατρείας, την παρουσία της Ολυμπίας κατά τη Ρωμαϊκή-αυτοκρατορική εποχή και την ύστερη αρχαιότητα, καθώς και έρευνες στο αναλημματικό τείχος του ποταμού Κλαδέου, με άκρως ενδιαφέροντα αποτελέσματα. Το 2004 αποπερατώνεται η αναστήλωση του ΒΔ κίονα της περίστας του Ναού του Διός, ενώ την άνοιξη του 2005 ολοκληρώνονται οι εργασίες της μερικής αποκατάστασης του Φυλινπίου. Τα έργα αυτά αποτελούν συνέχεια του παλαιότερου ανασκαφικού έργου στην Άλτι (Παλαιόπρα, Κρηπίδα στού του Σταδίου, κτίσματα του ανδρήρου των Θησαυρών, Ηραίων) και αλλόζουν εντυπωσιακά την εικόνα των μνημείων του ιερού.

Από το 2006 οι μελέτες και το ανασκαφικό έργο του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου στην Ολυμπία συνεχίζονται υπό νέα διεύθυνση.

Μουσειακή Τριλογία. Η ιστορία των Μουσείων και των εκθέσεων

Σε χρονικό διάστημα 150 και πλέον ετών, από το 1875, έτος της πρώτης ανασκαφικής περιόδου των παιδιών γερμανικών ανασκαφών, μέχρι σήμερα, η ανοδική πορεία της ανασκαφικής έρευνας στο ιερό της Ολυμπίας και τα νέα ευρήματα, οι διοικητικές μεταβολές που προέκυψαν σταδιακά στη διαβέρνηση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και της τοπικής Εφορείας Αρχαιοτήτων και, κυρίως, το πλέον πρόσφατο γεγονός-τομή της προετοιμασίας της χώρας μας για την τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στην Αθήνα, αποτυπώνονται ως ενιαία ιστορική διαδρομή της Ολυμπίας στα τρία αρχαιολογικά μουσεία της, με τα εγκαίνια των οποίων, στις 24 Μαρτίου του 2004, «εγκαίνιαστικε» κυριολεκτικά και μεταφορικά η νέα εποχή της.

Επισκέπτες στην κεντρική αίθουσα των πρώτων Αρχαιολογικό Μουσείων της Ολυμπίας το 1935.

Η αποκάλυψη του ιερού του Διός και η πληθώρα των πολύτιμων ευρημάτων που ήρθαν στο φως κατά την πρώτη περίοδο των ανασκαφών του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου (1875-1881) ήταν αναμφισβήτητα μια ιστορική συγκυρία που διαμόρφωσε με την πάροδο των ετών το μουσειακό καθεστώς της Ολυμπίας. Στο πλαίσιο της νομοθεσίας του 1854, που καθόριζε την ίδρυση μουσείων στις επαρχίες, ιδρύεται στα 1885-1887 στην Ολυμπία το πρώτο επαρχιακό Μουσείο ήλπιούν αρχαιολογικού χώρου για να στεγαστεί αποκλειστικά τους θησαυρούς του περιώνυμου ιερού και μιας από τις πλέον σημαντικές συστηματικές ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν στη χώρα μας μετά την ανασύσταση του ελληνικού κράτους. Σχέδια για το Μουσείο της Ολυμπίας είχε κάνει το 1882 ο Γερμανός αρχιτέκτων Ernst Ziller, όπως προκύπτει από το αρχείο του Παν. Ευστρατιάδη (Αρχαιολογική Εταιρεία). Εντούτοις, τον τελικό σχεδιασμό του κτηρίου εκπονούσαν οι Γερμανοί αρχιτέκτονες και πρωτοπόροι Fr. Adler, που σχεδίασε από κοινού με τον E. Curtius το πενταετές πρόγραμμα των ανασκαφών, και W. Dörpfeld, ο οποίος είχε την εποπτεία του έργου και συνέβαλε στην έκθεση των ευρημάτων.

Μετά από διάφορες σχεδιαστικές προτάσεις, το κομψό και απέρριπτο νεοκλασικό οικοδόμημα ανεγείρεται σε λοφίοκο βΔ της Άλτσας. Μόνο του στη θέση εκείνη δεσπόζει επιβλητικά, στενίζοντας τα ερείπια του ιερού, το Κρόνιον, τον Αλφειό και τον Κλάδεο, πραγματικό κόσμημα της εποχής και του ακατοίκτου, βουκολικού τοπίου της Ολυμπίας.

Η γενναϊόδωρη για την εποχή δωρεά των 220.000 δραχμών του τραπεζίτη και μεγάλου εθνικού ευεργέτη Ανδρέα Συγγρού, που μνημονεύεται στο βασιλικό διάταγμα το 1879, χαρίζει στο Μουσείο την ιστορική επωνυμία του «Σύγγρειον». Το επιστόλιο, όπου χαράσσεται τμητικά η επιγραφή και το οποίο στηρίζουν δύο δωρικοί κίονες εν παραστάσει με κιονόκρανα κατασκευασμένα κατὰ το πρότυπο των κιονοκράνων του θησαυρού των Γελώνων, βρίσκεται κάτω από το βλέμμα της γλαύκας, των τριπόδων και των γρυπών που επιστέφουν εμβληματικά ως ακροτήρια τα αετώματα του κτηρίου.

Για πρώτη φορά οι αετωματικές συνθέσεις και οι μετόπες του Ναού του Διός φιλοξενούνται στην επιθλαστική κεντρική αίθουσα του Συγγρείου με την υπέροχη εγγλόγλυπτη οροφή και τα υπέρλα με τα ωραία σιδερένια κιγκλιδώματα, σε χώρο που έχει μήκος ίσο με το πλάτος του Ναού. Στο βάθος της ίδιας αίθουσας, πλησιάζοντας από τις δύο ενάετες συνθέσεις, δεσπόζει το άγαλμα της Νίκης του Παιωνίου, ενώ σε ειδική αίθουσα, πίσω από την κεντρική, τοποθετείται ο Ερμής του Πραξιτέλους. Την αποκατάσταση και έκθεση των γλυπτών, και κυρίως των αετωμάτων, επιμελήθηκαν ο αρχαιολόγος Georg Treu και ο γλύπτης Richard Grüttner. Στον τελευταίο οφείλεται η πρώτη αποκατάσταση και αναπαράσταση του αγάλματος της Νίκης (1885).

Στην ανατολική και δυτική πτέρυγα του Μουσείου τοποθετούνται τα πολυάρθρα αναθήματα της Άλτεας, καταχωρημένα στα ευρετήρια ως «γλυπτά, επιγεγραμμένοι λίθοι, χαλκώματα, πλάνα και ποικίλα». Τα πολυπληθή κάλκα ενήματα εκτίθενται σε μικρότερες πλαινές αίθουσες. Από αυτά, τα κατ' επιλογήν οπουδαιότερα, μεταφέρονται στα τέλη του 19ου αιώνα για ασφάλεια στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο των Αθηνών όπου, τα αντιπροσωπευτικότερα, προβάλλονται εξαιρετικά σε μια από τις ανακαινισμένες πτέρυγές του που άνοιξαν για το κοινό το 2005.

Στον προθάλαμο του Παλαιού Μουσείου, όπου είχαν τοποθετηθεί επιγραφές του ιερού, στήνεται τιμητικά η μαρμάρινη προτόμη του οραματιστή των ανασκαφών της Ολυμπίας Ernst Curtius, τα αποκαλυπτήρια της οποίας πραγματοποιούνται πανηγυρικά τον Απρίλιο του 1895 για την επέτειο των 80 χρόνων του, ένα χρόνο πριν το θάνατό του (11.7.1896) και την τέλεση των πρώτων Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα. Οι αθηναϊκές εφημερίδες της εποχής, *Λαίπ* και *Ακρόασις*, αναφέρονται στο γεγονός με πολλά δημοσιεύματα. Αργότερα, το 1954, κοινά στον Curtius τοποθετείται η μαρμάρινη προτόμη του W. Dörpfeld, η συμβολή του οποίου υπήρξε καθοριστική στην έρευνα της Ολυμπίας και στην έκθεση των αρχαιοτήτων στο πρώτο Μουσείο της.

Με το «Σύγγρειον» συνέδεσαν το όνομά τους ως έφοροι, εκτός από τους αδελφούς Δημητριάδη, ο Βασίλειος Λεονάρδος, από το 1887, ο οποίος εκδίδει το πολύτιμο βιβλίο του *Η Ολυμπία* (1901), ο Δ. Σ. Σταυρόπουλος, το 1895, ενώ το 1901 αναλαμβάνει καθήκοντα εφόρου ο Κ. Κουρουνιώτης, ο οποίος εκδίδει οδηγό της Ολυμπίας και των ανασκαφών με ερευτήριο των αρχαιοτήτων (1904). Το 1909 εκτελεί κρήνη εφόρου ο Α. Σκιάς και κατά την περίοδο 1911-1914 τοποθετείται επιμελητής ο έφορος Αρχαιοτήτων Ν. Κυπαρίσιος, ο οποίος εκδίδει τον δικό του οδηγό για το Μουσείο και το ιερό (1904). Κατά την περίοδο 1936-1938 εφορεύει ο Ν. Νεράντζουλης, και κατόπιν ο Ι. Μπλιάδης (1938-1940). Ακολουθός υπηρετεί ως επιμελητής στην Ολυμπία ο Ι. Κοττής (1940-1946) και κατόπιν ο Ν. Ζαφειρόπουλος (1946-1952) και ο Ν. Γιαλούρης, κατά τη θητεία του οποίου (1952-1966) θεμελιώνεται το Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο και δρομολογούνται οι εργασίες επανέκθεσης των αρχαιοτήτων.

Η ίδρυση και λειτουργία του πρώτου Αρχαιολογικού Μουσείου της Ολυμπίας αποτέλεσε ευτυχές γεγονός για την ανάπτυξη της περιοχής. Λόγω των σημαντικών αποτελεσμάτων των ανασκαφών και της παγκόσμιας προβολής της ανακάλυψης του ιερού του Διός, στο πλαίσιο των διεργασιών για την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων και την τέλεσή τους στην Αθήνα, επεκτείνεται το 1891 η γραμμή των Σιδηροδρόμων Πελοποννήσου-Αθηνών-Πελοποννήσου (ΣΠΑΠ) μέχρι την Ολυμπία. Οικοδομείται κτήριο σταθμού στην Ολυμπία με πρόσοψη νεοκλασικού ύφους, που κοσμείται με κορινθιακού τύπου κίονες, αλλά και το πολυτελές για την εποχή Ενεοδοξείο ΣΠΑΠ που συντροφεύει έκτοτε το Σύγγρειον Μουσείο της Ολυμπίας, κτισμένο αμέσως δυτικά του. Εκεί διαμένουν κατά καιρούς πολλοί επίσημοι και άλλοι επισκέπτες. Εκτιμάται μάλιστα ότι μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα, η Άλις και το Αρχαιολογικό Μουσείο της Ολυμπίας ήταν δεχτεί πάνω από 11.000 ξένους επισκέπτες, οι οποίοι αυδούνταν συνεχώς. Μετά τους καταστροφικούς σεισμούς του 1955 το Σύγγρειον υφίσταται πολλές βλάβες. Στο μεταξύ, η πρόδος των ανασκαφών στην Άλις και τα νέα ευρήματα που βλέπουν σταδιακά το φως, καθιστούν επιτακτική την ανάγκη ανέγερσης ενός νέου, μεγαλύτερου Μουσείου, που να ανταποκρίνεται στα αρχαιολογικά δεδομένα και στις απαιτήσεις της μεταπολεμικής εποχής.

Ενώ εξακολουθεί να λειτουργεί το Παλαιό Μουσείο, από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 αρχίζουν οι εργασίες θεμελίωσης του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου στην κοιλιάδα ΒΑ του Κρονίου λόφου. Το κτίσμα ολοκληρώνεται στη δεκαετία 1960-1970 πάνω σε μελέτη του αρχιτέκτονα Πάτροκλου Καραντινού, με την επικρατούσα αρχιτεκτονική αντίληψη της εποχής, βάσει της οποίας σχεδιάστηκαν και ιδρύθηκαν και

Το ιστορικό ξενοδοχείο ΣΠΑΠ και στα βάθος το Παλιό Μουσείο της Ολυμπίας (Σόγγριων) από ΝΔ, το 1900.

άλλα ελληνικά μουσεία. Το πλάνο του νέου Μουσείου ακολουθεί την ορθογώνια διάταξη του Συγγρείου. Εκτός από προθάλαμο, διαθέτει μεγάλη κεντρική αίθουσα προορισμένη για τα γλυπτά του Ναού του Διός, γύρω από την οποία αναπτύσσονται σε σχήμα Π εννέα ακόμη εκθεσιακοί χώροι. Διακριτές ως προς το ορθογώνιο σχήμα της κάτοψής του είναι η τραπεζοειδής διαμόρφωση της βόρειας πλευράς, που προορίζεται για το άγαλμα της Νίκης, και η αίθουσα του Ερμή που προβάλλεται ως ιδιαίτερος χώρος στη ΒΑ γωνία του κτηρίου.

Η εξαιρετική για την εποχή της επανέκθεση των πολυαριθμών παικιδών και νεότερων αφιερωμάτων του ιερού με θεματική και χρονολογική οργάνωση στο νέο Αρχαιολογικό Μουσείο της Ολυμπίας, που περιελάμβανε και αίθουσα με εκθέματα αντιπροσωπευτικά των Ολυμπιακών Αγώνων, ήταν αποτέλεσμα αμοιβαίας συνεργασίας επιτελείου αξιόλογων αρχαιολόγων και τεχνικών υπό την άμεση επίβλεψη και ευθύνη του τότε εφόρου και κατόπιν γενικού επιθεωρητή Αρχαιοτήτων Νικολάου Γιαλούρη. Τις εργασίες συμπλήρωσης, αποκατάστασης και επανέκθεσης των αετωματικών και πολλών άλλων γλυπτών επιμελήθηκε ο αξιόμητος γλύπτης Στέλιος Τριάντης.

Από την εποχή των Ολυμπιακών Αγώνων του Μονάχου (1972), το Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο της Ολυμπίας, πανέτοιμο, με οργανωμένους αποθηκευτικούς χώρους, εργαστήρια συντήρησης, χαλκοθήκη και γραφεία που στεγάζουν τη Διοίκηση της Εφορείας, δέχεται επισκέπτες, ενώ παράλληλα, από το 1974 και εξής, προχωρούν οι επανεκθετικές εργασίες στην κεντρική αίθουσα των γλυπτών του Ναού του Διός. Εκεί έχουν μεταφερθεί σταδιακά οι αρχαιότητες, ώστε να συμπληρωθούν με νέα εντοπισμένα θραύσματα, να ανασυνδεθούν με συνδέσμους από ανθεκτικότερο υλικό και να κατασκευαστούν γύψινα εκμωγία τους για διδακτικούς σκοπούς.

Το τελευταίο τρίμηνο του 1975 ολοκληρώνονται οι εργασίες μεταφοράς του αγάλματος του Ερμή από το Παλιό στο Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο. Μετά την πρωτοποριακή για την εποχή ραδιογράφιση του γλυπτού και την τοποθέτησή του πάνω σε νέα βάση, γίνεται νέα πλαστική συμπλήρωση των γύψινων κνημών του από τον Σ. Τριάντη και αφαιρείται το κακότεκνο γύψινο χέρι του Διούσσιου.

Ο γλύπτης Στέλιος Τριαντάφυλλης στην Αίθουσα των Λεωγαμάτων των Αρχαιολογικών Μουσείων Ολυμπίας κατά τη διάρκεια των επανειληπτικών εργασιών των γλυπτών του Ναού του Διός (1975).

Το 1982 το νέο κτήριο του Αρχαιολογικού Μουσείου της Ολυμπίας ανοίγει επίσημα τις πύλες του για το κοινό, μετά την ολοκλήρωση της επανέκθεσης και στην αίθουσα των Λεωγαμάτων. Δώδεκα χρόνια αργότερα, το φθινόπωρο του 1994, επανεκτίθεται στη δική της αίθουσα και η Νίκη του Παιωνίου. Το έργο πραγματοποιείται αφιλοκερδώς από τον Τριαντίτη, ο οποίος, έχοντας αφιερώσει την εποχή εκείνη, τίθεται επικεφαλής ειδικευμένου συνεργείου μαρμαροτεχνικών. Το εξάισιο υπάμενο γλυπτό τοποθετείται και πάλι στο βάθρο του, συμπληρωμένο με καινούργια θραύσματα, συγκολλημένο με ράβδους τιτανίου και απολασγμένο από τις γύψινες συμπληρώσεις, αλλά κυρίως με καινούριο και ενδεδειγμένο τρόπο στήριξης, που εξασφαλίζει την προστασία του από τη δεδομένη σεισμικότητα της περιοχής.

Η προετοιμασία της χώρας μας αλλά και της Ολυμπίας να υποδεχθεί τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 στην Αθήνα, είχε ως αποτέλεσμα την εκτέλεση σημαντικών έργων ανάδειξης στο ιερό του Διός και σε ορισμένα κομβικά σημεία της τουριστικά αναπτυσσόμενης σύγχρονης πόλης. Μείζον όμως έργο και κέρδος υπήρξε η ριζική ανακαίνιση των Μουσείων της Ολυμπίας, τα οποία κυριολεκτικά επανιδρύονται, σύμφωνα με τις επιταγές της σύγχρονης μουσειολογικής δεοντολογίας. Οι εργασίες κρατούν σχεδόν μια τετραετία περσιτάδους προετοιμασίας μέχρι την 24η Μαρτίου του 2004, κατά την οποία εγκαινιάζεται η μουσειακή τριλογία της Ολυμπίας. Το Αρχαιολογικό Μουσείο, το Μουσείο Ιστορίας των Ολυμπιακών Αγώνων της Αρχαιότητας (πρώην Παλιό Μουσείο ή Σύγγρειον) και το Μουσείο Ιστορίας των Ανασκαφών της Ολυμπίας (Παλιό Εφορείο, Δυτικά του Συγγρείου).

Στο Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο, που ανακαίνιζεται κτηριολογικά ως σύνολο με το περίστυλο αιθρώ του, δεν τροποποιείται η φιλοσοφία της αρχικής έκθεσης. Ανανεώνονται οι αίθουσες με νέες, καλαίσθητες προθήκες, διακριτικό τεχνικό φωτισμό και χρωματισμό. Τα εκθέματα, με νέα μουσειολογική οργάνωση, συνοδεύονται από πλούσιο εποπτικό υλικό. Διαμορφώνεται νέα αίθουσα αφιερωμένη στον μεγάλο γλύπτη Φειδία, ενώ η διέγερση της αίθουσας του Ερμή και οι τεχνικές παρεμβάσεις σε αυτήν προβάλουν «επί τα βελτίω» το σπουδαίο γλυπτικό σύμπλεγμα του Πραξτέλους, που τοποθετείται σε νέα, πρωτοποριακά σχεδιασμένα αντισεισμικά βάση. Η παλιά αίθουσα των Ρωμαϊκών γλυπτών αποκτά τριμερή διάρθρωση, ώστε να προβληθούν και εκθέματα των Υπεροκλασικών και Ελληνιστικών χρόνων, ενώ η τελευταία αίθουσα του Μουσείου, αφιερωμένη αρχικά στους Ολυμπιακούς Αγώνες, περιλαμβάνει σήμερα αντικείμενα των τελευταίων χρόνων της ζωής του ιερού.

Μουσείο Ιστορίας των Ολυμπιακών Αγώνων της Αρχαιότητας

Το Σύγγρειον (Παλιό) Μουσείο της Ολυμπίας, μετά από επίμονες εργασίες αναπαύσεως και ανακατασκευής, επανέρχεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος με την ιδιαίτερη και αούγκριτη μεγαλοπρέπεια και ομορφιά του. Η τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα είναι η αφορμή για την οποία επιλέγεται να φιλοξενήσει, για δεύτερη φορά στη μακραίωνη ιστορία του, εκθέματα από το ιερό της Ολυμπίας που σχετίζονται αποκλειστικά με τους Ολυμπιακούς Αγώνες, καθώς και συναφή αντικείμενα, που προέρχονται από συλλογές και άλλων ελληνικών μουσείων και αναφέρονται στους Ολυμπιακούς και στους λοιπούς πανελληνίους αθλητικούς αγώνες (Πόθια, Νέμεα, Τοθμία και Παναθήναια).

Μουσείο Ιστορίας των Ανασκαφών της Ολυμπίας

Στο πλαίσιο της επανίδρυσης των Μουσείων της Ολυμπίας τιμήθηκε επόξια και ο ταπεινός ιούγειος οικίσκος δυτικά του Συγγρειού Μουσείου, ο κτισμένος στους πρόποδες του ιστορικού Ξενοδοχείου ΣΠΑΠ γύρω στα τέλη της δεκαετίας του 1940, γνωστός και ως Παλιό Εφορείο, τόπος διαμονής των κατά περιόδους Ελλήνων αρχαιολόγων και εφόρων, που υπηρέτησαν με αφοσίωση στην Ολυμπία.

Στον προθάλαμο του Μουσείου εκτίθεται η πρώτη μακέτα της αναπαράστασης των μνημείων του ιερού, που είχε γίνει με την επιμέλεια του αρχιτέκτονα H. Schlef και δωρήθηκε από το γερμανικό κράτος το 1951. Η έκθεση αναπτύσσεται ακολούθως στον ενιαίο χώρο που προέκυψε από την ενσωμάτωση των τριών διαστημάτων της πρώην κατοικίας. Η εσωτερική διαρρύθμιση διατηρεί τα παράθυρα της νότιας πλευράς, αλλά και το καλοκτισμένο τζάκι στο βάθος της αίθουσας, πολύτιμο ενθώμιο κι αυτό μιας εποχής που έφυγε ανεπιστρεπτή. Πλείστα όσα ενθυμήματα όλων των εποχών, από τον εντοπισμό έως τη συστηματική διερεύνηση του ιερού, εκτίθενται σε επισήκιες και τραπεζοειδείς προθήκες. Έγγραφα, φωτογραφίες, σχέδια, χαρακτικά, σελίδες παλαιών ευρετηρίων με υπογραφές εφόρων και ανασκαφών, παλαιά εισιτήρια του Συγγρειού, χειρόγραφες εντυπώσεις επισκεπτών, αλλά και το κείμενο της ελληνογερμανικής συνθήκης, καθώς και εργαλεία και αρχαιολογικός εξοπλισμός, «διηγούνται» την ιστορία των ανασκαφών της Ολυμπίας ανακαλώντας μνήμες, που διδάσκουν και συγκινούν.

Μαζί με την αναπαύσεως και επαναιετοργία του Σύγγρειου Μουσείου και της παλαιάς κατοικίας των Αρχαιολόγων, πλήρη ανάπλαση υφίσταται και το ιστορικό Ξενοδοχείο ΣΠΑΠ, που λειτουργούσε αδιάλειπτα από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι το 1984, μαζί με τη νεότερη δυτική πτέρυγα που απέκτησε στις αρχές της δεκαετίας του 1960. Το επιβλητικό παλιό κτήριο ΣΠΑΠ, πλήρως ανακαινισμένο και με νέα πρόσοψη, λειτουργεί από το 2004 ως ομόνομο Συνεδριακό Κέντρο της Ολυμπίας και φιλοξενεί έκτοτε ποικίλες εκδηλώσεις τέχνης και πολιτισμού, ενώ στη νεότερη, δυτική πτέρυγα μεταφέρεται από τον Μάρτιο του 2004 η Διοίκηση της Εφορείας Αρχαιοτήτων. Μετά από 120 χρόνια περίπου ο λοφίσκος του Συγγρειού Μουσείου μαζί με το Παλιό Εφορείο και το κτηριακό συγκρότημα ΣΠΑΠ διαμορφώνεται ως τόπος μνημίων αλλά και πυρήνας νέων πολιτισμικών δράσεων, ώστε δικαίως να μπορεί να χαρακτηριστεί ως ιστορικό κέντρο της μικρής πόλης της Ολυμπίας. Επιστάγωμα της μουσειακής ανάπτυξης της Ολυμπίας, που ανοίγει εντελώς νέο κεφάλαιο στον μουσειακό πολιτισμό, είναι η εγκατάσταση της ψηφιακής έκθεσης στον ειδικά για το σκοπό αυτό διαμορφωμένο υπόγειο χώρο του Συγγρειού, η οποία λειτουργεί πιλοτικά από τον Μάρτιο του 2008, υποστηρίζοντας με πλήθος ψηφιακών δράσεων και μικρό θέατρο εικονικής πραγματικότητας την αρχαιολογική έκθεση του Μουσείου.

Στο πλαίσιο εκπληκτικά ευνοϊκών συνθηκών ένα από τα παλαιότερα επαρχιακά ελληνικά μουσεία, συνδεδεμένο άρρηκτα με το πανελλήνιο ιερό του Διός και τους Αγώνες, συνδέεται πρώτο με την κοινωνία της πληροφόρησης και τον ψηφιακό πολιτισμό. Για να αποδείξει με τον πιο εύλογο τρόπο ότι τα Μουσεία επιβάλλεται αλλά και δύνανται να παρακολουθούν τις εξελίξεις της εποχής, ώστε, προσαρμοζόμενα σε αυτές, να γίνονται αειφόρος φορέας κοινωνικής εξέλιξης και πολιτισμού, «νέφυρες» διδακτικές του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος.

ΣΤΕ ΕΠΟΜΕΝΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ: Το ιστορικό κέντρο της Ολυμπίας με το Σύγγρειον (Μουσείο Ιστορίας των Ολυμπιακών Αγώνων της Αρχαιότητας), το Παλιό Εφορείον (Μουσείο της Ιστορίας των Ανασκαφών της Ολυμπίας) και το Συνεδριακό Κέντρο ΣΠΑΠ.

Προοίμιο στην Ιστορία της Άλτεως

ΤΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ ΣΤΗΝ ΟΛΥΜΠΙΑ, σε συνδυασμό με τις πιο πρόσφατες έρευνες, αποδεικνύουν ότι ο χώρος του μετέπειτα ιερού είχε κατοικήθει κατά την Τελική Νεολιθική Εποχή (4500-3100 π.Χ.), μολονότι απουσιάζουν τα κτηριακά κατάλοιπα. Χαρακτηριστικά κεραμικά ευρήματα προέρχονται από το βόρειο πρανές του Σταδίου, νοτιοανατολικά του Κρονίου λόφου. Αν και ελάχιστα ποσότητα κεραμικής εκπροσωπεί την επόμενη Προτοελλαδική Ι περίοδο (ΠΕ Ι / 3100-2700 π.Χ.), εκτεταμένη κατοίκηση και δραστηριότητα υποδηλώνεται από την άφθονη κεραμική της Προτοελλαδικής ΙΙ περιόδου (ΠΕ ΙΙ / 2700-2250 π.Χ.), που προέκυψε από το βόρειο ανάκλιμα του Σταδίου, από το χώρο του Πριτανείου, από στρώματα της υποθεμελίωσης του Μουσείου καθώς και από γειτονικά προς αυτό περιοχά.

Η εξαιρετικά σημαντική ανασκαφή του W. Dörpfeld (1929) ως προς την τεκμηρίωση της πρωιμότερης κατοίκησης του χώρου, συμπληρώθηκε με νεότερα δεδομένα κατά την περίοδο 1987-1994 ώστε να χρονολογηθεί πλέον σε αυτή την περίοδο (ΠΕ ΙΙ) ο μεγάλος προϊστορικός τύμβος υπό το μεταγενέστερο Πελοπίο, στο κέντρο της Άλτεως. Η απουσία ταφικών ενδείξεων στον μεγάλο τύμβο του Πελοπίου (μέγιστη διάμετρος 27 μ.) κατέδειξε ότι αποτελεί το αρχαιότερο μνημείο στο ιερό της Ολυμπίας καθώς και την πιθανή αφιέρωσή του σε λατρεία άγνωστης θεάς συνδεδεμένης με τη γονιμότητα. Η παρουσία του υπογραμμίζει το ενδεχόμενο ύπαρξης κεντρικής εξουσίας στο χώρο του μετέπειτα ιερού, ήδη κατά την τρίτη χιλιετία π.Χ. Από «βιομό» που κατασκευάστηκε στα τέλη της ΠΕ ΙΙΙ περιόδου στην ανατολική πλευρά του τύμβου προέρχονται ενδείξεις θυσίας και ένα ιδιόμορφο πήλινο αγγείο «θυμιατό».

Κατά τη διάρκεια των έργων θεμελίωσης του Αρχαιολογικού Μουσείου αποκαλύφθηκαν λείψανα αφιδικτών οικιών της επόμενης Προτοελλαδικής ΙΙΙ περιόδου (ΠΕ ΙΙΙ / 2250 π.Χ. περίπου) που εκπροσωπείται, μεταξύ άλλων, από κωνικά ποτήρια, αγγεία με ερυθρά γραπτή διακόσμηση, ακυρόροσχημα αντικείμενα, αγγείο σε σχήμα λέμβου κ.ά. Σε υστερότερο στάδιο του ίδιου χρονικού ορίζοντα (2050 π.Χ. περίπου) ανήκει και ο μικρός ταφικός τύμβος που διατηρείται σήμερα σε υπόγειο χώρο του Μουσείου. Στα μέσα της ίδιας περιόδου έξι αφιδικτές οικίες κτίζονται και εντός της βόρειας πλευράς της Άλτεως, κοντά στον μεγάλο τύμβο. Από την έρευνα των κτισμάτων και κυρίως από την καλύτερα διατηρημένη και σήμερα ορατή νοτίως του ανδρήρου των Θεσσαυρών αφιδικτή οικία ΙΙΙ, προήλθαν αγγεία με εγκάρσια ενδεικτικά για τη θέση που πιθανόν κατείχε η Ολυμπία στους δρόμους των εμπορικών επαφών μέσω του πλωτού τότε Λαφειού από τις ακτές του Ιονίου προς την Αδριατική και τον πολιτισμό της Παιδείας των Δαλματικών ακτών, αλλά και τις νοτιοανατολικές ακτές της Σικελίας, τη Μόλιτα και την Κάτω Ιταλία.

Ο αγροτικός πληθυσμός στο χώρο της Άλτεως διέμενε σε πτωχά ορθογώνια κτίσματα της πρώιμης Μεσοελλαδικής Ι περιόδου (ΜΕ Ι / 2000-1900 π.Χ.) που διαδέχονται τα αφιδικτά και συνδέονται με αρκετές βρεφικές ταφές σε πithους, ευρήματα των οποίων περιλαμβάνει η έκθεση του Μουσείου. Για την ανέγερση των οικιών καταστράφηκε μέρος του τύμβου του Πελοπίου και οι κάτοικοι σύντομα εγκατέλειψαν το χώρο, που ίσως είχε καταστεί αφιλόξενος λόγω των πλημμυρών του Κλαδέου.

Ο ευρύτερος χώρος της Ολυμπίας φαίνεται ότι είχε εντατικά κατοικήθει και κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού, τη γνωστή ως Υστεροελλαδική ή Μυκηναϊκή (ΥΕ / 1600-1100 π.Χ.). Κατά την ΥΕΙ-ΙΙΒ περίοδο

Πήλινα και χάλκινα δομώματα αναθηματικά ειδώλια. Αποτελούντα τη συντηρότερα και πολυπληθέστερα αφιρώματα των ποιών στην Άλτι, ιδίως κατά τον 8ο αι. π.Χ. Η πλειονότητα προέρχεται από το λεγόμενο «στρώμα οπίσθεν» του μεγάλου βουρ του Δωδ.

(1600-1400 π.Χ.) δραστηριοποιούνται περιοχές νοτίως του Αλφειού, ενώ κατά την επόμενη ΥΕΙΙΙΑ1 (1400-1300 π.Χ.), όταν ακμάζουν τα ανακτορικά κέντρα της Αργολίδας και της γεωποινικής Μεσσηνίας, δεν μαρτυρείται ανάλογη εικόνα για την πεδινή και ευλογημένη από τους θεούς Ηλεία («*δία και εὐρύχωρος*» κατά τον Όμηρο). Παρόλο που οι πόλεις Ήλις και Πίσυα δεν υπήρξαν ανακτορικές εγκαταστάσεις, οι ποταμοί Πηνειός και Αλφειός, αλλά και ο Κιάδεσος, ευλόγησαν την ανάπτυξη μυκηναϊκών συνοικισμών με αγροτικό χαρακτήρα, όπως διαπιστώνεται από τους κατά καιρούς εντοπισμούς και την ανασκαφική έρευνα της Εφορείας Αρχαιοτήτων, αξιόλογων ως προς την έκταση και το περιεχόμενο νεκροπόλεων της εποχής στην ευρύτερη περιοχή της Ολυμπίας αλλά και στην υπόλοιπη Ηλεία.

Σποραδικές μαρτυρίες για την εποχή αυτή προέρχονται από το χώρο του Σταδίου και την περιοχή της Ολυμπιακής Ακαδημίας, από τον Σιδηροδρομικό Σταθμό της σύγχρονης πόλης και το λόφο Δροσύβα, βορειοδυτικά του Παλαιού Μουσείου, καθώς και από μεμονωμένες ταφικές θέσεις βόρεια του Αρχαιολογικού Μουσείου. Σαφέστερη ωστόσο εικόνα της εποχής σχηματίζεται από τα ευρήματα του εκτεταμένου νεκροταφείου θαλασσιών λαξευτών τάφων, που αναπτύχθηκε κατά συστάδες βορειοανατολικά και ανατολικά του Αρχαιολογικού Μουσείου. Η σωστική έρευνα των δεκαετιών 1960 και 1970 έδειξε ότι το νεκροταφείο ήταν σε χρήση από τα τέλη του 15ου αι. μέχρι και τον 12ο αι. π.Χ., ενώ χρησιμοποιήθηκε και πάλι για ταφές στα ρωμαϊκά χρόνια.

Η κεραμική περιλαμβάνει γνωστούς μεν τύπους αγγείων (ψευδόστομα, αλάβαστρα, κύλικες) αλλά και με τοπικές ιδιομορφίες (άωτα πιθάρια, μεγάλοι τρίοτοι πιθαμφορείς), όπλα, κοσμήματα, ειδικά και σφραγίδες, ενώ τα ταφικά έθιμα γενικά δεν παρεκκλίνουν από τα γνωστά για τον μυκηναϊκό κόσμο στερεωτέπια. Στόχος της παρουσίασης της ενόπτιας στη νέα έκθεση του Μουσείου ήταν να καταδειχθεί η κατοίκηση του χώρου κοντά στο ιερό σε εποχή που κύριοι της περιοχής ήταν οι Αχαιοί κάτοικοι της Πίσυας, μολοντί ζητούμενο της έρευνας αποτελεί τόσο ο οικισμός, στον οποίο ανήκε το νεκροταφείο, όσο και ο εντοπισμός της ίδιας της αρχαίας πόλης Πίσυας.

Όσπρια χειροποίητη κεραμική με πλαστική διακόσμηση, της Τελικής Νεολιθικής περιόδου. Προέρχεται από βαλτιά στρώματα του βόρειου ηρανός του Σταδίου.

Κύμβα («οαλιτσιά») από το βόρειο ηρανός του Σταδίου (Κ 1279). Τυπικό αγγείο της ΠΕ II περιόδου.

Αγκυρόσχημο αντικείμενο με σπή ανάρτησης, της ΠΕ III περιόδου, από την περιοχή του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου.

Ιδιόμορφο αγγείο («Θυμιατό») της ύστερης ΠΕ III περιόδου από το «βωμό» ανατολικά του τόμβου του Πελοπίου (Κ 14037).

Κοινό κύπελλο τύπου «ouzo cup» (Π 1660) και ιθυσιαίο αγγείο με χουανοειδές χείλος και πόμα (Π1153). Χειροποίητα αγγεία της ΠΕ III περιόδου από την περιοχή του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου.

Ορείωμα λάρβου (:) της ΠΕ III περιόδου από την περιοχή του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου (Π 2535).

Δίωτο αγγείο με κοκκινωδές κίλους και γραμμή ερυθρή διακόσμησης της ΠΕ III περιόδου, από την περιοχή του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου (Π 175).

Μόνοτο κύπελλο και αμφορέας της ΠΕ III περιόδου. Προέρχονται από την ανασκαφή Dürerfeld (1908) στο αφιόνιό κτήρι III της Άλιεας. Ο πυθμένας του κυπέλλου (Κ 1205) και το σώμα του αμφορέα (Κ 1208) φέρουν χαρακτηριστική και εγγύτητα διακόσμηση.

Εκτίθες μινυακός κώνηλος με χαρακτηριστική διακόσμηση της ΠΕ ΙΙΙ περιόδου από το αφηροτικό κτήριο VI της Άλιεως (Κ 1219).

Λοκός (Κ 1212) και ηρόκος με χαρακτηριστική και εμπεικτική διακόσμηση (Κ 1206) της ΠΕ ΙΙΙ περιόδου από το αφηροτικό κτήριο ΙΙΙ της Άλιεως, που αντίσκαψε ο Dörpfeld το 1908.

Γκρίζα μινωικά αγγεία της ΠΕ ΙΙΙ-ΜΕ Ι περιόδου με χαρακτηριστική διακόσμηση, χαρακτηριστική του πολιτισμού Cretina.
Το κύπελλο (ΑΕ 744) προέρχεται από την ανασκαφή του 1880.
Ο αμφορέας (Κ 14032) αποκαλύφθηκε κατά τη νέα ανασκαφή του Πελοπίου.

Ταφικός πύλος για βρεφικές ταφές της ύστερης ΠΕ ΙΙΙ και των αρχών της ΜΕ Ι περιόδου. Αποκαλύφθηκε νότιως του αφηλοσίου κειρίου V της Άλιως, το 1908 (Κ 14009).

Γκεράζα μινυακή και ομοεινή κατακόρυφη κεραμική, με χαρακτηριστική και εμπνευστή διακόσμηση της ΠΕ III-ΜΕ I περιόδου, που υποδηλώνει σχέσεις με τον πολιτισμό Cetina. Προέρχεται από τις νέες ανασκαφές του Πελοπίου.

Ψευδοσφαιρικοί αμφορέες απόδοχηρον (Π 732) και σφαιρικό σπήρατος (Π 908) με γραμμική διακόσμηση. Σημειώθηκαν μικροσκοπικά αγγεία για αποθήκευση αρωματικών ελαίων. Προέρχονται από τους θαλαμώδεις τάφους του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου.

Σόρα γραπτής δίωτης κόλιος (Κ 4366) και θαλασσιό σιέλκος, όμοιο αγγείο (Π 103795). Προέρχονται από το λατόμιο «ραόρο στρόμα» της Άλιως, που περιείχε τα πρωτότερα κατάλοιπα ανθρώπων του Ιερού (11ος-10ος αι. π.Χ.).

Τρίστο αλάβατρο (Π 648), όμοιο πιθόρο (Π1655) και κόλιξ (Π 733) μυκηναϊκών χρόνων, από θαλασσιούς ύψους του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου. Ο τύπος του πιθόρου και του υψιλόδομου αλάβατρου απαντούν συχνά στα μυκηναϊκά νεκροταφεία της Ηλείας.

Τρίοικτος απόδοχος πελαμοφόρος με πόρα από βίση κολίκος (Π 760), και τρίοικτος πελαμοφόρος (Π 643) μυκηναϊκών χρόνων με γραπτή διακόσμηση, από Θυλαριωτούς τάφους του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου.

Πήλινο γυναικείο ειδώλιο τέπου Ψ μυκηναϊκών χρόνων, με γραπτή, ερυθρή διακόσμηση από Θυλαριωτού τάφο του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου (Π 2511).

Περδέραιο από ψήφους φαιγεντιανής και ναλάρμαζα – κίερωμα ταφής σε μυκηναϊκό θαλαμικό τάφο του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου (Δ 28).

Κυρτωπίδαο ένδρα από ναλάρμαζα με ανάγλυφη διακόσμηση σπειράς, που τονίζονται με κοκκίδωση (Δ 37). Από μυκηναϊκό θαλαμικό τάφο του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου.

Σπρωγίδες από σιταίτη μυκηναϊκών χρόνων (1300-1200 π.Χ.). Φέρουν ανάγλυφη φυσική διακόσμηση (Δ 32) και αφηρημένο γραμμικό σχέδιο (Δ 39). Κίερωματα κτηρήλια σε θαλαμικούς τάφους του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου.

Αντήλκρες χάνδρες περιφερειών μυκηναϊκών κρήνων από θαλάσσια (Δ 37, Δ 34). Ανήκουν στον σιαιροειδή τύπο και στον τύπο του «ιρού κισού» και είχαν κατασκευαστεί σε μήτρα. Από θηλαριστούς γάφους του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου.

Η πρόομη εποχή του Ιερού

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΣΗΣ ΜΕ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ 2ΗΣ ΧΙΛΙΑΣΤΙΑΣ π.Χ., όταν είχε αναπτυχθεί στο χώρο του μετέπειτα τμήματος ο προϊστορικός οικισμός, ο Κρόνιος λόφος επέστρεψε επιβλητικά —όπως και σήμερα— το βόρειο τμήμα της Άλτεως, ως τόπος-σύμβολο αρχέγονων λατρευτικών δραμιένων — πιθανότατα αγροτικού χαρακτήρα. Ο ίδιος ο Κρόνος λατρευόταν στην κορυφή του κωνικού λόφου, ενώ στις νότιες υπώρειες υπήρχαν ιερά θεοτήτων που σχετιζόνταν με την ευφορία της γης, τη γονιμότητα και τη μαντεία, όπως η Θέμις, η Εὐθείθυια, η Ρέα, οι Νύμφες, ο Σωσιόπιλος-θεός/δαίμων, αλλά και η Άφροδιτη Ουρανία, η Άρτεμις, η Δήμητρα Χαμήνη. Επίσης, ο Ίδαίος Ηρακλής που, κατά τον Πausανία, φέρεται ως ο πρώτος οργανωτής αγώνων δρόμου στην Ολυμπία για τους αδελφούς του Κουρήτες ή Δακτύλους από την Κρήτη. Αυτός καθόρισε το μήκος του σταδίου και καθιέρωσε τη στέψη του νικητή με κλαδί αγριελιάς. Στην ίδια περιοχή, βόρειως του ναού της Ήρας, υπήρχε πιθανόν κάσμα γης και βομός, το «Γαίον» — κέντρο κθόνιας λατρείας αφιερωμένο στη Γαία, θεότητα μαντική, ενδεχομένως προγενέστερη του Διός, αλλά και τόπος μαντείου που διαδραμάτιζε σπουδαίο ρόλο σε όλη τη διάρκεια ζωής του ιερού.

Με τους Αχαιοούς και τον Οινόμαο, μυθικό ηγεμόνα της Πίσας, η οποία ως μέρος της Τριφυλίας ανήκε στην Αρκαδία, συνδέεται ο Φρύγας πρίγκιπας Πέλοψ που σε αγώνα αρματοδρομίας νικά τον Οινόμαο, νυμφεύεται την Ιπποδάμεια και γίνεται ο νέος ηγεμόνας της περιοχής διδομένης της το όνομά του. Ως τότε η Πελοπόννησος (Πέλοπος-νήσος) ονομαζόταν Απία. Ο ιδρυτικός αυτός μύθος της Ολυμπίας, που αποτελεί και τη μακροβιότερη παράδοση για τις απαρχές του ιερού, απεικονίζεται έξωκα τον 5ο αι. π.Χ. στο ανατολικό αέθριο του ναού του Διός, καθώς η ταυτότητα των πρωταγωνιστών πιστοποιείται από την περιγραφή του Πausανία.

Ο κοσμικός χώρος του προϊστορικού οικισμού μεταβάλλεται σε θρησκευτικό κέντρο προφανώς κατά τον 11ο-10ο αι. π.Χ., περίοδο στην οποία περίπου τοποθετεί η παράδοση την εγκατάσταση των Αιτωλών στην Ηλεία με αρχηγό τον Όξυλο, στο πλαίσιο της Καθόδου των Δωρικών φύλων. Επιτελείται τότε ο πρώτος συνοικισμός της Ήλαδος, εκποικίζονται οι Πισάτες και οι νέοι κάτοικοι της περιοχής επιλέγουν την Ολυμπία για να εδραιώσουν τη λατρεία του Διός. Την εποχή αυτή η κορυφή του μεγάλου τύμβου του Πελοπίου ήταν ακόμη ορατή, ενώ οι παλαιότερες και νεότερες έρευνες κατέδειξαν ότι εκτεταμένο στρώμα στάχτες στην περιοχή μεταξύ του μεγάλου τύμβου και του μεταγενέστερου Ηραίου απέδωσε θραύσματα μεγάλων γραμμών κυλίκων της ύστερης μυκηναϊκής ή υπομυκηναϊκής περιόδου με υψηλό «δικτυλωτό» στέλεχος, προφανώς όχι χρηστικό αλλά μάλλον λατρευτικού χαρακτήρα. Οι κύλικες είχαν αναμειχθεί —εφόσον δεν διαπιστώθηκε διακρινή σφραγιστογραφία— με πληθώρα πηλίνων και χάλκινων αναθηματικών εδαιδίων των Προτογεομετρικών και Γεωμετρικών χρόνων (10ος-8ος αι. π.Χ.) που ανευρίσκονται μέχρι τις αρχές του 7ου αι. π.Χ. Συνεπώς και για το πρώιμο ιερό της Ολυμπίας ισχύει η «θεμελίωση» σε κατάλυμα της Εποχής του Χαλκού, όπως συνέβη και σε άλλα γνωστά ελληνικά ιερά, τους Δελφούς, τη Δίλο, το Ηραίο του Άργους, την Ελευσίνα, το Μενελάειο.

Στο πρώτο αυτό τέμενος του Διός υπήρχαν προφανώς ελάχιστες αψίδες, ξόλινες κατασκευές και βομοί, ενώ λατρεύονταν οι παλαιότερες θεότητες της γονιμότητας. Την καθήρητη, όπως και σήμερα, από πλατάνια, πεύκα, λεύκες, δρυς και αγριελιάς ιερά Άλη (η λέξη ετυμολογείται κατά τον Πausανία από το *άλωσος*) περιέκλειε απλό περίφραγμα —ίσως αυτό που σύμφωνα με τον μύθο κατασκεύασε ο Ηρακλής— περιλαμβάνοντας τον λατρευτικό πυρήνα του χώρου. Εκεί δέχονταν τιμές οι τοπικοί ήρωες Πέλοψ και Ιπποδάμεια και όρισε να διαμορφώνεται από τις στάχτες των θυσιών και άλλα λατρευτικά δρώμενα, ίσως τον 10ο αι. π.Χ., ο «Μεγάλος Βομός» του Διός.

Η Άλις ως τόπος λατρείας και θρησκευτικών εορτών, από τον πρώιμο 9ο αι. π.Χ. προσελκύει σταδιακά προσκυνητές όχι μόνον από τα περίχωρα της Ολυμπίας αλλά από διάφορες περιοχές της Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδας. Πολυπληθή χάλκινα και πήλινα μικρών διαστάσεων αφιερώματα, ζωόμορφα αλλά και με ανθρώπινη μορφή, τοποθετούνται οι αγροτοκτηνοτρόφοι της εποχής αυτής με τέλεση θυσιών στο «βωμό τέφρας» του μεγάλου θεού, ή τα αναρτούσαν στα κλαδιά των δέντρων.

Ο μεγάλος Βωμός του Διός δεν έκει διασωθεί καθώς πιθανότατα καταστράφηκε την εποχή των αυτοκρατόρων Θεοδοσίου Α΄ και Β΄. Η περιγραφή του Παιουανία (5,15,8-11) τον τοποθετεί μεταξύ Ηραίου και Πελοπίου και υπολογίζεται ότι το ύψος του κώνου του έφτανε τα 6,50 μ. κατά την εποχή της επίσκεψης του περιηγητή. Κυκλικός ή ελλειψοειδής, ο βωμός εδραζόταν σε κρηπίδωμα ύψους περίπου 5 μ. Στο επίπεδο αυτό, την *πρόθυσι*, συσσωρευόταν η τέφρα από τις θυσίες ζώων ενώ οι μπροί των σφαγίων μεταφέρονταν μέσω κλιμακωπής πρόσβασης από τους ιερείς και καίγονταν στην κορυφή του. Στο Μουσείο της Ολυμπίας φιλοξενείται μέρος μόνον των εκατοντάδων αναθηματικών ειδωλίων του πρώιμου ιερού, των οποίων η ανακάλυψη συνέβαλε σημαντικά στις γνώσεις για την πρόωμη πλαστική τέχνη των Γεωμετρικών χρόνων. Η «ατάκτως ερριμμένη» έκθεση μερικών δεκάδων από τα ειδώλια αυτά μπροστά στην υποθετική σχεδιαστική αναπαράστασή του «Βωμού του Διός» είναι «εικόν ομιλούσα» για τον επισκέπτη.

Χιτά και σφραγική ειδώλια ταύρων (B 5616, Br 2167), συνήθη αφιέρωματα στο Ιερό του Διός κατά τον 8ο αι. π.Χ.

Τα χιτά σφραγική χάλκινα ειδώλια καθώς και τα πήλινα που χρονικά καλύπτουν τον 9ο αι. π.Χ. και αυξάνονται σταδιακά κατά τον 8ο και τον 7ο, ήταν έργα αυτοτελή ή αποτελούσαν εξαρτήματα σκευών, τριποδικών λεβήτων και αγγείων και κατασκευάστηκαν σε πελοποννησιακά εργαστήρια (αργολικά, λακωνικά, πλειακά ή και κορινθιακά). Τόσο τα ανθρώπιμορφα όσο και τα ζωόμορφα ειδώλια (ίππια, ταύροι, βόδια, αιγοειδή, ελάφια) αρχικά χαρακτηρίζουν την εποχή δημιουργίας τους με το αθρομερές πλάσιμο του φυσικού οχήματος και την υποτυπώδη υποδήλωση ελάχιστων ανατομικών γνωρισμάτων, τα οποία ακολουθώς τείνουν να αποδίδονται περισσότερο φυσιοκρατικά. Ιδιαίτερα οι ίπποι κατά τον 8ο αι. π.Χ. αποκτούν διακριτά ανατομικά γνωρίσματα τόσο στο πλάσιμο όσο και στις διακοσμητικές λεπτομέρειες. Το ίδιο ισχύει και για τα ανθρώπιμορφα ειδώλια που αρχικά αποδίδονται διωδίσιαστα. Στα εξαιρετικά ολιγάριθμα γυναικεία πήλινα ειδώλια αναγνωρίζεται η Ήρα, στην οποία ενδέχεται να είχε αφιερωθεί ο πρώτος ναός στην Άλι, των Αρχαϊκών χρόνων. Από τα επίσης ολιγάριθμα, σε σύγκριση προς τα ανδρικά, χάλκινα γυναικεία ειδώλια, ξεχωρίζει μια θεά που υπεύει, αλλά και ένα σύμπλεγμα γυναικών σε κυκλικό χορό, του 8ου αι. π.Χ. Οι πήλινες ανδρικές μορφές παριστάνονται στον τύπο του κούρου ή του ηνίοχου, αποδιδόμενες σε γικτές αγώνων ή αναθέτες ορμητοδρομιών αντίστοιχα, καθώς αθροούνται και οι τροχοί αρμάτων σε πήλο και χαλκό. Στα χάλκινα ανδρικά συγκαταλέγονται ηνίοχοι με το άρμα τους αλλά και ο τύπος του πολεμιστή. Στον πρώιμο τύπο του πολεμιστή, με το υποτυπώδες κρύνος, αναγνωρίζεται ίσως και ο Δίας, ενώ σε άλλα ειδώλια η παριστανόμενη με απλομένα χέρια μορφή ερμηνεύεται ως Ζεύς «έπιφανήσμενος» (παρών αλλά άορατος), εάν δεν πρόκειται για απεικόνιση απλού θνητού-ικέτη. Ο ύψιστος κύριος του ιερού, κατεξοκνή πολεμικός θεός στο ιερό της Ολυμπίας, εμφανίζεται αργότερα ως κεραυνόφορος, όπως μας παραδίδεται από τα Ομηρικά έπη.

Χάλκινα ζωόμορφα ειδώλια-αναθήματα κυρίως του 8ου αι. π.Χ. Άλλα ήταν έργα αντιστήλη (Μ 883), άλλα αποτελούσαν ελατήρια σκευών (Β 5252). Το υπήριο (Β 1309) είναι πρώτον αργεακό εργαστήριο.

Στον 8ο αι. π.Χ. ανήκουν και χάλκινα κοσμήματα σε σχήμα ζωόμορφων ειδωλίων καθώς και χάλκινα ελάσματα που χρησιμοποιούν ως διαδήματα ή ως επένδυση αντικειμένων. Προς τα τέλη του αιώνα φέρουν σφρηγίδια ή έκτυπα διακοσμητικά γεωμετρικά θέματα, αλλά και παραστάσεις ζώων. Στην ίδια εποχή ανήκουν τα παλαιότερα σφρηγίδια ελάσματα της πολύτιμης καλοθήκης της Ολυμπίας που αποκαλύφθηκαν κατά την ανασκαφή του Σταδίου, το 1960. Ανάγλυφες παραστάσεις διατέσσονται σε ζώνες και απεικονίζουν αγαπητά θέματα της ασουριακής τέχνης, όπως πομπές με ιερείς, θεούς, ιππείς, πολεμιστές, αλλά και φητικά θέματα. Φαίνεται πως περί τα μέσα του 7ου αι. π.Χ. χρησιμοποιήθηκαν πάλλυα για την επένδυση γυναικείου αγάλματος με ξύλινο πυρήνα και φιλοτεχνήθηκαν από Έλληνες τεχνίτες.

Λαμπρά, πολυπληθή, προσφιλή και λόγω των διαστάσεών τους ιδιαίτερα εντυπωσιακά αναθήματα στο ιερό της Ολυμπίας, όπως και στα υπόλοιπα πανελλήνια ιερά, ήταν οι χάλκινοι τρίποδες, έργα κατασκευασμένα με την τεχνική της χύτευσης και της σφρηγιάτωσης. Αρχικά άκρως απαραίτητα εκείνη του οίκου και της εστίας, αναφέρονται από τον Όμηρο ως κατεχοκίην έπιπλα σε αγώνες προς τιμήν νεκρών (άβλα επί Πατρόσκληφ, άβλα επί Ηελίφ). Στο ιερό της Ολυμπίας εμφανίζονται ήδη στα τέλη του 9ου αι. π.Χ. Στην πλούσια συλλογή του Μουσείου η παραγωγή τους παρακολουθείται εξελεκτικά μέχρι τον 6ο αι. π.Χ., οπότε παύουν πλέον να υπολογίζονται ως προς την καλλιτεχνική αξία τους και υποβαθμίζονται. Τον 8ο αι. π.Χ., μαζί με τους μεγάλους τρίποδες συνυπάρχουν ως αναθήματα και οι μικροσκοπικοί, οι οποίοι είναι κυριοκί αρχικά και ακολουθός κατασκευάζονται από λεπτά ελάσματα.

Στους τρίποδες της Ολυμπίας διακρίνονται πέντε ομάδες, σύμφωνα με τη μορφή και την τεχνική τους. Στα τέλη του 9ου αι. π.Χ. έχουν χαμηλά πόδια και οι λαβές προσαρμζόνονται στο σώμα με καρφωτά ελάσματα. Πόδια και λαβές φέρουν συνήθως σκονιοπατό κόσμημα. Κατά τον πρώιμο 8ο αι. π.Χ. αποκτούν μνημειώτερη μορφή. Πρόσθετα στηρίγματα, κάθετα προς το χείλος, στηρίζουν τις μεγαλύτερες τώρα κυκλικές λαβές, οι οποίες διακοσμούνται με ομοκέντρες πλαστικές ζώνες και επιστέφονται με ειδώλια ταύρων και αργότερα με υπήρια. Στα πόδια συνυπάρχει το κόσμημα είναι η σπείρα. Σε πιο προχωρημένο στάδιο, τα πόδια διακοσμούνται από σπείρες, τόξα, τετλοασμένες γραμμές κ.ά. Συχνά στο επάνω τμήμα τους διαμορφώνεται ορθογώνιο πλαίσιο που φέρει ρόδακα και οπισθότερα σκηνή με μορφές, όπως εκείνη που παριστάει τη διαμάχη Ηρακλή και Απόλλωνος για την κατοχή του Δελφικού τρίποδα. Οι λαβές είναι διέτρικες, με

Χυτό και σφρηγιάς σύμπλεγμα χάλκινου ζυγμένου βωδίνου (Β 5618). Από τις σπείς στα πόδια των ζώων παρενδοεί σιδερένιος άξονας, που στηρίζει τους τροχούς (μέσα του 8ου αι. π.Χ.).

κόσμημα οδοντωτό ή σπειροειδές, και επιστέφονται από ιππάρια μεμονωμένα ή με τους ιππείς τους.

Μετά τα μέσα του 8ου αι. π.Χ. και έως τα τέλη του, οι τριποδοικοί λέβητες μειώνονται σε αριθμό. Τα πόδια φέρουν έντονες αυλακώσεις με «ριπιδωτή» απόληξη στο σημείο τμήσής με το σώμα του λέβητα ενώ σπανίζουν οι παραστάσεις με ανθρώπινες μορφές στο επάνω τμήμα τους. Οι λεπτότερες σε πάχος λαβές επιστέφονται με ίππους τους οποίους, ενίοτε, συνοδεύει ο αναβάτης τους. Στα τέλη του 8ου και κατά τον 7ο αι. π.Χ. πόδια και λαβές δεν είναι πλέον σφυρήλατα, και φέρουν χαρακτηριστική χαρακτή διακόσμηση από τεθλασμένες γραμμές, σπειρές και άλλα θέματα. Η νέα τεχνική της χύτευσης προσδίδει τη μέγιστη μνημειακότητα στους λέβητες που αποκτούν ύψος περίπου 2-3 μ. Οι τεράστιες λαβές τοποθετούνται στο σώμα με πρόσθετα σπηρίγματα και λίγο αργότερα πλαισιώνονται από ραδινές ανθρώπινες μορφές πολεμιτών με κράνος και έντονη κίνηση στα χέρια, καθώς και από άλλες ανδρικές που ίσως παριστάνουν τους μυθικούς μεταλλουργούς Τελχίνες, όντα τα οποία συνδέονται με τη Ρέα και τον Δία.

Τη στροφή από τη Γεωμετρική στην Αρχαϊκή εποχή (πρώιμος 7ος αι. π.Χ.) σηματοδοτεί ο υπός και σμυπαγής κάλκινος ίππος του Μουσείου, που αποδίδεται σε αργεϊκό εργαστήριο. Με τον αεζυματικό όγκο του αντιδιαστέλλεται προς τα μικρογραφικά έργα ίππων που είχαν προηγηθεί και συνάμα αποτελεί από παράδειγμα για τις οπνουσίες και τις νέες καλλιτεχνικές αναζητήσεις του τεχνίτη της εποχής, καθώς στο έργο είναι προφανής η αδυναμία για άψογη χύτευση και απόλυτα επιτυχημένη σύνδεση των δύο τμημάτων από τα οποία κατασκευάστηκε.

Χάλκινα αναθηματικά ζώοφορα ειδικά κυτά και σμυπαγή, του 8ου και του 7ου αι. π.Χ. Λεικονόζουσι ιατέρι (B 761, B 13, B 2063) και ιαυρόφορα με σπηρί τράγου (B 1569). Το ιππάριο (B 1308) προέρχεται από αργεϊκό εργαστήριο.

Σόμπλεγμα τριών σκελών, που επιτίθενται σε ελάφι (Br 1106). Η σύνθεση στηρίζεται σε σφυραγή, ορθογώνια βάση με διακόσμηση αναγλυφών ομάδων τριγώνων στην κάτω επιφάνεια. Έργο πλειοκόου εργαστηρίου του 8ου αι. π.Χ.

Χάλκινα υπάρια (B21, M884). Έργα λατινικού εργαστηρίου του 8ου αι. π.Χ.

Χυτό και συμπιεγές σύμπλεγμα ισοδύναμων ταυρίσκων (B 6768). Αφιέρωμα του 9ου αι. π.Χ. στα ιερά του Διός, πλασμένο με αξιολύμιαστη «γεωμετρική» αρμονία, ουσυχή και ευρηματικότητα.

Πήλινα αναθηματικά ζωορροφα ειδώλια (ταυρίσκος Τε 2813, ιππότερο Π 2961, σκύλος Π 2962, κριάρι Π 2958, κεφαλή βοσκειδός Τε 2042), από το παλιό στρώμα σάιχης της Άλιως, μεταξύ Πελοπίου και Ηραίου. Ανήκουν στον 8ο και τον 7ο αι. π.Χ.

Χυτό και καύλο αργεμένο ίππου διαπονημένο με λεπτές εγκυρσίδες. Εξαιρετικό δείγμα καλλιολογικής, στο οποίο είναι εμφανής η ρεαλιστικότερη απόδοση των ανατομικών χαρακτηριστικών του σώματος και της κεφαλής του ζώου σε σχέση με πρωιμότερα έργα. Χρονολογείται στο α' μισό του 7ου αι. π.Χ. (Br 2127 + B 10344).

*Πύλνα γεωμετρικά
αναθηματικά είδη όπλα
ίππων (Π 2925,
Π 2960, Π 2957) και
υπάρχει με τον αριθμό
του (Π 2933), από το
πακό σιρόμα σιάχτης
της Άλιεως, μεταξύ
Πελοπίου και Ηραίου.*

Χάλκινο αναθηματικό ειδώλιο γυναικείας μορφής, ίσως θεάς, που ιππεύει μονόπλευρα (B 1750). Β' τέταρτο του 8ου αι. π.Χ.

Χιτώ και σφραγής στήριγμα επί γυναικών σε κικλικό χορό (B 5401), 1ου 8ου αι. π.Χ.

Πήλινα αναθηματικά ανθρωπομορφα ειδώλια από το παλιό στρώμα σιδήριτης της Άλιεως, μεταξύ Ηραίου και Πελοπίου. Το γυναικείο με το διδύημα στην κεφαλή αποδίδει ίσως την Ήρα ή κάποια θεά της γονιμότητας (Τε 2285). Από τα ανδρικά, δύο αποδίδουν τον Δία πολεμιστή (Τε 1999, Πι 2953), και το τρίτο ανήκει στον «τόπο του Κούρου» (Τε 2286).

Πλάνα αναθηματικά ανθρωπόμορφα ειδώλια από το παλιό στρώμα σάιχης της Άλιεως, μεταξύ Ηραίου και Πελοπίου. Το πρωιμότερο ανδρικό ειδώλιο, του 10ου αι. π.Χ. (Π 3319), φέρει ίχνη γραμμής διακόσμησης, και, ενδεχομένως, αναμνηστικά θέματα (Κρόνος ή Δίας). Η ανδρική μορφή στον τύπο του πινιάου (Τε 1941) ανήκει στο α' τέταρτο του 8ου αι. π.Χ.

Πύλινο αναθρηματικό σύμπλεγμα πνύδων με το υψηλότεο άρμα του
(ΠΙ 2929+ΠΙ 2928+Τε 606+Τ 8.33+Τε 2.302). Έργο του 8ου αι. π.Χ.

Χάλκινοι τροχοί
από αναθρηματικά
επιβάλια αρμάτων του
8ου αι. π.Χ. (B 7672,
Br 4799, Br 10849).

Πρώιμα χάλκινα αναθηματικά ανδρικά ειδώλια (α' μισό του 9ου αι. π.Χ.)
Χαρακτηριστική είναι η αδρμερής διάπλαση του κορμού με την υποδόμηση
του φθλου. Φορούν «πέτασσο» (B 4245) ή υφαντοπέδες κράνες (B 1698).
Απειλούν πιθανότατα τις πρώτες απεικονίσεις του Διός «εμφανιζόμενου»,
όπως δηλώνουν τα χέρια σε έκταση, ή απλώς κοινών θνητιών-ικτιών.

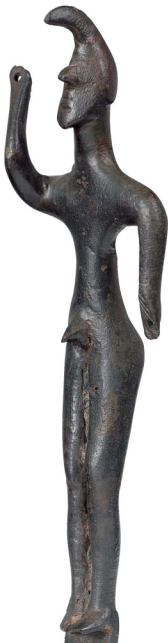

Άνω κορμός πρώιμου χάλκινου ανδρικού αναθηματικού ειδώλιου, με κέρατα και ιδιαίτερα πεπλατυσμένα τα άνω άκρα (B 1392). Έργο πλαστικού εργαστηρίου (α' μισό 9ου αι. π.Χ.).

Χάλκινο ειδώλιο (B 4600), επίθημα λαβής λήστια. Με το δεξί τυκρυφωμένο χέρι κρατούσε δόρυ και με το αριστερό τα νηπιά αλόγου. Φέρει ζώνη που αποδίδεται με πλαστικούς δακτυλίους, και υποδηλώνει τον πολεμικό χαρακτήρα του. Έργο αργεαλικό ή λακωνικό εργαστηρίου (γ' τέταρτο του 8ου αι. π.Χ.).

Χάλκινα χτυτά και σφραγίδα ειδώλια πολεμιστών. Τοποθετούνται ως επιθήματα λαβών σε μεγάλους σφρηγίλιτους τριποδικούς λήθρες. Με το ένα χέρι κρατούνσαν όδρον και με το άλλο τα πνία του αλόγου τους. Ο πολεμιστής με το καρνεύμακό κράνος (B 5700), πρῶτον ἴσως αθηναϊκῶς ἐργαστηρίου, ἀνήκει στα τέλη του 8ου αι. π.Χ. Οι πνίσκος με τα οσπρητισοποιημένα κωνικά κράνη προέρχονται από αιγυπτιακό και λακωνικό εργαστήριο αντίστοιχα, και ανήκουν στο 5' μισό του 8ου αι. π.Χ. (B 24, B 5600).

Χάλκινα αναθηματικά ειδώλια
πηλόων με το άρμα τους.
Έργα μελοποννησιακών
εργαστηρίων του 9ου αι. π.Χ.
(B 1671) και του 8ου αι. π.Χ.
(B 3005, B 1670).

Χάλκινοι μικρογεωμετρικοί αναθηματικοί τρίποδες.
Αρχικά ήταν κυκλικοί και οσφραγείς (Κ 913, Β 5671) και,
επίσης, διακοσμήθηκαν στο χίλιος με ζωφόρους τριόβλια
(Βτ 8580). Αργότερα κατασκευάζονταν από λεπτά ελάσματα
(Μ 894, Μ 893).

Χάλκινα κοσμήματα του 8ου αι. π.Χ.
Συνήθως επιπέφονται με μορφές διάφορων ζώων,
όπως πτηνά (Br 6807, Br 6892, Br 9489),
σηπάρια (Br 9791), ελάφια (Br 7040).
Πιθανόν χρησιμοποιούνταν ως περλιέτα.

Χάλκινο σφυρήλατο έλασμα του 8ου αι. π.Χ., διακοσμημένο με γεωμετρικά θέματα (σφαινετριχο κύκλοι, έξερση κοκκίδωση). Χρησίμεινε ως διάδημα ή ως επένδυση αντικειμένων (X 5811).

Χάλκινο σφυρήλατο έλασμα του 8ου αι. π.Χ., διακοσμημένο με γεωμετρικά θέματα (σφαινετριχο κύκλοι, έξερση κοκκίδωση). Χρησίμεινε ως διάδημα ή ως επένδυση αντικειμένου (Br 1012).

Χάλκινο σφυρηλαγές ειδώλιο σφαιραβαθίου με βάση σε σχήμα οκτάκτινου τροπού (B 148). Έργο πλειαστικό εργασιτηρίου του 8ου αι. π.Χ.

Χάλκινα ελθρομα Γεωμετρικών χρόνων (8ος-αρχές 7ου αι. π.Χ). Φέρουν ευχάριστη διακόσμηση ρομβοειδών θημάτων με συγγεγραμμένους κύκλους και ρόδακες (Br 2130) ή σφαιρική με κοκκιώδεις κύκλους και οπές (B 3489, Br 4661). Χρησιμοποιούνται ως διαδήματα ή ως ταινίες αντιαιμών.

Τμήρα χάλκινου σφουρήλιου
 ασσυριακού ελδοματος.
 Διακοσμείται με φυσικά θέματα
 και ζώγη συνυλεγομένων ζωών
 εραλδικά τοποθετημένων
 εκατέρωθεν δένδρου.
 Στο κάτω σπείριο σούζεται
 υπόλεγμα ελδοματος
 με παράσταση κεφαλής
 θύενης(,) σε μέταλλο
 (B 5039).

Τμήμα χάλκινου σφουρήλιου ασσυριακού ελδοματος, με εραλδική παράσταση αγγύρων εκατέρωθεν
 δένδρου της ζωής (B 4980).

Χάλκινο έλασμα με σφουρήλιες παραστάσεις, που διατάσσονται σε ζώνες (B 5048 + 5047). Απεικονίζεται πομπή με κερές που συνοδεύουν ταύρους σε θεοσία (κάτω), ζωή αντιστά ταυοειδή κεράκια και κεράκια δένδρα της ζωής (μέσο) και περσιούς μαρφές, ίσως θεοί (άνω). Τα εικονιζόμενα θέματα ήταν ιδιαίτερα προσηφεία στην ασουριακή τέχνη του καλλιτεχνικού κύκλου της Β. Συρίας (9ος-8ος αι. π.Χ.). Αργότερα, ίσως στο 5^ο τέταρτο του 7ου αι. π.Χ., τα έλασμα χρησιμοποιήθηκαν εκ νέου ως διακόσμηση σε ένδοξα χάλκινα γυναικείου αγάλματος με έλινο πυρήνα, όπως υποδηλώνουν τα σημεία σύνδεσης με καρφά.

Πύλια χάλκινων σφρηγίλων και κτιών τριποδικών
Αχθίων, Γεωμετρικών χρόνων. Διαποικυόσνται με γραμμωτά
και σπειροειδή θύρατα (Α 952, Β 5145), φέρουν απλές,
κατακόρυφες γραμμώσεις (Β 1255), και σπανιότερα
μυθολογικές παραστάσεις (Β 1730).

Ηρακλής και Απόλλων ερίζουν για την κατοχή του δελφικού τριπόδου. Λειτουργία της διακοσμητικής μετώπης στο άνω τρίπαρο του ποδιού του λβητιά Β 1730 (αριστερά). Έργο κορινθιακού εργαστηρίου (τέλη 8ου αι. π.Χ.)

Χάλκινος τριποδικός λβητιάς (B 5229+ Br 12114) του τέλους του 8ου αι. π.Χ.

Ο αρχαιότερος σωζόμενος χάλκινος τριποδικός λβητιάς της Ολυμπίας (B 1240), του 9ου αι. π.Χ. Έχει κοινά, χυτά πόδια και λαβές με οσφυοειδές κόρυμβο.

Πόδια κελκινών, χυτών ιριποδικών λεβήτιων των Γεωργιτικών χρόνων, με διακόσμηση ιαζών, τεθλασμένων γραμμών και σπειρών (B 50, B 1247, Bt 13261).

Χυτά πόδια λέβητια των Γεωργιτικών χρόνων με διακόσμηση τεθλασμένων γραμμών και παρθέσιαι ζώου σε μέσση (B 6400).

Χάλκινη κυκλική λαβή ιρηνδικού λιβία, των αρχών του 8ου αι. π.Χ. Προσαρμόζιαν στο χείλος του σκεύους με πρόθετο στήριγμα και προσπλωνόταν με καρφά. Φέρει οξυγωνεπιδά διακόσμηση και επιπέφυται με ταυροκεφαλή (Br 5449 + K 922).

Χάλκινη σφαιρική λαβή τριτοδοκού λβητια με χαρακτηριστική διακόσμηση σπιριών και τεθλασμένων γραμμών, Γεωμετρικών χρόνων (Br 5654). Επιστέφεται από είδωλο ίππου. Πρώτην αττικού εργατηρίου (μέσα 8ου αι. π.Χ.).

Χάλκινη κυτή λαβή τριτοδοκού λβητια με οσσειοειδή διακόσμηση, Γεωμετρικών χρόνων. Επιστέφεται με ομοίωμα λαβής, ίδιου διακόσμητος (Br 11337).

Χάλκινη κυτή διάτρητη λαβή τριτοδοκού λβητια, Γεωμετρικών χρόνων, με επίστεψη κυματίου (B 6341).

Χάλκινη χυτή διάδηρη λαβή τριμοδικού λάβητα, Γεωμετρικών χρόνων. Επιστέφεται από χάλκινο ιππύριο, που συνδεόεται από τον αναβάτη του (B 4567).

Χιτώ και σφραγές αγαλμάτιο ίππου
(B 1741) των πρώτων αραβικών
χρόνων (αρχές 7ου αι. π.Χ.). Είναι
σαφώς η προσοδήσια του καλλιτέχνη
να προσδώσει μνημειακό χαρακτήρα
στο έργο του, το οποίο διαχωρίζεται
σαφώς από τα μικρογραφικά είδωλα
της προηγούμενης περιόδου.
Ωστόσο, η εκτέλεση είναι μάλλον
ατυχή, καθώς δεν επιτυγχάνεται
όψηση κότυση και αρμονική
σύνθεση του λατού με τον κορμό.
Πρώην αργειακό εργαστήριο.

Χάλκινα ανδρικά είδωλα του 8ου αι. π.Χ., τοποθετημένα ελατρωθέν λαβής λιθία (B 3390, B 2800). Οι μορφές αποδίδουν
μεγανότατα τους μυθικούς μεταλλουργούς Τελκίτες, όντα που συνδέονται με τη Ρία και τον Δία.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΪΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, το έτος 776 π.Χ. υπήρξε τομή για την ιστορία της Ολυμπίας καθώς ο βασιλιάς της Ήλιδος Ίφικτος, ο βασιλιάς της Πίσιας Κλεοθένης και ο Σπαρτιάτης νομοθέτης Λυκούργος πραγματοποίησαν συμφωνία για την τέλεση λατρευτικών εορτών στην Ολυμπία, με τον σημαντικό όρο να επικρατεί η επί «έσχεστρία» (έχω + χείρ = σωματιά, παύση) κατά τη διάρκεια της τέλεσής τους ώστε να μετακινούνται με ασφάλεια οι συμμετέχοντες. Το ναυάρχιο αυτό και πολύτιμο σύμφωνο παύσης των εχθροπραξιών ανά το πανελλήνιο, το οποίο ελάχιστα και για ασήμαντες αιτίες παραβιάστηκε κατά τη διάρκεια της υπερκλιετούς τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων, αναφέρει ο Πausανίας ότι φυλάσσονταν μαζί με άλλα πολύτιμα κειμήλια στο Ηράϊον, γραμμένο με κυκλική γραφή πάνω σε χάλκινο δίσκο (S 20,1-2). Παρόλο που δεν συνδέεται, προς το παρόν, από τα ανασκαφικά δεδομένα μαρτυρία περί τέλεσης αθλητικών αγώνων πριν από τις αρχές του 7ου αι. π.Χ., επικρατεί η αποδοχή περί της αναδιοργάνωσής τους το 776 π.Χ., έτος αρχής του Καταλόγου των ολυμπιονικών κατά το Χρονικό του Ηλείου Ιππία που έζησε τον 4ο αι. π.Χ., σύμφωνα με το οποίο η ιστορική χρονολόγηση γίνεται με βάση τις Ολυμπιάδες.

Από τα πορίσματα των πιο πρόσφατων ανασκαφών έχουμε τη βεβαιότητα ότι για την Ολυμπία και το ιερό της ο 7ος αιώνας π.Χ. υπήρξε περίοδος σημαντικών αλλαγών. Την εποχή αυτή και μέχρι το 668 π.Χ. κύριοι του ιερού είναι οι Ηλείοι. Το έτος αυτό οι Πισάτες, με την υποστήριξη των Αρκάδων και των Μεσσηνίων, αποκόπτον την κυριαρχία του ιερού έως το τέλος του 7ου αι. π.Χ. Στο πλαίσιο του μεγάλου αποικισμού και των συναφών πολιτικών και εδαφικών ανακατατάξεων, το ιερό της Ολυμπίας λειτουργεί ήδη και ως μαντείο, τη συμβολή του οποίου στην εξάπλωση της φήμης του ιερού τονίζει ο Στράβων (β 3.50). Παρόλο που λίγα γνωρίζουμε για το θέμα αυτό, φαίνεται πως οι μάντιες του γένους των Κλυτειαδών (γένος επείσοκτο, συνδεδεμένο με τον Αμφίραο) και των Ιαμιδών (γένος προερχόμενο από τον γιο του Απόλλωνος Ίαμο που φέρεται κατά το μύθο να γεννήθηκε στις όχθες του Αλφειού και να ανιέρχθηκε μυστικά στο Κρόνιο), ερμήνευαν θεϊκά σημάδια στις φλόγες της πυράς του Βωμού του Ολυμπίου Διός. Η συμβολή τους ήταν δυναμική στην επίλυση πολεμικών θεμάτων, είτε με τη μετανόησή τους εκεί όπου η παρέμβασή τους ήταν απαραίτητη είτε και στην ίδια την Ολυμπία, όπου εκπρόσωποι των ελληνικών πόλεων ζητούσαν πληροφορίες για στρατιωτικά ζητήματα.

Την εποχή αυτή φαίνεται πως στο ίδιο το ιερό η κοίτη του Κλαδέου επεκτείνεται δυτικότερα του Κρονίου λόφου, του οποίου οι νότιοι πρόποδες αναμορφώνονται και στα νοτιοανατολικά του μορφοποιείται για πρώτη φορά ο χώρος του Σταδίου (560 π.Χ.) με ανοικτή τη δυτική πλευρά του (άρεση) προς τον Βωμό του Διός, αντικαθιστώντας τον αρχικό επίπεδο χώρο, όπου πριν από τον 6ο αι. π.Χ. διεξαγόταν το αγωνισμα δρόμου ενός σταδίου (192,27 μ.). Στα τέλη του 6ου αι. π.Χ. το Στάδιο μεταφέρεται ανατολικότερα, μετά το πέρας του ανδέρου των Θησουργών, αποκτά πρηνές στη νότια μακρά πλευρά του και ο στίβος του κατασκευάζεται χαμηλότερα.

Οι καθιερωμένες πλέον λατρευτικές εορτές της Ολυμπίας σε συνδυασμό με την τέλεση αθλητικών αγώνων προς τιμήν του ύψιστου πολεμικού θεού Διός γίνονται ο μεγάλος δεσμός μεταξύ μητροπολιτικής Ελλάδας, Δόσης, Ανατολής και Ευζείνου Πόντου, προσελκυστώντας όλο και περισσότερους αθλητές. Ταυτόχρονα αρχίζει η κατά συρροή συγκέντρωση αφιερωμάτων στο ιερό τα οποία ενδέχεται να φυλάσσονταν αρχικά, ήδη κατά τον 7ο αι. π.Χ., σε απλές κατασκευές από ξύλο και πηλό — ίσως ένα είδος πρώιμων θησουργών οι οποίοι διακοσμούνταν με χάλκινα ανάγλυφα. Από τις κατασκευές αυτές όμως δεν έχουν διασωθεί ίχνη.

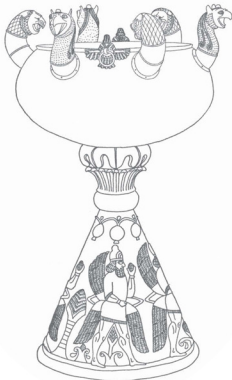
Η πρώην οικοδομική δραστηριότητα στο χώρο της Άλτεας μαρτυρείται γύρω στα 600 π.Χ., όταν νοτιοδυτικά του Κρονίου λόφου κτίζεται ο πρώτος μεγάλος δορικός ναός αφιερωμένος στην Ήρα ή, σύμφωνα με νεότερες έρευνες, αρχικά στον Δία και αργότερα και στην Ήρα. Ανατολικά, σε υψηλότερο επίπεδο στους πρόποδες του Κρονίου, κατασκευάζονται διαδοχικά οι πρώτοι εννέα, λθώντων πλέον, «θησουργοί», ναοσύμβα οικοδομήματα ή «οίκοι» — αφιερώματα ελληνικών πόλεων και των αποίκιων τους επί Διόν — όπου φυλάσσονταν πλούσια αναθήματα. Διαμορφώνεται και ο μέχρι τότε ορατός τύμβος του Πελοπίου,

Χάλκινο περίτεχτο σφραγίλιο *Γλαύρα* μυθρειακών διαστάσεων. Παριωνάται γρύψαινα, που θηλάζει το μόλις διακρινόμενο κάτω από την ουλά μικρά της (B 104). Ο σφραγιστής του μυθικού όντιος ήταν ένθετος από ελεφαντινιστό, και οι διακοσμητικές λεπτομέρειες αποδόθηκαν με λιπείς κυρτές και σιγαρές. Ώως κοροβός αραιτικιστικό μέλος, προσηλωμένο σε ξύλινο πυρήνα. Εξάιρτο χάλκινο ανάγλυφο της αρχαιοελληνικής τέχνης, πρῶν κορινθιακού εργασιτηρίου (630-620 π.Χ.).

ο οποίος αργότερα, τον 5ο αι. π.Χ., ιστάμενος ως χαμηλός γήλοφος, περιβάλλεται από πεντάπλευρο περίβολο με μνημειακή είσοδο στη ΝΔ πλευρά του. Στα μέσα του αιώνα κτίζεται το βόρειο αφηδιστό τμήμα του Βουλευτηρίου, έδρα της Βουλής των Ηλείων και των Ελλανοδικών που είχαν την ευθύνη για τη διεξαγωγή των αγώνων, αλλά και το Πριτανείο, έδρα των αξιωματούχων του ιερού, των Πριτανέων, που μεριμνούσαν για τις θυσιές στους βωμούς. Το Πριτανείο ήταν το κέντρο διοίκησης του ιερού όπου έκαψε το άσβεστον ιερόν πυρ στο βωμό της Εστίας (ιερή εστία του Κοινού των Ηλείων). Εκεί πραγματοποιούνταν και τα επίσημα τιμητικά δείπνα που παρέθιταν οι Ηλείοι στους εκάστοτε Ολυμπιονίκες.

Την εποχή αυτή, και κυρίως από τον 6ο αι. π.Χ. (580 π.Χ.), οι Ηλείοι μετά από συνεχείς εμπόλεμες αντιπαράθεσεις με τους Πισάτες, γίνονται κύριοι του ιερού για δύο τουλάχιστον αιώνες. Σε αυτό το μακρό χρονικό διάστημα διαφοραζόταν η ειρήνη, επικρατεί ευημερία και η εκκενρία καθοδή τη χώρα απαράβηστη και ιερή, με αποτέλεσμα οι θρησκευτικές τελετές και οι αθλητικοί αγώνες να αποκτήσουν πανελλήνιο κύρος. Η φήμη του ιερού της Ολυμπίας είναι μεγάλη. Τα πλούσια αφιερώματα των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων, κατεξοχήν χάλκινα πολεμικά λάφυρα, επινίκια αναθήματα στον πολέμιο θεό Δία, ανατίθενται σε πασάλλους και ως τρόπαια τοποθετούνται στο χώρο του Σταδίου, σύμφωνα με την ερμηνεία που έδωσαν οι ανασκαφείς σε χαρακτηριστικά ίχνη-βυθίσματα των ηρακών του, τα οποία και συνέδεσαν με τη συνθήκη αυτή. Η κατά τον τρόπο αυτό παράταξη των τροπαιών πληροφορούσε και ενημέρωνε τους θεατές για τα σύγχρονα ιστορικά γεγονότα της εποχής. Άλλωστε, όπως εύστοχα έχει παρατηρηθεί, με δεδομένο ότι στην αρχαιότητα σημασία είχε η νίκη στον πολεμικό και στον αθλητικό αγώνα και ότι η ειρήνη, που ως σύγχρονη ολυμπιακή ιδέα έχει συνδεθεί με την Ολυμπία μετά την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων από τον βαρόνο Pierre de Coubertin, μπορεί να κατανοηθεί το στήσιμο πολεμικών τροπαιών σε χώρο διεξαγωγής αθλητικών αγώνων.

Σταδιαστική αναπαράσταση λήβητα με ποικιλία στήριγμα, που διακοσμείται με αφηρηλότες παραστάσεις αναπλάσματος ιεώνων. Το χάλκο του στήσιον κοσμοῦν προτομές λέντων, γρησῶν και στερῶν.

Χάλκινη προτομή λιονταριού, επίθημα χείλους
λίβητα των αρχών του 7ου αι. π.Χ. (B 2654).

Χάλκινη σφαιρική προτομή του παιδαύτερου
σωζόμενου γρόφα από το κρή της Ολυμπίας (Br 8767).
Έργο πειλοποννησιακού εργαστηρίου με ανατολικές
επιρροές (τέλη 8ου-αρχές 7ου αι. π.Χ.).

Χάλκινος λίβητας ανατολίτικου ικονοριστίου (B 4224). Στο χείλος έφερε προτομές γροφών, λέοντων και ανθρώπων περρωτών
μορφών (670 π.Χ.). Η σωζόμενη σφαιρική προτομή λιονταριού είχε ένθλιους οφθαλμούς (B 200). Η κωνική βάση φέρει
σφαιρικές φρετικές παραστάσεις εμπνευσμένες από την Ανατολή και αντίκει σε άλλο λίβητα (B 5005), του 8ου αι. π.Χ.

Η Ολυμπία Χαλκοθήκη του Αρχαιοελληνικού Κόσμου

Ο ΞΥΝΕΧΩΣ ΑΥΞΑΝΟΜΕΝΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΩΝ ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΩΝ στο ιερό της Ολυμπίας περί τα τέλη του 8ου αι. π.Χ. είναι ανάλογος με την ακτινοβολία του, που έφτανε ήδη μέχρι τη Μεσοποταμία προς ανατολάς και μέχρι την Κάτω Ιταλία και την Ήβρουρα προς δυσμάς. Τις επαφές του ιερού με τη Δύση απαιτεί άλλωστε ο γνωστός μύθος του Αλφειού και της αρκαδικής νύμφης Αρέθουσας. Αυτοί, μολονότι ατυχείς στον έρωτά τους ως θνητοί, ευτύχησαν να ενωθούν όταν εκείνος, ως ποταμός από τις ακτές του Ιονίου, συνάντησε εκείνη ως πηγή της Ορτυγίας των Συρακουσών και ενώθηκε για πάντα μαζί της.

Κατά τον 7ο και 6ο αι. π.Χ., παρόλο που η οικονομία διατηρεί τον αγροτικό της χαρακτήρα, νέος άνεμος πνέει με την άνοδο της βιοτεχνίας, του εμπορίου και της ναυτιλίας. Έργα τέχνης με τη σφραγίδα άλλων πολιτισμών διακινούνται αλλά παράλληλα διαμορφώνονται νέες τάσεις στην τέχνη με τη μείξη στοιχείων και νοοτροπιών. Εμφανιότερες τώρα είναι οι επιδράσεις της Ανατολής και οι καλλιπένες εμφανίζονται περισσότερο τόσο από τον φανταστικό κόσμο των μύθων όσο και από τον φυσικό κόσμο. Οι Έλληνες τεχνίτες της περιόδου δεν αφομοιώνουν παθητικά τις νέες επιρροές αλλά τις μεταουάνουν σε έργα τέχνης με έδραλη τα στοιχεία της δυναμικής καλλιτεχνικής τους ιδιοσυγκρασίας. Τούτο αποτυπώνεται στον αμόθητο πλούτο κυρίως των έργων χαλκοπλαστικής των αρχαϊκών και πρόμων κλασικών χρόνων που μαζί με τα αφιερώματα της Γεωμετρικής Εποχής καθιστούν το Μουσείο της Ολυμπίας πραγματική Χαλκοθήκη του αρχαιοελληνικού κόσμου.

Η αποκαλούμενη «Ανατολιζούσα» περίοδος που χαρακτηρίζει τον 7ο αι. π.Χ. και πήρε το όνομά της λόγω των στενών επαφών με την Ανατολή, θέτει τις βάσεις για την άνθηση του ελληνικού πολιτισμού, ο οποίος αναπτύσσεται τις νέες δυνάμεις του στους αρχαϊκούς χρόνους για να ωριμάσει στους κλασικούς. Η περίοδος αυτή στην Ολυμπία εκδηλώνεται κυρίως στον νέο τύπο λέβητα ο οποίος, ως δείκτης οικονομικής ευρωστίας και υψηλού καλλιτεχνικού επιπέδου, εξακολουθεί να αποτελεί πολυτιμό αφιέρωμα στο ιερό και στο μναείο της, ως φαινόμενο περισσότερο από οποδήποτε άλλο. Η αρχαϊκή κωνική βάση του σκεύους, που φέρει πλούσια διακόσμηση σφυρηλάτων φυτικών θεμάτων, φανταστικών ζώων και δαιμονικών μορφών, αντικαθίσταται με τριποδική. Στο χείλος του τοποθετούνται τώρα προτομές γυναικών, λέοντων αλλά και ιππεσιών ανθρωπόμορφων όντων με αποκριτικό χαρακτήρα.

Οι γρύπες, φανταστικά όντα με ανατολική προέλευση, κάνουν την εμφάνισή τους κατά το δεύτερο μισό του 8ου αι. π.Χ. και εξελίσσονται σε όλη τη διάρκεια του 7ου αι. π.Χ. Διατηρώντας ουσιαστικά τη στερεώτητη «δαιμονική» και αποκριτική μορφή του αρπακτικού πτηνού με την αναγυριστή γλώσσα, τα μυτερά αυτιά και το υψηλό «κομβίο» στο κεφάλι. Αρχικά κατασκευάζονται με την τεχνική της σφυρηλάτησης και έχουν στιβαρές αναλογίες. Αργότερα οι κυτοί γρύπες είναι περισσότερο εκλεπτυσμένοι και σε αρκετές περιπτώσεις η κατασκευή τους συνδυάζει και σφυρηλάτια μέρη. Η διακόσμηση είναι χαρακτηριστική εμπύστη ενώ ενίοτε τα μάτια είναι «έκθητα» από άλλη ύλη. Από τα μέσα του 7ου αι. με αρχές του 6ου αι. π.Χ. το θέμα δεν επανεμφανίζεται στην τέχνη.

Οι περσιές μορφές αποτελούν επίσης διαδεδομένο τύπο εξαρτήματος των χάλκινων λέβητων. Γνήσια ανατολικά έργα του 8ου αι. π.Χ. θεωρούνται μια γυναικεία αμφιρρόσηπη «σιρήνα» και μερικές ανδρικές περσιές μορφές της συλλογής του Μουσείου. Στον ελλαδικό χώρο παράγονται σε εργαστήρια του Άργους και αργότερα της Κορίνθου. Στον μικρό δακτύλο, στην πίσω όψη των μορφών προνοούσε η κρικοειδής λαβή με τη βοήθεια της οποίας μετακινούνταν ο λέβητας.

Στα εκθέματα του Μουσείου περιλαμβάνεται λέβητας που έφερε πέντε προτομές ταύρων σερωσμένως στο ενεπίγραφο χείλος με τριγωνική συνάφεια, από τις οποίες η μοναδική σοζόμενη αποδίδεται με εντυπωσιακό ρεαλισμό. Οι λέβητες του είδους απαντούν περισσότερο στην Ανατολία, τη Β. Συρία και την Ήβρουρα και είναι συνήθεις περί τα τέλη του 8ου αι. π.Χ. Στα μεγαλύτερα σφυρηλάτια δημιουργήματα της χαλκοπλαστικής του 8ου αι. π.Χ. ανήκει η ογκώδης λεοντοκεφαλή της έκθεσης, η οποία είχε κατασκευαστεί από παχύ έλασμα. Στα μάτια του λονταριού υπήρχε άλλη ένθετη ύλη ενώ στο πίσω μέρος της κεφαλής σώζονται οπές για την προσήλωσή του σε μεγαλύτερη επιφάνεια, ίσως σε μεγάλων διαστάσεων ασπίδα-ανάθημα πολέμου. Οι διαστάσεις της μορφής σε συνδυασμό με την επιθετική έκφραση του ζώου προσδίδουν επιβλητικότητα στο έργο, το οποίο ενδέχεται να είναι εισηγμένο από την Ανατολή.

Εκπληκτικής τέχνης στη Συλλογή χαλκών έργων της Ολυμπίας είναι τα πολυπληθή ελάσματα των αρχαϊκών χρόνων που αποτελούν διακεκριμένα ενότια λόγω της πλούσιας σφυρήλατης ή εγχάραιτης διακόσμησής τους, η οποία παύει μετά τα τέλη του 6ου αι. π.Χ.

Τα ελάσματα, προϊόντα εργαστηρίων της νησιωτικής Ελλάδας, της Πελοποννήσου (Κόρινθος, Λακωνία) αλλά και της ανατολικής Ιωνίας, είχαν χρησιμοποιηθεί ως επένδυση σε λάρνακες (ξύλινα κιβώτια), έπιπλα, σκεύη, τρίποδες, ασπίδες. Ενίοτε ως επένδυση αρχιτεκτονικών μελών κτηρίων προσελώνονταν σε θύρες ή παραστάδες. Μερικά μοναδικά έργα της Συλλογής είναι κατασκευαστεί ως επένδυση του ξύλινου πυρήνα αγαλμάτων, άλλα είχαν διαμορφωθεί ως περίρμιτες μορφές μυθικών όντων και ζώων (σφήγγα, πετεινός). Το πλούσιο διακοσμητικό θεματολόγιο περιλαμβάνει είδη του φυσικού και ζωικού βασιλείου, αλλά και παραστάσεις του ομηρικού έπους και της μυθολογίας. Εκπληκτικά αποδίδονται οι Κένταυροι (όντα με μισό κορμό αλόγου και μισό ανθρώπινο) που εξοντώνουν τον ηγεμόνα των Λαπιθών Καινέα, αλλά και οι τραγικές μορφές του Ορέστη, της Κλυταιμνήστρας και του Αίγισθου, ή ακόμη και μια σκηνή ανακάρησης πολεμιστή, και άλλη που πιθανότατα παριστάνει την τύφλωση του Κόκκωπια Πολύφημου από τον Οδυσσέα.

Μνημειώδες έργο της κατηγορίας αυτής είναι η οκλάζουσα Γρύπαινα με το εντυπωσιακό φερό και το αναστοκωμένο πόδι, που θηλάζει το μόλις διακρινόμενο κάτω από την κοιλιά μικρό της. Η ευρεία του καλλιτέχνη «εξημέριση» το απορρηπτικό μυθικό οι απεικονίζοντάς το σε ένα στιγμιότυπο φυσικής για κάθε θηλαστικό τρυφερότητας. Το θαυμάσιο αυτό περίρμιτο έργο του 650-620 π.Χ. με τις εγχάραιτες λεπτομέρειες, που ίσως αποτελούσε διακόσμηση αρχιτεκτονικού μέλους προσηλωμένο σε ξύλινο πυρήνα, αποδίδεται σε κορινθακό εργαστήριο.

Εξαιρετα δείγματα χαλκοπλαστικής των αρχαϊκών χρόνων, ειδήλια ανθρώπων, ζώων και φανταστικών όντων αποτελούσαν κάποτε εξαρτήματα χάλκινων σκευών, αναθήματα και αυτά στο ιερό, συνήθως προσορτημένα στις λαβές ή στο χείλος τους. Διακρίνονται για τη δυναμική καλλιπεκνική απόδοση μορφής πολεμιστών με κρόνος και ζωστήρα, αλλά και οι ενδεδυμένες γυναικείς, όπως εκείνη στον τύπο του «παλαδίου» (ξύλινο λατρευτικό αγαλμάτιο νάνοισης Αθηνός), ή η άλλη περιπορόρος μορφή, ή και εκείνη η οποία παριστάνεται ως «Ποτία Θηρών» (θεότητα, κυρία των ζώων).

Πρωτότυπα και με φιλοπαίγμονα διάθεση σμιλευμένα είναι τα ειδήλια Σιληνών που, προσηλωμένα με καρφή στο χείλος μεγάλου λέβητα, θα αποτελούσαν κάποτε εντυπωσιακό θέσσημα. Δύο ενδιαφέροντα ανδρική ειδήλια που έχουν ερμηνευθεί το μιν ένα ως ο γηραιός Νέτωρ με το ραβδί του, το δε άλλο ως

Χάλκινες προτομές γρητών, επιθήματα χείλους μεγάλων τριποδικών λέβητων, του 7ου αι. π.Χ. Κατασκευάσανται με σφυρήλατην (B 4355) ή χείλυτον (B 1530) ή με συνδάσσημ και των δύο τεχνικών (B 2358, B 145).

νεαρός Άκαιος οπλίτης, κορομούσων περίτεχνα το χέλιος μεγάλου σκεύους, ενδοχομένως ως σύνθετα μαζί με άλλες μορφές. Στο ζωικό βασίλειο ανήκουν όρθια ή καθιστά λιοντάρια, προτιμής ίππιου, αλλά και ολόσωμα ιππάρια, κεφαλές κριαριών, λαγοί, ταύροι, ελάφια, ενώ δεν λείπουν τα αγαπητά μυθικά όντα, οι γρύπες και οι Σφίγγες.

Επιρρεασμένα επίσης από την Ανατολή είναι τα χάλκινα πόδια τρίποδων, σκευών και επίπλων που συχνά είναι ζωόμορφα και καταλήγουν σε λεοντόποδα, σε οπλές αλόγων, σε πόδια γρυπών ή και πινών ακόμη. Ανάμεσα στα περίτεχνα έργα τουριστικής, ένα κυτό πόδι τρίποδα φέρει παραστάσεις σε έξι μετώπους που διαχωρίζονται με το ελληνικό θέμα του μαιάνδρου, ενώ λεπτοδουλεμένες ανθρωπίνες φηγούρες συνδέονται αρμονικά με το σκεύος το οποίο στηρίζουν και ταυτόχρονα διακοσμούν, όπως ο νεαρός Άλιης —ως βόση θυμιατηρίου από την Ήνρουρία—, η κρανοφόρος κόρη ή θεία η οποία κρατώντας άνθος ανασπώνει με περισσή λεπτότητα το ένδυμα, αλλά και η μικρή χάλκινη Σφίγγα με την ισορροπημένη στάση, προϊόν λακωνικού εργαστηρίου.

Μορφές περίτεχνες ποικίλων ζώων (ψίδια, ταυροκεφαλές, κριοκεφαλές, δελφίνα, λιοντάρια κ.ά.), ανθρωπίνες μορφές-προτομές ή τμήματά τους (παλάμες χεριών, άκρα ποδών) αλλά και ανθήμα, συνδέονται με μαεστρία ως διακοσμητικά στοιχεία σε λαβές και σε συνάφειες λαβών, ως στηρίγματα, απολήξεις και επιθήματα σκευών που παράγονται μέχρι και τον 5ο αι. π.Χ.

Στη γυναικεία περσοτή μορφή με το μυστικοπαθές εκφραστικό «αρχαϊκό μειδίαμα» και τα μεγάλα μάτια από ένθετο κόκαλο καθίσταται φανερή η πρόωπη τεχνική των χάλκινων αγαλμάτων που κατασκευάζονται με την προσήλοση σφρηγίλων ελασμάτων σε Ξόλινο πυρήνα. Το θεϊκό δαιμονικό όνομα, Νίκη ή Σφίγγα ή πιθανόν και Άρτεμις, θεωρείται από τα σπουδότερα μνημειακά και εντυπωσιακά σφρηγίλια περίοπα έργα νηοπλαστικού-ιωνικού εργαστηρίου των αρχών του 6ου αι. π.Χ., που ανακαλύφθηκε σε ένα από τα πολλά πηγάδια-αποθέτες των πρηνών του Σταδίου.

Στην ίδια κατηγορία ανήκει το εκκλησιαστική τέχνης «προσκοπέιο» γυναικείας θεότητας — επένδυση και αυτό Ξόλινου πυρήνα αγάλματος (δευτέρο μισό του 7ου αι. π.Χ.), ενώ σε περίμητο σφρηγίλιο ελασμα με ιωνικά χαρακτηριστικά που το εντάσσουν στην παραγωγή έργων της Μεγάλης Ελλάδας του τέλους του 6ου αι. π.Χ., αποδίδεται επίσης γυναικεία μορφή σε πλάγια όψη. Λείψανα συναφών χάλκινων έργων είναι τα δύο τμήματα ελάσματος που προέρχονται από μεγάλο άγαλμα ταύρου, αλλά και μέλη από αγάλματα ανθρωπίνων μορφών, όπως το χάλκινο βλέφαρο με τον μαρμάρينو βολβό του σφραλισμού και ένα άλλο, που με θαυμαστό τρόπο αποδίδει μισόνοκτα χέλι. Προϊόντα της ίδιας περιόδου είναι και άλλα είδη σφιερωμάτων, όπως μεγάλα χάλκινα σκεύη (κάδοι και ομφαλωτές φιάλες), αλλά και μικρότερα (άδωνες, θυμιατήρια, τριφυλλόστομα αγγεία), ενώ δεν απουσιάζουν ως σφιερώματα και τα κοσμήματα (πόρνες, περόνες, καρφίδες, φέλλα και ενύπια).

Ο σεβασμός προς το ιερό του Διός, που ήταν και μαντιέο πολέμου, είναι πασιφανής τόσο στα μνημεία όσο και στα αναθήματα. Στον Δία αφιερώνονται κλισίδες όπλα και μέρη της πολεμικής εξάρουσας, οσχεδόν ολόκληρες ναοπλίες. Η συλλογή του Μουσείου Ολυμπίας είναι σε αυτόν τον τόμο μοναδική στον κόσμο και όντως εύστοχα έχει χαρακτηριστεί ως «ελληνικό οπλοστάσιο».

Μεγάλο μέρος του οπλισμού ήρθε στο φως κατά τις ανασκαφές των πρηνών του Σταδίου της αρχαϊκής και κλασικής περιόδου, ιδίως κατά την έρευνα των πολυάριθμων παιγνιών που χρονολογούνται πριν από τη διαμόρφωση του αθλητικού χώρου κατά τους κλασικούς χρόνους. Τα πηγάδια αυτά, που ο αριθμός τους ανέρχεται σε 240 περίπου και ερευνήθηκαν σε διάφορα μέρη του ιερού, κατασκευάζονταν κατά τη διάρκειά των αθλητικών αγώνων για τον εφοδιασμό με νερό, χρησιμοποιούνταν για λίγες ημέρες και ακροατεύονταν μετά το τέλος των εορτών. Μαζί με το κύμα με το οποίο σφραγίζονταν τα πηγάδια, απορρίπτονταν υπολείμματα κεραμικής και αναθήματα, τα οποία, αν και σε ακρυσία και κατεστραμμένα, παρήσαν στο χώρο του ιερού και στην κατοχή του Διός. Τα εθνικά αυτά αφιερώματα προέρχονται είτε από πόλες ως λάφυρα νικηφόρων πολέμων είτε από εύπορους ηγεμόνες, αλλά και από την ναοπλία των ίδιων των πολεμιστών που αφιέρωναν με ευγνωμοσύνη και με ευχαριστίες για τη νίκη τους στον θεό μέρος του οπλισμού τους.

Τα πολεμικά αφιερώματα της Ολυμπίας διακρίνονται σε αμυντικού και επιθετικού χαρακτήρα. Εκατοντάδες είναι τα επιθετικά όπλα, κυρίως σιδερένια, που ήφταν στο φως οι ανασκαφές, όπως άπειρες αιχμές βελών και δοράτων καθώς και σαυρωτήρες (αυρωτήρ = το κάτω τμήμα του δοράτος). Στον αμυντικό

ολιισμό, που είναι κατεξοχήν χάλκινος, η άκρως διδακτική συλλογή του Μουσείου περιλαμβάνει όλα τα μέρη της ναυοιτίας.

Το ΚΡΑΝΟΣ προστάτευε την κεφαλή του πολεμιστή. Από το ιερό προέρχονται πρώιμα κωνικά κράνη του 8ου αι. π.Χ., με παραγναθίδες και βόλο που απολήγει σε υψηλό κούλουρτο στέλεχος, έργα πελοποννησιακού εργαστηρίου. Με αυτόν τον τύπο κράνους απεικονίζονται αρκετά χάλκινα εδάλια της Γεωμετρικής Εποχής. Η πλειονότητα όμως των αφηρωμάτων του είδους ανήκει στα κράνη κορινθιακού τύπου που η παραγωγή τους παρακολουθείται από τα τέλη του 8ου μέχρι και τα μέσα του 5ου αι. π.Χ. Στην εξελικτική του πορεία ο αρχικός απλός τύπος, με το αδρό και «βαρύ» σχήμα χωρίς διακριτό επαυκένιο ή επιπέδευση στην απόδοση των παραγναθίδων, διαμορφώνεται τελικά κατά τρόπον ώστε να προσαρμόζεται στα ανατομικά χαρακτηριστικά του κρανίου. Σπανιότερο είδος κράνους είναι το «ύλλυρικό», όπως συμβατικά ονομάστηκε από τον αρχικό τόπο εύρεσής του στα βόρεια Βαλκάνια. Δεν έχει επιρρίνιο (προστατευτικό κάλυμμα της μύτης) και συνήθως έφερε δύο παράλληλες αύλακες από το μέτωπο μέχρι το τέλος του επαυκενίου (τήμημα που κάλυπτε τον αυκένιο), προφανώς για την προσαρμογή του λοφίου ή λόφου. Τέλος, το «χαλκιδικό» κράνος χαρακτηρίζεται από την πλούσια καλλιτεχνική απόδοση των ανατομικών λεπτομερειών του κρανίου. Ορισμένα κράνη διακρίνονται για πρόσθετα, περιέκτα διακοσμικά στοιχεία. Το τονιομένο περίγραμμα με μονή ή διπλή σειρά μεταλλικών ήλων με έξεργες κεφαλές, η ανύψωση απόδοσης ελκοειδών βοστρούκων στο μέτωπο, τα επιθετα αργυρά εδάσματα στο μέτωπο και στις παραγναθίδες, αλλά και η απόδοση στις παραγναθίδες της κριοκεφαλής —εγκάρκτης ή και σφυρηλάτης— ως τριβλήματος που υπαινίσσεται επιβολή και πολεμική δύναμη, προσδίδουν στα αντικείμενα ιδιαίτερο δυναμισμό.

Στη συλλογή κρανών της Ολυμπίας περιλαμβάνονται και έργα επόνημα αλλά και συνδεδεμένα με μεγάλα ιστορικά γεγονότα, σύμφωνα με τις εγκάρκτες επιγραφές τους. Συναρπαστικό να γνωρίζουμε ότι ο μεγάλος στρατηγός των Ελλήνων Μιλτιάδης είχε αφιερώσει το χάλκινο, κορινθιακού τύπου κράνος του στο ιερό του Διός μετά τη νικηφόρα μάχη στον Μαραθώνα (490 π.Χ.), όπως τεκμαίρεται από τη χαραγμένη στην αριστερή παραγναθίδα του επιγραφή. Κοντά σε αυτό, ένα σύγχρονο του, ασυριακού τύπου (περσικό) κράνος μάς διλώνει με τη δική του επιγραφή ότι αφιερώθηκε από τους Αθηναίους στον Δία από τα λάφυρα των Περσικών πολέμων. Με παμομοιότητα αναθηματική εγκάρκτη φράση επιγράφονται ένα κορινθιακό κράνος, κατασκευασμένο σε παλιωτικό εργαστήριο, και ένα ετρουσκικό, αμφότερα επινίκια αφιερώματα στον Δία από τον τύραννο των Συρακουσών Ιέρωνα και τους συμπατριώτες του μετά τη νίκη τους κατά των Τυρρηνίων (Ετρούσκοι) στην Κύμη της Ιταλίας το 474 π.Χ.

Ο ΘΩΡΑΚΑΣ προστάτευε το στήρνο και την πλάτη του πολεμιστή. Από τους δώδεκα θώρακες της συλλογής του Μουσείου, τρεις φέρουν διακοσμικά στοιχεία. Ένας από αυτούς, διατι-

Χάλκινη προσιμής γυμνών. Οι σφηλεταίοι του μεγάλου σφυρηλάτη του γρύμια με τη χαρακτηριστική διακόσμηση (ΚΑΤΣ / Βτ 3177) ήταν ενότοι από κούβαλο, με ίριδα από ημιπυλίτιο λίθο (την από το 8^ο μισό του 7ου αι. π.Χ.). Η χυτή προσιμής με τη χαρακτηριστική φουδιού διακόσμηση και τους σπειρωτικούς φωτεινούς σε κάθε πλευρά του λαιμού είχε επίσης ενότοιους σφηλεταίους (Β 6108 / 8^ο μισό του 7ου αι. π.Χ.).

Χάλκινες προτομές περσιτών μορφών. Τοποθετούνται ως συνάφειες στις λαβές των λεβήτων. Η γυναικεία (Σαρτίνα) με τη χαρακτηριστική διακόσμηση είναι έργο ανατολικού εργαστηρίου του 7^{ου} αι. π.Χ. (Β 5090). Η ανδρική, επίσης ανατολικής προέλευσης, ανήκει στο 8^ο αι. π.Χ. (Β 4312).

ρημένος σχεδόν σε άριστη κατάσταση, διακρίνεται για την επιδεξία, αν και οχηματική, ανάγλυφη απόδοση των ανατομικών λεπτομερειών του στήθους. Σε περιπτώσεις όπου οι θώρακες είχαν ως κάτοχο κάποιον επιφανή πολεμιστή, προφανώς αξιωματικού, έφεραν διακόσμηση περίτεχνα καταγεγραμμένη στις λεπτομέρειες. Σε τέτοια περίπτωση προφανώς πρέπει να ενταχθεί το οπίσθιο τμήμα θώρακος στο οποίο, εκτός από την πλαστική απόδοση της ανατομίας της ωμοπλάτης, εγχάρακτες μορφές ζώων και μυθικών όντων στο άνω τμήμα, αλλά και παραστάσεις θεών στην κάτω ζώνη, συνθέτουν σπάνιο έργο τέχνης, προϊόν ιωνικού ή πελοποννησιακού εργαστηρίου του δεύτερου μισού του 7ου αι. π.Χ.

Οι ΚΝΗΜΙΔΕΣ, που προφύλασσαν τις γάμπες του πολεμιστή, διακρίνονται για την περίτεχνη απόδοση των ανατομικών στοιχείων αλλά και για τη σφυρήλατη διακόσμησή τους με φίδια σε διάφορους οχηματισμούς και λεοντοκεφαλές, κυρίως στο σημείο της επιγονατίδας. Από πολλές δεξιές και αριστερές κνημίδες δεν λείπουν και οι περίτεχνες εγχάρακτες παραστάσεις, ενώ συχνότατα τα αμυντικά αυτά μέρη της πανοπλίας φέρουν εγχάρακτες αναθηματικές επιγραφές μέσα από τις οποίες καταξιώνονται ως έργα όχι μόνο για την καλλιτεχνική αλλά και για την ιστορική τους αξία.

Τα ΕΠΙΜΗΡΙΑ προστάτευαν τους μηρούς, τα δε ΕΠΙΣΦΥΡΙΑ και τα ΕΠΙΠΟΔΙΑ το κάτω άκρο του ποδίου και ήταν άριστα προσαρμοσμένα στην ανατομία των ανθρώπινων μελών. Η ΜΙΤΡΑ προστάτευε την κοιλιακή χώρα. Τα αντικείμενα αυτά του αμυντικού οπλισμού ήταν συνήθως ακόσμητα, ωστόσο μερικές μητρες έφεραν επίσης εγχάρακτη παράσταση εμπνευσμένη από τη μυθολογία.

Το ΕΠΙΒΡΑΧΙΟΝΙΟ και το ΕΠΙΠΗΧΙΟ προστάτευαν αντίστοιχα τον βραχίονα και τον πήχυ του χεριού. Και αυτά τα μέρη της πανοπλίας αποδίδουν φυσιοκρατικά το τμήμα του σώματος που καλύπτουν, ενίοτε και με σφυρήλατες παραστάσεις. Με αποτρεπτική μορφή γοργονέου διακοσμείται στο σημείο του ώμου (επίωμο) ένα δεξιό επιβραχιόνιο της έκθεσης. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι τα επιβραχιόνια κατασκευάζονταν πάντοτε για τον δεξιό βραχίονα, καθώς με το αριστερό χέρι ο πολεμιστής κρατούσε την ασπίδα και καλυπτόταν από αυτήν.

Η ΑΣΠΙΔΑ τέλος προστάτευε όλο το σώμα του πολεμιστή και αποτελούσε απαραίτητο εξάρτημα του αμυντικού οπλισμού του. Ο οπλίτης την κρατούσε με το αριστερό χέρι και κατά τη μάχη σε φάλαγγα κάλυπτε και την ακάλυπτη δεξιά πλευρά του συμπολεμιστή του.

Η πόσιδα συλλογή της Ολυμπίας, εκτός από κανονικού μεγέθους ασπίδες, περιλαμβάνει και άλλες μεγαλύτερου μεγέθους αποκλειστικά αναθηματικές καθώς και ομοιώματα μικρού μεγέθους χάλκινων ασπίδων με έκτυπη κοκκιωπή διακόσμηση, επίσης αναθηματικού χαρακτήρα. Στο περιεχόμενο των ασπίδων χαράσσονταν αναθηματικές επιγραφές οι οποίες αναφέρονται συχνά σε πολεμικά γεγονότα της εποχής. Ήταν συνήθεια να κοσμηθεί εξωτερικά η ασπίδα με εξαιρετικής τέχνης περιμήτο σφυρήλατο έλασμα-έμβλημα, γνωστό και ως (το) «*έπίσημα*» των ασπίδων. Από τα δείγματα που κατέχει η σπάνια συλλογή

Χάλκινες περσιές γυναικείες προσιές (Σαρίνες), συνήφεις λαβών ληβήτων. Έργα πελοποννησιακού εργασιτηρίου του 8ου (B 1690) και του 7ου αι. π.Χ. (B 28).

της Ολυμπίας φαίνεται ότι δεν ήταν τυχαία η επιλογή να απεικονίζονται όντα και ζώα με δύναμη και επιβολή, τα οποία ενίσχυαν το αίσθημα υπεροχής και το σθένος του πολεμιστή στον οποίο ανήκε η ασπίδα, αλλά και του γένους του, ενώ παράλληλα αποτελούσαν φόβητρο για τον αντίπαλο. Ενδεχομένως, μερικά να θεωρούντο insignia (εμβλήματα κύρους) σχετιζόμενα με την κοινωνική θέση και το αξίωμα του κατόχου τους. Ο περσιός (ίππος) (Πήγασος) σε εραλδική παράσταση, η κεφαλή κοινού ίππου, η τρομερή κεφαλή της μέδουσας («γοργόνειον» ή «φόβος») με φιδισία κόμη, ορθάνοικτα μάτια, στόμα ανοικτό με φοβερά δόντια και προεταμένη γλώσσα, σε μία περίπτωση με δρεπανόσκημα φτερά να τροβυλιζούνται γύρω της, αλλά και η Γοργώ με σώμα ψαριού και λεοντόποδα, και ο πετενός, το ευερέθιστο και εριστικό πτηνό, αποτελούν, μεταξύ άλλων, μερικά από τα πλέον αξιοσημνημένα, περίχτητα εμβλήματα των ασπίδων της Ολυμπίας. Πολλές φορές και τα όπλα των ασπίδων (εσοτερικές λαβές), συνήθως με ανθεμιότα άκρα, διακοσμούσαν με ανάγλυφες παραστάσεις, κυρίως μυθολογικού περιεχομένου. Ενίοτε, και ο *πόρπαξ* (κεντρικό, υπερυψωμένο τμήμα του *σχάνισι*) έφερε κομψά φυτικά ή γεωμετρικά θέματα.

Μοναδικό στο είδος του αφιέρωμα στο ιερό της Ολυμπίας, που υπάγεται στην αμυντική θεωρία των αλόγων της εποχής εκείνης και αξίζει να αναφερθεί, είναι ένα προμηθεϊσίο ίππου καταπαλαιωτικής προέλευσης του δεύτερου μισού του 6ου αι. π.Χ. Παρά την εμφανή φθορά, το χάλκινο έργο διασώζει ευκρίνως τα εξεγνευσμένα χαρκτηριστικά του προσώπου κρανοφόρου πολεμιστή σε υψηλό ανάγλυφο, με τονισμένα τα διακοσμητικά στοιχεία του κράνους και θαυμάσια απόδοση των βλεφάρων. Προφανώς ανήκε στον αναβάτη του ίππου, που ήταν και ο αναθέτης.

Μολονότι δεν αποτελεί μέρος της ναυονλίας, σε αυτή την ενόπτια πρέπει να ενταχθεί, ως αντικείμενο πολεμικής χρήσης, το επίσης μοναδικό στο είδος του από την αρχαιότητα όργανο πολέμου με μεγάλο βάρος και ιδιόμορφο σχήμα που προήλθε από την έρευνα των πρνανών του Σταδίου των πρώιμων κλασικών χρόνων (πρώτο μισό του 5ου αι. π.Χ.). Πρόκειται για συμπαγή χάλκινη θήκη ή κιβώτιο που στενεύει στο επάνω μέρος, απολήγει σε συμπαγή σφήνα στο πρόσθιο τμήμα και στην πίσω όψη παραμένει ανοικτό ώστε να λειτουργεί ως υποδοχή ισχυρού και παχύτατου ξύλινου στέλεχους. Το στέλεχος αυτό, που στερεωνόταν στην υποδοχή της θήκης με καρφιά, το χρησιμοποιούσαν οι πολεμιστές σε έφοδο πολιορκίας.

Ο πολιορκητικός κριός της Ολυμπίας, έργο πιθανόν οικελικού εργασιτηρίου, παρά τον πρακτικό χαρακτήρα του που διπλώνεται από τα εμφανή ίχνη φθοράς λόγω χρήσεως στις οδοντωτές απολήξεις των δύο πλευρικών τοιχωμάτων, διακοσμείται με δύο εξαιρετικής τέχνης κεφαλές κριών σε χαμηλό ανάγλυφο. Το πρόσωπο του «νεγικού» στο είδος του ζώου που «βλέπει» προς την κατεύθυνση του σφηνειοδούς άκρου, με τις κομψές των κερτών να έχουν συμμετρικά στο πίσω μέρος της θήκης, καθιερώνει την ονοματοδοσία του αντικείμενου και του προσδίδει βαρύτητα ως έμβλημα αρχής.

Χάλκινη αμφιπρόσωπη γυναικεία περσική πρωτοτύπη (Σερβία)
με χαρακτηριστική διαμόρφωση. Κοσμήσεως το κτείδος κρηνοειδούς λιβητιά.
Στον μικρό δακτύλιο της οποίας όφθαλμο περιούσε η κρηνοειδής
λιβητιά, με τη βοήθεια της οποίας μετακινούνταν ο λιβητίας.
Γνώσιο ανατολικό έργο του τέλους του 8ου αι. π.Χ. (B 1735).

Χάλκινος λβητιας με διακόσμηση πέντε ταυροκεφαλών, του τέλους του 8ου αι. π.Χ. (B 4422 + B 5240). Η σωζόμενη κεφαλή στερεωνόταν στο κτίλος με τριγωνική συνάρματα. Στο κτίλος του οποίουνης χαρτίσεται επιγραφή σε πλεισιπέ αλφάβητιο ΙΑΡΟΝ ΔΙΟΣ. Ο τύπος του λβητια ήταν διαδεδομένος στην Ανατολία, τη Βόρεια Συρία και την Ειρσορία.

Χάλκινο σφυρήλατο περίρτητο *Γλασμά* με μορφή Σφίγγας, διακοσμημένο με χαρακτηριστικές και σφυρήλατες λεπτομέρειες, του τέλους του 6ου αι. π.Χ. (B 1646).

Χάλκινο σφυρήλατο περίρτητο *Γλασμά* με μορφή κεφαλής πευτινού, αρχαϊκών χρόνων (B 1354).
Αποεικονίζεται «πίσημα» ασπίδας.

Χάλκινη σφουρίλατη Λιοντοκεφαλή μνημειακών διαστάσεων από μαχό έλασμα, με γυμναστικές λειτουργίες (B 4999). Στους σφουρίλασες υπήρχε άλλη ένθετη όλη. Οι οπές στο οπίσθιο τμήμα υποδηλώνουν ότι το έργο είχε προσκολληθεί σε επιγραφικούς μεγέθους αναθηματική ασπίδα του 8ου αι. π.Χ. Κατά μίαν άλλη εκδοχή ανήκε στον αρχιτεκτονικό διάκοσμο κτηρίου των μέσων του 7ου αι. π.Χ. Έργο, πιθανότατα, ανατολικής προέλευσης.

Χάλκινα σφραγίσματα ελάσματα. Το ελάσμα με την παράσταση δράκοντα που επιτίθεται σε αίγαγρο ανήκει στα τέλη του 7ου αι. π.Χ. (Br 106). Το ελάσμα με αμικλώνη ιαύρου, αλόγου και ψαριού προηγείται κατά έναν αιώνα (Br 2061).

Χάλκινο σφουρίλατο έλασμα με παράσταση γρόσια και φυτικών θημάτων (B 4347). Στο έργο αυτό, που ενδεχομένως είχε σκεπαστεί σε ξύλινο πωρήνα ή σε αρχαικρατικό μέλος, συνδυάζονται η γραμμική και η ανιγλωφική τεχνική (8' μισό του 7ου αι. π.Χ.).

Χάλκινο σφυρήλατο έλασμα με μυθολογικές παραστάσεις σε μετώπες (Μ 77). Αικυονίζονται δύο ήρωες και γυναικεία μορφή (άνω), ο Ορφέας που φροντίζει την Κλυταιμνήστρα, ενώ ο Λίγωςος επιχειρεί να διαφύγει (μέσον και λεπτομέρεια αριστερά), η απαγωγή της Αντιόπης από τον Θησέα (κάτω και λεπτομέρεια επάνω δεξιά). Πιθανόν αποσπασμός επένδυσης ποδιού μεγάλου τριπόδα. Έργο κενταυρικού εργαστηρίου, γύρω στο 580 π.Χ.

Απόγραμμα χάλκινου σφαιριλλίου
ελλάσματος (M 108 + M 205).
Η ανδρική μορφή που κρατά
θύρος με υψωμένα τα χέρια
θεωρείται ότι παριστάνει τον Οδυσ-
σέα καθώς τυφλώνει τον Κύκλωπα
Πολύφημο. Αποδίδεται σε ανατολι-
κοιστικό εργαστήριο (αρχές
7ου αι. π.Χ.).

ΕΠΙΣ ΕΠΙΘΟΜΕΝΕΣ ΣΥΛΛΑΞΕΙΣ: Χάλκινο σφαι-
ριλλιο έλασμα με στίξ στη διακοσμημένη
παρυφή, πιθανόν για να αρροπλούνται σε
αντιπείριμο άλλος ύλκς (BE I ia). Παριστά-
νεται δύο Κένιατροι να κατακλόνουν στη γη
τον αρχηγό των Λαπιθών Κανία, ενώ τον
κιτυπών με ξριζωμένα δέντρα. Εξάρτεο
έργο ιωνικό εργαστηρίου (γ' τίταριο του
7ου αι. π.Χ.).

Απόμνημα χάλκινο σφουρίλαστο ελάσματος με φητικά
θήματα και παράσταση κήρυου, που αποδίδονται
με συνδυασμό γεωμετρικής και ανάγλυφης τεχνικής
(B 4174). Έως είχε σκερωθεί σε ξύλινο πιρλίνα
ή σε αρχαιεκρινικό μέλος (5^ο μισό του 7ου αι. π.Χ.).

Χάλκινο σφουρίλαστο ελάσμα με ανάγλυφες παραστάσεις σε μισόσες
(BE I ic). Από πάνω προς τα κάτω απεικονίζονται: Δέξιας με πρώτο-
μην γυναικών στο κελύ, κάθισμα, χίμα και κρηπίδι. Ενδεκαμηνών
απεικόνιση επάνω από αρχαιεκρινικό μέλος. Έργο, πιθανότατα,
νησιωτικού εργασιτηρίου (5^ο τέταρτο του 7ου αι. π.Χ.).

Χάλκινο σφουρίλαστο ελάσμα (B 4348). Παριστάονται Σφίγγες που
απολευθύνονται από κρηπίδι, σε αντίθετη διάταξη εισιζωσμένων φητικού
κοσμήματος, ενώ το πέδιο συμπληρώνεται με φητικά θήματα και
πιρλίνα. Η διακόσμηση συνδυάζει την γεωμετρική και την ανάγλυφη
τεχνική. Το έργο είχε, προφανώς, σκερωθεί σε ξύλινο πιρλίνα ή
σε αρχαιεκρινικό μέλος (5^ο μισό του 7ου αι. π.Χ.).

Τμήμα από πόδι χάλκινο τρίποδα με σφουρήλατη διακόσμηση (B 5800).
Παριστένεται ο Ηρακλής και η Λερναία Ύδρα (5^η μισό του 7ου αι. π.Χ.).

ΕΠΙΣ ΕΠΟΜΕΝΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ: Χάλκινο σφουρήλατο έλασμα (M 78). Η ανάγλυφη παράσταση με τις χαρακτηριστικές λεπτομέρειες απεικονίζει αναχώρηση πολεμιστή για τη μάχη. Η ανδρική μορφή (Αρτεμίδωρος;) επιβιβάζεται σε άρμα με πνίσιο και αποχωρείται τη σύζυγο και το καθήμενο στον ώμο της παιδί τους. Έργο ανατολικολαϊκόνου εργαστηρίου (γύρω στο 580 π.Χ.).

Χάλκινο σφυρόλιτο έλασμα με συμμετρικά επαναλαμβανόμενο θέμα καρδιόσχημων φύλλων («κέρς κισός»), του 4^{ου} αιώνα π.Χ. Αποτέλει τμήμα ενέδου στήθους (M 946 + BE Th).

Χάλκινα αγαλματίδια Σελινών, επιθήματα χέλους μεγάλου χάλκινου λβήτα (B 4200, B 4235). Οι ημικλιτικές και με φιλοσοφίασμα έσφραση μορφής κρατούν πέτρας στο δεξιό χέρι. Έργα του 530/20 π.Χ.

Χάλκινο κτερό αμαλγάμιο πιπλοφόρου,
του τέλους του 7ου αι. π.Χ. Το ένδυμα,
η ζώνη και οι βαρείς πλόκαμοι της
γυναικείας μορφής κοσμούνται με
χαρακτές ευθείες, λυγρές και ιεθλοσμήνες
γραμμώσεις. Συγκρισιμότητα στα λίγα
γνωστά παραδείγματα χάλκινων
πιπλοφόρων (B 3400).

Χάλκινα αγαλμάτια πολεμιστών με κοινό κράνος και ζώνη, που αποδίδεται με πλαστικούς δακτυλίσκους (B 1999, B 2000). Έργα πλαστικού εργαστηρίου του 7ου αι. π.Χ. Ο πολεμιστής με το εντυπωσιακό κερυνθιακό κράνος και τον θώρακα προέρχεται από λακωνικό εργαστήριο του 6ου αι. π.Χ. (B 6800).

Χάλκινο ειδώλιο σε ορθογώνια βάση, από τα προαιμότερα έργα του τύπου (B 4500). Παρωιάνεια, πιθανόν, αμάλμαση της θεάς Αθηνάς (Παλλάδιος), που φορεί κορινθιακό κράνος με λόφο. Έργο κελσιονησιακού εργαστηρίου (α' μισό του 7ου αι. π.Χ.).

Χάλκινη γυναικεία μορφή με πόδι, επιθήμα λαβής σκεπτός πάνο σε βάση περσιού λαντισπόδαρου (B 6050 + 1202). Τίως παρωιάνεια «Ποτινία Θηρών». Το έργο διαδέχεται γνωριμία της πρώτης λακωνικής χάλκιλαστικής, του τέλους του 7ου αι. π.Χ.

Χάλκινα αγαλμάτια ήρωα Αχαιοού πολεμιστή με θυρός
(B 5000) και ραβδοφόρου (δεξιά),
που απεικονίζτι ήπος τον γηραιό Νέστορα (B 25).
Κοσμοήσαν το κέλλος ανουκτιού σούχουσε,
ως ιμήματα μεγαλύτερης σούχουσε
με θήρα από τον Τρωικό κέελο.
Προέρχονται από το ήδιο
λακωνικό εργασιήριο (6ος αι. π.Χ.).

Χάλκινο τιδάλιο λουναριστό κυνό και σφραγής (B 5250).
Το ζώο, πιθανόν με έντεχνες οφθαλμικές, στηρίζεται στα πίσω
πόδια, και με ανορθωμένο τον κορμό σέρφει το κεφάλι απειλητικά
προς την αντίθετη κατεύθυνση. Εξάρτημα χάλκινο σκεύους
(β' μισό του 6ου αι. π.Χ.).

Χάλκινα ειδώλια θηλυκού και αρσενικού λέοντος, χυτά και σφραγιά. Η σίσση τους, άλλοτε ανρθωμένη (B 3401), άλλοτε σκλόζουσα (B 5251), υπαγορεύεται από τη θέση την οποία κατείχαν ως διακοσμητικά στοιχεία χάλκινων σκευών (β' μισό του 6ου αι. π.Χ.).

Χάλκινη χυτή πρωτομή αλόγου (B 3021).
Ίσιος αποεικόσεως διακοσμητικό εξάρτημα ιερούδα (7ος αι. π.Χ.).

Χάλκινο αγαλμάτιο αλόγου σε κίνηση καλλιμοσού
(B 1720). Αποεικόσεως διακοσμητικό στοιχείο
οικέσεως (β' ή τριτοίαι του 7ου αι. π.Χ.).

Χάλκινα ζωόμορφα ειδώλια, εδαφθήματα χάλκινων σκευών. Ο λαγός που τρέχει (B 5292), ο παθιστός τράγος (B 3025) και η προϊστορή κριαριού, ίσως από πρόβατο άκρο ρυμού άρματος (B 146), ανήκουν στον 7ο αι. π.Χ. Η κεφαλή κριοῦ (B 5668) και το χαρτωμένο δελφίνι (B 4694) ανήκουν, αντίστοιχα, στις αρχές και στα τέλη του 6ου αι. π.Χ.

Χάλκινο χυτό πόδι τρίποδα με απόληξη σε στήρα λεοντόποδου. Φέρει ανήλυφες παραστάσεις σε έξι μετώπια, που διαχωρίζονται με ιωνικές ραϊντόρων (B 7000). Από πάνω προς τα κάτω απεικονίζονται: ανδρική μορφή και ίππος, καθιστό λιοντάρι και σκορπιός πάνω από τη ράχη του, ο Οδυσσεύς που δραματίζει από την σπηλιά του Κύκλωπα Πολύφημου δεμένος στην κοιλιά κριαριού (στη ράχη του ζώου εικονίζονται πιπνύ), τράγος και πιπνύ, αντιστά πιπνύ, η Γοργό με τον Πηγήασο και αριστερά της κεφαλής της σάουρα, σύμβολο του θανάτου της. Έργο κορινθιακού εργαστηρίου (γύρω στο 600 π.Χ.).

Χάλκινα χυτά πόδια βάσεις στυλών με μορφή λεοντόποδου και πλαστική απόδοση των λεπτομερειών (B 5394 / μέγιστο του 7ου αι. π.Χ., Br 11554 / αρχές του 5ου αι. π.Χ.). Οι βάσεις σε στήμα σιελής αλιόγυ (B 5294, B 1200) ανήκουν στον 6ο αι. π.Χ.

Χάλκινο κτείο αγαλμάτιο Σφίγγας, στήριγμα σκεύους (B 5300). Η κεφαλή της μορφής φέρει περίκλιτο κάλυμμα και βαρείς πλάμασι πλατυώνουν το πρόσωπο με τα ευγενή χαρακτηριστικά, που στρέφεται κατενώπιον. Το πτερόωμα και τα πτερά αποδίδονται με λαρρακτά ραβδωτά και γραμμώσεσι. Θανατάσι έργο λακωνικού εργαστηρίου (5^η μισό του 6ου αι. π.Χ.).

Χάλκινο χιτό σήμηλεγμα

Φεύγους ανιωνίων Σφραγίων (B 1710). Με τα υφωμένα πρόσθα πόδια τους σε μορφές κρατιών άνθος και στρέφουν τις κεντρικές κατενώπιον. Αποτελούν επίθημα λαβής λιβητιά (570-550 π.Χ.).

Χάλκινο χιτό ειδώλιο γρότια (B 172). Έργα του τύπου αυτού κοσμούσαν το χιτό λιβητίων ισοδουλευμένα αντικρισιά ανά Φεύγη (α' μισό του 7ου αι. π.Χ.).

Χάλκινο αγγλίστιο κόρης θεάς, που ίσως κοσμούσε τη βάση σκεύους (Β 5325). Η μορφή κρατεί άνδρες στο δεξί χέρι και φέρει ιωνικό ένδυμα, το οποίο ανατοπιώνει ανάλογα με το αριστέρο. Έργο πλοιοπνευματικού εργαστηρίου (520 π.Χ. περίου).

Απόκρημα ποδού χάλκινου κτιού τρίποδα με παραστάσεις σε μετώπες (Β 5314). Από πάνω προς τα κάτω απεικονίζονται: αλγό και σκύλος, Χίραιρα ασσυριακού τύπου, κτήρας, κατάλοιπα ερωτικού και βουτηχίων ίσως από τη μορφή Γαργύς. Εξάριτο έργο λακωνικού εργαστηρίου (ύστερος 7ος αι. π.Χ.).

*Χάλκινο πόδι θυματηρίου σε σχήμα πιερωσέ
Λονιόσσοδου (B 1001). Διακοσμητικά με αγαλμάτιο
αλλινή (άλιπε). Περιτεχνό δέγμα χαλκούλαοικτικής,
από την Ειρουρία (480-460 π.Χ.).*

*Χάλκινο αγαλμάτιο κόρης με περίζωμα και υποδήματα
(B 3004). Η μορφή πατά σε αντιστραμμένο ανδρικό και με
τα ακροδάκτυλα «στηρίζει» τριήρα σκέυους, πιθανόν μικρές
λεκάδες (κερτίδες), της οποίας αποτελούσε διακοσμητική
λαβή. Έργο πελοποννησιακού εργοστηρίου
(αρχές 5ου αι. π.Χ.).*

Χάλκινη λαβή οικόθους με άκρα σε σχήμα ταυροκεφαλών
(Br 11204 / τέλη του 7ου αι. π.Χ.).

Χάλκινη λαβή υδρίας που απολήγει σε αντίστοιχες κεφαλές αλόγων (B 7490). Έργο λακωνικού εργαστηρίου (α' μισό του 6ου αι. π.Χ.).

Χάλκινες λαβές οικόθων. Διακοσμούονται περήχεται με λισσάματα και συνάψεις που απολήγουν σε κεφαλές φιδιών (Br 5176 / αρχές του 5ου αι. π.Χ.), και με συνάψεις σε σχήμα χεριών (B 5430 / 6ος αι. π.Χ.).

Χάλκινη χυτή επίσειψη λαβές σε σχήμα άνθους (B 5924). Έργο του 6ου αι. π.Χ.

Απόμνημα ορθώνοντα στητήγραμμος χάλκινου τρίποδα με ανάγλυφη διακόσμηση συντεκούς εντόφθαλμης στήρας (B 5777). Στην άνω επιφάνεια διατηρείται ζώγιος άκρων παθών από αγαλμάτια (6ος αι. π.Χ.).

Χάλκινη λαβή σκέτους με μορφή Γοργονίου (B 5993), και κινητές λαβές αγγίων με ζωόμορφη (Br 12120) και ανθρώπινες συνάρτες (Br 14060, B 33a), του 6ου-5ου αι. π.Χ.

Χάλκινη κινητή λαβή σκέτους (B 4233). Στη συνάρτηα εικονίζεται μορφή αλδιήρα, με περίτεχνη απόδοση του κέρατος και των παρακρηστικών του ζώου.

Ανθρυστό κόσμημα της άνω απόλιξης χάλκινου τρίποδα (Μ 871).

Χάλκινη λαβή υφίας με διακόσμηση ζώων και ανθρώπινης προτομής (Β 5262 / α' μισό του 6ου αι. π.Χ.)

Περίκτω ανθρυσό-κόσμημα της άνω απόλιξης χάλκινου τρίποδα (Β 5570).

Απόσπασμα χάλκινου υποκρατηρίου (Β 6100) με αντίρροπα λιονάρια εκατέρωθεν ανθρυσίου (μέσα του 6ου αι. π.Χ.)

Ανθρυσό-κόσμημα της άνω απόλιξης χάλκινου τρίποδα (Β 6096).

*Χάλκινη λεκάνη με κωνικό πόδι ανατολικής προέλευσης (B 5758 + Br 1375).
Η σωζόμενη λαβή διακοσμείται στο μέσον με άνθος, που πλαστώνεται
από αντίοκά λιοντάρια. Έργο 1ου πρώτου 7ου αι. π.Χ.*

Χάλκινη γυναικεία περιωπική μορφή με μεγάλα αμυγδαλωτά μάτια από ένθετο κόκαλο, τονωμένο «αρχαϊκό μεδίσματα» και βαρέϊς πλοκάμους (B 6500). Το ένα πέτρο λείπει. Δεν είναι γνωστό αν ήταν απλώς προσοχή ή αποτελούσε τμήμα αγάλματος. Το θείο δαιμονικό ον, Νίκη ή Σφίγγα, πιθανόν και Άρτεμις, θεωρείται από τα ομιανότερα μυθολογικά σφρησάκια περίοδια έργα, μέσω των οποίων γίνεται κατανόηση η πρόωξη τεχνική των χάλκινων αγαλμάτων, που κατασκευάζονται από σφρησάκια ελάσματα προσπωλημένα σε ξύλινο πυρήνα. Από τα πλέον εντυπωσιακά αφιερώματα στο ιερό του Διός, εύρημα σε πηγάδι- αποθήκη της ΝΑ περιοχής της Αλιεως κατά τις ανασκαφές του 1965. Έργο νησιωτικού-ιωτικού εργαστηρίου (590/80 π.Χ.).

Χάλκινο έλασμα με μορφή γυναικείου προσώπου (Β 5099). Απεικονίζει ενάγουσα πρωτογενή φύλινα αγάλματα, μάλλον έθνησια. Το μέτωπο της μορφής στέφεται με διάδημα από όκτυπυρες οκτώφωλλες ρόδακες και τα αυτιά κοορσούνται με ενώτια. Έργο λαπωνικού εργαστηρίου (5^η μισό του 7ου αι. π.Χ.).

Οφθαλμός με χάλκινο βέφαρο και μαρμαρίνο βολβό, που φέρει οπή για την ένθετη ίριδα (Βτ 12443 + Α 576).

Το αντικείμενο αυτό, όπως και τα μινωικά χάλκινα μάτια, απεικονίζουν μάτι χάλκινων αγαλμάτων αναθημάτων στο κρό του Διός.

Τμήματα οφθαλμών με ανάγλυφες λεπτομέρειες (B 2150, Br 7224).
Ανήκουν σε μεγάλο χάλκινο άγαλμα πήδρου (7ος αι. π.Χ.).

Χάλκινο οφθαλμάτο,
πυρήνιο έλασμα με μορφή
γενναίων προούσιου
σε κατατομή (B 152). Ο λοξός
οφθαλμός, η αδρή μύτη και
τα σαρκώδη χείλη με το μειδίωμα
αποτελούν ιονικά γνωρίσματα,
που παραφέρησεν πιθανόν σε
εργαστήριο της Αιγύπτου Ελλάδας
(τέλος του 6ου αι. π.Χ.).

Χάλκινα κοσμήματα-αμειρόματα στο κρό του Διός. Επισκιάζονται: φύλλο «αλληρικού» τύπου (Br 9276 + K 505 / πρώιμος 7ος αι. π.Χ.) και άλλο σπειραιδές (B 8515 + M 959 / 6ος αι. π.Χ. - α' μισό του 5ου αι. π.Χ.), πόρπη αυτιά (Br 6251 / 7ος αι. π.Χ.) και άλλη με διακόσμηση ιεραϊκού (B 5662), λαμπρινού εργαστηρίου (6ος αι. π.Χ.). Το ενώτιο (Br 4277) αποτελείται από ενωμένα σφαιρίδια που σχηματίζουν κώνο και χρονολογείται στον 6ο αι. π.Χ.

Χάλκινα αγγεία του 7ου και του 6ου αι. π.Χ. Ορθογώνι φιάλη (B 5909), μονόμηκος λάκκος (B 4652), τριποδικό θησαυτήριο (Br 5110). Οι κάδοι από παχύ έλασμα (B 4573, Br 4977) χρησιμοποιούν στη μεταφορά υγρών (όσοι αριθμός 5ου αι. π.Χ.).

«Οροβροντία» αιχμών βελών
και κίλινη φυλλόκηρη αιχμή
δάρατος (B 4903). Ο κίλινης
σαυρωτήρας (Br 219) φέρει
αναθηματική επιγραφή
ΜΕΘΑΝΙΟΙ ΑΓΩ
ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΟΝ,
η οποία παραπέμπει σε πολεμικό
γεγονός της εποχής.

Τα αντικείμενα αποιλοθούν
χαρακτηριστικά είδη επιθητικού
σπληνός και είχαν αφιερωθεί
στο κρό της Ολυμπίας.

DEXION

DEXION

350

*Πολλά χάλκινων κρανίων κορινθιακού τύπου στη
χάλκωσις του Μουσείου Ολυμπίας. Συνήθη ευχαριστήρια
αντίγραφα πολεμιστών στο αερό του Διός
για πολυκρινή νίκη.*

Χάλκινο κορινθιακό κράνος όστρεου
τόπου (τέλη όστου - μέσα 5ου αι. π.Χ.)
με ανηγλυφτη απόδοση των όφρειακών
τόδων και αργυρά επίθετα ανθερωιά
κουσμηματα (B 5095).

Πρώτα χάλκινα «κωνικά» κράνη (8ος αι. π.Χ.).
Αυτών τον τύπο κράνη φορούσαν μερικά εθόλια
πολεμιστών της Γεωμετρικής Εποχής που εκθύνον-
ται στο Μουσείο της Ολυμπίας (Br 10533, Β 51).

Χάλκινα κορυνητικά κράνη.
Ο αρχαιότερος τύπος του 8ου αι. π.Χ.
(B 55) διακρίνεται σαφώς από τον
πρώιμο (B 2185), ώριμο
(M 164) και ύστερο τύπο
(M 53), οι οποίοι περιφέρονται
χρονικά από τις αρχές του 7ου έως
τα τέλη του 6ου αι. π.Χ.
Διακρίνονται με σειρές ήλων,
χαρμικά περιγράμματα ή φέρουν
αυλακώσεις για την προσθήκη του
λόφου. Στο κράνος M 53 η
επιγραφή ΜΕΣΣΕΝΙΟΙ ΜΥΛΑΙΩΝ
δηλώνει ότι το αντικείμενο είχε
αφιερωθεί στο ιερό ως λάφυρο
από τους Μεσσηνίους για τη νίκη
τους επί των Μυλαιών
(τέλος του 6ου αι. π.Χ.).

Χάλκινο κράνος «καλιδικό» τύπου (B 4446 / γ' τέταρτο του 6ου αι. π.Χ.), και «ελληνικό» κράνος (B 4667 / τέλευταιο τέταρτο του 6ου αι. π.Χ.). Τα ανάγλυφα διακοσμητικά στοιχεία (βόιρικοι, κοκκιδοιά θύραια κ.ά.) συμπληρώνουν οι περιτμητές και σφρηγιάτες, αντίστοιχα, κεφαλίν κριών που κοορούν ως εμβλήματα ρώμης και υπεροχής τις παραγαυίδες.

Μικτός τύπος χάλκινου «καλιδικού» «ορινοδιακού» κράνος (B 4376). Διακρίνεται για την πλαστική απόδοση των αυτιών, τα οποία πλατύνονται από ελαιοειδείς και σπιροειδείς βουτρώνες. Ανάγλυφες σπιρες βόιρικοι κοορούν και το μέτωπο (τέλη του 6ου αι. π.Χ.).

Χάλκινα κράνη πρόιμου (8ος - πρόιμος 7ος αι. π.Χ. / B 155) και ώριμου «ελληνικού» τύπου (τέλη 7ου - αρχές 6ου αι. π.Χ. / B 5065), με χαρακτηριστική αύλακα από το μέτωπο μέχρι το εσωτερύνο για τη στερέωση του λόφου.

Σφραγίδα κεφαλή κριού, ελαφρύ διακόσμηση παραγυαίδας του χάλκινου «αλλυρικώ» κρινός (B 4667).

Χάλκινο κράνος «ελληνικό» τύπου με πλατιά σέλανα από το μέγιστο έως το ελαττωμένο για τη σιελύωση του λόφου (B 5316). Η εδαφειακή προέγερση και περικεινη διακόσμηση με αργυρά περίγραμμα ελλορατια υποδιπλότυπυ, προφανώς, το κέρας του πολυμοστί, ο οποίος αφέρουσε το κράνος στο κρό του Διός. Οι παραγωντιδές κοσμοδόνται με τιπιές και στο μέγιστο παρωδόνται επιδεια λόντων σε αγρόδορο. Έργο του 530 π.Χ. περίπου.

Χάλκινο κωνικό κράνος αντιαλκίσις προέλευσης, πιθανόν
ασσυριακό (B 5100). Η επιγραφή στην παρυφή
διδι ΑΘΕΝΑΙΟΙ ΜΕΔΩΝ ΛΑΒΟΝΤΕΣ το καθιστά μοναδική
απόδειξη της λήψης των Περωϊκών πολέμων.

Χάλκινο «κορνυθακό» κράνος με κατεστραμμένη τη θύλο (B 2600). Η επιγραφή στην αριστερή πλευρά
ΜΑΤΙΑΔΕΣ ΑΝΕΙΘΕΚΕΝ [Τ]ΟΙ ΔΙ και ο τόπος του κράνους είναι η ανεκτίμητος ιστορική αξία επιβεβαίωση
ότι πρόκειται για το κράνος του Αθηναίου στρατηγού Μιλτιάδη, ο οποίος το απέρριξε στο πεδίο του Διός,
τυγχάνων για την περφηγή νίκη του επί των Περωϊών κατά τη μάχη του Μαραθώνα (490 π.Χ.).

Χάλκινα ενστυγάρια κρήνη. Το «κορινθιακό» (Μ 9) και το ετρουσκικό (Μ 844) φέρουν όμοια αναθηματική επιγραφή: **ΗΙΑΡΟΝ Ο ΔΕΙΝΟΜΕΝΟΣ / ΚΑΙ ΤΟΙ ΣΥΡΑΚΟΣΙΟΙ / ΤΟΙ ΔΙ ΤΥΡΡΑΝΟΝ ΑΠΟ ΚΥΡΜΑΣ**. Αναγνώσκων στο κενό της Ολυμπίας από τον τύραννο των Συρακοσίων Ήρωντα, γιο του Δεινομένηα, και από τους συμπολίτες του μετά τη νίκη τους επί των Τυρρηνών στην Κύμη, το 474 π.Χ. Ένα δεύτερο ετρουσκικό κρήνη με όμοια επιγραφή υπάρχει στο Βρετανικό Μουσείο.

Χάλκινο αναθηματικό θώρακα (πρόσθο γιλέκο) άρρωστη διατήρησης (B 5101). Με εξαιρετική τέχνη αποδιόδιατα πλαστικά αι ανατομικές λεπτομέρειες του σώτηνου. Έργο του α' μισού του 6ου αι. π.Χ.

Χάλκινος αναθηματικός θώρακας (οπίσθιο τμήμα) κατάσκευας με γυψάκτιες παραστάσεις ανθρώπινων μορφών, ζώων και φανταστικών όντων (Μ 394). Στις πλευρικά μέρη του ώμου παρουσιάζονται αντιθετικά σε δύο ζώνες λείονες και κείροι, και μειαζί των τριμήτων αυτών ανισοπές Σφίγγες και πάνθηρες με ανορθομένα τα πρόσωπα πόδια. Στην κατώτερη ζώνη παρουσιάζονται έξι ανθρώπινες μορφές, οι οποίες στρέφονται προς το κέντρο της παράστασης ανά τρεις. Επικεφαλές των αριστερών μορφών επικεφαλής ο Δίας, και τον ακολουθούν δύο θεοί. Στη δεξιά πλευρά, απέναντι στον Δία, παρουσιάζονται ο Απόλλων κιθάροδός που εισέρχεται στον Όλυμπο και ακολουθείται από δύο θεές, πιθανόν τις Μούσες ή τις Υπερβόρειες Παρθένες (σε 146-147). Το κεντρικό αυτής προφανώς σε επιφανή πολίτη. Έργο αθηναϊστικής τέχνης, που αποδίδεται σε ικλιονησιακό (ήως κερνητικό) ή ιωνικό εργαστήριο (β' μισό του 7ου αι. π.Χ.).

Χάλκινες περικτημίδες για το αριστερό ή το δεξί πόδι πολεμιστή, αφιερώματα στο ιερό του Διός. Αποτελούν βασικό μέρος του αμυντικού οπλισμού. Διακοσμούνται με ανάγλυφες παραστάσεις φιδιών ή με λαρικές αιετανόειες στυλιζοειδείς ζώων (B 4995 a' και β' όψη). Στην επιγονατίδα κυριαρχεί η μορφή του λόντιου (B 5756), που αντιπροσωπεύει την ισχύ και την ευφροσύνη. Μερικές φέρουν χαρακτηριστικές αναθηματικές επιγραφές, άλλες σύντομες που δηλώνουν ανάκληση προς τιμήν του Διός (B 4995 / ΤΟ ΔΙΟΣ), άλλες μακροσκελείς, που αναφέρονται σε πολεμικά γεγονότα (B 4462 / ΤΑΡΤΕΙΟΙ ΑΝΕΓΕΝ ΤΟΙ ΔΙΕΤΟΝ ΟΡΙΝΘΟΒΗ = Οι Αργείοι ανέλθον στον Δία λάφυρα από την Κόρινθο).

Χάλκινο δεξιό επιβραχιότιο (B 4880), προτόν εργαστηρίου της Μεγάλης Ελλάδας (5^η μισό του 6ου αι. π.Χ.). Μοναδικό έργο του τόπου του προερχόμενο από τις ανασκαφές του βορείου ηρανών του Σαλαίου. Στο επώριο φέρει παράσταση Γοργονίου με οφθαλμούς από ένθετο κόκαλο. Η παράσταση έχει αποδοθεί με συνδυασμό της σφαιρικής και της εγκάρσιας ιεχνικής Ωπειτομέτρια αραιωτέρας σελίδας – ΚΑΤΣ).

Τμήμα χάλκινης μίτρας (B 4900). Φέρει εικονιστική παράσταση με σφραγίδα και γαλβαστή διακόσμηση. Δεξιά εικονίζεται γυναίκα μορφή καθιστή σε θρόνο και μισοστά σε ατελή πολεμωτή. Οι μορφές ερμηνεύονται ως Ορσίτις και Κλυταιμνήστρα ή Μενέλαος και Ελένη. Έργο κρησικό εργαστηρίου (8^ο μισό του 7ου αι. π.Χ.)

Χάλκινες αναθηματικές ασπίδες. Οι υπερμεγέθεις έφεραν συνήθως ως τριβήματα περίγραμμα ελλοσματα με μορφή ώδων ή δαιμονικών μορφών, αλλά και γεωμετρικά θέματα (B 446 + B 449 + B 4564). Η ασπίδα με την εγγράμμια ανιθηματική επιγραφή ΔΑΝΚΛΑΙΟΙ ΡΕΥΝΟΝ στην περιφέρεια είναι έργο κατοικιστοικού εργασιουργού (B 2651 / τέλη 1ου βω αι. π.Χ.). Αποτελούσε πολυτιμώ λήφρο των κατοίκων της Ζάγκλης (σημερινή Μεσούντα) της Σικελίας από πολυτιμή επικείμεση κατά των κατοίκων της οικεικής πόλης του Ρηγίου.

Συχνά αφιερώματα στο ιερό του Διός ήταν οι πατισσασαυμέντες από θλασμα ασπίδουες, άλλως απλές (M 897), άλλως με διακόσμηση «καμβίσον», έκτεμνον κοκκίδων και κεντρικό «σφαλαύ» (M 356, B 67). Οι απές στις παρυφές τους κρησίνευαν, ίσως, για τη σιέρωσή τους σε έξιλη επιφάνεια.

Χάλκινα σφυρήλατα περίφημα ελάχιστα αρχαίων χρόνων με τη μορφή της Γοργόνης («Φόβος»). Το δαιμονικό σε με την αποτροπή του ιδιότητα τοποθετείται ως «επίσημα» στις ασπίδες και απεικονίζεται ποικιλότροπα. Άλλοτε ολόσωμο με σούρα ψυριού, πόδια λουναριού και κέρατος με λάφο (B 4990 / Έργο της Μεγάλης Ελλάδας – 5^ο μισό του 6ου αι. π.Χ.), άλλοτε με τη φοβερή κεφαλή σε μετάλλιο, η οποία έχει έντονα σπείρα μάτια και γύρω της στροβιλιζόνται τρία δρακονόσχημα πτερά (B 110 / Έργο μελοποννησιακού ή ιωνικού εργαστηρίου – α' μισό του 6ου αι. π.Χ.). Ο τύπος της Μίδουσας-Γοργόνης απεικονίζεται και στο χάλκινο κυκλικό σφυρήλατο έλασμα με τα χιτάρακια φυσιτά κωστήματα στο μέτωπο και τις σφυρήλατες / χιτάρακες προτομές φιδιών στην περιφέρεια (B 4772 / πρώτον ίσως οαμιακού εργαστηρίου – 5^ο μισό του 7ου αι. π.Χ.).

Χάλκινα σφουρόλια περίτεχνα ελθόμενα με μορφή ζώων (πτερινός Β 109 και κεφαλή ίππου Β 108 με οφθαλμό από ένθετη όλιη). Ο πτερινός ίππος (Πήγαυος) αποτελείται πιθανόν εργαλειακή σύνθεση με άλλων ζώων, και προέρχεται από εργαστήριο της Μεγάλης Ελλάδας (Β 133 / β' μισό 1ου αιώνα π.Χ.). Τα ελθόμενα αποτελούνταν έμβλημα «επίσημο» αναθηματικών αοιδών.

Χάλκινο «προρρητιωπίδιον» αλόγου (Β 4800) από σφυρήλατο έλασμα, έργο κατοικιαλιστικού εργασιτηρίου. Με ανάγλυφες και σφυρήλατες λεπτομέρειες αποδίδεται πρόσωπο κρηνοφόρου πολυμοτιού σε υψηλό ανάγλυφο, με ευγενή χαρακτηριστικά και θαυραστή απόδοση των βλεφάρων. Μοναδικό στο είδος του τμήμα της αμυντικής διακόσμησης ίππου, αφιέρωμα, προφανώς, του αναβάτη του στο μρό του Διός (5^ο μισό του 6ου αι. π.Χ.).

Χάλκινο σφυρήλατο τμήμα από «όργανον» (ισοσκερική λαβή) ασπίδας με ανδρική απόληξη και παραστάσεις σε μετώπες, που διακρίνονται με έτερα «κομβία» (B 4292). Από πάνω προς τα κάτω απεικονίζονται ανδρική μορφή που οδηγεί άλογο (άνω και λεπτομέρεια αριστερά), ο Πρωμαθίας Δεωμάτης και ο αετός που κατακρήνη τα σπλάγχνα του (μέσον και λεπτομέρεια αριστερά), Διόσκουροι και Ελένη (κάτω). Το περίεργο τμήμα της ασπίδας χρονολογείται στο γ' τέταρτο του 6ου αι. π.Χ.

Πολυρκητικός κριός, που αποκαλύφθηκε κατά την έρευνα των πρυγών του Σιαδίου (B 2360). Μοναδικό στο είδος του από την αρχειακή συλλογή, πολέμου από σφυρηλατημένο χαλκό, με μεγάλο βάρος και ιδιόμορφο σχήμα, έργο, πιθανόν, σκελετικού εργαστηρίου (α' μισό του 5ου αι. π.Χ.). Οι δύο εξαιρετικά τέχνης κεφαλές κριών σε χαμηλό ανάγλυφο, που το διακοσμούσαν, υποστηρίζουν την σωματιοθεσία του αντικείμενου και προοιδιαίνουν βαρύτητα στη χρήση του ως εμβληματικής ιαχούς και αρχής.

Τμήμα οσάνου χάλκινης αναθηματικής ασπίδας με ανεξέλεγκτη απόληξη και ανάγλυφες μυθολογικές παραστάσεις σε μετώπη (B 1654). Πάνω απεικονίζεται η παράδοση του νεκρού Έκτορος στον Πρίαμο, στο μίσον ο Ηρακλής και ο Αίανας της Νηρείας και, κάτω, αντιστοίχως Σφίγγες (α' μισό του 6ου αι. π.Χ.).

Τα πρώτα οικοδομήματα και ο αρχιτεκτονικός τους διάκοσμος

Η ΑΡΧΑΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΑΠΟ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 7ΟΥ αι. π.Χ., χαρακτηρίζεται μεταξύ άλλων και από την πλούσια παραγωγή πύλων επενδύσεων για τις στέγες ναών και μικρότερων, λατρευτικών χαρακτήρα, κτηρίων σε ιερά. Η παραγωγή αυτή φθάνει στο απόγειό της τον 6ο και 5ο αι. π.Χ. Στο ιερό της Ολυμπίας οι ανασκαφές έφεραν στο φως πολυάριθμα τμήματα πύλων αρχιτεκτονικών μελών που προέρχονται από κτήρια κυρίως των αρχαϊκών και πρώιμων κλασικών χρόνων.

Στο πλαίσιο της οικοδομικής δραστηριότητας που μαρτυρείται για πρώτη φορά στο ιερό κατά τους αρχαϊκούς χρόνους, κτίζεται ο πρώτος μεγάλος, με βαριές δομικές αναλογίες ναός, νότιο του Κρονίου, το Ηραϊόν. Αυτό παλαιότερα εθεωρείτο ότι είχε τρεις οικοδομικές φάσεις, σύμφωνα όμως με τις θεμελιώδεις μελέτες του Γερμανού αρχαιολόγου και αρχιτέκτονα Alfred Mallwitz αποδείχθη ότι είχε κτιστεί σε μία και μοναδική, από τοπικό κοχχυλιτή λίθο, δηλαδή από φυσικό παρόλθιο με προσμεξεϊές κοχυλιών, υλικό που είχε επίσης χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή των κτηρίων της Άλτεις.

Ο ναός οικοδομήθηκε με χρηματική δαπάνη των Σκυλλωντίων, συμμάχων των Ποσειτών που είχαν την εποπτεία του ιερού την εποχή εκείνη. Αρχικά έφερε ξύλινους κίονες που αντικαταστάθηκαν σταδιακά με λίθινους κατά τη μαρτυρία του Πausανία. Η πληροφορία αυτή περί σταδιακής αντικατάστασης αποτυπώνεται σαφώς στην ποικιλία της μορφής των κιονοκράνων. Πάνω από τους κίονες, το ανώτερο τμήμα του ναού (θρησκός) και η στέγη ήταν ξύλινα, με πλήρη κεράμιση λακωνικού τύπου. Ανατολικό του ναού διατηρούνται τα θεμέλια μικρού επιμήκους πάρινου βωμού, σύγχρονου με τον ναό και αφιερωμένου στη θεά Ήρα. Το σημείο αυτό της Άλτεις έχει καταστεί παρακοσμικός διάκοσμος καθώς εκεί πραγματοποιείται από το 1956 (Ολυμπιάδα Βερολίνου) η Αφή της Ολυμπιακής Φλόγας των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων.

Το κέντρο του ανατολικού αετώματος του ναού το επέστερε πύλο Διοκοειδής ακρωτήριο με πίσω όψη κατάλληλα διαμορφωμένη ώστε να προσαρμόζεται στην κορυφαία καλυπτήρια κέραμο της στέγης. Το επιβλητικό αυτό ελλiptικό αρχιτεκτονικό μέλος που δεσπόζει συμπληρωμένο σήμερα στην έκθεση του Μουσείου, έφερε τρεις ομάδες ομόκεντρων ανάγλυφων ζωνών, μεταξύ των οποίων παρεμβάλλονται ζώνες διακοσμημένες με ανάγλυφο και ζωγραφιστά πεταλοειδή κοσμήματα και άλλα γεωμετρικά θέματα με ζωηρή καστανόμαυρη βαφή. Το «οδοντωτό» περίγραμμα του τερόστου Διοκοειδούς ακρωτηρίου, διαμορφωμένο από τρίγωνα με πεπλατυσμένο άκρο σε πυκνή διάταξη, αλλά και η όλη μορφή του μέλους, οδήγησε σε μια πιθανή ερμηνεία των Διοκοειδών ακρωτηρίων ως συμβόλων του ήλιου ή άλλου αστρικού σώματος. Τόσο το κεντρικό όσο και τα μικρότερα Διοκοειδή ακρωτήρια που είχαν τοποθετηθεί στα δύο άκρα του αετώματος, με επίσης περίεχνη διακόσμηση, ήταν έργα λακωνικού εργαστηρίου.

Τα αετώματα του Ηραίου έφεραν κατά πάσα πιθανότητα ασβεστολιθικό ανάγλυφο διάκοσμο. Κυρίαρχη από παλιά όψη αποτελεί την κολοσσική ασβεστολιθική κεφαλή με τα μεγάλα αμυγδαλωτά μάτια, το χαρακτηριστικό αρχαϊκό μειδίωμα, τον *πάλο* (ιδιότυπο κάλυμμα της κεφαλής) και την ταΐνια απ' όπου προβάλλουν συμμετρικά διατεταγμένοι οι κυματιστοί βόστρυχοι, στην Ήρα και στο λατρευτικό της άγαλμα, το οποίο είχε τοποθετηθεί στο βάθος του σκευού του ναού, δίπλα στον Δία, όπως αναφέρει ο Pausanias (5 17,1). Εντούτοις την τελευταία εικοσαετία κερδίζει ολοένα και περισσότερο έδαφος η όψη που θεωρεί το έργο ατομικής μορφής Σφίγγας.

Κατά τον Pausanias, στο Ηραίο φυλάσσονταν και άλλα έργα τέχνης. Εκτενέστατα περιγράφεται η λάρνακα του Κυψέλου, αφιέρωμα της γενιάς των Κυψελιδών που υπήρχε στον οπισθοδόμο, κατασκευασμένη από ξύλο, χρυσό και ελεφαντόδοντο, με πληθωρική μυθολογική εικονογράφηση. Μνημονεύεται επίσης η χρυσολεπάντινη τράπεζα του γλύπτη Κολώπη, μαθητή του Φειδία, όπου τοποθετούνταν οι κίτινοι (στεφάνια αγριελιάς) για τη στέψη των Ολυμπιονικών και φυσικά το άγαλμα του Ερμή, *Έργον τέχνης Πραξιτέλους*, πληροφορία για την οποία πέραντα επιβεβαιώθηκε ο αρχαίος περιγητής από την αρχαιολογική σκαπάνη της πρώτης ανασκαφικής περιόδου στην Ολυμπία.

Ηραϊόν. Άποψη του αρχαϊκού και παλαιότερου ναού της Άλτεις, από δυτικά. Γύρω στο 600 π.Χ.

Πίλινο διακοσμητικό κεντρικό ακροτήριο του Ηραίου (Π 2969), με πολύχρωμη φρεσκά και γεωμετρική διακόσμηση (μήγιστη διάμετρος 2,30 μ.). Εξαιρετό δείγμα της κεραμικής τέχνης του ύστερου 7ου αι. π.Χ.

ερείπια δώδεκα οίκων, από τους οποίους με βεβαιότητα πέντε αποδίδονται σε συγκεκριμένους πόλες. Πρόκειται για τους Θησαυρούς των Σικωνίων, των Σελιουντιών, των Μεταποντιών, των Μεγαρέων και των Γελώνων. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα, φαίνεται να ταυτίζεται και ο Θησαυρός των Επιδαμνίων.

Το πλήθος των πηλινων αρχιτεκτονικών μελών με την πολύχρωμη διακόσμηση ανθεμίων, λατών, μιανδρών και άλλων γεωμετρικών θεμάτων που προέρχονται από τη στέγη διαφόρων κτηρίων της Άλτειας συνιστά μία από τις πλέον ενδιαφέρουσες ενότητες του Μουσείου της Ολυμπίας. Κατά τους μελετητές, από τις πενήντα περίπου στέγες κτηρίων της Ολυμπίας, οι δεκαεννέα ανήκουν στους Αρχαϊκούς χρόνους, και ως προς τον τύπο κατατάσσονται σε κορινθιακές, λακωνικές και καποπαλιωτικές. Πληθρύνει επίσης γραπτάς πηλινες επένδυσης ναϊκού οικοδομήματος αποδίδει ο αποκατεστημένος πηλινός διάκοσμος της στέγης του Θησαυρού των Γελώνων, του μεγαλύτερου από όλους, που είχε κτιστεί τελευταίος προς τα ανατολικά στο υπερυψωμένο άνδρηο. Αρχικά ήταν ο μόνος με πρόσοψη προς την Ανατολή, ενώ αργότερα, με την προσθήκη εξόστουλου προστώου, προανατολίστηκε, όπως και οι υπόλοιποι, με μέτωπο προς Νότον.

Το εξαιρετό δείγμα στέγης «σικελικού» τύπου του Θησαυρού αυτού με τη μνημειακή πρόσοψη του λοξού και του οριζώντιου γείσου και τις επάλληλες διακοσμητικές ζώνες, με τις περίτεχνες κυματοειδείς γυφές και τις κυλινδρικού τύπου υδρορροές παραπέμπει σε εργαστήριο της Σικελίας, του δεύτερου μισού του 6ου αι. π.Χ. Πλοχμοί, μαϊνδρών, ρομβοειδή θέματα και χαρακτηριστικά ανθεμιακά ακροτήρια με ζωντανό χρωματικό συνδυασμό του ερυθρού, του μελανού και του λευκού, διακομοούν την ανοδομή του ναϊκού-μορφού κτηρίου που, κατά μία άποψη, θα μπορούσε να είχε κατασκευαστεί στην Ολυμπία από τεχνίτες εξοικωμένους σε αυτόν τον τύπο στέγης, συνήθη στη Γέλα της Σικελίας, χωρίς να είναι απαραίτητα Γελάοι.

Ορισμένα πηλίνα αρχιτεκτονικά μέλη είναι πιθανό να προέρχονται από τους Θησαυρούς των Σελιουντιών και των Επιδαμνίων, αλλά τα περισσότερα δεν είναι δυνατόν να αποδοθούν σε συγκεκριμένα κτήρια. Με ωραία διακόσμηση αλυσιδωτά διατεταγμένων λατών και ανθεμίων, σοικείων που καταδεικνύουν επιρροή επίσης από τη Σικελία και τη Μεγάλη Ελλάδα, αποδίδεται τμήμα διακοσμητικού ακροτηρίου, ίσως προερχόμενο από κτήριο που η στέγη του έφερε επιστέφει ακροκεράμια σε σχήμα κεράτων με σπειροειδή άκρα («horn roofs», «Hörnerdächer»). Δείγματα αυτού του τύπου στέγης των μέσων του 6ου αι. π.Χ. από εργαστήρια της Δύσης έχουν ανευρεθεί στις ανασκαφές της Ολυμπίας καθώς και στους Δελφούς. Άλλα τμήματα γείσων που φέρουν τυπικές κυλινδρικές υδρορροές και διακοσμούνται με πλαστικούς ρόδακες, συνθέτουν ιδιόμορφο αρχιτεκτονικό διάκοσμο στέγης εργαστηρίων της Δύσης. Τα έργα αυτά της Ολυμπίας είναι τα μόνα έως σήμερα γνωστά από ελληνικό ιερό. Έργο της ίδιας εποχής, αλλά λαοκρατικού εργαστηρίου, είναι η ιδιόμορφη ακροκέρματος με παράσταση «μυρμηγκιών» που κοσμούσε τη στέγη του βορείου αφηδωτού κτηρίου της πρώτης οικοδομικής φάσης του Βουλευτηρίου, στο οποίο είναι ενδεχόμενο να φυλάσσονταν τα ολυμπιακά αρκεία.

Άλλο αργότερα κίζονται, όπως αναφέρεται, τα πρώτα ναόσκημα μικρά και κομψά μονοκωρα οικοδομήματα, οι Θησαυροί, οι περισσότεροι αφιερώματα ελληνικών πόλεων της Δύσης, ανάμεσού τους και δύο της μητροπολιτικής Ελλάδας (Θησαυροί των Μεγαρέων και των Σικωνίων), των οποίων η ανέγερση ολοκληρώνεται σταδιακά στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. Στο εσωτερικό τους φυλάσσονταν πολύτιμα αφιερώματα των πόλεων (σκεύη από χρυσό και πολύτιμα μέταλλα, γλυπτά από ελεφαντοστό, αγάλματα και έπιπλα από ξύλο κ.ά.) αλλά και όργανα των αθλητικών αγώνων. Τρεις δίσκοι για το αγώνισμα της δισκοβολίας, όπως αναφέρει ο Παυσανίας, φυλάσσονταν στο Θησαυρό των Σικωνίων (6 19.4). Ο αρχαίος περιηγητής περιγράφει τα κτήρια από Δ προς Α και μνημονεύει δέκα Θησαυρούς. Οι ανασκαφές οσπίου αποκάλυψαν

Κολοσσική γυναικεία κεφαλή από ασβεστόλιθο (Α 1). Η στυλιτή μετωπική μορφή με τα μεγάλα αμυγδαλωτά μάτια και το «αρχαίο μείδιμα» αρχικά συνδέθηκε με το λιθινικό άγαλμα της Ήρας, που βρισκόταν κατά τον Παντοσσία στο σπήλι του Ηραίου. Σύμφωνα με επικρατέστερη ερμηνεία θεωρείται αγιογραφική μορφή Σφίγγας. Πρώτον λακωνικό εργαστήριο, γύρω στο 600 π.Χ.

Αρχιτεκτονικά γλυπτά της αρχαϊκής εποχής με τα οποία από πολύ νωρίς οι Έλληνες διακοσμούσαν τους ναούς τους, είναι γνωστά από την Αθήνα αλλά και από άλλες περιοχές της Ελλάδας, όπως οι αετωματικές συνθέσεις των θησαυρών των Συκουαίων, των Σαρνίων και των Αθηναίων στους Δελφούς, αλλά και άλλων ναών στην Ερέτρια, την Λίγυα, την Ελευσίνα και την Κέρκυρα. Στην Πελοπόννησο, η Ολυμπία διέσωσε τον γλυπτό αετωματικό διάκοσμο του θησαυρού των Μεγαρέων, ο οποίος εκτίθεται στο Μουσείο ενσωματωμένος στο ανυψηλωμένο και με τις απαραίτητες συμπληρώσεις τμήμα του δωρικού ασβεστολιθικού θηρακού του κτηρίου.

Το προσφιλές στην ελληνική τέχνη θέμα της Γιγαντομαχίας παριστάνεται στη γλυπτική σύνθεση των ένδεκα σωζόμενων μορφών του αετώματος, πολλές από τις οποίες, όταν ήρθαν στο φως, διατηρούσαν ακόμη ίχνη της αρχικής επιζωγράφησης. Στο κέντρο, ο ελληνικός σωζόμενος Ζευς καταβάλλει έναν Γίγαντα, τη μόνη μορφή της παράστασης που διατηρείται πληρέστερα. Αριστερά του Διός παριστάνονται η Αθηνά και ο Ποσειδάωνας, ενώ δεξιά του απεικονίζονται η Ήρα και ο Άρης. Την όλη σύνθεση στα άκρα συμπληρώνουν θαλάσσια τέρατα και ερπητά. Η σωζόμενη επιγραφή «ΜΕΓΑΡΕΩΝ», δηλωτική της πόλης που αφιέρωσε τον οίκο στο ιερό της Ολυμπίας, ανάγεται στους ρωμαϊκούς χρόνους, ενώ ο Παυσανίας αναφέρει ότι επάνω στο αέτωμα του κτηρίου είχε αναρτηθεί επινίκια ασπίδα-αφιέρωμα των Μεγαρέων από λάφυρα που πήραν από τους Κορινθίους. Η πλήρης επένδυση του αετώματος του κτηρίου με τα εναλλασσόμενα χρωματιστά ανθήματα είναι τυπικού κορινθιακού τύπου των ύστερων αρχαϊκών χρόνων (510-500 π.Χ.) και η χρονολόγησή της στηρίζεται στην τεκτονορροπία των αετωματικών γλυπτών. Χαρακτηριστικό δείγμα λιθίνου αετωματικού διακόσμου θεωρείται ότι αποτελεί και το σωζόμενο τμήμα πηνού από πορλάθο που αποδίδεται στο θησαυρό των Βυζαντίων.

Τόσο ο γλυπτός, αλλά κυρίως ο γραπτός πλήρης διάκοσμος των αρχαϊκών κτηρίων της Άλιεως, του Ηραίου, των παρατεταγμένων θησαυρών στο υπερυψωμένο άνδραιο, ΒΑ, του Βουλευτηρίου και άλλων, είναι βέβαιο ότι θα συνθέσει εξαιρετικά εντυπωσιακό θέαμα για τον επισκέπτη-προσκυντή ή αθλητή κατά την είσοδό του στο ιερό.

Ασβεστολιθικός Λίον με ελληνικές πρόσωπα και άκρα (Α 3). Κατάλοιπα χρώματος στη καύτη, στο στόμα και στα μάτια υποδηλώνουν ότι το έργο είχε ίσως στέφει σε στεγασμένο χώρο της Άλιεως. Το βαθύ άνοιγμα στο κορυφαίο στο κορμό μέχρι και το φρύγγιο δηλώνει ότι, μάλλον, αποπελούσε υδρορροή κρήνης ή φρέατος. Το δώο μαρτυρείται σε στάση προετοιμασίας για εκκίνηση, και η ένταση της άγριας έκφρασης παραπέμπει σε ανατολικά πρότυπα. Μολοντί το γλυπτό δεν αποτελεί την προτιμότερη παράσταση Διόνις της ελληνικής μυθολογίας ηλιαστικής, θεωρείται από τα προτιμότερα έργα της όχι μόνο για την Ολυμπία αλλά και για την υπόλοιπη Ελλάδα (πρώτος 7ος αι. π.Χ.).

«Υγίαινον και άλλα αναθήματα εἶδω [...] και ἓνα τριπέδιθ ὄνου
 ἐκτείνεται τα σιφάρια των νικησιῶν [...]. Το τριπέδιθ εἶναι κατα-
 σκευασμένο ἀπὸ εἰσάφνια και χρυσοῖ και εἶναι ἔργον του Κολώτη.
 Ο Κολώτης λέγει πως ἦταν ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια, δοσε ἄριστος κατέ-
 γιναν σοφὰ μὲ τὴ ζωὴ και τὸ ἔργον των πλαστῶν των παρουσιάζουν
 ὡς πᾶρσο, μαθητὴ του Πασιέλι [...]. Υγίαινον και παραιοσιεὶς
 τῆς Ἥρας, του Δία, τῆς Μπιτέραι των θεῶν, του Ἑρμῆ και του
 Αἰδὸλλωνα μωδὸ με τὴν Ἄρτεμιν. Πῶσο βλέπει κανεὶς τὴ διάδοσιν
 του ολυμπιακοῦ αγῶνα. Σὲα πλῆθρα ἀπὸ το ἓνα μέρος παραιοίνε-
 ται ὁ Δοκλιπὸς και ἡ Υγεία, μία ἀπὸ τῆς κόρας του. Ἐπίσης ὁ
 Ἄρην και πῆλι του ὁ Ἀγῶνας. Ἀπὸ το ἄλλο μέρος ὁ Πλούτωνας
 και ὁ Διδύμοσ, ἡ Περασιῶν και ἡ Νύμφοσ, μία ἀπὸ τῆς ὁποιεὶς
 κρατεῖ μῦθλα [...].» (ΠΛΑΤΩ: 5 20,2-3).

Υποθετική αναπαράσταση της χρυσελεφάντινης τριπέδεσ του γλύπτη του Σου ατ. π.Χ. Κολώτη, η οποία, σύμφωνα με την περιγραφή του Πανουαῖα, είχε τοποθετηθῆ στο ὄγκο του Ηραῖου. (Απὸ τὴν ἔκδοσιν Α. C. Quatremère de Quincy, Le Jupiter Olympique ou l'art de la sculpture antique..., Paris 1814, πῆν. XXIV, σ. 360). Η τριπέδεσ απεικονίζεται και στον οπισθόπλευρο χάλκεον πλεγματικὸ νομίσματος (M 876) τῆς ἐπιπέδου του Ἀδριανοῦ (117-138 μ.Χ.).

Τμήμα πήλινης γραπτής στήλης από την ενάνθιση του Θεσσαρού των Σλαυτονίων (9W15 / 9W1). Διακοσμείται με ατέρμονα ορθογωνιά σπειρά, λωξές ιατίνες, ορθογώνια και τριγωνικά θέματα, και εστινύφεται από κυκλική ακροτέραμο με γραπτό ανθέριο. Προϊόν εργαστηρίου της Μεγάλης Ελλάδας (τέλη 6ου - αρχές 5ου αι. π.Χ.).

Τμήμα πήλινης γραπτής στήλης με διακόσμηση συνεχούς σπείρας, ακριματιστημάτων φύλλων, μαϊνδύρων και τιθλαορένων γραμμών από το αέτωμα του Θεσσαρού των Επιδαρνίων (8V5α b). Προϊόν εργαστηρίου της Μεγάλης Ελλάδας (8^{ος} μισό του 6ου αι. π.Χ.). Το τμήμα της γραπτής ακριματιστικής στήλης από κτήριο Θεσσαρού με τον ανθέριο διάκοσμο (3k95) χρονολογείται στο 6^ο μισό του 5ου αι. π.Χ.

Γωνιακό τμήμα ελληνικής γραμμής επιδόσεως από το αίθρα του θησαυρού των Γελώνων. Στο ίδιο κτήρα ανήκει το τμήμα του λαβού γίσιου (1W167) και το γωνιακό τμήμα της σίμας με την κυλινδρική υδρορροή (1W267). Το ελατήριο αυτό δείγμα στέγης «οικελευσέ» τύπου με τη μηχανική πρόσδεση και τις εναλλασσόμενες ζώνες με τις κεραμοειδείς γλυφές διακοσμητικά περικλυτά από πλοκρούς, ραπάνδρους, «θιλιές», ρόμβους και αντέμια, που αποδίδονται με ζωστήρ συνδυασμό μελανού, ερυθρού και λευκού χρώματος. Ενδέχεται να είχε κατασκευαστεί στην Ολυμπία (βλ' μισό του δού ατ. η.Χ.).

Πήλινη ακροδέξαρος από τη στέγη του Βουλευτερίου, Λαοδικού τύπου (3L49). Διακοσμείται με ανάγλυφο Γοργόντιον (τέλη του 6ου αι. π.Χ.).

Πήλινη ακροδέξαρος στέγης κτηρίου, ίσως θησαυροῦ (4W41). Διακοσμείται με γραμμικό μαλακόνδρο και διασπῶδι ακέραιο το ένα από τα κεντροειδή άκρα που εκφύσσεται εκατέρωθεν κεντρικής οξυκάρυφης απόφραξης. Ακροδέξαροι του τύπου αυτού (Höfner'sche ή Höfner'sche) κοροφόσαν στέγες κτηρίων του κερῶ της Ολυμπίας και των Δελφῶν. Θεωρούνται έργα καπιτωλιωτικής προέλευσης (570/60-550 π.Χ.).

Πήλινη γωνιακή στήλη από κέραιο θησαυρού άγνωστης ιατιότητας (2π7). Ο πλαστικός διάκοσμος με τους ρόδακες και η κυλινδρική υδρορροή παραπέμπουν σε ελληνικό εργατήριο της Δύσης. Ιδιαίτερα ενδιαφέρων τύπος πήλινης ενέδωσης στέγης γνωστής μέχρι σήμερα μόνον από το κερό της Ολυμπίας (550-530 π.Χ.).

Ο αναστηλωμένος δωρικός θρηναός από ασβεστόλιθο του θησαυρού των Μεγαρέων. Πάνω από το επιστύλιο με την επιγραφή ΜΕΓΑΡΕΩΝ, των ρωμαϊκών χρόνων, που διλώνει την αναξέρινα πόλη στο κερό του Διός, ακολουθεί διάζωμα με τριγλόφους και απόσπριτες μετώπες. Στο αίτωμα, που φέρει πήλινη ενέδωση με γραπτή διακόσμηση ανθεμίμων κορινθιακού τύπου, παρουσιάζονται Κενταυρομαχία. Από τις έντονα σωθμένες μορφές, που έφεραν επιζωγράφηση, διακρίνεται στο κέντρο ο Ζεύς που καταβάλλει Γίγαντα. Αριστερά του Διός η Αθηνά και ο Ποσειδών, και δεξιά του η Ήρα και ο Άρης. Τα άκρα της σύνθεσης συμπληρώνουν θαλάσσια τέρατα και ερπυσιά (520 π.Χ.).

Τα εξαιρετικά έργα της μεγάλης πλοπλαστικής

ΤΟΝ ΠΗΛΙΝΟ ΚΑΙ ΤΡΑΠΤΟ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟ ΔΙΑΚΟΣΜΟ ναύσκημων ή και άλλων ίσως κτηρίων της Άλτεις συμπλήρωναν συνήθως μεγάλοι ύψους πήλινα αγάλματα από τα οποία έχουν διασωθεί πολυάριθμα σπαράγματα αλλά και ολόκληρα έργα. Η παραγωγή τους αρχίζει από τα μέσα του 6ου και παρako- λουθείται σε όλη τη διάρκεια του 5ου αι. π.Χ. Συνήθως τοποθετούνταν ως κεντρικά ή πλευρικά ακρωτήρια στα αιώματα, ενώ υπήρχαν και ως ανεξάρτητα έργα υπό μορφή συμπλεγμάτων ή συνταγμάτων που αποτελούσαν αναθήματα. Τα έργα της μεγάλης πλοπλαστικής της Ολυμπίας, ισόδια για την καλλιτεχνία με τα έργα της μεγάλης πλαστικής, κατά πλεονονότητα προέρχονται από την ανασκαφική έρευνα των πρνονών του Σταδίου.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η τεχνική της κατασκευής τους. Σε ξύλινο εσωτερικό σκελετό απλώνονταν δύο στρώσεις πηλού. Η εσωτερική ήταν αδρή ενώ λεπτότερη ήταν η εξωτερική που αιτελοούσε το πεδίο της πλαστικής επεξεργασίας του αγάλματος. Η επιδεξία κατεργασία του πηλού και η άριστη όπηση ήταν σίγουρα παράγοντες επιτυχίας. Αυτό διαπιστώνεται στην εκπληκτική διατήρηση των χρωμάτων (βαθύ καστανό και ερυθρό ή και μαύρο) αλλά και των διακοσμητικών λεπτομερειών μέσω των οποίων τελειοποιείτο το έργο. Το Μουσείο της Ολυμπίας κατέχει σπάνιο σύνολο έργων της μεγάλης πλοπλαστικής, η ενδεικτική μελέτη των οποίων σε σχέση με τις πιθανόντες απόδοσης των έργων σε κτήρια της Άλτεις ως κατέλιξε σε σημαντικά πορίσματα, θέτοντας ταυτόχρονα και ζητήματα ανοικτά ακόμη στην έρευνα.

Ο τύπος των ακραίων κεράμων στέγης που διακοσμούνται με μορφές Σατύρου και Μαινάδας είναι γνωστός στη δική παραγωγή της Μεγάλης Ελλάδας και της Ήτρουρίας. Σε αυτόν τον καλλιτεχνικό και γεωγραφικό ορίζοντα είναι δυνατόν να ενταχθούν ορισμένα σπαράγματα, που ανήκουν στο σύμπλεγμα δύο πήλινων μορφών από το ιερό της Ολυμπίας. Σάτυρος, του οποίου σώζεται το κάτω μισό της κεφαλής, αλλά και τα τραγώμαρα πόδια του με την οπλή, αρπάζει Μαινάδα. Της γυναικείας μορφής σώζεται το καλοκομωμένο κεφάλι που φορεί εκλεπτυσμένα διακοσμημένο πόλο, έχει φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά «κλασικού» αρχαϊκού τύπου με τονισμένα τα τόξα των φρυδιών ενώ το τμήμα του κάτω κορμού της με το ένδυμα συμπλέκεται με το κορμί του Σατύρου. Το σκελικό έργο, του οποίου η πρώτη σχεδιαστική αναπαράσταση οφείλεται στον Γερμανό αρχαιολόγο G. Treu, πιθανόν προέρχεται από το κεντρικό ακρωτήριο του θησαυρού των Σελινουτών και χρονολογείται στα 550-520 π.Χ. Την εξαιρετική πλαστική απόδοση στον πηλό, με εναργείς τις ανατομικές λεπτομέρειες, θαυμάζει κανείς εξίσου στο προερχόμενο, ίσως, από παρόμοιο σύμπλεγμα άκρο πόδι γυναικείας μορφής που ανασκάπνεται με ένταση και με εμφανή την πίεση προς τη συμφορή βάση του.

Στην ίδια περίοδο (540 π.Χ.) ανήκει επίσης το πήλινο γυναικείο κεφαλάκι του Μουσείου με το απέριτο διάδημα, προερχόμενο ίσως από τον πήλινο αρχιτεκτονικό διάκοσμο του θησαυρού των Γελών. Στο καρτωμένα εκφραστικό υπομειδίωμα της μορφής, που μεταφέρεται με το πλόσμο στις παρείς, στην έντονη προεξέκρουσα μύτη και στα ζωηρόχρωμα μάτια με βλέμμα όχι απλανές, όπως στα πρώιμα αρχαϊκά έργα, αλλά με στόχο και ζωηρή έκφραση που υπογραμμίζεται από τις ζωγραφιστές βλεφαρίδες και από το έντονο χρώμα της κόμης, συγκεντρώνεται ο καλλιπενκτικός δυναμισμός του άγνωστου δημιουργού.

Ως ακρωτήρια αρχαϊκών κτηρίων της Άλτεις προφανώς είχαν χρησιμοποιηθεί οι καθιστές στα πίσω πόδια τους Σφίγγες, με κεφαλή που στρέφεται προς τα αριστερά, απόλυτα μετωπική. Παρόλο ότι λείπουν τμήματά τους, τα καλά διατηρημένα μέρη δηλώνουν τη σιβαρότητα των έργων αυτών των μέσων του 6ου αι. π.Χ. (540/550 π.Χ.).

Σε κτήρια με στέγες κορινθιακού τύπου ανήκουν αρκετά σπαράγματα πήλινων αγαλματικών μορφών που αναγνωρίζονται ως Νίκες. Δύο εκπληκτικές τέχνης κορμιά αυτού του τύπου αποδίδονται σε Νίκες-ακρωτήρια, πιθανόν, θησαυρών, τα οποία σώζονται μεν αποσπασματικά, αλλά μπορούν να θεωρηθούν ολοκληρωμένα έργα ως προς την αντίληψη, τη σύλληψη και την απόδοση του θέματος. Οι Νίκες αυτές, αέρνες αγαλματικές μορφές με μακρυπλόκωμους βοστράχους, ίσως κρατώντας στεφάνια στο ένα

Άποψη του ανθρώπου των θησαυρών από ΝΝΑ. Διακρίνεται ο κίον του μεριώς ανατισπλωμένου θησαυρού των Σελινουτών.

χέρι ενώ με το άλλο ανασήκωναν το απόπτγμα του ωραία πτυχωμένου και περίτεχνα διακοσμημένου ενδόματος, στρέφονται προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση σαν να θέλουν να αποδράσουν από τη στέγη, με μια κίνηση που, μοιονότι πιο απελευθερωμένη, θυμίζει ακόμη τον τύπο των μορφών στον «έν γούνασι δρόμον» (στάση με λυγισμένα τα σκέλη) πρωιμότερων αρχαϊκών έργων.

Το ίδιο προφανώς κτήριο έφερε ως κεντρικό ακροτήριο —όπως συνάγεται από την αποσπασματικά σωζόμενη πλήρη σε αετωματική μορφή— πλήννο σύμπλεγμα Γιγαντομαχίας με πρωταγωνιστές την Αθηνά και έναν Γιγάντα, ίσως τον Εγκέλαδο. Η διαφωτιστική πρόταση αναπαράστασης του συμπλέγματος, όπως προκύπτει από τα σωζόμενα μέρη του έργου, παριστάνει την Αθηνά πάνοπλη να καταβάλλει τον γονατιστό Γιγάντα, αρπάζοντας με το αριστερό της χέρι το λοφίο του κρόνου του και κρατώντας ίσως το δόρυ της με το δεξί. Από την όλη παράσταση διατηρείται το πανέμορφο κεφάλι της θεάς με την ακόμη συγκρατημένη

Πλήννη γυναικεία κεφαλή, ίσως από τον πλήννο αραικτιστικό δίδωστρο του θησαυρού των Γελών (Τ 1). Η μορφή με την προτεινόμενη μότι αποικιά έφραση καθώς το υπομειδίωμα μεταφέρεται στις παρτίες. Η κόμηση με το απέρητο διάδημα αποδίδεται με έντονο μελανό χρώμα, όπως επίσης οι κόρες των οφθαλμών, τα λεπτογραμμένα φρύδια και οι βλεφαρίδες (540 π.Χ.).

έκφραση και κόμωση των ώριμων αρχαϊκών χρόνων, στοικεία που ηρωιδεύουν για τον επερχόμενο αυστηρό ρυθμό της μεγάλης πλαστικής. Η Αθηνά, μοιλονότι πάνοπλη ως συνήθως, παρακωρεί στον εαυτό της το δικαίωμα της γυναικείας φιλάρεσκιας φορώντας στο έργο αυτό και τα ενώτια της. Η ζωντάνια της όλης σύνθεσης με τα καλοδιατηρημένα χρώματα υποδηλώνεται στα σπαράγματα των δύο μορφών που θεωρούνται «κλειδιά» για την ερμηνεία και την αναπαράσταση του ακροσπρίου, το οποίο εντάσσεται στα έργα της μεγάλης πηλοπλαστικής της πρώιμης κλασικής εποχής (500/490 π.Χ.).

Στο σκέρανο και ιδιαίτερα καλά διατηρημένο σύμπλεγμα Διός και Γανυμήδη διασώζεται με πληρότητα το συμφυές με τα πόδια της μορφής τριγωνικό αετωματικό τμήμα της βάσης, οπότε είναι απολύτως βέβαιο ότι είχε στήσει ως κεντρικό ακροτήριο σε κάποιο κτήριο με στέγη κορινθιακού τύπου, ίσως σε κάποιο θησαυρό όπως και το προηγούμενο. Στο πήλινο σύμπλεγμα ο Ζeus παρισιάνεται να μεταφέρει τον γιο του βασιλιά της Τροίας Γανυμήδη στον Όλυμπο για να του χαρίσει παντοεινή νίκη και να τον καταστήσει ονοκόο των θεών. Ο πετεινός που κρατεί ο Γανυμήδης συμβολίζει εδώ τον έρωτα του μεγάλου των θεών για τον αραίο και νεαρό πρίγκιπα, ενώ μοναδική εκφραστικότητα, κίνηση, ζωντάνια και χρώμα σφραγίζουν το περίφημο, εξοκότερο δείγμα της μεγάλης πηλοπλαστικής της αρχαίας Ελλάδας, έργο επίσης ανώνυμο της τέχνης του 470 π.Χ., σχεδόν ταυτόσημο με την Ολυμπία και το Μουσείο της, όπως και τα αγάλματα του Ερμή του Προξέτελου και της Νίκης του Παιωνίου. Στο έργο αυτό της Ολυμπίας είναι πλέον φανερό ότι η τέχνη έχει απομακρυνθεί από την ώριμη αρχαϊκή της ηλικία και εισέρχεται σε νέα εποχή κατά την οποία συντελούνται βαθιές μεταβολές.

Τμήμα πολυπρόσωπου συντάγματος ή σύνθεσης που προφανώς απεικονίζει μάχη, με επίθεδη όμως βάση, αποτελούσε και ο εξαιρετικό πλασμένους κορμός γυμνού πολεμιστή, του οποίου η ποιότητα του λευκού επικρίσματος δίνει την εντύπωση της στέλβουσας επιδερμίδας — γνώρισμα της πρώιμης κλασικής πλαστικής τέχνης (490 π.Χ.). Αριστουργηματικά πλασμένα, εκτός από το αγάλμα στον αριστερό ώμο της μορφής ήμισυ, είναι και μέλη του στήθους (ηοιάμες, τμήμα του προσώπου, βροχιόνες) που αποδίδονται στο έργο χωρίς να είναι δυνατόν και να συγκαλλυθούν. Η κατά τον τρόπο αυτό απόδοση της επιφάνειας παραπέμπει σε κορυφαίες δημιουργίες κορινθιακού εργαστηρίου. Το πήλινο γλυπτό πρέπει ή να ανήκει σε αετωματική σύνθεση, χωρίς να υπάρχουν ενδείξεις για το κατάλληλο οικοδόμημα, ή ίσως ήταν έργο σημείο ενδεύθηρα στο νερό.

Στα μέσα του 5ου αι. π.Χ. ανήκει ο καθιστός λέων με την πλώσια καίτη και το ζωηρό βλέμμα που ταιριάζει στην ηγετική και υπερήφανη φύση του ζώου. Ίσως αποτελούσε επίσηψη οικοδομήματος ή εν γένει κάποιας κατασκευής, ίσως και αναθήματος στο νερό. Στο τρίτο τέταρτο του 5ου αι. π.Χ. χρονολογείται, τέλος, το ωραιότατο πλασμένο δελφίνι που αποδίδεται να κολυμπήσει στα αφρισμένα κύματα και σίγουρα αποτελούσε τμήμα πολυτελούς κεράμωσης από άγνωστο κτήριο της Άλκας.

Πιτρώ πήλινη Σφίγγη (ΒΕ 627). Πιθανόν αποτελείούσ ακροτήριο κτηρίου της Άλκας, αρχαϊκών χρόνων (μέσα του 6ου αι. π.Χ.).

Τμήματα πήλινου αγαλαματικού μορφών που κοσμούσαν ως ακροτήρια στέγες κτηρίων κορινθιακού τύπου, ίσως θησαυρούς. Το σπάραγμα ενδέχεται να κοσμούσε σε πικρωτή Νίκη. Το πλασμένο με εξαιρετική ρεαλιστική κίνηση άκρο πόδι σε τμήμα συμφυές πλίνθων ίσως προέρχεται από αγαλαματικό σύμπλεγμα (Τε 878 / Κ 175). Έργα κορινθιακού εργαστηρίου (τέλη 6ου αι. π.Χ.).

Πλάνα σπαράγματα αγγλαϊκών μορφών, που απεικόνισαν σύμπλεγμα. Κατά τη σχεδιαστική αναπαράσταση του G. Treu, απεικονίζεται αρχαγή Μαινάδας από Σάτυρο. Σώζεται το κάτω μισό του προσώπου του γενειοφόρου Σατύρου (Γε 3529). Το τραγούροφο πόδι του με την οσλή (Γε 1048) εμπίπτει στο ένδυμα της Μαινάδας. Στη γυναικεία μορφή με την κυρματιστή κόμη και το διακοσμημένο με ανθήρια και λουϊούς διάδημα, διατηρείται θανάσιμα η έντονη νεορωμαϊκή έκφραση (Κ 172 – δειά). Η σκελετική προέλευση σύνθετη πιθανόν διακοσμηθεί ως κεντρικό ακρωτήριο το θησαυρό των Σελινουτίων (530/20 π.Χ.).

Πόλλοι κομροί αμαρματικόν μορφών που παριστάνουν Νίσις (T 304-Τα 254 και T 44 + T 131 + T 261 + T 297 + T 298).

Διακρίνονται για τη θαυμάσια απόδοση των μακροπλήκμων φωστρώτων και το ορατό ιτεχωμένο και περίεχνα διακοσμημένο ένδυμα. Κοσμήσαν προφανώς το άνωμα κτηρίων ως πλάινά ακρωτήρια (αναπαράσταση). Τα σιμάρματα από τμήμα (T 37a) και το άκρο ποδιού με το σανδάλι (T 280) αντίαν σε παρόμοιες μορφές (500/490 π.Χ.).

Πύλη κεφαλή Αθηνών (T 6 / BE 144). Έφερε αιγιό κράνος, ενδεχομένως με υψηλό λόφο. Πάνω από δική σειρά σπιτροειδών βουτύρων φορεί διάδημα διακοσμημένο με άνθη λωτού. Τα επισφραγισμένα σπαράγματα (έξω που αρπάξι τον λόφο κράνους / T 24 + T 140 + T 41, τμήμα προσώπου Γίγαντα / T 260, και «Γοργόνειον» / T 25) υποσκελιζόμενα και με άλλα οδηγούν στην ηρώταση αναπαράστασης συμπλέγματος που παριστάνει την Αθηναήδα να καταβάλλει γυναικείο Γίγαντα, ίσως τον Εγκέλαδο (500/490 π.Χ.). Η σύνθεση, προών κορινθιασκή εργοστασία, αποτελείσε κεντρικό ακρωτήριο πλαττωμένο από τις δύο Νίκαι στα άκρα του ίδιου προφανώς κτηρίου (αναπαράσταση αριστέρα).

Πήλινο αγγειοπλαστικό στήριγμα Διός και Γανυμήδη, σχεδόν ακέραιο εἶδημα των αντισκοφῶν του 1878 στο χώρο του Σταδίου (Τ 2/Τ 2α/Τς 1049). Ο Ζευς ραβδοφόρος, σε διασκελισμὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ, με πιπλωμένον ἔνδημα και ωραίους μεταπικνὸς βουτρώκων, μεταφέρει στον Ὀλύμπου τὸν νεαρὸ πρίγκιπα τῆς Τροίας Γανυμήδη γιὰ τὸν κατασπαστὸς σπαστὸς τῶν θεῶν. Ο Γανυμήδης κρατᾷ περὶ τὸν ἑρωτικό δῶρο του θεοῦ πρὸς αὐτόν. Είναι βίβανον ὅτι τὸ στήριγμα ἀποτελοῦσε κεντρικὸ ἀκροατήριον κερήρων με στέγη κορινθιακοῦ τύπου, καθὼς εὐάται με τὸ σπινθηρὸν ἱερωνικό ἀπογραφικὸ τμήμα τῆς βίβανον. Μοναδικὴ σφραγιστικὴτητα, κίνηση, ζωτικότητα και χρώμα σφραγίζων τὸ ἐξοκίρε-
τος δῆγμα τῆς μεγάλης ἀπολαυστικῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, ἔργο ἀνώνυμου καλλιτέχνη, που προέρχεται ἀπὸ κορινθιακὸ ἐργαστήριον (470 π.Χ.).

Πήλινος αψίδαλος κορμός γυμνού πολεμιστή με περικνημίδες (Τ 3). Τα εικονιζόμενα σπαράγματα (επίγραμμα προσώπου / Τ 580, χίρι που σφίγγει τον καλδό Ξφουρ / Τ 291 και χίρι που αρπάζει τον βραχίονα άλλης μορφής / Τ 5) ανήκουν στο ίδιο έργο. Άγνωστον αν το πολυπρόσωπο σύνταγμα ή στέλεχος, που προφανώς απεικονίζει μάχη και είχε επιπέδη βάση, ανήκε σε οικοδόμημα. Ενδεχομένως ήταν έργο στήριξη κλεψύδρα στο μρό της Ολυμπίας.

Η πίσω όψη του γυμνού πολεμιστή (Γ 3). Αρτιστευρηματικά πλασμένο και διακοσμημένο είναι το τριπίλο, που καλύπτει ισορροπημένα το εμπρός και πίσω αριστερό τμήμα του κορμού πάνω από τον λαιμό ιελαμένον που συγκρατείται το θώρακ. Η ποιότητα του λευκού επιχρίσματος που χρησιμοποιείται ο άγνωστος καλλιτέχνης δίνει την εντύπωση της σιδήρου και επιδεικνύει στο έργο — γνώριμα της πρώτης κλασικής πλαστικής τέχνης. Εξαιρετικό έργο κορινθιακού εργαστηρίου (490 π.Χ.).

Πήλιος κειμήλιος λίκν με πλούσια καίτη και ζωηρό βλέρμα, χαρακτηριστικό της ηγεμονίας και υπερήφανης φύσης του ζώου (Τε 1798 α + β + Τε 1800 / Κ 178). Τους αποτελούσε επίσηφα συνυδάτιο οικοδομήματος ή εν γένει κάποιου κατοικητής, ενδοκράτους και αναθήματος στο ιερό. Προϊόν κορινθιακού εργαστηρίου (μέσα του 5ου αι. π.Χ.).

Πύλινο δελφίνι (Τε 1039 + 4598 / Κ 182). Το χαρτωμένο ξύλο, ορατάτα πλασμένο, αποδίδεται να κολυμπά στα αφρισμένα κύματα. Αποτελειώσει τμήμα πολυτελών κεράμοσης άγνωστου κτηρίου της Άλιως (γ' τέταρτο του 5ου αι. π.Χ.).

Πύλινη αγγλματική μορφή καθυφής στα οπίσθια πόδια Σφήγγας (Τε 772 + Τ 7). Αντιπαριστάται με τα πρόσθια πόδια σιπιά και την κεφαλή κατενώπιον. Το πτελώμα του κορμού και τα πτερύ διατηρούν το κασιανόμαυρο χρώμα της αρχικής γραπτής διακόσμησης. Αποτελειώσει ακρωτήριο αιώματος κάπνων θησαυρού. Έργο κεραμεικού εργαστηρίου (μέσα του 6ου αι. π.Χ.).

Η ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 5^ο ΑΙΩΝΑ π.Χ.

ΟΣΕ ΑΙ. π.Χ. ΑΠΟΤΕΛΕΙ περίοδο πλήρους ευημερίας, ακμής και ακτινοβολίας για το ιερό της Ολυμπίας σε κάθε τομέα. Μεγάλη υπήρξε η οικοδομική δραστηριότητα εντός της Άλλεας αλλά και εκτός αυτής. Η συνεχής αυξανόμενη προσέλευση αθλητών και θεατών καθορίζει και την οριστική μορφή του Σταδίου του Σαδίου του αιώνα, καθώς αυτό μετατοπίζεται ανατολικότερα και πιο βόρεια, καταλαμβάνοντας τη θέση στην οποία και σήμερα σιάζεται. Ένα ηριανές οριοθετεί πλέον και τη δυτική πλευρά του. Πολλά από τα ιωτάμενα κτήρια του ιερού ανακαινίζονται ενώ έχει ολοκληρωθεί η ανέγερση των θησαυρών. Ο ναόςχημος οίκος των Γελώνων αποκότ, όπως ήδη αναφέρθηκε, το νότιο εξάστολο προστώο του, γίνεται επέκταση του Πρωτανείου και στο Βουλευτήριο προστίθεται και η βόρεια αψιδωτή πτέρυγα ώστε να πραγματοποιείται ισόρροπη αρχιτεκτονική διάρθρωση με την παλαιότερη νότια.

Την ίδια εποχή κατασκευάζεται ο εντυπωσιακός Ιππόδρομος που, κατά τον Πλουταίο, τοποθετείται νοτιοανατολικά του Σταδίου με το στίβο του μεταξύ του Σταδίου και του ποταμού Αλφειού. Παρόλο που θεωρείται βέβαιη η καταστροφή του από τις πλημμύρες και τις προσκώσεις του ποταμού, οι ερευνητές εξακολουθούν να αναζητούν τα ίχνη του, ενώ μοναδική ως προς τις κατασκευαστικές λεπτομέρειες παραμένει η αναλυτική περιγραφή του Πλουταίου (6 20, 10 20) και οι σύμφωνα με αυτόν υποθετικές αναπαραστάσεις του κόρου όπου τελούνταν οι θεαματικότητες ιππικοί αγώνες και οι αρματοδρομίες. Τότε κατασκευάζονται και οι πρώτες λουτρικές εγκαταστάσεις, ανατολικά της κοίτης του Κλαδίου, οι οποίες μετασκευάστηκαν σε μεταγενέστερους χρόνους, αλλά και ο Θεσκολεών, η έδρα των ιερών και δυτικότερα αυτού το Ηρώον, καθώς και το Εργαστήριο του Φειδία όπου εργάστηκε ο μεγάλος γλύπτης και η ομάδα του για το λατρευτικό χρυσελεφάντινο άγαλμα του Διός, ένα από τα επιτά θάματα του αρχαίου κόσμου.

Στο ιερό επικρατεί πλήρης οργάνωση με προσωπικό διαφόρων ειδικοτήτων θρησκευτικού και αθλητικού χαρακτήρα. Υπήρχαν οι *Ελλωθίαιες* (κριτές των αγώνων), με βοηθούς τους *αλιάρμας* και τους *μβδόμους* που τηρούσαν την τάξη, αλλά και οι *θελώται* (ιερείς), οι *μπίται* όπως έχουμε αναφέρει, οι *εθγυπιάς* (ελεγκτές στους επισκέπτες τα σχετικά με τις τελετές και τους αγώνες), οι *αθλητές* (έπιαιζαν αυλό κατά τη διάρκεια των θυσιών), οι *θελόνες* (φρόντιζε για την προμήθεια ξύλων λέυξης για τις θυσίες) αλλά και διάφοροι προσωπικοί (*ισπασίαι, κλειδοέται, αριστάρχοι, σιγαμήροι* — οι τελευταίοι μεριμνούσαν για τη συντήρηση των κτηρίων) κ.ά.

Η ανέγερση στην Άλλι χαρακτηριστικής ομάδας αγγείων, κυρίως του Σου αι. π.Χ., τοπικές παραγωγής και δημόσιου χαρακτήρα (ορισμένα επιγράφονται με τα αρχικά **ΔΑΜΟΣΙΩΝ**), υποδηλώνει την ύπαρξη και κάποιας ελεγκτικής αρχής, δηλαδή υπαλλήλων-ιερών επιφορτισμένων με τη μέτρηση καρπών, σιτηρών και οσπρίων που χρησιμοποιούσαν οι έμποροι και οι επισκέπτες του ιερού. Από τις ανασκαφές επίσης προέρχεται και πλήθος χάλκινων σταθμών διαφόρων μορφών, τα περισσότερα από τα οποία φέρουν την επιγραφή ΔΙΟΣ και συχνά και το σύμβολο του θεού, τον κεραυνό, επειδή, εκτός από την εμπορική χρήση τους για το ζύγιωμα προϊόντων, ήταν και αφιερώματα στον ύψιστο θεό. Τη λατρεία του Διός, ο οποίος αποσιωπεί παντού τη σφραγίδα του, πιστοποιούν επίσης και πλεονάκιο νομίσματα με παραστάσεις τόσο της κεφαλής του θεού όσο και των συμβόλων του, του αετού, του κεραυνού, αλλά και της Πτερωτής Νίκης. Κατά μία επιστημονική άποψη, ίσως υπήρχε νομισματοκοπείο στο Ναό του Διός και αργότερα, στα τέλη του 5ου προς τον 4ο αι. π.Χ., ένα άλλο στην περιοχή του Ηραίου, όπως διαπιστώνεται από νομίσματα με παράσταση της Ήρας.

Το ιερό της Ολυμπίας, τόπος συγκέντρωσης των Πανελλήνων, γίνεται θέατρο πολιτικών και καλλιτεχνικών συμβάντων που σηματοδοτούν τον αιώνα αυτό αλλά και τις εποχές που θα ακολουθήσουν. Πολιτικοί, φιλόσοφοι, ιστορικοί, ρήτορες, ποιητές και καλλιτέχνες έρχονται στην Ολυμπία να συναντήσουν ένα

Άποψη του Ναού του Διός από ΝΝΔ. Διακρίνεται ο ανατολιώμενος ΒΔ είων της περιήρασης και οι καταπιόντες σπώνδουλι τωρ κίσην του νότιου πτερού.

ευρύ κοινό — αποδέχεται αλλά και δίσυλο διάδοσης και προβολής του έργου και των ιδεών τους. Προσωπικότητες της εποχής αυτές και του 4ου αι. π.Χ. αφιέρωσαν με την παρουσία και το λόγο τους την ιστορία του ιερού, όπως ο Θαλής, ο Αναξαγόρας, ο Αριστοτέλης, ο Σωκράτης, ο Γοργίας, ο Λυσίας, ο Ισοκράτης, αλλά και ο Αλκιβιάδης. Άλλωστε το θεαματικό τελετουργικό της τέλεσης των αγώνων με τις θυσίες στο βωμό του Διός και στον τύμβο του Πέλοπος προηπήθε κατά κάποιο τρόπο, και σύμφωνα με τις αρχαίες μαρτυρίες (Ξενοφάντος *Ελληνικά* VII, 4, 51), την ύπαρξη ευρύτετου χώρου με τη γενικότερη έννοια του «θεάτρου», έναν χώρο θέσπις των δρωμένων. Αυτός θα μπορούσε να εκτείνεται βορειοανατολικά του ναού του Διός και βόρεια του ιερού της Εστίας, ενώ δυτικό όριο της έκτασης θα αποτελούσε το ανάκτομο του Σταδίου (αργότερα Σιού της Ηκούς) και βόρειο όριο θα ήταν το άνδραιο των θεοαυρών.

Η Άλις, εκτός από πεδίο ποικίλων εκδηλώσεων, γίνεται τόπος ανάθεσης πολιτυπλόων αφιερωμάτων. Από τις επιγραφές μόνι εν γνωστό περισσότερο από πενήντα ονόματα καλλιτεχνών, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται εκείνα του Μύρωνος, του Φειδία, του Πολύκλετου, του Ονάτα και του Καλμάιδος, του Αγελάδα, του Πυθαγόρα της Σάμου. Ο Πausανίας περιγράφει πάμπολλα αναθήματα αθλητών, θεών και ηρώων — αναφέρει 197 ανδριάντες αθλητών/ολυμπιονικών, ενώ από τα ανασκαφικά ευρήματα βεβαιώνεται ότι υπήρχαν τουλάχιστον 60 επιπέδων — των οποίων απαρτιζοίτο βάσεις και επιγραφές με γεγονότα και καλλιτέχνες. Αρκετές από αυτές αποκαλύφθηκαν κατά τις ανασκαφές, όχι όμως και τα αγάλματα.

Στο ιερό της Ολυμπίας διασώθηκαν ελάχιστα δείγματα των μεγάλων έργων της χαλκοκρατικής του 5ου αλλά και του 4ου αι. π.Χ., εποχών κατά τις οποίες η τορευτική τέχνη έφτασε στην ύψιστη ακμή της σε σχέση με το πλήθος των περίοπτων έργων, κυρίως αγαλμάτων ολυμπιονικών, που είχαν στείλει στο ιερό της. Αυτό εξηγείται από το ότι το πολύτιμο μέταλλο αποτελούσε πρόκληση για τους εκάστοτε εισβολείς που κατέστρεφαν τα έργα για να αξιοποιήσουν με άλλες χρήσεις το χαλκό. Η ποικιλία πλοκάμων και βοστρύχων καθώς και διαφόρων μελών χάλκινων αγαλμάτων (άκρα ποδών, κέρα ή δάκτυλα χεριών κ.λπ.) κυρίως αθλητών και άλλων μορφών, είναι αδιάψευστοί μάρτυρες των άριστων εντυπωσιακών αυτών αναθημάτων του ιερού που περιλαμβάνονται στα εκθέματα του Μουσείου της Ολυμπίας. Σπάνια ευρήματα στο ιερό αποτελούν τμήματα χάλκινων ανδριάντων με τη βάση τους. Ένα από αυτά είναι το ενεπίγραφο βόθρο του παγκρατιστή ή παλαιστή Κήπου (τέλη 5ου αι. π.Χ.), από το οποίο διατηρήθηκε μόνο το κάτω τμήμα του δεξιού ποδιού του χάλκινου ανδριάντα του, για να θυμίζει στους αιώνες τις νίκες του αθλητή.

Από τα εξίσου μεγάλου μεγέθους επνίκια αναθήματα δύο χάλκινων ταύρων που είδε ο Pausanias σπημένα στην Άλι, το ένα, που αναφέρεται ως αφιέρωμα των Κερκυραίων, δεν διασώθηκε. Ο δεύτερος ταύρος αφιερώθηκε στο ιερό και στον Δία από τους Ερετριείς της Εύβοιας μετά τη νίκη τους επί των Αθηνών, στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. Το ανάθημα, από το οποίο διασώθηκαν και εκτίθενται στο Μουσείο μόνον το υπερφυσικό αυτί και το ένα κέρα του ταύρου, είχε τοποθετηθεί σε ενεπίγραφο βάση που διατηρείται και σήμερα στη θέση όπου αποκαλύφθηκε. Από την επιγραφή γνωρίζουμε ότι δημιουργός του έργου ήταν ο χαλκοκόπτης Φιλέσιος (**ΦΙΛΕΣΙΟΣ ΕΠΟΙΕΙ ΕΡΕΤΡΙΒΙΣ ΤΟΙ ΔΙ**).

Έργο οπεδόν ακέραιο, ατέλειο για τη ρεαλιστική απόδοση των ανατομικών λεπτομερειών, είναι το θαυμάσιο αυτό και συμπαγές αγαλματίδιο ίππου της συλλογής του Μουσείου, που χρονολογείται στο 470 π.Χ. περίπου. Ορισμένες λεπτομέρειες, όπως η κίνηση της κεφαλής του ευγενούς και περήφανου ζώου, η λοξή θέση του χαιλινό, η διπλωμένη ζώνη στην αριστερή πλευρά της κοιλιάς του και η θέση των μηρών που φανερώνει το στάδιο προετοιμασίας του αλόγου πριν από την εκκίνηση, αποδεικνύουν κατά τους μελετητές ότι αποτελούσε το αριστερό εξωτερικό άλογο τεθρίππου μικρών διαστάσεων, επίσης ανάθημα στον Δία, κάποιο νικητή ή αφιέρωμα για νίκη σε αρματοδρομία. Στο εξαιρετικής τέχνης έργο που είναι προϊόν αργειακού εργαστηρίου, διαφαίνεται η σταδιακή εξέλιξη της χαλκοκρατικής τέχνης των ίππων της Ολυμπίας, η οποία παρακολουθείται με έργα αντιπροσωπευτικά των καλλιτεχνικών τάσεων κάθε εποχής στη Συλλογή του Μουσείου, ήδη από τους γεωμετρικούς χρόνους.

Κατά την τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων, στους οποίους μοναδικό αγώνισμα μέχρι την 51η Ολυμπιάδα (728 π.Χ.) ήταν ο δρόμος ενός σταδίου με πρώτο νικητή τον Ηλείο Κόρυβο (776 π.Χ.), εισάγονται σταδιακά και νέα αγωνίσματα μέχρι να φτάσουν τον αριθμό των 18 έτος και την 145η Ολυμπιάδα (200 π.Χ.). Οι αγώνες αποκτούν τον 5ο αι. π.Χ. ολοκληρωμένο πρόγραμμα διάρκειας πέντε ημερών, επαναλαμβάνονται κατά το πέμπτο έτος, δηλαδή μετά την παρέλευση τετραετίας (πεντητηρικοί αγώνες) όταν έρχεται η πρώτη πανοέλιξη μετά το θερινό πλειστάσιο και κατά τον τρόπο αυτόν τελούνται ως το τέλος

της αρχαιότητας. Η Άλις δεν έπαιε όμως ποτέ να λειτουργεί ως ιερός χώρος μέχρι τους επόμενους αθλητικούς αγώνες. Υπήρχε μέριμνα για τη συντήρηση των κτηρίων και η προσέλευση των προσκυνητών ήταν συνεχής, όχι μόνον εξαιτίας των αγώνων. Πολλά ήταν τα τεμένη και οι βωμοί θεοτίτων στους οποίους προσφέρονταν θυσίες και τελούνταν άλλες τελετουργικές πράξεις.

Αφού είχε προηγηθεί, ένα μήνα πριν από τους Αγώνες, η αναγγελία τους και ταυτόχρονα ετίθετο σε ισχύ η ιερά εκκευρία (ιερομηνία), οι αθλητές, μετά από επίσημη προπόνηση στα γυμναστήρια και στους άλλους αθλητικούς χώρους της διοργανώτριας πόλης Ήλιδος, πρωτεύουσας των Ηλείων που αποκτά μεγάλη δύναμη μετά τον συνοικισμό του 471 π.Χ. και την εδραίωση του δημοκρατικού πολυεταμίου, συν-αγωνίζονται και δεν αν-αγωνίζονται τον αντίπαλο. Ο καλός Αγών, το «εὖ ἀγωνίζεσθαι», η ευγενής άμιλλα επιβραβεύεται με το ανυπολόγιστη ηθική αξία έπαθλο, τον κότινο (από τη λέξη *κότος* Ιοί=οργή, θυμός, ανδρεία, κουράγιο). Τα απλά στεφάνια αγριελιάς με αφθονία έδινε η «καλλιτέφανος έλαία» στη νοικοκυδική γωνία του ναού του Διός, φετιμένη εκεί από τον ίδιο τον Ηρακλή κατά την παράδοση. Σε αγώνες «στεφανίτες» ο νικητής είναι ισοδύο θεός και ηρώο. Η ολυμπιακή νίκη θεωρείτο από τους αρχαίους Έλληνες δώρο θεών και ο νικητής ήταν ο εκλεκτός τους. Από την εποχή αυτή ξεκινά η συνήθεια να στέφουν οι Ολυμπιονίκες τους ανδρίαντες τους στην Άλις. Η φήμη του νικητή στους Ολυμπιακούς Αγώνες παρέμεινε αλόβητη από τη φθορά του χρόνου μέσω του αγάλματός του που ο ίδιος έστεινε στην Άλις, αλλά και μέσω του επίπικου, της υμντικής οδής προς τον νικητή όπως μας είναι γνωστό από τους επίπικους ύμνους προς Ολυμπιονίκες και νικητές άλλων πανελληνίων αγώνων που συνθέσαν οι διάδοχοι στην ιστορία της αρχαίας ελληνικής ποίησης, Σιμωνίδης, Βακκυλίδης και βεβαίως ο λυρικότατος Πίνδαρος. Αυτός θεωρεί ότι η οδή προς τον νικητή, ως έκφραση διά του λόγου, είναι σαφώς μακροβιότερη από τα έργα.

Ως φυσική ακολουθία της ανάπτυξης των αρχαϊκών χρόνων, η μεγάλη ακμή του 5ου αι. π.Χ. που καθιστά το ιερό της Ολυμπίας κέντρο του Ελληνισμού, ερμηνεύεται εύλογα καθώς εντάσσεται στο ευρύτερο πολιτικό σκηνικό που διαμορφώνεται μετά την αίσια έκβαση των μαχών των Ελλήνων επί των Περσών, τόσο στο ελληνικό έδαφος (Πλαταιές, Μαραθών, Σαλαμίνα) όσο και στα εδάφη των ελληνικών αποικιών της Δύσης. Το αίσθημα ευφορίας της νίκης και της προπόησης της εδαφικής ακεραιότητας παγώνει την εθνική ενότητα ενώ το υψηλό εθνικό φρόνημα που αναπτύσσεται, γίνεται κινητήρια δύναμη. Είναι εκείνη που οδηγεί σε ανάταση και ανάπτυξη κάθε πλευράς της ζωής, κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής. Αυτή τελειώνει μετουσιώνεται στη μεγάλη άνθηση του κλασικού πολιτισμού.

Μετά το τέλος των Περσικών πολέμων, τελούνται με ιδιαίτερη λαμπρότητα οι θρησκευτικές εορτές στην Ολυμπία και η Ολυμπιάδα του 476 π.Χ. είναι πανηγυρική δοξαστική (Ηρόδ. 7, 165), με τον μεγάλο σαλαμινικό και νικητή στρατιγό Έθμιστοκλή να εισέρχεται και να ευευφημείται θριαμβευτικά στο Στάδιο ως άλλος ολυμπιονίκης. Την εποχή αυτή, στο κέντρο σχεδόν του ιερού κτίζεται, με σκοπό να δεσποεί ως σύμβολο ενότητας των Ηλείων, ο μεγαλοπρεπής ναός του Διός, περιώνυμος για τον εκκλησιαστική τέχνης γλυπτό του δίδκοομο αλλά και για το κολοσσοικό άγαλμα του θεού που τοποθετείται στο βάθος του σπικού του. Ναός, γλυπτά και λατρευτικό άγαλμα καθίστανται στη συνείδηση των Πανελλήνων πραγματικά αλλά και συμβολικό τριουπόστατο μνημειώδες ανάθημα στον ύπατο θεό-προστάτη, γύρω από το οποίο εκτυλίσσεται η ιστορία του ιερού και των αγώνων.

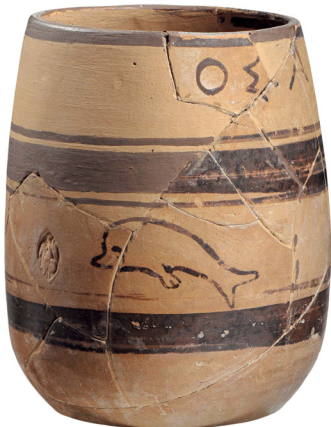
Χάλκινη λαβή υδρίας (Μ 874). Κοσμείται περίσσω με ανήτρια και γυναικεία πιερωτή ηρωική (430 π.Χ. περίσω).

Χάλκινο ειδώλιο Ήλιαν σε κορυφαίο κίτησο (Β 1601). Στο αριστερό του κίτη προφανώς κρατεί λαγοβόλο και με το σπικωμένο δεξιό φαίνεται να κρατεί τα δάκτυλα. Στο ιερό του Διός ο τραγομόρμος αριαδαϊός θεός λατρευόταν με δύο κοσμοδός (430 π.Χ. περίσω).

Πλάνα κυλινδρικά αγγεία μέτρησης καρπών, σιτηρών και ωσπρίων ισοτικής ηλιακής παραγωγής και δημόσιου χαρακτήρα, σύμφωνα με τα αρχικά ΔΑ[Ρ]ΜΟΣΙΟΙ, που αναγράφονται σε ορισμένα από αυτά. Έρσιτε φέρουν γραμμές παρασιόσις (έλεφάν) ή σύμβολα ή και σφραγίδες με μυθολογικό θέμα, όπως αυτή που εικονίζει τη Θέτιδα να παραδίδει τα δώρα στον Λαλιόλα (Κ 1283). Το καρφόμετρο Κ 84 φέρει πολυθέση στεφάνη κοντά στη βάση και γραμμή ταξία στο κέλυος. Η είδησή αυτή κατηγορία αγγείων ήταν σε χρήση από τα μέσα του 5ου έως το α' μισό του 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινα σφραγιστή ενεπίγραφα βάρη σε σχήμα τριγώνου με καμπύλες πλευρές, φειδοστικού τύπου (B 1688, B 1574). Χρησίμευαν στο ζύγισμα προϊόντων και, όπως δηλώνει η διδοστική επιγραφή ΔΙΟΣ, είχαν αφιερωθεί στο ιερό του ύψιστου θεού.

Χάλκινο κωδωνόσχημο βραχιδιστό βήρος αγινητικού τύπου (B 801), αφιερώμα στο ιερό του Διός.

Χάλκινο βήρος σε σχήμα αστραγάλου με γυάρακτη επιγραφή ΔΙΟΣ (B 5566).

Χάλκινα βάρη για το ζύγισμα προϊόντων, αφιερώματα στο ιερό του Διός. Το τριβήριο (B 3498) φέρει γυάρακτη επιγραφή ΔΙΟΣ. Με ανάγλυφη ή γυάρακτη όμοια επιγραφή και ανάγλυφο κεραινό σήμβολο τον θεό διακρίνονται τα αττικό-αγινητικού τύπου βάρη (τριβήριο Br 12122, τετράγωνο Br 2513).

Αργυρά νομίσματα ηλεγκαστό νομισματοκοιτίου.
Παρουσιάζονται κεφαλή Διός με σιεφάνη ελίδς σε
κατατομή προς τα δεξιά (N 225 / 271-191 π.Χ.).
Στους ηλεγκαστούς στατήρες εικονίζεται κεφαλή
Ήρας με περιεχνη κόμμωση και πόλο διασηομη-
μένο με ανθήρια, σε κατατομή προς τα δεξιά
(N 1194 / 5ος-4ος αι. π.Χ.). Προσωπικές θήμα
των ηλεγκαστών νομισμάτων απεικεί και η περρωτή
Νίκη που παριστάνεται μεταξύ των αρχικών
ΓΑ (= ΓΑΔΙΩΝ).

Αργεοί σιατήρες πλεγμακού νομισματοκοσίου με το σύμβολο του Διός, προσιάτη του μισού της Ολυμπίας. Λητικοῦξίται ατός σε δύο τύπους: με ανοιγμένα πτερὰ (N 1198 / 471-452 π.Χ.), και σε καταιομή προς τα αριστερά με ραλιωτική απόδοσι της εφθλιτικῆς κεφαλῆς (N 1195 / 4ος αι. π.Χ.).

Σον σιαθόξίταιου του νομισματοκοσίου N 1194 αητικοῦξίται διπλῶν κεραυνῶν και κατέρωθεν τα αριστερά (α (-ΙΛΑΞΙΩΝ) / 5ος-4ος αι. π.Χ.

Μαρμάρινος γυμνός κορμός, ο οποίος κατά μία άποψη ταυτίζεται με τον Απόλλωνα (Α 100).
Αποτελεί ρωμαϊκό αντίγραφο έργου των μέσων του 5ου αι. π.Χ.

Μαρμάρινη κεφαλή αθλητή (Α 99). Απεικονίζεται παγκρατιστής ή παλαιστής με φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά που παραμένουν στις σχολές του Σκόλα και του Αυλίσκου (340 π.Χ. περίπου).

ὅ τινι κραίνων ἐφετμάς
 Ἡρακλῆος προτέρως
 ἀτρεκέως Ἑλληνοδόκας γλυφίφωνο Λι-
 ταῖος ἀνὴρ ὄφροθεν
 ἀμφὶ κόρυται βάλῃ γλυ-
 κόχχοιο κόσμον ἑλαίας, τὴν ποτε
 Ἴστρου ἀπὸ σκαρῶν πα-
 γὴν ἔνεικεν Ἀμφικριωνάδας,
 μῦθρα τῶν Ὀλυμπιά κἄλλιστον ἀέθλων [...]

(ΠΙΝΔΑΡΟΥ Ὀλυμπιονίκος III, Θήρων Ἀσκραγιαντίνω,
 ἄρματι εἰς θεοξένια, στ. 11-19)

Σ' αὐτοὺς που ἐπῆνο ἀπὸ τὰ βλάστη
 καὶ γύρωδ' αἶ' τὴν κόρη — σόφωνα
 με ἐπιπλή παλαιά του Ἡρακλέους —
 ο δόκιμος Αἰτωλός, ὁ Ἑλληνοδόκος —
 τὸν σέβαντο θὰ θέσι τῆς τιμῆς
 ἀπὸ κλαδιὰ τῆς γλυκοκάρφου ἐλαδὸς,
 που ἔταν κατὰ ἀπὸ τῆ σκαρῆς τοῦ Ἴστρου τῆς παγῆς,
 τὴν ἔφερε ὁ γυῖός τοῦ Ἀμφικριωνά-
 ως ἀστικριῶ βραβείῳ τοῦ νικητῆ τοῦ Ὀλυμπιά [...]

(ΠΙΝΔΑΡΟΥ Ὀλυμπιονίκος III, Σίων Θήρων
 ἀπὸ τῶν Ἀσκράγνια, νικητῆ σὲ ἀρμάτωδραβία.
 Ὕμνος γὰρ τὴν ἐορτὴ τῶν θεοξενίων, στ. 11-19,
 μίμρ. Β.1. Λαζανά)

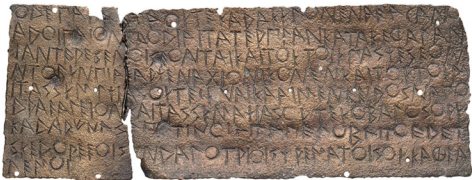

Σύνθεσι με κάλινα φύλλα καὶ τμήματα κλάδων ἐλαδὸς, ἐλακτιῶ δέγμα πληθώρας ὁμοίων που εἶσαν αφιερωτέα σὺν ἑρῶ τοῦ Διὸς.

Χάλκινη εντήρησθη πλάκα των αρχαίων χρόνων (B 134), στην οποία αναγράφονται ονόματα Ελλανοδικών. Οι Ελλανοδίκες ήταν οι ανώτατοι άρρωστες των αγώνων. Αρχικά υπήρχε ένας, ο λεγόμενος δικαιοκτής (=διαιτητής κριτής) με εξουσία ιώβδω και κληρονομική. Μετά την 108η Ολυμπιάδα (348 π.Χ.) και την ορθοτικοποίηση του προγράμματος των αθλητικών αγώνων, οι Ελλανοδίκες έγρασαν τους δόξα και εκλέγονταν για μία Ολυμπιάδα. Είχαν την ευθύνη της οργάνωσης, της επιβλέψης και της ομαλής διεξαγωγής των αγωνισμάτων, της ποιής τήρησης των κανονισμών, της απονομής των βραβείων και της τιμωρίας κάθε είδους παράβασης με χρηματική ή σωματική ποινή. Τι δωροδοκία αθλητών τιμωρούσαν οι κριτές με αποκλεισμό του αθλητή αλλά και με επιβολή χρηματικού προστίμου, μέρος του οποίου έπρεπε να καταναλωθεί για την κατασκευή χάλκινων αμαλμάτων του Διός (Ζώνες).

Χάλκινη εντήρησθη πλάκα (B 6075 + B 6116). Περιλαμβάνει κανόνες που είχαν θεσπισθεί για τους αθλητές και τους κριτές κατά το τελευταίο τέταρτο του 6ου αι. π.Χ. Ο ΔΕ ΠΑΛΑΙΣΤΑ ΟΥΤΕ ΚΑ ΔΑΚΤΥΛΟΝ ΕΝΑ ΔΓΑΝΟ [...ΟΥΤΕ...ΚΟΛ] / ΔΔΟΙ ΠΑΙΟΝ ΚΑ Ο ΔΙΑΤΑΤΕΡ ΠΛΑΝ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΑΝ [...ΤΟΙ Μ] / ΙΑΝΤΕΡΕΣ ΕΝΟΙΣΕΟΝΤΑΙ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟΙ ΥΠΟΙΣΧΕΣΘΟΝ [ΤΑΙ...] / Ν Τ'ΟΛΥΝΠΙΑ ΚΑΡΧΕΝ ΑΒΙΟΝΙΚΟΝ ΕΝ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟΙ Μ[...ΟΥΤ'ΑΝΔΡΑ ΔΒΙΟΝ ΚΑ] / ΤΑΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ ΟΥΤΕ ΓΥΝΑΙΚΑ ΑΙ ΜΕΝ ΕΙΔΟΣ ΝΑΠΟΙΝ...[ΟΥ ΚΑ]...ΑΝ / ΔΡΑ ΔΒΙΟΝ ΚΑΙ ΤΑΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ, ΟΥΤΕ ΚΟΒΑΛΟΣ ΟΥ[...], / ΚΑ ΔΑΡΧΙΝΑΣ ΑΠΟΤΙΝΟΙ, ΙΤ'ΑΠΕΛΟΒΑΙΤΟ Ε ΔΕΤ[...], / Σ ΚΑ ΕΛΟΡΡΕΟΙ ΣΥΝ Δ' ΑΛΛΟΤΡΙΟΣ ΧΡΕΝΑΤΟΙΣ ΟΥ ΚΑ ΘΕΑ[ΡΟΣ...ΠΟ]ΛΕΜΟΙ.

Μαρμάρινη κεραιίδα από το Ναό του Διός (Α 535). Έλαβε μορφή αειωματικής στήλης διακοσμημένης με ανθεματικούς ακροαγώνες και χρησιμοποιήθηκε για την αναγραφή σποράριων του προουσιακού του ιερού της Ολυμπίας μεταξύ 188ης και 189ης Ολυμπιάδας (28-24 π.Χ.).

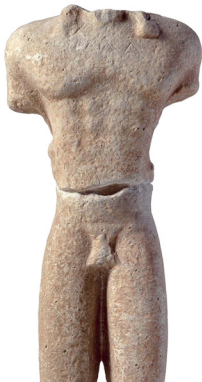

Μαρμάρινη ενεπίγραφη βάση του ανδριάντα του Δαμάγητου. Προφανώς αποτελείωσε ένα από τα βάζια των Διαγορόδων, τα οποία είχαν σπείδι στην Άλπη προς τιμήν της διάδοσης οικογένειας των Ολυμπιονικών (ΟΙ. V 152). Ο Δαμάγητος, ένας από τους τρεις γιους του περίφημου παγκρατιστή Ολυμπιονίκη Διαγόρα του Ρόδιου και αδελφός της πασίγνωστης για την τέλη της Καλλιπείρας, ανακηρύχθηκε Ολυμπιονίκης στην 82η και την 83η Ολυμπιάδα (452 και 448 π.Χ.).

Λίθνος αναθηματικός αθλητής. Έχει χρησιμοποιηθεί στο άλμα τις μίσκας, αγώνισμα του πεντάθλου, και αφιερώθηκε στο ιερό από τον Σπαρτιάτη Ακματίδα (Α 189). Η επιγραφή ΑΚΜΑΤΙΔΑΣ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΟΣ ΝΙΚΟΝ ΑΝΕΘΕΚΕ ΤΑ ΠΕΝΤΕ ΑΣΧΟΝΙΚΤΕΙ δηλώνει ότι ο αθλητής νίκησε χωρίς να αναμετρηθεί με αντίπαλο, εφόσον δεν τον άγγιξε η σφύρα του στήθου (όχιτερος εως η πρόωρος 5ος αι. π.Χ.).

Κορμός λίθινου αρχαϊκού κούρου (Α 257). Η επιγραφή στο στήθος του αγάλματος ΑΡΡΑΧΙΩΝ ΦΙΓΑΛΙΕΥΣ αναφέρεται στον παγκρατιστή Αρραχίωνα από τη Φιγάλεια, ο οποίος ανακηρύχθηκε Ολυμπιονίκης ενώ ξεφυλλοσώ, εφόσον ο αντίπαλός του είχε ήδη «απαγορεύσει» (§' τίτλησι του 6ου αι. π.Χ.).

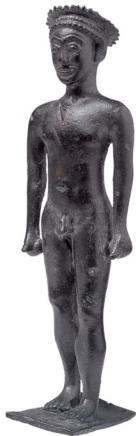

Μαρμάρινη βάση του ανδριάντα του φημιζόμενου Ολυμπιονίκη παγκρατιστή Πολυδάμαντα από τη Σκωτσόσσα της Θεσσαλίας (Α 45). Οι ανάγλυφοι παραστάσεις στις πλευρές της απεικονίζουν κατορθώματα του αθλητή. Έργο του μεγάλου Σακπώνου γλύπτη Απολλώνου (§' μισό του 4ου αι. π.Χ.).

Χάλκινος ενπίγραφος δίσκος, ανάθημα του Πουλίλου Λοκλιπιάδη, νικητή στο πένταθλον (Μ 891). Η επιγραφή της μίας όψης αναφέρεται σε αυτό το ίδιο το αφιέρωμα του Κορινθίου αθλητή. Στην επιγραφή της άλλης όψης δηλώνεται η επικύρωση του αναθήματος από τον αξιωματούχο, ο οποίος το παρέλαβε (241 μ.Χ.).

Χάλκινα αγαλμάτια αθλητών, αφιερώματα νικητή του πένταθλου στο μέρη της Ολυμπίας. Ο δρομέας σε στάση εκκίνησης (B 26) και ο δισκοβόλος (B 6767 + 7500) φέρουν όμοια αναθηματική επιγραφή ΤΩΛΙΟΣ ΘΩ, και είναι έργα αργαϊκού εργαστηρίου (490 π.Χ. περίπου). Το ειδικό αθλητή στον τίπο του Κοόρου (B 2400) φέρει ιππικών θεματικό στέφανο (από φωνηκόφυλλα,) και προέρχεται από λακωνικό εργαστήριο (μετά τα μέρη του δού αι. π.Χ.).

Χάλκινο κυνό αγαλμάτιο ίππου (Β 1000). Σχεδόν ακέραιο έργο, προϊόν αρχαϊκού εργαστηρίου με έξοχη απόδοση των ανατομικών λεπτομερειών του ευγενούς και υπερήφανου ζώου. Η κίνηση της κεφαλής, η λοξή θέση του χαλινού, η διπλωμένη ζώνη στην αριστερή πλευρά της κοιλιάς του και η θέση των μηρών δηλώνουν το στάδιο προετοιμασίας του ίππου πριν από την εκκίνηση. Απαικώς, προφανώς, το αριστερό εξωτερικό άλογο τεύρισμα μικρών διαστάσεων, αφάρωμα κάποιου τυχετή στον Δία ή αντίδημα για νίκη σε αρματοδρομία (470 π.Χ. περίπου).

Μία κάλκτων αγαλμάτων ή αγαλατίων, αφιερωμένων στο νερό του Διός. Διασώζονται πέντε ή έξι χερών του 4ου αι. π.Χ. και των Ελληνιστικών χρόνων (Br 7568, B 3375f), αντί αγάλματος του 5ου αι. π.Χ. (B 151), απόστημα θώρακος ή ενόργανο αγαλατίου με κατακόρυφες πιτσώσεις, του 4ου-3ου αι. π.Χ. (M 961).

Χάλκινο αυτί και κέρασ από ταύρο υπερφυσικού μεγέθους (M 888, Br 912, K 1034, K 1035). Ο ταύρος είχε αφιερωθεί στο νερό του Διός από τους Εργετίεις της Ευβοίας μετά τη νίκη τους επί των Αθηναίων στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. Το επιθλιτικό επινίκιο ανάθημα είχε σιδήρι σε βύθρον, που διατηρείται «κατά κόρας» στην Άλι. Η επιγραφή του βύθρου ΦΙΛΣΙΟΣ ΕΓΧΟΙ ΕΡΕΤΡΕΙΣ ΤΟ ΔΙ ΔΙΛΩΝΤΙ ΤΟΝ ΧΑΛΚΟΥΛΩΣΤΗ-ΔΗΜΟΥΡΓΟ ΤΟΥ ΑΝΑΘΗΜΑΤΟΣ.

Τμήματα ποδών κάλκτων αγαλμάτων του 5ου αι. π.Χ. (B 272, Br. 5002). Η Αθήνη ενεπίγραφη βάζα, στην οποία διατηρείται μόνο το δεξί πόδι κάλκτιν ανδράκιου αθητικού, ανήκει στον παλαιότε-παγκρατιαστή Ολυμπιονίκη Κάπρο και χρονολογείται στα τέλη του 3ου αι. π.Χ. (Br 2772 + M 889 + K 1068).

Λειτουργία βουτηχίων από χαλκίνα αγάλματα ή σφαιλίσματα αφιερωμένα στο ιερό του Διός. Διακρίνονται βουτηχία οφεισίδες (Br 12851, Br 14063, Br 2086), ελικωσίδες (Br 3406, Br 12526a και Br 12625), και σπειροειδείς (B 6410, B 7562, B 6376, Br 12119), και άλλοι που συνθέτουν δύο τύπων (Br 179, Br 7503). Χρονολογούνται στον 5ο αι. π.Χ.

Χάλκινη λαβή πολυκελούς λιοντίνης (B 5110). Διακοσμητικά με δύο λιοντάρια που κατασπαράζουν ελάφι. Έξοχα έργο χαλκοπλαστικής, ίσως αττικού εργαστηρίου (480 π.Χ. περίπου).

Χάλκινο χιτώ και σαρμαγής ειδώλιο ελαφρού (B 1387). Το ζώο, στήριζόμενο στα πίσω πόδια, με ανορθωμένο σώμα και χαριτωμένη στροφή της κεφαλής κατενώπιον, αποτελεί σε διακοσμητικό εγχείρημα σχέσεων (6ος αι. π.Χ.).

Αυστρως Ρυθμός. Ο Ναός του Διός και ο γλυπτός του διάκοσμος

ΜΕ ΠΡΩΤΟΦΑΝΕΙΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ και στιβαρότητα αναλογιών για τα μέχρι τότε δεδομένα της δωρικής ναοδομίας, αρχίζει στα 476 π.Χ. η ανέγερση του ναού του Διός σε περίοπτο σημείο της Άλτειας. Μας είναι γνωστό από επιγραφή που διασωθήκε ότι η κατασκευή πρέπει να είχε ολοκληρωθεί ως το 457 π.Χ. καθώς μια επίχρυση ασπίδα, λάφυρο της πρόσφατης νίκης των Σπαρτιατών επί των Αθηναίων στην Τανάγρα, τοποθετήθηκε πάνω από το ανατολικό του αέτωμα ως ευχαριστήριο ανάθημα στον Δία. «*Τέκτων δὲ ἐγένετο αὐτοῦ Αἰβών ἐπιχώριος*», αναφέρει ο Πausανίας και συνεχίζει την περιγραφή του αρχιτεκτονήματος και της διακόσμησής του για να καταλήξει στη μνημειώδη περιγραφή του καλλιτεχνήματος του Φειδία, του κολοσσικού ενθρόνου Διός που τοποθετήθηκε στο βάθος του σπηκού περίπου δύο δεκαετίες αργότερα.

Ο Ηλείος αρχιτέκτων Αἰβών κατασκευάζει το ναό αφού προηγουμένως διαμορφώνεται κατάλληλα το νότιο τμήμα του περὶ ἄλσειος ὄστε να υψωθεί το κτίσμα πάνω σε πόδιο ὕψους περίπου 5 μ. μετά από κατάλληλες επιχωματώσεις. Ο περίπτερος ναός με τον συνῆθη προσανατολισμό από Α προς Δ και κιονοστοιχία που φέρει 6 κίονες στις στενές και 13 στις μακρές πλευρές του, αποτελεί τη λαμπρότερη εκτέλεση του δωρικού κανόνα της ναοδομίας. Ως δομικό υλικό χρησιμοποιήθηκε ο τοπικός πορφύρεος κοχυλιώδης λίθος που προφανώς μεταφερόταν μέσω του πλοίου την εποχή εκείνη Αλαφείου, από γειτονικό προς το περὶ ἄλσειο. Το υλικό αυτό είχε υποστεί εξαιρετική κατεργασία παρόλο που οι ἐξωτερικές επιφάνειες καλύφθηκαν τελικώς από λεπτό μαρμαροκόλλα. Χρησιμοποιήθηκε παριανό μάρμαρο για την κερμάωση της στέγης (μεγάλες κεραμίδες κορινθιακού τύπου), την καταία σίμη με τις 102 λειστοκεφαλές-υδρορροές αλλά και τον γλυπτό διάκοσμο των αετωμάτων και των μετώπων πάνω από τον πρόναο και τον οπισθόδομο.

Κάθε κίονας είχε 10,43 μ. ὕψος, με κατώτερη διάμετρο 2,25 μ., όπου στεριζόταν ο δωρικός θρηγκός αποτελούμενος από το επιστόλιο, το διάζωμα (μετόπες-τρίγλυφα), το αέτωμα, τα γείσα και τα ακροατήρια. Το συνολικό ὕψος του ναού, που ἔφτανε τα 20,25 μ., μπορεί ὡς ἓνα βαθμὶ να αντιληφθεῖ ο επισκέπτης σήμερα από τον ανασιπλωμένο, κατὰ το 2004, βορειοδυτικό κίονα της περιστάσης. Πρόναος και οπισθόδομος εἶχαν κατασκευαστεῖ ἐν *παριστάσει* (με δύο κίονες μεταξύ των παριστάδων). Ο τριμερὴς σπηκὸς ἔφερε δίτον (διπλὴ κατ' ὕψος) κιονοστοιχία. Μεταξύ των δύο σειρῶν κίωνων, τα επιστόλια ἔφεραν, προφανῶς, πρόσθετα υπερῶνα. Σε αὐτὸ ὁδηγοῦσαν ἑξέλινα μικρὰ κλημακοστώσια, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ της δίφυλλης κάλκινης θύρας της εἰσόδου, ὡστε να μπορεῖ ο επισκέπτης να παρατηρεῖ από κοντὰ τὸ ἔνθρονο ἄγαλμα του Διός. Ο Πausανίας αναφέρει ὅτι ἓνα ἐπίχρυσον ἄγαλμα Νίκης ἐπέστρεψε ὡς κεντρικὸ ἀκροατήριον τὸ ανατολικὸ αέτωμα, ἔργο του γλύπτη Παιωνίου ἀπὸ τὴ Μένδην της Χαλκιδικῆς, ἐνῶ ὡς πλαινὸ ἀκροατήριον εἶχαν τοποθετηθεῖ ἀνὰ ἑνάς ἐπίχρυσος τριποδικὸς λέβητας (5 10,4). Αργότερα, μετὰ τὴν κατα-

«Τὰ δὲ ἐν τοῖς αἰετοῖς, ἔστιν ἔμπροσθεν Πέλοπος ἢ πρὸς Οἰνόμαν
τῶν ἵππων ἄμιλλα ἔτι μέλλουσα καὶ τὸ ἔργον τοῦ δρόμου παρὰ
ἀμφοτέρων ἐν παραισκευῇ» (ΠΛΑΤΩ 5 10, 5).
Ο γλυπτός διάκοσμος του ανακτολικού αἰετώματος του Ναοῦ
τοῦ Διὸς. Παρισιάνεται ἡ στήλη πρὶν ἀπὸ τὴν ἐναρξη
τοῦ ἀγῶνα ἀραιοδορίας μεταδὲ
Οἰνόμασι καὶ Πέλοπος.

τροφῆς τῆς Κορίνθου (146 π.Χ.), μνημονεύεται ἀπὸ τὸν περιηγητὴ καὶ τὸ τοποθέτησεν 21 κάλκινων ἀσιφ-
δων στὴς ἐξωτερικὲς μετώπες τῆς περιστάσεως τοῦ ναοῦ, πολεμικὸ ἀνάθημα τοῦ Ρωμαίου ὑπάτου Μορμίου.

Σιδερένιο κηκλίδομα ἔθραυσε τὸν πρόναο, στὴν εἰσοδο τοῦ οὐοῖου γινόμεναι τελετουργικὰ καὶ στήλη
τῶν Ολυμπιονικῶν. Πολυπληθῆ ἀφιέρωματα τοποθετοῦσαν στὸν πρόναο καὶ τὸ σπικὸ ἐνὸς οἰσιθοδόμου,
μὲ λίθινο ἔθρανο ποῦ διέτρεχε τὶς πλευρῆς του, ἀποτελοῦσε «βῆμα» διαλλέξων τὸ οὐοῖο, μεταξὺ ἄλλων,
τίμους με τὴν παρούσα τοῦ ἀφηγοῦμενος τὶς «ἱστορίες» τοῦ οἰ μεγάλους ἱστορικὸς τῆς ἐποχῆς Ἡρόδοτος.

Τὸ γεγονός ὅτι δεν ἔχουν διασωθεῖ στὴν Ολυμπία ἀνεξάρτητα ἔργα μεγάλῃς γλυπτικῆς τῆς περιό-
δου, ἀντισταθμίζεται ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ πολυπρῶσμου συνόλου τῶν 42 ολόγλυφων ἐναεῖων μορ-
φῶν, τὸν 12 ἀνάγλυφον μετοπίων καὶ τῶν λεοντοκεφαλῶν-υδροροῶν τοῦ ναοῦ, ἔργων ἀπὸ μάρμαρο τῆς
Πάρου, ἀνεκτίμων γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ τους ἀξία. Στὴ γλυπτικὴ αὐτὴ ἐνότητα συμμκνώνονται κατὰ
τὸν πλῆον ολοκληρωμένο τρόπο οἱ ἀλλαγῆς ποῦ προσδιορίζουν τὴν ἐποχὴ με τὴ νέα ἀντίληψη γιὰ τὴ θρη-
σκεία, τὴν πολιτικὴ, τὴ φιλοσοφία, τὰ γράμματα καὶ τὶς τέχνες, ἀλλὰ καὶ με τὸ νέο ἦθος καὶ μέτρο ποῦ
κυριαρχοῦν ὡς τρόπος ζωῆς καὶ θεώρησης τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου. Μαζὶ με τὰ ἐλάκια κατὰ τὰ ἄλλα
εἶγματα ποῦ ἔχουν διασωθεῖ στὸν τομέα τῆς μνημειακῆς πλαστικῆς τῆς ἐποχῆς, τὰ γλυπτὰ τῆς Ολυμπίας
εἶναι ἡ πληρέστερη ἔκφραση τοῦ «αὐστηροῦ ρυθμοῦ» τῆς τέχνης ἀπὸ τὸ 480 ἕως τὸ 450 π.Χ.

Ἦδη ἀπὸ τὴν πρώτη ἀνασκαφικὴ περίοδο στὴν Ολυμπία (1876/77) ἔβησαν στο φῶς ἑκατοντάδες
σπαράγματα τῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ, διασκορπισμένα μετὰ τὴν κατάρρευση τοῦ μνημείου κατὰ τὸν μεγάλ-
οιο σεσμῶν τοῦ ὄου αἰῶνα μ.Χ. Ἐπρόκειτο γιὰ μιαν ἀνακάλυψη-στάθμ. Πολλὰ εἶχαν καταπέσει ὀχι
μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαίῃ τους θέση, ἄλλα ἐντοπίστηκαν ἐνοσηματωμένα σε διάφορα κτίρια. Στὸ ἐπίπεδο καὶ
υπομονετικὸ ἔργο τῆς διαλογῆς, τῆς συγκόλλησης καὶ τῆς ταυτοποίησης τῶν ἔργων ἀφιέρωσε μεγάλο
μέρος τῆς ζωῆς τοῦ Οὐερμανὸς ἀρχαιολόγος G. Treu. Ἡ δημοσίευση τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἔργου τοῦ
με τὴν ἀνασύνθεση καὶ τῆς πρώτες ἀποκαταστάσεις τῶν αἰωματοκῶν μορφῶν καὶ τῶν μετοπίων ἀποτελεῖ
κεφαλαιώδες καὶ πρωτοπορητικὸ επίτευγμα γιὰ τὴν κλασικὴ ἀρχαιολογία ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀρχαίῃς ἐκθε-
σεῖς τῶν γλυπτῶν στο πρώτο Μουσεῖο τῆς Ολυμπίας (Παλαιὸ Μουσεῖο), μεχρι καὶ τὴν τελικὴ ἐπανεκθεσὴ
τοῦ στο Νέο Μουσεῖο, τὸ 1982, καὶ παραμένει πάντα ἐπίκαιρο.

Τὰ αἰωματικὰ γλυπτὰ ἴταν ἔργα ολόγλυφα, στερεωμένα με συνδεσμῶν στο τύμπανο τοῦ αἰετώμα-
τος. Μερικὰ εἶχαν ὑποστει κοίλανση γιὰ να ἐξοικονομηθεῖ βάρος, ἐνὸς τῆς περισσότερα εἶναι ἡμίεργα στὴν
πίσω ὄψη. Ἀπὸ τὰ αἰετώματα καὶ τὶς μετώπες ἀπουσιάζει παντελῶς οἰ μεταλλικὸς οπλισμῶς τῶν ἡρώων
καθὼς καὶ τὰ ὄρματα καὶ τὰ ἐξαρτήματα τῶν θετήριπων ποῦ οπωσδήποτε θα συμπλήρωναν θεαματικὰ τὶς
ἐπιβλητικὲς συνθέσεις. Ο καλλιτεχνῆς τῶν ἔργων ἄφησε ἀκατέργαστες μάζες στα μαλλιά τῶν μορφῶν τῶν
μετοπίων καὶ ὀριζόμενων αἰωματοκῶν, ὄστε να ἀποδοθῶν με χράμα, λόγο τοῦ ὕψους ποῦ χωρίζε τὰ γλυ-
πτὰ ἀπὸ τὸν θεατὴ. Ἀπὸ τὰ ἐλάκια μάλιστα ἴκνη ἐρυθροῦ καὶ κίανου χρώματος ποῦ διατηρήθηκαν, ἴδι-
αίτερα στα μαλλιά καὶ στα μῆτα τῶν μορφῶν, ἀντιλαμβάνεται κανεὶς πόσο σημαντικὴ ἴταν ἡ συμβολὴ τοῦ

Αριστέρο τμήμα του ανατολικού αετώματος του Ναού του Διός. Δεξιά του Διός το βασιλικό ζώγιος Ονομάου - Σειρήνης, ο πνίσκος Μυρτίλος και το τείχημα του Ονομάου, μορφές ιπποπόμου και μάντι, και στο άκρο προεκτείνης μορφή ποιάμιου θεού (Αλφειός).

χρυσότερα ως τελεική «πινελιά» στη συνολική εικόνα που θα παρουσιάζε μέσα στο διάχυτο φυσικό φως το επιβλητικότερο κτίσμα της Άλιεας, επικρωματισμένο επίσης με ερυθρό και βαθυγάλανο χρώμα στις λεπτομέρειες του θρηγικού και των κίωνων-κιονοκράνων.

Μετά τη μεταφορά των αποσυνδεδεμένων γλυπτών από το Παλιό στο Νέο Μουσείο, και ενώ οι πύλες του τελευταίου είχαν ήδη ανοίξει για το κοινό ως προς τα λοιπά εκθέματα, η κεντρική αίθουσα του Μουσείου μετατρέπεται σε ερείπιώνα αγαλμάτων και σπαραγμάτων που αναμένουν την ανασύζηση-επανάθεση. Οι επανεκθετικές εργασίες ξεκίνησαν το 1974 με την επιμέλεια του επίτιμου εφόρου των Αρχαιοτήτων Νικολάου Γιαλούρη και του αείμνηστου γλύπτη Στέλιου Τριάντη. Μετά από επίπονη έρευνα στις αποθήκες της Ολυμπίας και στο ιερό, αλλά και στις αποθήκες του Μουσείου του Λούβρου στο Παρίσι, η επανάθεση των γλυπτών της Ολυμπίας παρουσιάστηκε κομρς τις παλιές γόφινες συμπληρώσεις, με προοθήκη νέων θραυσμάτων και αφού προηγήθηκε η κατασκευή αντιγράφων σε γύψο των μορφών και των συμπλεγμάτων, η αντικατάσταση των σθερένιων συνδέσμων του τέλους του 19ου αιώνα, η επανασυγκόλληση των σπαραγμάτων και η τοποθέτησή τους σε απόσταση από τον πίσω τοίχο του Μουσείου ώστε να είναι ορατά και η οπίσθια όψη τους.

Η θεματική συμπλήρωση των νεώτερων γλυπτών με τριακόσια περίπου νέα θραύσματα, καθώς και συμπληρώσεις σπαραγμάτων σε πολλά άλλα γλυπτά διαφόρων εποκών του Μουσείου της Ολυμπίας, οφείλεται στην άξια, έμπειρη και καλλιπεκνική ματιά του σπουδαίου γλύπτη Στέλιου Τριάντη που «είχε κάτι από τη ματιά του μυθικού Λυγκέα», όπως ευφυώς συνοπτικά και άκρως τιμητικά τον χαρακτηρίζει ο καθηγητής Γεώργιος Δεσπίνης αποσιμώντας το έργο και την πολύτιμη προσφορά του στην ανάδειξη και την έρευνα των έργων της αρχαίας γλυπτικής.

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΑΕΤΩΜΑ

Στο ανατολικό αετώμα του ναού του Διός απεικονίζεται ο παλαιότερος ιδρυτικός μύθος του ιερού, ο αγώνας αρματοδρομίας μεταξύ Οινόμαου και Πέλοπος. Ο Οινόμαος, γνωρίζοντας το κρησμό που είχε προφητεύσει το θάνατό του από τον μέλλοντα σύζυγο της κόρης του Ιπποδάμειας, προσκαλούσε τους μνηστήρες της σε θανάσιμο αγώνα, με όρο αυστηρό ότι αν ο αντίπαλος τον Ξεπερνούσε στον αγώνα με τα άρματα, θα φρονευόταν από τον ίδιο. Αήττητος όμως αυτός ως κάτοχος πτερωτών αλόγων—δούρων του πατέρα του, του θεού Άρη—, είχε ήδη εξοντώσει δεκατρείς μνηστήρες. Φατέος ήταν ο γιος του Ταντάλου Πέλοψ από τη μακρινή Φρυγία που θα έρχόταν για να επαληθεύσει τον αμείλικτο κρησμό. Με τα δικά του θεία άλογα, δώρα του Ποσειδώνα, και με το τέχνασμα του νηότοου του βασιλιά Μυρτίλου, νικά τον Οινόμαο, νυμφεύεται την Ιπποδάμεια και διαδέχεται στη βασιλεία τον πατέρα της ιδρύοντας τη δυναστεία των Πελοπιδών.

Οι επιταγές του διαθέσιμου τριγωνικού χώρου του αετώματος για την προσαρμογή μορφών και αρμάτων που παριστάνονται εδώ αφαιρετικά, μόνο με την παρουσία των ίππων, σφράγιζε τον δημιουργό της σύνθεσης να προσδιορίζει χρονικά την παράσταση λίγο πριν από την εκκίνηση του δραματικού αγώνα. Η κεντρική ακέφαλη μορφή του Διός δεσπόζει με τη διακριτή θεική μέγιστη διάσταση της (αρχικό ύψος 3,15 μ., σωζόμενο ύψος 2,91 μ.), παρούσα αλλά αόρατη για τους θνητούς («επιφάνεια» του θεού) κρατώντας τον κεραυνό που δεν σώζεται. Τον προστάτη του ιερού πλαισιώνουν τα δύο ηρωικά ζεύγη του μύθου. Δεξιά του ο κρονοφόρος βασιλιάς της Πίσας Οινόμαος με το μιάτιο ριγμένο στον ώμο και δίπλα του η πεπλοφόρος σύζυγος Στερόπη. Αριστερά του θεού στέκει επίσης με το κρόνος του, αλλά γυμνός ως αθλητής, ο μελλοντικός νικητής και νέος ηγεμόνας του βασιλείου Πέλοψ με την Ιπποδάμεια που φορεί τον δωρικό της πέπλο σε μια κίνηση του «αποκαλύπτεσθαι», δηλωτική της ιδιότητας της ως μελλοντικής βασίλισσας. Τα κόλκινα δώρα του πρωταγωνιστούν που δεν σώζονται, θα πλαισιώναν τον Δία και με αυτό τον τρόπο θα υπογράμμιζαν την αόρατη παρουσία του, ενώ θα προσαρμόζονταν αρμονικά στην κορυφαία γωνία του αετώματος.

Οι υπόλοιπες μορφές διατηρούν την «αξονική» τοποθέτηση στο αετωματικό πλαίσιο και κλιμακωτά μειώνονται καθ' ὄψιν αριστερά και δεξιά των πέντε κεντρικών μορφών. Η θεραπευαίνιδα κοντά στην Ιπποδάμεια, ο Μυρτίλος κοντά στη Σπερσίπη. Ακολουθούν αντίστοιχα οι δύο ομάδες των τεσσάρων ίππων από τα τέθριππα ἄρματα. Στην αριστερή πλευρά η γονατιστή μορφή του υποκόμου ακολουθείται, στην ίδια στήση, από τη μορφή ενός μάντη (Κλύτιος ή Αμυθών). Στη δεξιά πλευρά, πίσω από το τέθριππο του Πέλοπος, η καθιστή γερωνική μορφή ενός άλλου μάντη του ιερού «σκάνει» με τη στήση και την έκφρασή της το βάρος ὡς αν πρόκειται να συμβούσι (Ίαμος ή Αμυθών ή Κλύτιος), με έναν υπηρέτη (Αρκάς) δίπλα του. Ο μάντης αυτός του ανατολικού αετώματος, με τη χαλαρή ηλικομένη σάρκα και τις ρυτίδες στο μέτωπο, απέχει για πρώτη φορά στη γλυπτική από τις ιδεαλιστικές μορφές της τέχνης των αρχών του 5ου αι. π.Χ., καθώς εγκαταλείπει το αρχαϊκό μετρίδιο για να εκφράσει ατομικά συναισθήματα. Στις δύο πλαγιαστές ανδρικές μορφές των άκρων του αετώματος προσωποποιούνται θεοποιημένοι οι δύο ποταμοί της Ολυμπίας, ο Αλφειός και ο Κλάδεος, με τους οποίους ἄρρηκτα συνδέεται η κοιλιά και το ιερό της. Με την απεικόνισή τους προσδιορίζεται ταυτόχρονα και ο τόπος διεξαγωγής του αγώνα, δηλαδή η ίδια η Ολυμπία. Σύμφωνα με την τελευταία παρουσίαση, έχουν αλλάξει θέσεις τα ζεύγη των πρωταγωνιστών εκατέρωθεν του Διός. Διαφορετικές απόψεις των ερευνητών που κατά καιρούς έχουν διατυπωθεί στις ποικίλες αναπαραστάσεις του αετώματος, διατηρούνται ακόμη ως προς τη θέση των δύο Ξευναρίων και ως προς την ταυτοποίηση των δύο ποταμίων θεών, με ανάλογα επιχειρήματα.

Οι μορφές του ανατολικού αετώματος που διαπνέονται από στατικότητα και μια κατά κάποιο τρόπο ακινησία εμφανίζοντας ελαφρά ή πιο έντονη στροφή προς τον κατακόρυφο άξονά τους, προκαλούν τη γενική εικόνα μιας σύνθεσης που έχει την τάση να «στρέφεται» προς το κέντρο, γνωστής στην αγγειογρα-

*Δεξί τμήμα του ανατολικού αετώματος του Ναού του Διός.
 «Ο Πέλοψ με σύγχρονο στα στήθη του της νύχτας τον παλμό και τον παλμό του Λιόνου, που τον χάρηζεν η πρώτη
 καθαρά ηνεμομαική θρησκεία του κόσμου, καίβανει στην Ολυμπία πανώριος και με το μυαλό αδύλοιο [...] Την
 έννοια της φοβερής αυτής ευθένης που περίζει η μουσική συνάντηση των φύλων, το μουσικό της ευγενικής
 ευθένης, η μεγάλη Τέχνη στο ανατολικό από αέτωμα τα εφόραξ ως μια ανεξάντηλη ενιοιά δά παντός.»
 (Από το μέλημα του Άγγ. ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ «Γατώραια της Ολυμπίας»,
 γραμμένο στην Ολυμπία το 1928 και δημοσιευμένο το 1952).*

φία της περιόδου. Η ευθεία γραμμή κυριαρχεί, είτε κάθετη στις κεντρικές μορφές είτε οριζόντια στις πλαϊνές. Η ζωντόνια του συνόλου επιτυγχάνεται καθώς τονίζεται η ατομικότητα των μορφών μέσω της ισορροπημένης ασυμμετρίας. Διάχυτη είναι η ελαφρά αίσθηση του τρισδιάστατου και προσεκτικά έχει αποφευχθεί η απόκλιση από τη μετωπικότητα των μορφών ώστε, μέσα από την ακινησία και την απομόνωσή τους, να εκφράζουν την τραγωδία που θα ακολουθήσει. Τα βλέμματα, τα χέρια και τα ίδια τα πρόσωπα έχουν πλαστεί με την «αυστηρότητα» η οποία εκφράζει με τελειότητα το πνεύμα της εποχής, που δεν φαίνεται να επαναλαμβάνεται στην τέχνη της περιόδου μετά τα έργα αυτά.

Τμήμα μαρμάρινης επιγραφής από τρία σπαράγματα (OL. V 253), που αποκαλύφθηκαν στην περιοχή του Βοελευτηρίου και γύρω από το Ναό του Διός κατά τις παλιές ανασκαφές. «Νοός μὲν φύλλων χρυσίανον ἔχει, ἐγ δὲ [Τανόγρασι] [τοῦ Λακεδαιμόνιοι] συμμάχια τ' ἀνήθετον [βόσρον ἀπ'] Ἀργείων καὶ Ἀθηναίων καὶ [Γόνων] [τῶν δεσπότων νίκας εἰνήμεσι τοῦ πολεμίου] [...] Κορίνθου] [...]» (ΠΑΥΣ. 5 10,4). Η ανεύρεσή της πιστοποιεί ότι ο Ναός του Διός ἤρξε να εἶχε ἀποτεριωθεῖ γύρω στο 457 π.Χ. ἢ λίγο ἀργότερα, ἐφόσον, σύμφωνα με αὐτήν, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπέρριψαν χρυσὴ ἀσπίδα στο νῆο ἀπὸ λῆφρα της νύχτας τῶν ἐπὶ τῶν Ἀργείων, Ἀθηναίων καὶ Ἰόνων στὴν Τανάγρα το 457 π.Χ. Ἡ χρυσὴ ἀσπίδα με τὴ Μήδοσσα ὡς ἔμβλημα, εἶχε τοποθετηθεῖ ἴσως ἀπὸ τὴν ἐπίκρουση Νίκη κεντρικὸ ἀκροτήριό του αετώματος, σύμφωνα με τὴν μαρτυρία τοῦ Παιωνία.

Ακόφυλη ημικλιτής ανδρική μορφή, από το αριστερό άκρο του ανατολικού αετωμάτων. Προσωποποιημένη ποίηση θεότητα της Ολυμπίας, πιθανότατα ο ποταμός Αλφειός.

Ἡμερόεις Ἄλφειέ, Διὸς στεφανηφόρον ὄδιον,
ὄς διὰ Πηλοίων πεδίων κεκοσμημένος ἔρπεις,
ἡσυχος τὸ πρῶτον, ἐπὶν δ' ἐς πόντον ἵκηαι,
ὄξυς ἀμετρήτοιον πεδίων ὑπὸ κύμα θυλάσσης,
νημφίος αὐτοκλειήθης ἐὼν ὄχετ' ἄγρος ἐρώτων,
ἐς Σικελὴν Ἀρέθουσαν ἐπέγειαι ὄγρος ἄκοίτης.

(ΠΑΛΑΙΤΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ, 2ος τόμος, 362ο επιδεικτικό επίγραμμα, 1-6)

Αλφειέ ποθέτι, του Δία στεφανωμένη ποταμή,
σιγής κάμπους της Πηλοϊάδας που βοιωτρός κυλάς,
ήρεμος στην αρχή, κι αργότερα μ' ακράτητην ορμή
στο απέραντο το πέλαγος για να χυθείς,
νημφίος πορευόμενος διὰ σου δρόμο
που οδηγημένος απ' τον έρωτα
σεπόδες να φτάσεις στην Αρέθουσα της Σικελίας,
με την αγνή της νόμφης κι νερά σου για να σμίξεις.

(Ελευθερή μετάφραση, Γ. Χατζής)

*Καθιστή ανδρική μορφή από το αρχαιότερό ήμισυ του ανατολικού αιώνα
του ναού του Διός. Ίσως απεικάζει σε μέγιστη, τον γένοντα των Ιακωβίων
ή των Κλυτταδών, οι οποίοι σαιτείαν σημαντική θέση
στο μαντείο του ιερού του Διός.*

Λιβάδα ανδρική γυναικεί μορφή πίσω
από το τείχος του Ορθόδοξου, ενδεχομένως
ο αποκόμιος του. Ο άνω κορμός γέρνει
ελαφρά προς τα εμπρός, ενώ πράσιτο καλύπτει
το κάτω τρίτο του σώματος και πέφτει προς
τα κάτω από τον αριστερό ώμο της μορφής.

Γυναίική γυμνή ανδρική μορφή κολληά στα πόδια της Σιερότης, μπροστά στο τέθριππο του Ονηράου. Αποδίδει ιπιπόδρο ή και άλλους τον πνίσου του Ονηράου Μυρτίλου, τραγικό πρόσωπο κλειδί της έκθασης της δραματικής αρματοδρομίας. Σύμφωνα με το μύθο, αυτής αντικαθίσταται κρυφά, πριν από τον αγώνα, τις μεταλλικές σφίγγες του άδωνα των τροχών στο άρμα του Ονηράου με άλλες από κερί, με αποτέλεσμα να εκτροχιασθεί το άρμα και να φονευθεί ο Ονηράου. Κατά το μύθο, η κατάρα του καταπονημένου στο πλάγος από τον Πέλοπα Μυρτίλου (το πλάγος ονομάστηκε Μυρτιάω) έφερε τα γνωστά δεινά στη δυναστεία των Αιρειδών, απογόνων του Πέλοπα.

ὁ Πέλοπος ἄ πρόσωθεν
πολύπνονος ἱαπειεία,
ὡς ἔμολες αἰανθῆς
τῆδε γῆ!
Εὐτε γάρ ὁ ποντισθεῖς
Μυρτιάου ἔκοιμάθη,
παγχρῶσων δίφρων
δυστάνοις αἰκίαις
πρόρριζος ἐκριφθεῖς,
οὐ τί πο
ἔλιπεν ἐκ τοῦδ' οἴκου
πολύπνομος αἰκία.

(ΣΩΦΟΚΛΕΟΥΣ Ηλέκτρο, 504-515)

Ὁ παλαστή του Πέλοπα
πολύπνομη ἱππασία
πῶς σε τῶσπι τη χώρα
μαυροσκόπινη εὐλάδωσας.
Από τῶσπι που εὐοίμασι
το Μυρτιάου το πλάγος,
που τον εἶχαν πετάξει
σα δεινὸν που ξερῶσαν,
ἀπ' ἑ' ὀλίχρσος ἀράξ,
μὲ μαριτύρου φρενιῶ,
πῶς η δυναστεία πα η πολύπνομη
μεν στο σπιτι δεν ἔλιπε αυτῆ.

(Μετρ. Κ. Μάνος)

Οι πέντε κεντρικές μορφές του ανατολικού αετώματος του Ναού του Διός. Στο μέσον στέκει ο επιβλητικός σιφάλας κορμός του Διός «επιφανομένου» με τριπίνο που καλύπτει το κάτω τρίτο του κορμού. Δεξιά του στέκει ο κρανοφόρος Ονήμας με κοντό τριπίνο στήθεον στον ώμο, και αριστερά του ο αντίπαλος Πέλοψ, γυμνός και επίσης κρανοφόρος. Τους δύο ήρωες παραστέκουν δεξιά και αριστερά αντίστοιχα η πεπλοφόρος Σισρόπη με τη «συλλογισμένη» οσείση των χερσών της, και η γαρή μελλονομαχη Ιπποδάμια κρατώντας το άκρο του τριπίνου της με την κίνηση του «αποσκαλιπτοσθαι», δηλοτική του επικείμενου γάμου της με τον νικητή Πέλοπα.

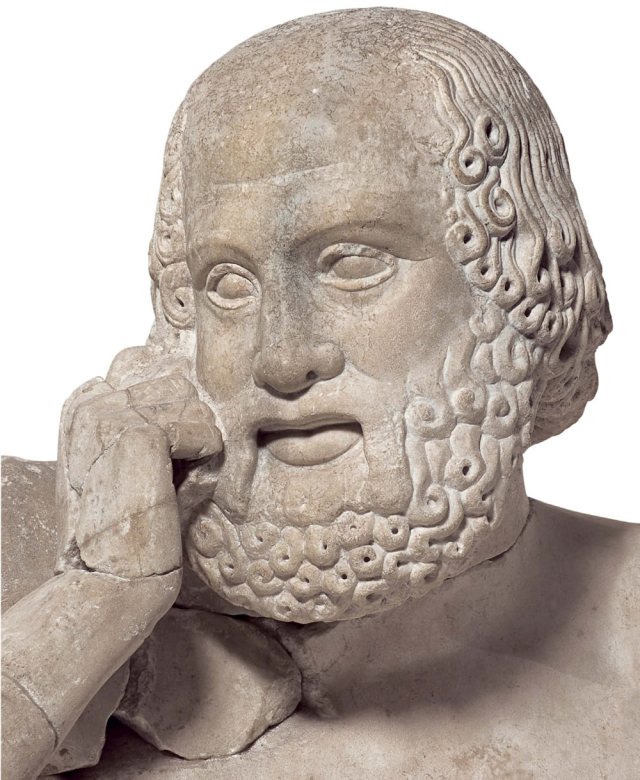
Γυναικεία γονατιστή μορφή στα πόδια της
Ιπποδάμειας, μπροστά στο τέθριππο του
Πίλωνος. Η θρησκρατινίδα της κόρης του
Οτιομάου με σφραγί, προσολωμένη
έσφραση, φορεί ποδήγη πιόνα που
πευκόνεται κυρίωςκα ιδιαίτερα στην πίσω
όψη της, όπου ο καλλιτέχνης αφήνει να
φανεί το λειτουργικό πέλαμα της.

Ο ηλικιωμένος καθιστός γάινης του δεξιού μισού του ανατολικού αετώματος. Με εκκλησιαστική στάση και έμφραση περισυλλογής, η έκδοξη αυτή «ανσιτηρορυθμική» γλυπτική μορφή της τέχνης του πρώιμου 5ου αι. π.Χ. «σπικώνει» το βαρύ φορτίο των δραματικών γεγονότων που πρόκειται να ακολουθήσουν.

Ακίφαλη γερνή καθιστή μορφή ερήβου. Ήμαιο καλόηθη τμήμα της αριστερής πλευράς του γλυπτού και αιχλώνεται πτυχωμένο στη βάση του Ο έρηβος, που ίσως απεικονίζει τον ήρωα Λακκάδα, παίζει αήλινα με το δάκτυλο του ποδιού του.

Ημικλιτής ανδρική μορφή από το δεξιό άκρο του ανατολικού αιτώματος. Προσωποποιημένη πομπή θρόνιου της Ολυμπίας, πιθανότατα ο πομπός Κλάδος.

«... Ο Κλάδος εκ του όρους Φολίης πηγάζων και καταρτήων τελευταίον διά κοιλιάς, μαϊνύδρους απέριους ελίσσιων, αέρητος, βέλκρος μιν και ολίγος το ύψος, σφοδρός δε τον χειμώνα και ηκίετος, εξ ου δη και το όνομα, άλλως τε και επίφοβος θηρορρόμενος ελατρεύετο εν βωμώ όπουθεν του ναού της Ήρας και επιμήθη μετ' του Αλφειού δι' αγάλματος εν τω τέρω αιώματι του ναού του Διός.»

(ΒΑΣ. ΛΕΩΝΑΡΔΟΥ, Η Ολυμπία, σελ. 8, εν Αθήναις 1901)

ΔΥΤΙΚΟ ΛΕΙΩΜΑ

Στο δυτικό αέτωμα, μέσα από το θέμα της Κενταυρομαχίας, αποτυπώνεται με δυναμισμό η πρόκληση της ύβρεως, αλλά και η καταστολή της, μια θεϊκή και ηρωική θέση απέναντι στην κτηνώδη συμπεριφορά. Στο γόμο του βασιλιά των Λαπιθίων Πειρίβου, καλεσμένοι οι Κένταυροι του Πηλίου μεθούν και ανατρέπουν το γαμήλιο συμπόσιο τολμώντας με τη βία και κτηνώδη ιδιοσυγκρασία τους να απαγάγουν τις ωραίες Λαπιθίδες. Στο κέντρο της παράστασης άλλη θεϊκή μορφή, ο Απόλλων, με ετίμου προς τον Δία επιβλητική παρουσία, ύψους 3,15 μ. και με εξαιρετα διατηρημένη την πάγκαλη κεφαλή, παρεμβαίνει ως θεός του φωτός και του λόγου στην τρομερή διαμάχη. Η παρουσία του γιου του Διός στο δυτικό αέτωμα της Ολυμπίας δικαιολογείται, ενδεχομένως, συνδεδεμένη και με το μύθο που τον θέλει γεννιότερο του γένους των Ιαμιδών, ιερέων του ολυμπιακού μαντείου, στην ίδια την Ολυμπία, κοντά στις όχθες του αγαπημένου ποταμού του Διός, του Λαφειού.

Εδώ, με το προτεταμένο δεξί του χέρι που ίσως κρατούσε τόξο, ως «*επιδήξιος*» Απόλλων (ο θεός που βάζει το χέρι του), ευνοεί την έκβαση της συμπλοκής υπέρ του Πειρίβου που αγωνίζεται στα δεξιά του, ενώ αντίστοιχα αριστερά του ο ήρωας των Αθηνών Θησέας εμπλέκεται στον αγώνα υπέρ των Λαπιθών, σύμμαχος του αρχηγού και του φίλου του. Δεξιά και αριστερά των τριών κεντρικών μορφών, η σύγκρουση έκει φράσει στο αποκορύφωμά της. Λαπιθες, Κένταυροι και Λαπιθίδες συγκροτούν τρικυμιοδη εικόνα βίαιων αντιθέσεων με ισόρροπα διατεταγμένα συμπλέγματα τεσσάρων ζευγών και δύο τριάδων, που αποστασιοποιούνται από τις κεντρικές μορφές και αναδηλώνονται στον εαυτό τους. Εκεί ο διάδικτος ιδεαλισμός στις ανθρώπινες μορφές, ο ίδιος ο κόσμος του Λόγου και της Τάξης, αντιπαράσσεται στις λαθευμένες στα θηριόμορφα πρόσωπα των Κενταύρων άλογες δυνάμεις των ενστικτών, για να θριαμβεύσει τελικά. Είναι μια παράσταση, όπου «ο νους λείπει να βάλει τάξη στη δύναμη κι ευγένεια στο πάθος», καθώς περιεκτικά και με τον δικό του τρόπο σχολιάζει ο Καζαντζάκης το αέτωμα στο πέρασμά του από το Μουσείο της Ολυμπίας στα 1937.

Η τάση των μορφών να συγκλίνουν προς το κέντρο της παράστασης είναι έκδηλη και σε αυτή την αετωματική σύνθεση, εμφανώς μάλιστα πιο ζωηρή καθώς οι μορφές, σε αντίθεση με εκείνες του ανατολικού αετώματος, δεν παρατάσσονται ούτε ακινητούν. Εδώ η δραματική συμπλοκή αποδίδεται εκπληκτικά με την εσκεμμένη απόλεια της μετωπικότητας, τη συστοργή και το δυναμισμό των γιγάντιων ομάτων που, σε συμπλέγματα χιασά, αγωνίζονται, επιτίθενται, αμύνονται, διαγκώνουν, αποδίδονται σε μια ρυθμική, κυματοειδή μεταφορά των εντάσεων οι οποίες κορυφώνονται προς το κέντρο και ατονούν σταδιακά στις ακραίες πλαγαιαστές και ελαφρά αναστοχασμένες μορφές των νεαρών και ηλικιωμένων Λαπιθιδών που

περιορίζονται σε απλή θέαση των δραματικών γεγονότων, με έκδηλη ωστόσο έκφραση ανησυχίας. Από τις μορφές αυτές, μόνον η πρώτη από δεξιά είναι σύγχρονη με τα υπόλοιπα γλυπτά του αετώματος, και το συμπλήρωμα στο χέρι της, από πεντελικό μάρμαρο, χρονολογείται σε υστερότερη εποχή. Πεντελικό μάρμαρο χρησιμοποιήθηκε και για τις υπόλοιπες τρεις πλαγισστές Λαπιθίδες, από τις οποίες η πρώτη αριστερά, ενδεχομένως, ανήκει στον 4ο αι. π.Χ., ενώ στις άλλες δύο αναγνωρίζονται τεκτονοτροπικά χαρακτηριστικά στοιχεία του 1ου αι. π.Χ. Οι αντικαταστάσεις αυτές οφείλονται σε φθορές που υπέστη ο ναός του Διός μετά από σεισμό.

Στην ισχύουσα παρουσίαση της αετωματικής σύνθεσης, με την οποία συναινούν όλοι οι ερευνητές, ακολουθήθηκε η αποκατάσταση του G. Treu που δεν είχε τηρηθεί στο Παλαιό Μουσείο. Εκατέρωθεν του Απόλλωνος άλλαξαν θέσεις οι δύο ήρωες μαζί με τα δύο συμπλέγματα Κενταύρων και Λαπιθιδών. Έτσι ο αρχηγός των Κενταύρων Ευρυτίων, στη συναρπαστική σκηνή της αρπαγής της νεόνυμφης Διπδάμειας, η οποία, ενοικτιωδώς αντιστεκόμενη, μοιάζει συναρπασμένη από τον βίαιο και συνάμα ερωτικό εναγκαλισμό του, παίρνει τη θέση του μαζί της στην αριστερή πλευρά, ενώ την αντίστοιχη δεξιά καταλαμβάνει άλλο συμπλέγμα από το οποίο διασώζεται καλύτερα το σώμα του Κενταύρου.

Η Κενταυρομαχία της Ολυμπίας παρουσιάζεται για πρώτη φορά στην τέχνη ως αετωματική παράσταση. Ταυτόχρονα πρωτοτυπεί, καθώς τοποθετείται στο πλαίσιο μιας γαμήλιας εορτής, υπαινικισμένη σαφώς τον αέναο αγώνα του ανθρώπου κατά των δυνάμεων της φύσης και του κακού, αλλά ίσως και ένα σχολιασμό για τις πρόσφατες περιφανείς νίκες των Ελλήνων επί των βαρβάρων Περοών. Κατά συνέπεια, τόσο η σύνθεση του ανατολικού αετώματος με την παράσταση της γενικής αποδεκτής ερμηνείας του απεικονιζόμενου μύθου—του παλαιότερου της Ολυμπίας—, όσο και εκείνη του δυτικού αετώματος, τοποθετημένες περίπου 15 μ. ψηλότερα από το βλέμμα του θεατή-επισκέπτη-προσκυνητή της εποχής εκείνης, αποτελούν την ιδανικότερη προβολή της αγλής του ιερού του Διός αλλά και των ιδεωδών των Ολυμπιακών Αγώνων. Οι δύο αετωματικές συνθέσεις με ορθότητα νοούνται ως πολυσήμαντη τριλογία μαζί με τις 12 μέσες, τις τοποθετημένες ανά έξι στο μέτωπο της εκόδου του προναού και του οπισθοδόμου του ναού του Διός, καθώς ακόσμητες παρέμειναν οι εξωτερικές μετώπες του ναού. Κατά την οικοδόμηση του κτηρίου πρέπει να τοποθετήθηκαν πρώτες οι πλάκες των μετώπων, για να ακολουθήσει η τοποθέτηση και των αετωματικών γλυπτών. Οι παραστάσεις του δωδεκάθλου του Ηρακλή, που για πρώτη φορά στην ιστορία απεικονίζεται ως σύνολο, υπαινικισονται την ισότιμη θέση που κατείχε ο Θηβαίος ήρωας ως ιδρυτής των αθλητικών αγώνων στην Άλκι, με εκείνη του ήρωα-Πέλοπος, εκπροσώπου της παλαιότερης ιστορίας του ιερού.

Το αριστερό τμήμα του δικαίου αιώματος του Νασό του Διός. Διχά τον Απόλλωνος μάχεται με τον Κένταυρο Ευρυτιώνα υπερρωσίζωνος τη σούζου του Διπιδάμεα ο αρχηγός των Λαπιθών Πειρήθου. Ακολουθούν σε δύο ζεύγη και μία τριάδα συμπλέγρια Λαπιθών, Λαπιθίδων και Κενταύρων, ενώ στο άκρο του αιώματος τοποθετούνται δύο μισοπλαγιασμένες Λαπιθίδες.

«Τὸ δὲ ἐν τοῖς ἄνωτοις ἔστιν αὐτῷ λαπιθὼν ἐν τῷ Πειρήβου γάμῳ πρὸς κενταύρους ἢ μόχθ». (ΠΛΑΤ. 5 10, 5).

Η Κενταυροραχία της Ολυμπίας παρουσιάζεται για πρώτη φορά στην τέχνη ως αειωματική παράσταση, ενώ εν συνεχεία αποτελεί προορφέες θέμα στο δίδκοσμο ναῶν και άλλων κτιομάτων (Παρθενών, Ναός του Επικούρειου Απὸλλωνος Φηγαίας, Ἄλλος των Δελφῶν).

Νεαρή και γρηρά Λαπιθίδα αποτελούν τις δύο μισοιλαγαυρήνες μορφές στο αριστερό άκρο του δυτικού αετώματος του Ναού του Διός. Στην έσθραση των προσώπων τους καρτεφώνεται η αγωνία για την έκβαση της πιάνας συμπλοκής, η οποία εκτυλίσσεται με δραματικούς τόνους ενόπλιών τους.

Γονατιώδης Λαπιθής από αγγειοπλαστικό σύμπλεγμα τριάδας του αρσενικού τμήματος του δυτικού αιώματος, δεξιά από τις ηρακλι-
νείς Λαπιθίδες. Με ιεραμένο τμήρος του άνω κορμού και τριχωμένα χέρια η μορφή συμπλέσσεται με γονατιώδη Κένταυρο, ο οποίος
αρθρώζει τα μαλλιά νεαρής αμονόμενης Λαπιθίδας.

Αποσπασματικά σωζόμενα κεφαλή Κένταυρου από αγάλματικό σύμπλεγμα τριών μορφών δεξιά από τις μισοπλαστωμένες Λαπιθήδες του αριστερού άκρου του δυτικού αετώματος. Ο Κένταυρος δέχεται από αριστερά την επίθεση γυναιπισού Λαπίθη με τεταμένο προς το μέρος του κορμό, ενώ με το αριστερό του χέρι αρπάζει τα μαλλιά νεαρής Λαπιθήδας, που στέκει γυναιπιστή δεξιά.

Μορφή γυναικίως Λαμιόδας από αγγλάρτινη τρύβα του αριστερού τμήματος του δυτικού αετώματος. Η νεαρή γυναίκα δέχεται επίθεση από Κένταυρο, ο οποίος αρπάζει βίαια τα μαλλιά του πίσω μέρους της κεφαλής της, ενώ ταυτόχρονα αποωθείται από το τεντωμένο προς το ηρόσωπό του χέρι της. Η γυναικεία μορφή διακρίνεται για την έμφραση εγκαρτέρησης καθώς επικρατεί να αναμειγνύει θάρραλία με το θηριώδες, αλόγιστο Πάθος.

Το σύμπλεγμα Δηιδάμειας και Ευρυτίωνος αριστερά του Πιπίδου.

Τότε τον έβλεπε πόλι εκεί
σε κάποια σκοτεινή γωνιά να την παραμονεύει.
Ερχόταν πίσω της αθόρυβα
της άρπιαζε τη μέση και το στήθος
και μαγκώνοντας τα λαγόνια της
με το ένα του πόδι
έμπνεε τη δύναμή του φέρναι
στο πλάι του εξαίσιου μπρού της

Καθόλου δεν την ξάφνιαζε
κάθε φορά που της ριχνόταν.
Άλλωστε το περίμενε, το είχε συνηθίσει πιά.
Αντιστεκόταν τόχα σπρώχνοντας
με τον σκακάνο το φιλέδονο κεφάλι του
και καθώς χανόταν όλη
μες στην αρπάγη του κορμιού του
τον ένιωθε να μεταμορφώνεται
σιγά σιγά σε κένταυρο.

*(Γ. ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ, «Το άγλημα και ο λεπίθης»
από τη συλλογή Τα αντικείμενα, Αθήνα 1988).*

Η εξαιρετική κεφαλή της νέου γένους Διωδόμενης με κροτάλλοδεσμο που συγκρατείται από «ήρω-κλειστον ἄμμο», από το σύνολο της με τον αρχηγό των Κενταύρων Ευρυπύλοιο (ΑΡΣΤΕΡΑ). Το σώμα της αντιστέκεται στο οριζογώνισμα του μεθυσμένου Κενταύρου, που την αρπάζει με το ανθρώπινο χέρι του και το αλογίο του πόδι ταυτέρονα (ΔΕΣΙΑ). Ο άγνωστος καλλιτέχνης αποδίδει μοναδικά τα μικρά στυλιστήματα ἄλγος και αποστρέφους στην ἔκφραση της ορατής Διωδόμενης.

Η κεντρική γυνή αγγλραϊκή μορφή του Απόλλωνος στο δυτικό άκτιωρα του Ναού του Διός. Απτό τράπιο καλότιτι τον δεξιό ώμο του και αναδιπλώνεται περίτεχνα στον αριστερό πίκυ. Ως θεός του Φωτός και του Λόγου σιρόφει την κεφαλή δεξιά και με το αντίστοιχο χέρι τετωμένο («έπιδέξιος») καθορίζει την έκταση της δραματικής συμπελοσης Ανθρώπων και Κτίνου, αόρατος για τους μαχόμενους αλλά παρών για να επιβάλει το δίκαιο και την τάξη. Αριστερά δεξιά του, κρατώντας όφρα στο υψωμένο δεξί χέρι του, μάχεται τον αρχηγό των Κενιόρων Ευρυπίωνα ο αρχηγός των Λατιών Περίθου.

Η εδαιργιακή κάλλος κεφαλή του γαλήνιου Απόλλωνος, ερμηματική μορφή του δικαίου αιώματος του Ναού του Διός με βάρος συμβολικό για την παρσίαση της Κενταυρομαχίας. Το πρόσωπο με τα θύβια χαρακτηριστικά πλασιώνων σπειρωειδείς βόστρυχοι που συγκρατούνται από ταινία. Η παρουσία του γιου του Διός στο δικαίο αίωμα της Ολυμπίας, ενδεχομένως συνδέεται με το μύθο που τον έλαβε γεννήτορα ως γένους των Ιαριδών, κρέων του ολυμπιακού μαντείου, στην ίδια την Ολυμπία, κοντά στις άκτες του αγαπημένου ποταμού του Διός, Αλφειού.

Το δεξί τμήμα του δυτικού αετώματος του Ναού του Διός. Σε απόλυτα ισορροπημένη αντιστοιχία με το αριστερό τμήμα, με την ίδια ένταση και κίνηση αναπτύσσονται οι συμπλεκόμενες αγγλειακές μορφές. Αριστερά του Απόλλωνος μάχεται τους Κενιαύρους στο πλευρό των Λαπιθίων και τον αρκηγό τους και φίλου του Πειρίδου ο ήρωας Θησέας. Αποκλυθέντες σε βαθμιαία διάταξη δύο Φόγυ και μία τριάδα συμπλεγμάτων Λαπιθίων, Κενιαύρων και Λαπιθίων. Στο δεξί άκρο του αετώματος παρακολουθούν με αγωνία τη συμπλοκή ακόμη δύο μισοπλαγιασμένες Λαπιθίδες.

«Στον αγώνα των Κενιαύρων και των Λαπιθίων, και στη μυθική αναμνησία τους παρουσία του Θεού, θα προσδώσω γενικότερα τη σημασία και μόνο των συρράξεων δύο γενεών, δύο φίλων, δύο λαών, δύο πιστευών και, για να συγκροτησώ με τη γενική αυτή έννοια περισσότερο, δύο τάξεων, με τη σημασία της στο μέσο εκείνων των συρράξεων επιβίωσης ενός Λόγου, ενός ανώτερου πνεύματος ή Θεού [...]».

Από το μελέτημα του Άγγ. ΣΙΒΕΛΙΑΝΟΥ «Τα αετώματα της Ολυμπίας», γραμμένο στην Ολυμπία (1928), δημοσιευμένο το 1952.

«Εδώ, στο αίμα του, ξεχωρίζει όλη την κλίμακα της ιεραρχίας: το θό, τον ελεύθερο άνθρωπο, τη γυναίκα, το δούλο, το χιτώνος. Ο θόος στέκεται στη μέση, άρθρος, ήμερος, κόρηος της δόναμής του. Βλέπει τη φρίκη και δεν ιαράζει. Υποτάζει την οργή και το πάθος, χωρίς πάλι και να μένει αδιάφορος. Γιατί απλώνει ήσυχια το μπράτσο και δίνει τη νίκη σε αυτόν που του αρύσει [...]. Είναι εξάίσια τούτη η στερνή άσση όλου σε κλιμακοιοί αναβαθμοί της ζωής διατηρών άνεραπο το πρόσωπό τους [...]: η θείκη αναταξία, η πεπειραία του ελεύθερου ανθρώπου, το ζουσημα του χιτώνου, η ραλιστικοί αναπαρωσίαση του δούλου. Ύστερα από λίγες γενιές, τα δύο ιελευταία τούτα κατώτερα στοιχεία θα κυριαρχούν, το ραλιστικοί πάθος θ' απλωθεί και θα παραμορφώσει και τους ελεύθερους ανθρώπους και τους θεούς, το καλύτερο θ' αμοληθεί, κι η τέχνη αφηνιάζοντας θα ζητήσει [...].»

N. KAZANTZAKIS, «Η συμβολική απρόσφαρη του μύθου» (ΤοΞιδεόντας).

*Γλυπτική σύνθεση τριών μορφών αμέλως
αριστερά της κεντρικής μορφής του Απολό-
λωνος. Ο ήρωας Θησιόδης κρατώντας πέλε-
κυ στο αριστερό υψωμένο του χέρι μάχεται
Κένταυρο, στον οποίο αντιστοιχείται οδοντάρι
με τα δύο της χέρια νεαρή Λαμψίδα.*

Σύμπλεγμα Κενταύρου και Λαίδη, η αποθέωση της ορμολογικής απεικόνισης της αιώνιας διαρκούς Πνεύματος και Ύψους στο δίκτυο αίωμα της Ολομίας. Ο Λαίδης με τη ρυτίδα στο μέτωπο και τη γυλίνα έκφραση προσπαθεί να καταβάλει τον θηρωμορφικό Κένταυρο, ο οποίος αντιπυέξεται και με τα ζωώδη ένστικτα, που αποτυπώνονται επιδεικτικά από τον καλλιτέχνη της σθένους σε κάθε λεπτομέρεια της γενειοφόρου κεφαλής του, δαγκώνει τον αντίπαλό του, προσπαθώντας ταυτόχρονα να απαλλαγεί από τη δυναμική λαβή του.

Αριστερό τμήμα αγλαμιακόσ συμπλεγμάτος τριάδας του δεξιού τμήματος του δυτικού αιώνατος. Νεαρή Λαπιθήδα δέχεται την επίθεση Κενταύρου, ο οποίος με γονατισμένο το αλογιοσώμα του την αρπάζει με το δεξί του χέρι, και με την αριστερή περυσία και δυνατή παλάμη του κρατεί σφριχτά το αριστερό της πόδι πάνω από τον αστραγάλο καθώς εκείνη προσπαθεί να του ξεφύγει. Η άσση φυγή της γυναικείας μορφής διαφαίνεται στην όλη κίνηση του σώματός της προς τα δεξιά και αποτυπώνεται με ένταση στα χέρια της με τα οποία προσπαθεί να απαλλαγεί από τη βίαη λαφή του Κενταύρου, εξαιτίας της οποίας έχει λυθεί από τον αριστερό της ώμο το ένδεσμα αποκαλύπτοντας το σφρηγλό στήθος της. Γαλάνια, χιμάτη υπέρβαση και ανωτερότητα παραμένει η έκφραση του προσώπου της καθώς εντείνει την προσπάθειά της να γλιτώσει από τον αγροικό Κένταυρο. Εκείνος την ίδια στιγμή δέχεται θανάσιμο πλήγμα στα στήθος από το σφρος ενός Λαπιθή στα αριστερά του. Φαίνεται πως τούτο το κτύπημα θα δώσει τέλος στο «δύτηρο, αλογοπόδαρο θηριο, το δίκομ πίστι και τήρο, αλλά γράδιο ανδρεία» (Σοφοκλέους Τραχίνια, 1095-96).

Δεί τμήμα αγαλματικού συμπλέγματος τριάδας του δεξιού τμήματος του δυτικού αιώνατος. Ο ακέφαλος Κένταυρος, του οποίου διατηρείται το κατώτατο τμήμα της γενειάδας, έχει γονατίσει από το θανάσιμο πλήγμα που δέχεται στο στήθος από το βέλος του Λαπίδη στα αριστερά του. Ο ελαφρειακά πλασμένος γυμνός κορμός του γονατιστού νέου άνδρα, του οποίου το χέρι καλύπτει το μηρό λυγισμένου δέξι του πόδι, εκκλίνεται προς τα εμπρός και επιβάλλεται στην παρουσίαση καθώς επιμαρτύρει με το προετεινόμενο δεξί, σπλησμένο χέρι του, με το οποίο φροντίζει τον διρρογγο αντίπαλό του.

Ζεύς νεαρός και ηλικιωμένος Λαπίδης σε ημικλιτή θέση στη δεξιά γωνία του δυτικού αετώματος παρακολουθεί με αγωνία την εξέλιξη της πάλης μεταξύ Λαπίδων και Κενταύρων. Από τις τέσσερις γυναικείες μορφές, οι οποίες ισοπέδούνται στις δύο γωνίες του αετώματος ανά Ζεύη, μόνον η πρώτη από δεξιά, κατασκευασμένη από παριανό μάρμαρο, όπως και οι υπόλοιπες μορφές των δύο αετωμάτων, είναι σύγχρονη με τα γλυπτικά συμπλέγματα (5ος αι. π.Χ.). Οι άλλες τρεις Λαπίδες, από πεντικαιό μάρμαρο, αντικαταστάθηκαν λόγω καταστροφών που είχαν προκληθεί στο ναό, ενδεχομένως, από σεισμό (4ος και 1ος αι. π.Χ.).

Κατά την πρώτη σύντομη ανασκαφική έρευνα του ναού του Διός από την Επισημονική Αποστολή του Μωρέως, το 1829, ήρθαν στο φως, μαζί με άλλα σπαράγματα γλυπτών, τμήματα των μετοπών του ναού που μεταφέρθηκαν στη Γαλλία και σήμερα εκτίθενται στο Μουσείο του Λούβρου. Τα σπαράγματα προέρχονται κυρίως από τις μετόπες των άλων του Λόνατος της Νεμέας, των Στυμφαλίδων Ορνίθων, του Γιγάντα Γηρυόνη, του Κνώσιου Ταύρου, της Αμαζόνιας Ιππολότης, του Ερυμάνθου Κάπρου και των Αλόγων του Διομήδη.

Ο Παιονίας, κατά την επίσκεψή του στην Άλι, περιγράφει τις μετόπες με τη σειρά όπως τις είδε τοποθετημένες επάνω στο μνημείο (5 10, 9-11), αρχίζοντας από τη δυτική πλευρά του ναού. Στον οπισθοδόμο απεικονίζονταν από αριστερά προς τα δεξιά, ο Λών της Νεμέας αμέσως μετά την εξόντωσή του από τον Ηρακλή, ο άλλος της Λερναίας Ύδρας, οι Στυμφαλίδες Ορνίθες, ο Ηρακλής και η σύλληψη του Κνώσιου Ταύρου, η Κερυνίτις Έλαφος και η μετόπη της ζώνης της Βασίλισσας των Αμαζόνων Ιππολότης. Στον πρόναο ολοκληρώνεται το Δωδέκακλινο με τη σύλληψη του Ερυμάνθου Κάπρου, τη δάμωση των αλόγων του Διομήδη, το φόντο του τρισώματου Γιγάντα Γηρυόνη, τα Μήλα των Εσπερίδων, την αναγωγή του φύλακα του Άδης Κέρβερου και, στο τέλος, τον καθαρισμό των Στάβλων του Αυγείου.

Ο κεντρικός ήρωας, αγαπημένος γιος του Διός, εκτελεί τους άθλους που του ανέθεσε ο ηγεμόνας των Μυκηνών, της Τίρυνθας και του Άργους, ο Ευρωσθέας, προκειμένου να εξαγοστή επειδή, έκοντα χάσει τα λογικά του από θέλημα της Ήρας, φόνευσε με τα ίδια του τα χέρια τη σύζυγό και τα παιδιά του. Συμπαραστάτη έχει δύο φορές τον Ερμή, όταν στη Νεμέα συλλαμβάνει και εξοντώνει το φοβερό λιοντάρι και όταν καταβαίνει στον Άδη για τον Κέρβερο, όπου ο θεός παριστάνεται δίπλα του ως ψυχοπομπής. Πατήρ σύμμηκος του Ηρακλή σε τέσσερις από τις δύσκολες αποστολές του είναι και η θεά Αθηνά που παριστάνεται συμμετρικά σε αντίστοιχες μετόπες, με διαφορετικό τρόπο. Πρόκειται για τις παραστάσεις μιας αθάνατης που ήταν ήδη ενήλικη μόλις γεννήθηκε από την κεφαλή του Διός, αλλά αποδίδεται με περιορισμένη μαεστρία σε τέσσερις διαφορετικές ηλικίες. Στον άθλο με το λιοντάρι της Νεμέας, στην ελαπίστατα σωζόμενη μορφή της, η άσπλη θεά, σκεδόν παιδούλα, διαθέτει μια τρυφερή ματιά για τον προστατευόμενο της που σε αυτή την παράσταση κάνει μια σπάνια για την εποχή γραμμή του εμφάνισής, με αγένειο το πρόσωπο να δηλώνει το νεαρό ακόμη της ηλικίας του.

Στο κατώρθωμα με τις Στυμφαλίδες Ορνίθες, σε πρωτοποριακή για την εποχή της γλυπτική σύλληψη, η Αθηνά, και πάλι χωρίς τα όπλα της, φορώντας την αγίδα πάνω από τον πέλο της, χωρίς υποδήματα, ανέμελα και με νεανική χάρη καθισμένη σε βράχο, δέχεται δείγματα από το σκοτεινό φωνικό πουλιά που της προσφέρει ο ήρωας, σε μια σκεδόν απόλυτα ειδικευτική σκηνή.

Στις δύο υπόλοιπες μετόπες η θεά διασώζεται ακέραια, σε όλο το κάλλος της ευθυτενούς κορμιοστασίας της, με μειωτικό τον κορμό και την κεφαλή σε πλάγια όψη. Συνδράμει με γαλήνια αναστοχασμένη ο αριστερό μπάσο της τον Ηρακλή, που σπκνέει το βάρος του Ουρανού μέχρι ο Άτλας να του φέρει τα μήλα των Εσπερίδων, ενώ με το δεξί μάλλον κρατούσε το δόρυ της. Τι θεϊκή και όριμη ομορφιά της τονίζει η αυστηρή ευγενική κόμωση και ο απείριστος, ισορροπημένα ιπτακόμενος δορικός πόνος της. Η ωριμότητα αυτή μετόπη, ως η καλύτερα από όλες διατηρημένη, αποτέλεσε το μέτρο για τον υπολογισμό των διαστάσεων και των υψολοφών ώστε να προκύψει το πλαίσιο στο οποίο έγινε η ένταξη των σπαργμάτων των μορφών.

Στον καθαρισμό των στάβλων του Αυγείου η παρούσα της Αθηνάς είναι αυτή της πολεμικής θεάς. Φορεί το κρόνος της, σπνρζεται με το αριστερό κέρι στην ακουμισμένη στο έδαφος ασπίδα της και, άκρας επιβλητική, κρατώντας το δόρυ με το δεξί, υποστηρίζει ενεργά τον ήρωα στο δύσκολο εγχείρημά του. Το θέμα της κόπρου του Αυγείου αφορά έναν καθαρά τοπικό μύθο που εμφανίζεται για πρώτη φορά στην ελληνική τέχνη και σπανιότατα κατόπι. Η εντοπιότητα του άθλου συνδέεται άμεσα με την Ολυμπία και την επιλογική της από τον Ηρακλή ως τόπου διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων, σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες που είναι ως αντικείμενο τα αρχαία υδραυλικά (αντιπλημμυρικά) έργα και τη συμπεριφορά των ποταμών της Ολυμπίας Αλφειού και Κλαδέου ως προς το νερό. Τα αρχαιολογικά δεδομένα οδήγησαν στη διατύπωση της ρεαλιστικής άποψης που ανατρέπει τα παραδεχόμενα περί εκτροπής του Πννεϊού. Σύμφωνα με αυτήν, ο Ηρακλής εξέτρεψε τον ποταμό Κλάδεο και το περιετόμα που γκρέμισε χρησιμοποιώντας δισοά ήταν ενδεχομένως ή το τέκος του ποταμού που διατηρείται στη δυτική πλευρά του νερού ή ακόμη και η σύνδεσή του με το ανάχωμα του Αλφειού.

Αν και σε ορισμένες μετόπες παρατηρείται μια εμμονή στην αρχαϊκή εικονογραφική παράδοση ως προς την τεκτονική (Μερνιάς Ύδρα, Κερυνίτις Έλαφος, Ιππολύτη, Ερμιάμνθος Κάπρος, Γηριόννης), οι περισσότερες διαπνέονται από το ανανεωτικό πνεύμα της καινούργιας εποχής που ακολουθεί μετά τους περσικούς πολέμους, όπου ο λυριζμός έχει αντικαταστήσει το επικό στοιχείο (Στυμφαλίδες Όρνιθες). Σε άλλες μετόπες η οσιακότητα των μορφών, με την παρουσία των νοστών κατακορφίων και οριζώντων γραμμών, θυμίζει μορφές του ανατολικού αετώματος (Στυμφαλίδες, Λέων της Νεμέας, Άλογα του Διομήδη, Μίλα των Εσπερίδων), ενώ οι υπόλοιπες ακολουθούν την ορμητική κίνηση σε συνδυασμό με την ακινησία που παρατηρείται στην απόδοση των μορφών του δυτικού αετώματος (Κνώσιος Ταύρος, Κέρβερος, Σπάβλοι του Λυγεία).

Η ανεύρεση των γλυπτών του Ναού του Διός και η συσχέτισή τους με τη μαρτυρία του Πλουταίου ήγειρε για την επιστημονική έρευνα έναν ευρύ κύκλο ζητημάτων οικειών με την καλλιτεχνική πατρίδα των γλυπτών, με τα «κέραια» ενός ή περισσότερων δημιουργών, αλλά και με τις ποικίλες ερμηνείες των μυθολογικών παραστάσεων. Η πληροφορία που μεταφέρει στο έργο του ο Πλουταίος, αναπαράγοντας προφανώς τα λεγόμενα του εξηγητή της εποχής, ότι ο Παιώνιος από τη Μένδη της Χαλκιδικής είναι ο δημιουργός του Ανατολικού αετώματος και ο Αλκαμένης του Δυτικού, έχει αποκλειστεί καθώς η τεκτονική των έργων των γνωστών αυτών καλλιτεχνών της αρχαιότητας διαφέρει κατά πολύ από τις αυστηρά δυναμικές μορφές των αετωματικών γλυπτών που ακολουθούν ως ένα βαθμό τις επιταγές της εποχής μετά τα Περσικά, αλλά δεν φαίνεται να έχουν πρόδρομο και διάδοχο στην ιστορία της αρχαιοελληνικής τέχνης. Πολλές και ατελείωτες είναι οι συζητήσεις για το ζήτημα αυτό. Πάντως, ο άγνωστος δημιουργός παραμένει πρωτοπόρος για την τόλμη και τις καινοτομίες του, προφανώς έχοντας συνεργαστεί με άλλους καλλιτέχνες. Το αποτέλεσμα, παρά τις διαφορές στην εκτέλεση, οδηγεί το σύνολο των γλυπτικών επιτεγμάτων σε ομοιογένεια και ενότητα, του οποίου η μεγαλοφυής σύλληψη και ιδιομορφία σφραγίζει χωρίς πρόδρομους ή συνεκιστές την πρώτη κλασική γλυπτική, μετά τις αετωματικές συνθέσεις των Θεσσαρών των Δελφών και πριν από τα Παρθενώεια γλυπτά.

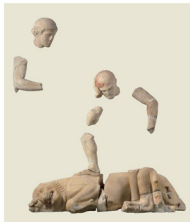
Τα ενάντια γλυπτά και τις μετόπες συμπλήρωναν λεοντοκεφαλές-υδρορρόρες, προσαρμοσμένες στη μαρμάρινη στέγη του ναού ως λειτουργικά στοιχεία για την απορροή των ομβρίων, ενώ παράλληλα προσέθεταν διακοσμητική επιβλητικότητα στο αρχιτεκτόνημα. Στο σύνολο των 102 λεοντοκεφαλών, από τις οποίες αρκετές διασώθηκαν ακέραιες, διακρίνονται διαφορετικές τεκτονισίες στην απόδοση του λέοντος που προδίδουν αντίστοιχες εποχές κατά τις οποίες δημιουργήθηκαν, εφόσον τουλάχιστον εννέα φορές φαίνεται ότι χρειάστηκε να αντικατασταθούν επάνω στο κτίσμα, επειδή κατέπεσαν από διάφορες αιτίες. Όσες υδρορρόρες αντικαταστάθηκαν κατά τη μακρά διάρκεια της ζωής του ναού, από τον 5ο αι. π.Χ. έως τον 6ο αι. μ.Χ., εποχή της τελικής κατάρρευσης του μνημείου λόγω των μεγάλων σεισμών, κατασκευάστηκαν από πεντελικό μάρμαρο, όπως και οι αποκατεστημένες γυναικείες μορφές του δυτικού αετώματος.

Το γλυπτικό σύνολο των λεοντοκεφαλών-υδρορρόρων που αποκαλύφθηκε κατά τις ανασκαφές, αποτελεί διδακτική ομάδα για την εξέλιξη της ελληνικής γλυπτικής από την εποχή του «αυστηρού ρυθμού» (5ος αι. π.Χ.) μέχρι τους όστερους Ρωμαϊκούς χρόνους. Είναι εντυπωσιακές οι ευδιάκριτες διαφορές στην καλλιτεχνική απόδοση της χαίτης του λιονταριού, αλλά και στα υπόλοιπα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά του, ώστε από τις αρχικά ρεαλιστικά πλασμένες κεφαλές, η απόδοση του ζώου να καταλήγει σε περισσότερο υπονοημένες φόρμες με κυρίαρχο το στοιχείο της εκροής του νερού, δηλαδή το προτεινόμενο ως κρουνού ανοικτό στόμα.

ΜΕΤΟΠΗ (Σ 86). Δυτική πλευρά (οπισθόθωρος). Ο Λέων της Νεμείας. Η θύα παραστάζει και στήμαχος του Ηρακλή στις δύο σκολιές αποστολές που επέβαλε στον ήρωα ο γιγάντιος των Μικενών, της Πιρυνίας και του Άργουσι Ευρυπύλου, εμφανίζεται σε αυτή την ελληνοισλαμική μεσοση διαστή, σχεδόν παιδοσάλα. Το μέτωπό της σφραγίζονται κοσμοί, σφαιροειδείς βδοστροχιοί. Η συγκρατημένη έκφραση της τέχνης της εναρκής προοδιορίζεται με σαφήνεια στο περιγράμμα και στη διακοσμητική γραμμική του κείλου, απ' όσον έχει καθεί το «αρχαϊκό μεδίαμα», αλλά και στο βλέμμα, το οποίο με «αποσπορρωθμική» περιουλλογή και ενδοστροφία μοιάζει να απευθύνεται με τρωφρότητα στον προσηταυρόμένο της.

Στη μετόπι με τα ελάχιστα σωζόμενα σπαράγματα των μορφών, ο κεντρικός ήρωας απεικονίζεται μετά το φόνο του τρομερού λονταριού του Κιθιρόνα, που κείτεται βαλτωμένο στα πόδια του. Με το ελαφρά λυγρισμένο δεξιό πόδι του παίζει στο σώμα του νεκρού άδου και στηρίζοντας το αντίστοιχο χέρι στο γόνατο ακουμπά την κεφαλή, η οποία φέρει ίχνη της αρχικής ερωτικής επιδογηρίσεως, στην παλάμη του. Το αριστερό χέρι του στηρίζεται στο ρόπαλο. Αυτή η στιγμή ανάπαυσης μετά το κοσμοϊκό και έρρωμα συνδέζεται με μια σπάνια και πρωτοποριακή για την εικονογραφία της εποχής εμφάνιση του Ηρακλή, ο οποίος, ερμηνεύς συλλεγομένων, αποδίδεται σε νταρή ηλικία με αγένιο πρόσωπο.

ΜΕΤΟΠΗ (Α 88). Δυτική πλευρά (οπισθόθυρος). Οι Στυμφαλίδες Ὀρνίθες. Ο Ηρακλής έχει εκτελέσει τον άθλο και παραδίδει ως τρόπαιο τις νύκτες του τα φονικά ποσειδά, τα οποία δεν σώζονται, στην προσηγάδα του Αθηνά. Εκείνη απεικονίζεται για δεύτερη φορά χωρίς τον σιλωμό της. Καθωμένη πάνω σε βράχο ανέμελα, με χάρη ντυνική και πέλαγια γυναικεία, φορεί την αιγίδα πάνω από τον ήπιο της και σιρέφεται προς τη μεριά του γενειοφόρου πλέον ήρωα. Η ειδυλλιακή σκεπή διανέμεται από και νοητό ανίληψη. Η προσωπική έκφραση του καλλιτέχνη έχει αντικαταστήσει τον παλαιότερο εικόνα τρόπου αφήγησης με δάκτυλο λυρισμό στη μέγιστη αυτή, η οποία αποικεί την παλαιότερη και μοναδική παράσταση του άθλου στη μνημειακή πλαστική του 5ου και 4ου αι. π.Χ.

ΜΕΤΩΠΗ (Α 89).

Δυτική πλευρά (οπισθοόδομος).

Ο Κνώσιος Ταύρος. Ο Ηρακλής με ενισχύει του Ευρωσιίδα πήγυ στην Κρήτη για να φέρει πίσω ζωντανό τον άγριο και καισιοθηρικό Ταύρο της Κνωσού. Στη μετώπη του άλλου παριστάμετος ο Ηρακλής τη στιγμή κατά την οποία προσπαθεί να δαμάσει το θηρίο κραδαινόντας το ρόπαλο στο δεξί του χέρι και τραβώντας τον ταύρο με το περασμένο στο στήμα του χάλκινο σκονί. Χαρακτηριστικός είναι ο δυναμαωρός και η έντονη αντίρροπη κίνηση ήρωα και ζώου, στοιχεία που καθιστούν τη μετώπη συγκροτηματή με συμπλέγματα ανάλογης κίνησης και δράσης του δυτικού αιώματος.

ΜΕΤΟΠΗ (Α 91). Δυτική πλευρά (σημοθέτορας). Η Ζώνη της
Ιππολόγης. Ο Ηρακλής με το ρόπαλο εισπράττει να δώσει το
τελικό κτύπημα στη βασίλισσα των Αραβίων, η οποία, περμι-
νη στο έδαφος, αρνείται ακόμη με την ασπίδα της.

ΜΕΤΟΠΗ (Α 93 – πάνω δεξιά). Ανατολική πλευρά (ηρόνας). Τα Άλλαγα του Διομήδη. Η εντολή του Ευρωσθέα προς τον Ηρακλή να του φέρει ζωντανά τα ανθρώπινα θυλάκια άλωμα του βασιλιά της Θράκης Διομήδη απεικονίζεται στην αποσπασματικά σωζόμενη μετόπη (Α 93). Ο ήρωας τραβά από το καλινόρι το άλωμα με το αριστερό χέρι του και εισπράττει να κτυπήσει το ξύλο με το ρόδαλο που κρατεί στο νησμένο του δεξί. Οι ισορροπημένοι κάθεται και οριζόντιοι άδοντες των μορφοτών παραπίπτουν σε ανάλογες απεικονίσεις του ανατολικού αετώματος της Ολυμπίας.

ΜΕΤΟΠΗ (Α 92). Ανατολική πλευρά (ηρόνας). Ο Ερμάνθηος Κάπρος. Σώζεται η μορφή του Ευρωσθέα, ο οποίος, κατατρομαγμένος στη θέα του φοβερού αγνώστου της αρκαδικής Λαμινίας, κρύβεται σε πέτρι.

ΜΕΤΟΠΗ (Α 94). Ανατολική πλευρά (ηρόνας). Τα Βόδια του Γηρούνη. Ο Ηρακλής καταβάλλει τον τρισώματο Γίγαντα Γηρούνη, ο οποίος είναι σπλισμένος με ασπίδα, κράνος και θώρακα (Α 94). Καταφέρει ιελικό πέλγμα στο κεφάλι του τέρατος με το ροπαλό του. Κατόπιν, θα μεταφέρει ανενόχλητος τα περιττήρια κοσμητήρια βόδια του Γίγαντα, που είχε ήδη αρπάξει, για να τα οδηγήσει στον Ευρωστά. Το κατόρθωμα ολοκληρώνεται μετά από περιπετειώδη επιστροφή.

ΜΕΤΟΠΗ (Α 95). Ανατολική πλευρά (πύλαος). Τα Μήλα των Εσπερίδων.

Η μετόπη αυτή αποικεί την παλαιότερη μυθολογική παράδοση του άλλου και, λόγω της ελαφρύς διατήρησης, επιφέρει το μέτρο υπολογισμού των διαστάσεων και των υπολοίπων για την ορθή τοποθέτηση των σωζόμενων αναγλυμάτων. Καθώς ο Ηρακλής κρατεί τον στυράν στον ώμο του πάνω σε μαλακό προσηφάδι, ο Άϊλιανος τον προσφέρει τα θυμασιτά κροσά μήλα της απόνας αϊθαισσίας και νεότητος από τον Κίπιο των Εσπερίδων, κίπιο των θεών στη μακρινή Δύση, ήπειρα απ' τον Ωκεανό. Η Αθηνά, άσρατη εδώ παρουσία, συνδράμει αντιστηρίζοντας γαλήνια με το αριστερό χέρι της το στήριγμα, ενώ με το δεξιό κρατάει το μάλλον το δόρυ της. Τη θέλει, όρμητι μορφώ της ισχύει και η ευθύνειν κορροισιασά της με τον απέρητι, ιορροσημητά πιτωκώμενo δωρικó κτύπον, που θυμίζει κίσινα ναό.

ΜΕΤΟΠΗ (Α 96 – αριστερά). Ανατολική πλευρά (πρόναος). Η Αναγωγή του Κέρβερου. Ο Ηρακλής με κοινό κτύπημα σέρνει τον φοβερό φάλακα του Άδη, ο οποίος παριστάνεται εδώ με ένα από τα τρία κεφάλια σκόλου που διέτρεξε στο εφημέριό μέρος του σώματος, από το σύνολο των πενήντα που φύτευσαν στο υπέδαυτο καρπί του. Σημειώνεται ο Ερπής Ψυχοκομής.

ΜΕΤΟΠΗ (Α 97). Ανατολική πλευρά (πρόναος). Η Κάθαρση του Αιγία.

Ο καθαρμός της κόπρου του Αιγία, βασιλιά της Ήλιδος, αποτελεί μοναδική παρθενική θύμια στη μετόπη της Ολυμπίας, προφανώς λόγω της ενιστάσεως του μύθου. Ο Ηρακλής, με κοντάρι που είναι άδελφο σε η καιλίχη (σάροθρο, φινάρι ή λουϊός), προσπαθεί δυναμικά να εκτρέψει τον ποταμό (Πηνειός ή Κλάδος;) και να επιτύχει το στόχο του. Πρωτή σύμματος και εδώ η επιζητική, πάνουλι πλέον Αθηνά.

Λιοντοκεφαλές υδρορροές. Κοσμούσαν τις μακρές πλευρές της στήλης του Ναού του Διός (51 σε κάθε πλευρά) και απεικονούσαν μαζί με τον γλυπτό του διάκοσμο εδαίρετα έργα τέχνης. Οι επικριζόμενες χρονολογούνται στον 5ο (Α 880 – ΠΑΝΩ) και στον 4ο αι. π.Χ. (Α 882 – ΚΑΤΩ).

Οι αρχαίες λιοντοκεφαλές υδρορροές από παριανό μάρμαρο αντικαταστάθηκαν σταδιακά με άλλες από πενιχτό εδαίρειο φθέρων που είχε υποστεί ο ναός από σεισμούς ή άλλες αιτίες. Στο σύνολο των λιοντοκεφαλών διακρίνονται εννέα ομάδες με γνωρίσματα της τέχνης κάθε εποχής, γεγονός που τις καθιστά ιδιαίτερα σκόνηλο για την εξέλιξη της ελληνικής γλυπτικής από την εποχή του «αποσιτισμού γυθισού» (5ος αι. π.Χ.) έως τους όστερους Ρωμαϊκούς χρόνους. Οι αρχικά ρεαλιστικά πλασμένες κεφαλές καταλήγουν σε τυποποιημένες φόρμες με προβαλλόμενο το ανουκό στήμα κροτών (αρτοποιά).

Ο Φειδίας, ο κολοσός του Διός και το εργαστήριο του μεγάλου γλύπτη

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΟΠΕΡΑΤΩΣΗ του μεγαλοπρεπούς ναού του Διός στην Άλτι, γύρω στα 457 π.Χ., πέρασαν περίπου δύο δεκαετίες μέχρι να τοποθετηθεί στο σκάτο του το λατρευτικό άγαλμα του θεού. Σύμφωνα με την επικρατέστερη άποψη, οι Ηλείοι ιερείς της Λατινής γνωρίζοντας τη μεγάλη φήμη του γλύπτη Φειδία, ο οποίος, ως καλλιτεχνική προσωπικότητα, κατείχε σημαντική θέση στο οικοδομικό πρόγραμμα της Ακρόπολης των Αθηνών και είχε ήδη φιλοτεκνήσει για τον Παρθενώνα το χρυσελέφantino άγαλμα της Αθηνάς Παρθένου το 458 π.Χ., τον καλούν να κατασκευάσει ένα ανάλογο άγαλμα για τον θεό-προστάτη του ιερού της Ολυμπίας. Κατά το μακρύ χρονικό διάστημα που μεσολάβησε, ενδέχεται να μεταφέρθηκε προσωρινά το παλιό λατρευτικό άγαλμα του θεού από το Ηραίο στο ναό του Διός, ώστε να μη μείνει το αρχιτεκτόνημα του Αίβωνος χωρίς εικόνα της λατρευόμενης θεότητας. Προφανώς θα επανέβη αργότερα στη θέση του, στο ναό της Ήρας, όπου και το είδε ο Πausανίας.

Για τη ζωή του διασημότερου γλύπτη της αρχαιότητας, ελάχιστα είναι γνωστά από τις γραπτές πηγές και μόνον έμμεσες είναι οι πληροφορίες που έχουμε από τα έργα του κατά την εποχή της ακμής του (470/460 και 450 π.Χ.). Η λιμνή παρουσία και συμβολή του στη σύλληψη και εκτέλεση του γλυπτού διάκοσμου του Παρθενώνα, επικεφαλής μεγάλης ομάδος συνεργατών, μεταξύ των οποίων ο Αλκαμένης και ο Αγοράκριπος, την εποχή του φιλόδοξου Αθηναίου πολιτικού και φίλου του Περικλή, τον συνδέσει για πάντα με την ακμή της κλασικής εποχής της ελληνικής τέχνης και τον κατόπιν εκφραστή της ουσίας του κλασικού θούματος.

Ο Φειδίας, μαθητής του γλύπτη Ηγία ή του Αργείου γλύπτη Αγγελάδα, μαζί με τους επίσης σπουδαίους γλύπτες της αρχαιότητας Μύρωνα και Πολύκλειτο, ως γλύπτης, χαλκοκόπτης και ζωγράφος διέθετε την ικανότητα να επεξεργάζεται όλες τις ύλες, το μάρμαρο, τον χαλκό, τον χρυσό και το ελεφαντόδοντο, με απaráλληλη δεξιοτεχνία. Υπήρξε ο κατεξοχήν δημιουργός θεϊκών μορφών στις οποίες αποτύπωνε με μοναδική δεινότητα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Αιτές αποδείξεις για τούτο υπήρξαν οι μεγαλειώδεις δημιουργίες του των δύο χρυσελεφάντινων λατρευτικών αγαλμάτων, της Αθηνάς Παρθένου στον Παρθενώνα και του Διός στο ιερό της Ολυμπίας. Μολονότι η άφιξη του στην Ολυμπία συνδέεται με μια μελανή πτυχή της ζωής του, μετά από κατηγορίες που του απαγγέλθηκαν για υπεξαίρεση μέρους του χρυσού ο οποίος προοριζόταν για την κατασκευή του χρυσελεφάντινου αγάλματος της Αθηνάς Παρθένου, αλλά και για αλαζονεία απέναντι στους θεούς, οπότε και εγκατέλειψε την Αθήνα, η φήμη και η λάμψη του ονόματος, της προοιοπικότητας και του έργου του παρέμειναν αιώνως και καθοδήγησαν τα βήματα πολλών μεταγενέστερων καλλιτεχνών.

Ο Φειδίας μεγαλουργεί στην Ολυμπία, όταν φιλοτεχνεί το κολοσσιακό διατάσεων χρυσελεφάντινο λατρευτικό άγαλμα του Διός, το οποίο και τοποθετείται γύρω στα 450 π.Χ. στο βάθος του τρίκλιτου σκατού του ναού του. Το εξαιρετικό αυτό έργο είδε στη θέση του και περιέγραψε με διαφοριστικές λεπτομέρειες ο αρχαίος περιηγητής Πausανίας κατά την επίσκεψή του στην Ολυμπία, τον 2ο αι. μ.Χ. (5, 11, 1-8). Η περιγραφή του περιηγητή επαληθεύεται μόνο σε παραστάσεις χάλκινων ηλιακών νομισμάτων της εποχής του αυτοκράτορα Αδριανού, καθώς δεν διασώθηκε το παραμικρό ένκομο του αρμοιοποιητικού καλλιτεχνήματος, εκτός από τμήμα της βάσης του το οποίο αποκάλυψαν οι ανασκαφές.

«Σωτήρ ύφηνες Ζεό, Κρόνιον τε ναϊόν λόφων τιμών τ' Ἄλφειον εὐρό βρόντα [...]» (Πausανίας Ολυμπιόνικος V, Φεσμίδι Καμικρινίω άνήτη, στ. 19-20). «Δία Σωτήρα, ποσ επάνω απ' τα νήση εδρεύεις, σε ποσ καταίεις στο λάφο του Κρόνιου και του Αλφειού αγάγιος το ρέμα το πλατό...» (Στιν Ψαυριότα, νικητή σε αρματοδρομία με ημίσηνος, μισρ. Β.Ι. Λαζανά).

Το θεοπέσο αυτό έργο της αρχαίας ελληνικής γλυπτικής, μετά από οκτώ περίπου αιώνας παραμονής στο στο ναό και αφού είχε υποστεί κακουχίες αλλά και επιδιορθώσεις, μία από τις οποίες σφειλέται και στον Μεσοσίνο γλύπτη του 2ου αι. π.Χ. Δαμοφώντα, μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη στα τέλη του 4ου αι. μ.Χ., κατά την επικρατέστερη άποψη, όπου πιθανότατα καταστράφηκε από τη μεγάλη πυρκαγιά που έπληξε την πόλη στα 475 μ.Χ.

Ο Ζeus κυριαρχεί ως μορφή στο ιερό της Ολυμπίας από την εποχή που οι μύθοι τον παρουσιάζουν αντανωσιστή του Κρόνου, νικήτ ή στή τη διαμάχη και ίδρυτή των επινικών αγώνων. Η παρουσία του είναι πολυσημαντική και με πολλούς τρόπους έκδηλη στο ιερό. Ο Παιουανίας μνημονεύει σύντομα τη μορφή του λατρευτικού αγάλματος του θεού, όρθου, γενειοφόρου και με κρόνος, όπως το είδε να φυλάσσεται στο Ηραίο μαζί με το καθιστό άγαλμα της Ήρας (5 17, 1).

Ο ίδιος στη μακρά διήγησή του για την ιερή Άλι αναφέρει, μεταξύ άλλων, σειρά βωμών αφιερωμένων στον Δία, με ποικιλία επιθέτων, δηλοτικών των ιδιοτήτων του θεού (5 15,8 / 5 14,1 και 4-9 / 5 15,4-5). Αναφέρει ο περιηγητής ότι εκτός από τον μεγάλο βωμό, που προοήρθε του ναού του και όπου ο θεός λατρευόταν με αναιμάκτες και αιματηρές θυσίες, άλλος μεγάλος βωμός του Ολυμπίου Διός υπήρχε και εντός του ναού του. Ο Ζeus λατρευόταν και ως *Ααιοτάς* (θεός σε Δημόσιο τόπο, σε Δημόσιο ιερό), ως *Άρειος*, με σφαιρική υπαινημίο στην πολεμική του ιδιότητα, συνυψωσμένη ενδεχομένως και με τον Ήραστο, ως *Έρκειος* (θεός οικογενειακός, ίσως επειδή το άγαλμά του είχε στήθε σε προαιόλιο), ως *Καθάριος* (θεός που εξαγνίζει από ενοχή ή μίαισμα) και ως *Χθόνιος* (σχετιζόμενος με τον Άδη). Επίσης ως *Κεραυνός* καθώς, κατά την παράδοση, ο ίδιος έριξε κεραυνό στον οίκο του Ονομάου. Τον τάφο-τύμβο του Ονομάου «πέραν του Κλαδέου» και ίσως οικοδομήματων, που ίσως ήταν οι στάβλοι των αλόγων του βασιλιά της Πίους, μνημονεύει ο Παιουανίας τελειώνοντας τη μακροσκελή διήγησή του για την Ολυμπία (6 21,5). Ο Ζeus λατρεύεται σε βωμό και ως *Καταιβάτης*, αυτός που κατέρχεται με τη μορφή κεραυνού, δηλαδή αστραπύοντα και βροντώντα, σε τόπους που θεωρούνται ιερά, περιφραγμένους και άβατοι, αλλά και ως *Άγοραίος* (προστάτης των δημοσίων συναθροίσεων) και *Άπόμενος* (αυτός που επικαλούνται οι μοισοί για να απομακρύνει σμήνη από ενοκλήτικες μνησους κάρους των οραγίων και των θυσιών). Ένας ακόμη βωμός θεωρείται από τον Παιουανία αφιερωμένος προς τον *Μοιραγέτη* Δία, με επίθετο δηλωτικό της ιδιότητας του θεού να γνωρίζει τα ανθρώπινα, όσα από τις Μοίρες έχουν δοθεί.

Εκτός από τους βωμούς του Διός, ο Παιουανίας αναφέρεται σε περισσότερες από είκοσι απεικονίσεις του θεού, τοποθετημένες σε διάφορα σημεία της Άλτεις. Πρόκειται για αγάλματα του Διός, μεμονωμένα ή με μορφή συντάγματος μαζί με άλλες θεότητες ή ήρωες, κυρίως κάλκινα, ορισμένα μάλιστα με επιγραφές ή ελεγεία που δηλώνουν ότι κατά το πλείστον είχαν αφιερωθεί στον θεό από πόλεις ως επινίκια αναθήματα ή ως δεκάτη από τα λάφυρα νικηφόρων πολέμων (5 22,1-6 / 5 23,1-7, 5 24,1-9). Άλλα αγάλματα μνημονεύονται και ως αναθήματα ιδιωτών. Μεταξύ των αγαλμάτων του Διός, σύμφωνα πάντα με τον Παιουανία, συγκαταλέγονται ορισμένα τεραστίων διαστάσεων. Ένα από αυτά υπήρξε ανάθημα των Σπαρτιατών μετά από έναν από τους πολέμους που διεξήγαγον εναντίον των Μεσοσπινών, ύψους 12 ποδών (περίπου 4,90 μ. / 5 24,4). Το μεγαλύτερο από όλα τα κάλκινα αγάλματα του θεού, ύψους 27 ποδών (περίπου 8,10 μ.), είχε στήθε στην Άλι από τους Ηλείους και τα πολεμικά λάφυρα που απέκτησαν μετά τη νίκη τους επί των Αρκάδιων, το 564 π.Χ., αφού είχαν εκδιωχθεί οι τελευταίοι από την Ολυμπία.

Ο Ζeus περιγράφεται συνήθως γενειοφόρος, σε ελάχιστες περιπτώσεις αγένειος ή παιδί. Κρατεί συνήθως τον κεραυνό και σε ορισμένες περιπτώσεις κεραυνούς και στα δύο χέρια. Ως «*άπαλτος*», κρατώντας δηλαδή και κραδαινόντας κεραυνό στο κάθε χέρι, είχε πιθανόν απεικονιστεί ο *Όρκιος* Ζeus. Στο άγαλμά του που είδε ο Παιουανίας, τοποθετήθηκε

Τμήμα χάλκινου σκίτηρου
(B 4916). Επιστέφεται με
αιτώ-σφύρο του Διός και
ίσως προέρχεται από μεγάλο
άγαλμα του θεού (α΄ μισό
του 5ου αι. π.Χ.).

Χάλκινο αγαλμάτιο Διός
(B 5778 + B 5500). Πιθανότατα
με το τρισημίνο δεξιό χέρι κρατούσε
περατικό, ενώ με το ιετωμένο
αριστερό ατό (480 π.Χ.).

Χάλκινα αγγυλάμια Διός. Ο θεός παριστάνεται να κρατεί κεραννό στο αριστερό χέρι και ίσως αετό στο δεξί, κατά το πρότυπο των πρώτων απεικονισμών του, της Αρχαϊκής εποχής (B 5550 - 470/60 π.Χ.). Στο αγγυλάμιο από Λακωνικό εργαστήριο (B 3010) παριστάνεται ως «δίπυλιος» (κραδαινώντας κεραννό σε κάθε χέρι) ή κρατώντας στο ένα χέρι κεραννό και στο άλλο σκλήπερο (520 π.Χ.). Ο αετός με τα ανοιχτά πτερά και την εγκάρσια διακόσμηση (B 1590) αποτελεί έπισημη σκλήπερου, ίσως από μεγάλο χάλκινο αγγύλιμα του Διός (α' μισό του 5ου αι. π.Χ.).

σε υπαίθριο προφανώς χώρο του Βουλευτηρίου, οι αθλητές, οι όμοιοι συγγενείς και οι γυμναστές των αθλητών έδιναν βαρύ και φοβερό όρκο πατώντας πάνω σε «τόμια» κάπρου (γεννητικά όργανα του ρομιάλου ζώου που δηλώνουν την πηγή της ζωής) ότι θα αγωνιστούν με τιμιότητα, διαφορετικά απειλούνταν με Εκκλήρισμα της γενιάς τους (5 24.9). Σε αυτό το ερμηνευτικό πλαίσιο εντάσσεται η υποτιθέμενη φροβερή όψη του αγάλματος του θεού, ηλασμένη να προκαλεί τρόμο σε κάθε επίδοξο επίορχο.

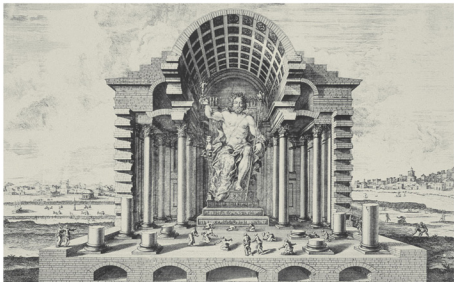
Παραστάσεις του Διός στον τύπο του πολεμιστή και σε στάση «έπιφαναίας» με υψωμένα χέρια αναφέρθηκαν ήδη ως πρώτες πιθανές απεικονίσεις του θεού σε ευρήματα του μερού της Γεωμετρικής Εποχής, ενώ από το τέλος του 6ου αι. π.Χ. ο Ζεύς εμφανίζεται επιβλητικός να κρατάει κεραυνό ή και δύο κεραυνούς, όπως στον Όμηρο. Ο τύπος του αγαλματίου του Διός με κεραυνό στο δεξί χέρι και με αετό στο αριστερό, ή με κεραυνούς και στα δύο χέρια, επιβιώνει και στην κλασική εποχή, όπως διαπιστώνεται σε χαρακτηριστικά εκθέματα του Μουσείου. Εκτός από τα αγαλματίδια του θεού, έχουν διασωθεί και χάλκινοι αετοί με κλειστά ή ανοικτά φτερά, προερχόμενοι προφανώς από επίστεψη οκλίπτρων. Τα οκλίπτρα αυτά με το έμβλημα του Διός, ίσως αποτελούσαν τμήματα από σχετικά μεγαλύτερα αγάλματα του.

Ο Ζεύς όμως του Φειδία αποτελεί την εκονιστική αποθέωση —θα έλεγε κανείς— του ίδιου του θεού. Ο κατεξοχήν ηλάστος θεϊκών φυσιογνωμιών, ο ένθεος καλλιπένης, φιλοκεκνώνας τον Δία σε όλο το θεϊκό μεγαλείο του, ως παντοκράτορας και κυρίαρχο θνητών και θεών, λέγεται ότι έγινε πρόξενος μεγάλης ευτυχίας σε όσους έβλεπαν από κοντά το πρόσωπο του θεού. Ακόμη μεγαλύτερη έμφαση έδιναν οι Αρχαίοι στον εντυπωσιασμό τους από την ανεπανάληπτη σε σύλληψη και εκτέλεση φειδική δημιουργία, με το να αναριστούνται αν ανέβηκε ο Φειδίας στον ουρανό να ιδεί από κοντά τον θεό ή ο θεός αποκαλύφθηκε στον μεγάλο γλύπτη.

Ο Ζεύς παριστάνεται καθισμένος σε θρόνο και φορεί στην κεφαλή στεφάνι από φύλλα ελιάς. Κρατούσε στο δεξί του χέρι οκλίπτρο που είχε επίστεψη αετό και στο αριστερό το Νίκη στεφανομένη και χρυσελεφάντιν, η οποία κρατούσε ταΐνια. Ξύλινος ήταν ο πυρήνας του αγάλματος και σε αυτόν προσαρμόστηκαν ελάσματα χρυσού. Τα χρυσά ελάσματα απέδιδαν τα μαλλιά και τα υποδήματα του Διός καθώς και το στολισμένο με παραστάσεις και φυτικά θέματα πτυχιατό του μιάτιο, το οποίο κάλυπτε τον ώμο και το κάτω μέρος του σώματός του. Από ελεφαντόδον κατασκευάστηκαν τα γυνιά μέρη του αγάλματος, δηλαδή πρόσωπο, κορμός και βραχίονες.

Αριστοτεχνιατικά διακοσμημένος και επιβλητικός ήταν ο θρόνος του θεού, κατασκευασμένος από έβανο και χρυσό. Λέγεται εδώ να παρατεθεί αυτολεξεί η θαυμάσια περιγραφή του Πασουαία (Ελλάδος Περιήγητος 5 11, 2-8), όπως την απέδωσε στη νεοελληνική ο Νικόλαος Παπακατζής :

«Ο θρόνος είναι ποικιλόμορφος με χρυσόφι και πολύτιμες πέτρες, καθώς και με έβανο και ελέφαντα. Υπάρχουν πάνω του ζωγραφισμένες εικόνες. Υπάρχουν επίσης και πλαστικές εικόνες. Επίσης τίσσες Νίκες απεικονίζονται σε κορτίνες σε κάθε πόδι του θρόνου. Άλλες δυο υπάρχουν καρπώτερες, στη βάση καθένας καθένας. Σε καθένα από τα δυο μπροστινά πόδια του θρόνου παριστάνονται παιδιά των θηβαίων αρπαγμένα από ομήρους και κάτω από τις στήθεις παριστάνεται ο Απόλλωνας και η Άρτεμις να σιωπώνουν με βίβλα τα παιδιά της Νύφτης. Ανάμεσα στα πόδια του θρόνου υπάρχουν τίσσες καθίνας, καθίνας από τους οποίους εκτείνονται από το ένα πόδι ως το άλλο. Στον κανόνα του βρισκείται αντίκει την εισόδου υπάρχουν εφτά πλαστικές εικόνες. Υπάρχει και όστρον, η οποία όμως κανείς δεν έβρε πως έθαφαινόταν. Αιτίες πρέπει να παριστάνουν παλιά αγωνίσματα, γιατί τα αγωνίσματα μεταξύ παιδιών δεν είχαν ακόμα εισαχθεί στην εποχή του Φειδία. Ο νίκος που δίνει μόνος του την ταΐνια του νικητή στο κεφάλι του λένε πως μοιάζει με τον Παναίωνα, ένα νταρά από την Ήλι που τον είχε τρομοετεί ο Φειδίας. Ο Παναίωρας κέρρισε κατά την ογδοκοστή έκτη ολυμπιάδα μια νίκη σε αγώνισμα πάλης μεταξύ παιδιών. Στους άλλους κανόνες απεικονίζεται η ομάδα των πρώων που μαζ με τον Ηρακλή πολέμησαν κατά των αραΐνων. Όλοι οι αντίπαλοι είναι είκοσι εννέα. Μεταξύ των σημαντικωτών του Ηρακλή έχει συγκαταριθμηθεί και ο Θησαύς. Το θρόνο δεν τον υποθαλασπίζον μόνο τα πόδια, αλλά και κίονες ιωβήθμοι με τα πόδια, οι οποίοι υψώνονται ανάμεσα στα πόδια. Δεν είναι όμως δυναίον να εισδοθεί κανείς κάτω από το θρόνο, όπως μπορεί να μπει στο εσωτερικό του θρόνου των Αρεσκίων. Στην Ολυμπία υπάρχουν φράγματα σαν τοίχοι που το εμποδίζουν αυτού. Το φράγμα που είναι αντίκει στην εισόδο είναι βαρμίνι ατλόν με γαλάζιο χρώμα. Στα άλλα υπάρχουν ζωγραφίες του Παναίνου. Ανάμεσα ο' αυτές είναι του Άλκινα, ο οποίος παριστάνεται να βαστάζει τον ουρανό και τη γη, ενώ ο Ηρακλής στέκεται πλάι θύλωνας να δεχθεί το βάρος

Υποθετικές αναπαραστάσεις του ενθρόνου Διός εμπευομένες από την περιγραφή του Πανουαίου. ΠΑΝΟ (Johann Bernhard Fischer von Erlach, 1721): Ο Ζεός σε γαύ ρωμαϊκό τόπου με δίσηη κιονοσυστήηα στο κεντρικό κλίηον και όλο εμπευομένη από το Πάηκον ηης Ρώης. Στο βάθος ηης παρήηασης διεύγνηηαι ολυμπηακά αγωνιομαηα, ενό απεικονίζηηαι και η πόλη Ηλις με κηηομαηα καηά ηα ρωμαϊκά πρόηηηα. ΚΑΤΟ (Guillaume-Abel Blouet, 1831): Ο ένθρονος Ζεός απεικονίζηηαι εδώ πλη- σιόηηηερ προς ηην περιγραφή του Πανουαίου, σύμφωηα με ηη ακριβεία μεηρήηεις του ζωοηηερικού του ναού, που ηροέκωηηαν μεηά ηην πρώηη διεκρίνηση του μνημείου από ηους Έλλήονς, ηο 1829.

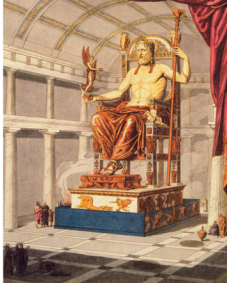
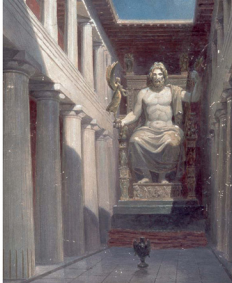
του Άιλιαν. Παρουσιάζει επίσης ο Θεός και ο Περίωνες, η Ελλάδα και η Σαλαμίνα, η οποία κραιοί στο χέρι κοσμήματα που συνθέτουν τα βάζον στα άκρα των πλοίων (ακροπόλια ή ακρόρωρα). Παρουσιάζει επίσης το αειταίο με το λονιάρη της Νεμέας καθήκον του Ηρακλή και το ανοσιούργημα του Άιλιαν της βάρης της Κασσάνδρας. Επίσης παρουσιάζει η Ίπποδάμια, η κόρη του Ονομάου, μαζί με τη μητέρα της, και ο Προμηθέας που είναι ακόμα δέσμιος, ο Ηρακλής όμως έχει καταπατήσει ρ' αυτόν. Γιατί σχετικά με τον Ηρακλή υπάρχει και η παράδοση πως σκότωσε τον αετό που βασάνιζε τον Προμηθέα στον Καύκασο και απόλαζε και τον ίδιο τον Προμηθέα από τα δεσμά. Στο τέλος της ζωγραφιάς είναι η Πενθέσιλλα που κεύθεται και ο Αχιλλέας την υψοβάσσει, και δύο Εσπέριδες που φέρνουν τα μήλα, τον οποίον η φροσύνη κατά την παράδοση τους είχε ανατίθει. Ο Πάναγος επίσης ήταν αδελφός του Φειδία και έχει ζωγραφισθεί και στην Αθήνα, στην ποικιλία σισιά, τη μάχη του Μαραθώνα. Στα πιο πάνω μέρη του θρόνου, πάνω από το κεφάλι του αγάλματος, έγραψε ο Φειδίας από τη μια μεριά τρεις Χάριτες, από την άλλη τρεις Ώρες, γιατί κι αυτές η εσκή ποίηση τις αναφέρει ως κόρες του Δία. Ο Ώρας αναφέρει στην Ιλιάδα πως ο Ουρανός είναι εμπιστευμένος στις Ώρες, σαν σε φύλακες βασιλικής αυλής. Το σημάδι κάτω από τα πόδια του Δία (υποπόδιον) που το λέει στην Αιτική θράνη έχει σκαλισμένα κρησά λονιάρια, καθώς και παράσταση της μάχης του Θεού κατά των αραζώνων που είναι το πρώτο ανδραγάθημα των αθηναίων κατά αλλοφύλων. Πάνω στο βάζον, όπου στήριζται ο θρόνος και ή,τι άλλο κοσμή το Δία, υπήρξαν μαρμαρίσιες κρησά του Ήλου ανασημασμένον πάνω στο άκρο του, του Δία και της Ήρας <επίσης επίσης του Ηρακλή> και κοντά ρ' αυτόν της Χάρης. Μετά τη Χάρη παρουσιάζει ο Ερμής και μετά τον Ερμή η Ενία ο Έρωτας που δείχεται την Αφροδίτη καθώς βγαίνει από τη θάλασσα και η Πυθώ που στεφανώνεται την Αφροδίτη. Επίσης είναι σκαλισμένον ο Απολλώνιος με την Άρπη και η Αθήνα και ο Ηρακλής και στην άκρη του βάζου η Αρφηρίτη και ο Ποσειδώνιος και η Σελήνη, η οποία είναι καθέλα, νομίζω σε άλογο. Άλλοι λένε πως η θεά κάθεται πάνω σε μουλάρι κι ότι σε άλογο και μάστιγα αυτού αναφέρονται για το μουλάρι μια ανύπνη ιστορία».

Το υπερφυσικό σε μέγεθος καθιστό άγαλμα του θεού, που έφτανε μαζί με τη βάση του το ύψος των 12,40 μ., δηλαδή απέχει ελάχιστα από την οροφή του ναού, προκαλούσε δέος και θαυμασμό στους πιστούς της εποχής οι οποίοι μπορούσαν να το θαυμάζουν από κοντά, όπως αναφέρει, από το υπερόχο που είχε κατασκευαστεί ειδικά για το σκοπό αυτό. Ο Στράβων υποβαίνει κάθε παραστατική περιγραφή του υπερφυσικού και θαυμαστού αγάλματος, με την ευφρόνιστη υπόθεση ότι αν σπκονόταν ο Θεός από το θρόνο του, θα κατέστρεφε την οροφή του ναού του, εφόσον, όρθιος, την ξεπερνούσε σε ύψος (8,353-354).

Σύμφωνα με την παράδοση, μόλις ο Φειδίας τελείωσε το έργο του, ο ίδιος ο θεός έστειλε την έγκριση του για το εκπληκτικό αποτέλεσμα με κεραυνό, που έπεσε μπροστά στον εμνηνευμένο καλλιτέχνη. Στο σημείο εκείνο μάλιστα όπου έπεσε ο κεραυνός, υπήρχε υδρία μέχρι και την εποχή της επισκέψης του Παιουσία στην Πελοπόννησο. Ο Φειδίας είχε μεριμνήσει ώστε να υπάρχει μπροστά στο άγαλμα ρηκή δεξαμενή με λάδι, για να προστατεύεται το ευαίσθητο γλυπτό από το ιδιαίτερα υγρό κλίμα της Ολυμπίας, όπως αντίστοιχα είχε φροντίσει να υπάρχει δεξαμενή νερού μπροστά στη κρουσελεφάντινη Αθήνα του Παρθενώνα, για την προστασία της από το ιδιαίτερα ξηρό κλίμα της Αττικής. Ειδικευμένο προσωπικό του ιερού, οι *φαιδρωντές* (φαιδρώνω = πλένω, καθαρίζω, λαμπρύνω), μεριμνούσε ώστε το άγαλμα του Διός να διατηρείται καθαρό και εν γένει σε καλή κατάσταση. Ο διάσημος γλύπτης είχε φροντίσει ακόμη να υπογραφεί το δημιούργημά του σε αφανές σημείο, κάτω από τα πόδια του θεού: **ΦΕΙΔΙΑΣ ΧΑΡΜΙΔΟΥ ΥΙΟΣ ΑΘΗΝΑΙΟΣ Μ' ΕΠΟΙΗΣΕΝ**.

Ενδεικτικό για τον εντυπωσιασμό και το σεβασμό που προκαλούσε η ύπαρξη του εκπληκτικού γλυπτού στο ναό του Διός, είναι το γεγονός ότι γύρω στο 163 π.Χ. τοποθετήθηκε μπροστά στο άγαλμα ανασυρμένο πορφυρό, υφαντόμοτο παραπέτασμα, το οποίο αφήρεσε από τον ναό του Σολομώντος στην Ιερουσαλήμ ο βασιλιάς της Συρίας Αντίοχος Δ΄ ο Επιφανής.

Η μοναδικά διεξοδική περιγραφή του κρουσελεφάντινου αγάλματος από τον περιηγητή Παιουσία, οι απεικονίσεις του σε νομίσματα του Άδριανού, σε συνδυασμό με τη μαγεία που εξέπεμπε το απολεσθέν έργο και με την κατά πολύ μεταγενέστερη καθήρωση του ως ενός από τα επά θαύματα του αρχαίου κόσμου, αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης για ποικίλες αναπαραστάσεις του ένθρονου θεού από πολλούς αρχαιόφιλους και φιλότεχνους Ευρωπαίους, ήδη από τον 16ο αιώνα και ακολούθως. Σηαφές επηρεασμένη από το έργο αυτό είναι η μορφή του ρωμαϊκού Διός (Jupiter), η οποία επιβίωσε πολύ αργότερα στη χριστιανική εικονογραφία ως απεικόνιση του Θεού-πατρός-παντοκράτορος.

ΑΡΙΣΤΕΡΑ: Υποθέττει αναπαράσταση του ενθρόνου Διός σε αίθουσα με δίσημη κωνοσυστήια και τοξωτή οροφή, που φωτίζεται από ανοίγματα (Antoine-Chrysothème Quatremère de Quincy, 1814). Το 1896, μετά το πέρας των πρώτων συστηματικών ανασκαφών στην Ολυμπία, ο Γερμανός αρχιτέκτων Friedrich Adler δίνει τη δική του ακριβέστερη εκδοχή του κολοσσικού αγάλματος (ΔΕΞΙΑ) βάσει των παρατηρήσεων των αρχαίων νομάρχων και των αναπαράστασεων από τους de Quincy και Blouet.

Εσωτερικό λακωνικής μελανόρροφης κόλλης (Κ 1292) με παράσταση ενθρόνου Διός και Ηρας καθομένης δίπλα του. Πιοσ από το θρόνο του θεού απεικονίζεται ο αετός σύμβολό του. Το αγγείο, μοναδικό στην Ολυμπία αφιέρωμα με παράσταση Διός, αποδίδεται στο εργαστήριο του «Ζωγράφου της Ναυκρατίδος» (5.30/25 π.Χ.).

Χάλκινο νόμισμα της εποχής του Αδριανού (117-138 μ.Χ.) με απεικόνιση του αυτοκράτορα στον ερημοθέτητο. Στον οπισθότυπο παρουσιάζεται ο Ενθρόνος Ζεύς (Νομισματικό Μουσείο Αθηνών). Η εικαστική αυτή μαρτυρία και η περιγραφή του Πανουαίου αποτελούν μοναδικές μαρτυρίες για το απολεθέν περιώτερο θεϊκό έργο.

Οι αναπαραστάσεις βασίζονται στη στάση και στην τεκτονοπία αρχαίων αγαλμάτων, γλυπτών ή νομισμάτων με πρόθετα στοιχεία που οφείλονται σε περιγραφές αρχαίων συγγραφέων, οι οποίες είναι σαφώς επηρεασμένες από τις σύγχρονες με την εκάστοτε εποχή καλλιτεχνικές τάσεις. Πρώτος ο χαλκογράφος Vincenzo Cartari χρησιμοποιεί ως πηγή τον Πausανία. Μετά την πρώτη απεικόνιση του 1581, δίνει μια πληρέστερη ως προς την περιγραφή του περινηγτή, στα 1647, στην οποία ο θρόνος του Διός έχει μορφή εκκλησιαστική και μεταφέρεται, όχι από αγγέλου, αλλά από Νίκης. Ο επίσης χαλκογράφος Antonio Tempesta απεικονίζει τον έθρονο Δία στα 1608, μέσα σε κυκλικό οικοδόμημα κορινθιακού ρυθμού, περιβαλλόμενο από πλήθος ανθρώπων διαφόρων φυλών και εθνικοτήτων. Στα 1614 ο Simon de Passe αναπαριστάνει έναν μυσόδη, ιδιαίτερα δυναμικό Δία, καθισμένο πάνω σε αυτό, με στοιχεία δηλωτικά του φυσικού τοπίου της Ολυμπίας, ενώ μια καθιστή Σφίγγα στην παράσταση υπαινικιστικά τον μαντικό χαρακτήρα του ιερού. Ο Johann Bernhard Fischer von Erlach απεικονίζει στα 1721 τον έθρονο Δία σε ναό, που αποδίδεται σε τομή. Ο ναός μμεται ρωμαϊκό ναό επάνω σε πόδιο (Podiumstempel), έχει διτόνη κιονοστοιχία στο κεντρικό κλίτος και θόλο εμπνευσμένη από το Πάνθεον της Ρώμης. Στο βάθος, πίσω από το ναό, διεξάγονται ολυμπιακά αγωνίσματα και απεικονίζεται η διοργανώτρια πόλη Ήλις με κτίσματα εμπνευσμένα από ρωμαϊκά πρότυπα.

Στα 1812 άλλη απεικόνιση του φειδιακού έργου γίνεται από τον Γερμανό αρχιτέκτονα Karl Friedrich Schinkel, σε εσωτερικό τρίκλιτο ναό, επάνω σε ακόσμητη βάση, όπως τελικά αποδείχτηκε ότι ήταν, με τις ανασκαφές που ακολούθησαν. Ο Δίας έχει αρχαιοπρεπή στάση κρατώντας Νίκη και σκήπτρο και ο θρόνος του μορφή αρχαία.

Ακολουθεί η αναπαράσταση από τον πολιτικό, νομικό αλλά και ιστορικό της αρχιτεκτονικής και φιλότεχνο Antoine Chrysostôme Quatremère de Quincy, δύο χρόνια αργότερα (1814), ο οποίος, τρεψύοντας τις αρχαίες πηγές και τις τεχνικές κατασκευής και χρωματισμού των αρχαίων αγαλμάτων, αναπαριστάνει το άγαλμα σε αίσθημα με τοξωτή οροφή που φοιτίζεται από ανοίγματα.

Ο Guillaume Abel Blouet, αρχιτέκτονας της πρώτης διερευνητικής ανασκαφής στην Ολυμπία, το 1829, σχεδιάζει τομή του ναού του Διός στα 1851 και τοποθετεί μέσα τον έθρονο Δία, ακολουθώντας τον de Quincy. Αποδίδει όμως χαμηλότερη τη βάση του αγάλματος και στενό το κεντρικό κλίτος, εφόσον ήταν πλέον γνωστές οι ακριβείς μετρήσεις.

Ο αρχιτέκτων Victor Laloux βρίσκεται στα 1855 στην Ολυμπία και συμμετέχει στις μετρήσεις οικοδομημάτων της Άλτεις. Τότε φιλοτεχνεί και λεπτομερή, υψηλής ποιότητας τομή του ναού του Διός και τοποθετεί το φειδιακό άγαλμα σε θρόνο αρχαϊκό διακοσμημένο. Ο Laloux δεν στηρίζεται σε επιστημονικά δεδομένα αλλά σε παλαιότερες αναπαραστάσεις και σε ορισμένα μελανόμορφα αγγεία. Τέλος, ο Γερμανός αρχιτέκτων Fr. Adler αναπαριστάνει στα 1896 το ναό του Διός σε τομή μαζί με τον έθρονο Δία, βασιζόμενος σε αρχαία νομίσματα και στις παραστάσεις του de Quincy και του Blouet. Ο θεός απεικονίζεται αρχαιοπρεπώς γενειοφόρος, με εντελώς κάθετο σκήπτρο και βάση εξαιρετικά χαμηλή. Ο Adler είναι ο μόνος ίσως μετά τον Tempesta που δίνει το μεγαλύτερο ύψος στο άγαλμα σε σχέση με τις αναπαραστάσεις που προηγήθηκαν.

Ἔστι δὲ οἰκῆμα ἐκτὸς τῆς Ἄλτεις, καλεῖται δὲ ἐργαστήριον Φειδίου καὶ ὁ Φειδίας καθ' ἕκαστον τοῦ ἀγάλματος ἐνταῦθα εἰργάζετο (ΠΛΥΣ, 5 15,1).

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΚΑΠΙΑΝΗ επιβεβαίωσε ακόμη μια φορά την αναφορά του Πausανία, που εἶδε κατά την επίσκεψή του στην Ολυμπία, τον 2ο αι. μ.Χ., και το Εργαστήριο του Φειδία. Αναμφίβολα αποτέλεσε γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό για την ποιοποίηση της κατασκευής του φειδιακού κολοσσού ο εντοπισμός και η ανεύρεση του Εργαστηρίου του καλλιτέχνη απέναντι από τη δεικνύ πλευρά του ναού του Διός, εκτός του περιβάλλον της Άλτεις κατά τις παλαιές ανασκαφές, και αργότερα, με περισσότερο διαφοροποιητικό ευρήματα, κατά την ανασκαφική περίοδο 1954-1958 υπό τη διεύθυνση του Alfred Mallwitz.

Το κτήριον, το δεύτερο υψηλότερο που υπήρχε στην Λάτι μετά το ναό του Διός, κτισμένο από μεγάλους ορθογώνιους δόμους και με είσοδο προς τα ανατολικά, είχε διαστάσεις όμοιες σχεδόν με το σπύλι του ναού (9,52 X 6,54 μ.). Σε αυτό το χώρο συναρμολογούνταν τα έτοιμα μέρη του αγάλματος, πριν μεταφερθούν και τοποθετηθούν στον ίδιο το ναό του. Η όλη εγκατάσταση προέβλεπε και ενδιάμετα τεκτονιών και καλλιτεχνών, υπαίθριες θέσεις και στεγασμένες στοές εργασίας.

Στους κυρίως εργαστηριακούς χώρους, νοτίως του κυρίου κτηρίου, αποκαλύφθηκαν σε αποθέτες του τέλους του 5ου αι. π.Χ. ποσότητες πήλινων μητρών για την κατασκευή πτυχώσεων ενδύματος διαφόρων μεγεθών, που προφανώς είχαν χρησιμοποιηθεί στην κατασκευή του φειδιακού έργου ή ενδεχομένως και σε άλλα, λίγο υστερότερα έργα που ίσως είχε αναλάβει να κατασκευάσει ο Φειδίας. Ο Παιουσίας αναφέρει ότι ο Φειδίας είχε μια παραγγελία για μια χρυσελεφάντινη Αφροδίτη Ουρανία, που πατούσε πάνω σε κελάνα (6 25,1).

Οι πολυπληθείς πήλινες μητρες, καμωμένες από εκλεκτό, ιδιαίτερα λεπτόκοκκο και επιμελώς ψημένο πηλό, έχουν ποικίλα σχήματα πτυχώσεων και, προφανώς, προορίζονταν είτε για τα ανώτερα ή κατώτερα μέρη του ενδύματος του θεού είτε για το ένδυμα δευτερευουσών μορμών, όπως η Νίκη του δεξιού χειριού του.

Αποκαλύφθηκαν ακόμη τεμάχια ελεφαντοστού και ημιπολύτιμων λίθων, φυλλάδοκχημα κοσμήματα από γυαλί, που προέρχονται από την καταργασία διακοσμητικών στοιχείων του ενδύματος του αγάλματος, καθώς και πολλά κάλκινα, οστέινα και σιδερένια εργαλεία, μεταξύ των οποίων ένα κάλκινο σφυράκι χρυσοκόου, άλλο εργαλείο σε σχήμα διπλού πελέκειος και κάλκινες ή οστέινες σπάτουλες. Μαζί με τα σύνεργα αυτά του καλλιτέχνη, ήρθαν στο φως και τμήματα πήλινων αγγείων με κατάλοιπα χρωστικών ουσιών που είχαν προφανώς χρησιμοποιηθεί για επιζωγράφιση. Ιδιαίτερα ελκυστικό εύρημα στο χώρο

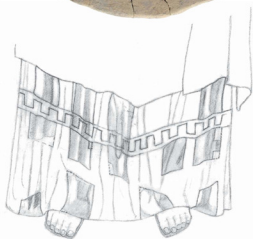
Πήλινες μητρες για την απόδοση των πτυχώσεων του άνω (G 1 / Π 3645, G 123) και κάτω μέρους του ενδύματος αγάλματος (Π 3641). Σε μητρες αναπαράγονταν επίσης γελάνα διακοσμητικά στοιχεία διαφόρων τύπων (Π 3648, Π 3649).

αυτό, μαζί με τα κεραμικά κατάλοιπα αττικών αγγείων, αποτελεί η με πρώτη ματιά απλή, ελλειπής μελαμβοφής οισοκόπη, που αποκτά πολύτιμη διάσταση στο χρόνο και στη συλλογική μνήμη για τη χαρραγμένη στο κάτω μέρος της βάσης της επιγραφή **ΦΕΙΔΙΟ ΕΠΕ** (αντίκιο στον Φειδία).

Το Εργαστήριο του Φειδία λειτουργούσε ως τόπος λατρείας κατά τους Ρωμαϊκούς χρόνους, ενώ επάνω στα θεμέλιά του χτίστηκε, τον 5ο αι. μ.Χ., τρίκλιτη παλαιοχριστιανική βασιλική, κέντρο λατρείας της χριστιανικής κοινότητας, της οποίας η εγκατάσταση κατελάμβανε μεγάλη έκταση του ιερού την εποχή εκείνη. Το απέρητο και μάλλον χωρικό ιδιαιτερο αρχιτεκτονικό ενδοσφύρον κτίσμα του Εργαστηρίου του Φειδία κοσμοούσε ωραιότατη στέγη, της οποίας έχουν διασωθεί πλήθον μέλη με πλούσια φηκιά διακόσμηση και μαιάνδρους. Ανάμεσά τους διακρίνεται για τα εξαιρετικά καλά διατηρημένα χρώματά της η ωραιότατη γωνιακή ανθεμωστή ακροτέραμος του κτηρίου, περίπου του 450 π.Χ.

Στην εποχή που εξετάζουμε, από το πρόσωπο του Βουλευτηρίου που ανεγείρεται ενοποιώντας τις δύο αφησιδικές του πτέρυγες, μετά τα μέσα του 5ου αι. π.Χ., ενδέχεται να προέρχεται ένα από τα καλύτερα διατηρημένα τμήματα της κεράμωσης της στέγης του. Πρόκειται για τμήμα πήλινης οίμης που σώζει ακέραυη και με ζωηρά χρώματα τη λεοντοκεφαλή-υδρορροή, πλασισιομένη από ανάγλυφες περίτμητες σιγμοειδείς σπείρες. Το εύρημα, προϊόν οισωτικής έρευνας που διενήργησε η Εφορεία Αρχαιοτήτων στο πλαίσιο μεγάλου δημοσίου τεχνικού έργου ύδρευσης, το φθινόπωρο του 2006, φαίνεται να επιβεβαιώνει την πρόταση αναπαράστασης της πήλινης οίμης του προσώπου που, σύμφωνα με άλλα αποσπασματικά σωζόμενα τμήματά της, ήταν μια εντυπωσιακή σύνθεση τεσσάρων διαφορετικών διακοσμητικών συνόλων, δηλαδή λεοντοκεφαλής, μεγάλου ρόδακα ή πλάνθου, γοργονείου και άλλου φηκτικού θέματος, τα οποία συμπλήρωναν σπείρες και ανθέμια.

Υποθετικό σχέδιο του άνω και κάτω μέρους πεπρωμένου ενδόματιος αγάλματος, στο οποίο έχουν προσαρμοστεί τμήματα πήλινων πτερόων, που αποκαλύφθηκαν στο χώρο του Εργαστηρίου του Φειδία. Η μήτρα Π 3649 χρησιμοποιήθηκε για παραγωγή καρπών διακοσμητικών οισωτίων.

Διάφορα εργαλεία και διακοσμητικά αντικείμενα από κόκαλο και ελεφαντοστί. Τα εργαλεία με πεπλατυσμένο άκρο χρησιμοποιούν στη σιδήρωση, ενώ αυτά με την αιχμηρή απόληξη ίσως αποτελούσαν γραφίδες. Στο κέντρο διακρίνονται επιξερωμένα διακοσμητικά στοιχεία σε σχήμα φύλλων ανθρώπων.

Χάλκινα εργαλεία, κυρίως σπάτουλες και οπίες, από το Εργαστήριο του Φειδία. Εκχωρήσαν ο μικρός διπλός σίλεκτος (B 3436), που χρησιμοποιεί πιθανότητα για την επιξερωσία γυάλινων αντικειμένων, και το σφονδράκι του χρυσού (B 3008).

Βάζες μελαρβαφόν αγγείων από το χώρο του Εργαστηρίου του Φειδία. Παρουσιάζουν ενδιαφέρον καθώς διασώζουν στον πυθμένα υπολείμματα χρωστικών ουσιών, τις οποίες χρησιμοποίησαν οι τεχνίτες για τη διακόσμηση των έργων τους.

Μικρόν διασώσεων μελαρβαφής σκευήν με κατακόρυφες αυλακώσεις στο σώμα (Π 3653). Δεν θα απομείνουν αντικείμενο άξιο μνίας και λόγου, καθώς ο τύπος του αγγείου είναι πολύ κοινός στα κλασικά χρόνια, εάν δεν έρχε στον εξωτερικό πυθμένα την ευδιάκριτη επιγραφή
 ΘΕΙΔΙΟ ΕΠΙ (= αντίκιο στον Φειδία), η οποία κατά πάσα πιθανότητα προέρχεται από το χέρι του φημιολόγου Αθηνάιου γλύπτη.

Τμήμα αττικού ερυθρόμορφου καλοκοπού κρατήρα, ενδεχομένως του «Ζωγράφου του Κλεφώντος» (Π 3650). Παρισιάνειο Πιερρετή Νισι σε πλάγια όψη και κιάριωδός, του οποίου διατηρείται τμήμα της κιάρας. Με εξαίρετική ποιότητα αποδίδονται τα λεπτά χαρακτηριστικά της γυναικείας μορφής, που φέρει ενότια, η κίνηση των χεριών, αλλά και το πλούσιο ένδυμά της (Β' μισό του 5ου αι. π.Χ.).

Τμήμα πλάινης σάρκας από τη στέγη του Εργαστηρίου του Φειδία, την οποία συμπλήρωναν λοντισοφαλή-οδοντορρή (10Κ9). Διακοσμείται με γραπτό ραϊνάνδρο και στήρι από άνθη λωτού και ανύγραμμα (430 π.Χ. περίπου).

Τμήμα ιονικές αττωματικές σάρκας με πλούσια γραπτή διακόσμηση που επικαίεται από τον εντυπωσιακό συνδυασμό μαύρου, κρυθρού και λευκού χρώματος (12Κ120).

Τμήμα πλάινης ορθόγωνιας σάρκας, πιθανότατα από το προσόψιον του Βουδαυτηρίου (Π 12316). Διατηρείται η ζώνη με τα «οδ» και το «λόβιο κερμίον». Την εδαιρειακή ποσότητα και διατήρησης λοντισοφαλή με τη ζωηρότερη κρυθρή και τα χαρακτηριστικά που τονίζουν με έντονο χρώμα, πλαστίοναν ενόφθαλμες στήριες. Το αρχιτεκτονικό μέλος συμπλήρωναν μεγάλος ρόδακας, γογγύσιον και άλλο φωτικό όβρα με παρεμβαλλόμενα ανύγραμμα

Πλάτη αρτιπικτυϊκά μέλη από τη στέγη του Εργαστηρίου του Φειδία, 430 π.Χ. περίπου. Εντυπωσιακά περίτεχνη η γωνιακή ακροαφίση με τα ανύθρια και τα συμπληρωματικά θέματα (Π 3321). Άλλα μέρη της ακροαφίσης διακρίνονται για την ορατότητα ζωηρή γραμμική διακόσμηση (10Κ30) και το συνδυασμό ανύθριων ανύθριων με φέλλα άκανθες στη βάση (10Κ10).

Η Νίκη του Μενδαίου Παιωνίου

Μεσσηνίων δὲ τῶν δωρῶν οἱ Ναυπακτῶν ποτε παρὰ Ἀθηνῶν λαβόντες ἄγαλμα ἐν Ὀλύμπῳ Νίκης ἐπὶ τῷ κίσει ἀνέθεσαν. Τοῦτό ἐστιν ἔργον μὲν μενδαίου Παιωνίου... (ΠΑΥΣ. 5 26, 1)

ΤΟ ΜΟΝΑΔΙΚΟ ΕΠΙΘΗΚΟ ΜΝΗΜΕΙΟ —άγαλμα πρωτότυπο στημένο πάνω σε υψηλή στήλη— από όλα όσα εἶδε στην Λάτι και περιέγραψε ο Παιουσίας, το διαφύλαξε ευλαβικά ο χρόνος στα οπλάκωνα του ιερού της Ολύμπιας, για να αποκαλυφθεί το 1875 από τη σκαπάνη των παλαιών γερμανικών ανασκαφών, πεσμένο εμπρός από το βῆδρο του. Δεν επρόκειτο για ἄγαλμα του Διός, αλλά για μια Νίκη —αιθέρια πλασμένη γυναικεία μορφή που κατεβαίνει πετώντας από τον ουρανό στη γη, για να αναγγείλει θριαμβευτικά μια πολεμική νίκη ως η απόλυτη προσηγοποίησή της. Αφιερώνεται στον προστάτη του ιερού, τον Δία, υπογραμμίζοντας την πολεμική πλευρά της λατρείας του, και τοποθετείται σε απόσταση μόλις 50 μ. από τη νοτιοανατολική γωνία του ναού του.

Το τριεδρικό βῆδρο του αγάλματος, που αποτελούνταν από δώδεκα δόμους τριγωνικής διατομής, είχε συνολικό ὕψος μέχρι το ἐπὶ κρᾶνον 8,81 μ. Στον τρίτο από κάτω τριγωνικό λίθο του διατηρούνται δύο πολύτιμες επιγραφές-μαρτυρίες για το λόγο της ἀνάθεσης του ἔργου, και για τον δημιουργό του. **ΜΕΣΣΑΝΙΟΙ ΚΑΙ ΝΑΥΠΑΚΤΙΟΙ ΑΝΕΘΗΚΑ ΔΙΙ ΟΛΥΜΠΙΩ ΔΕΚΑΤΑΝ ΑΠΟ ΤΩΝ ΠΟΛΕΜΙΩΝ** (Οἱ Μεσσηνῖοι και οἱ Ναυπακτίοι ἀνέθεσαν, ὡς δεκάτη ἀπὸ τὰ λάφυρα πολέμου, στον Ολύμπιο Δία). Η επιγραφή ἀναφέρεται πιθανότατα στη μάχη του τελευταίου ἔτους του Ἀρχιδαμείου πολέμου (421 π.Χ.), ὅταν πηλῆθηκε κατὰ κράτος ο μὲχρι τότε κρατικός στρατός των Λακεδαιμονίων ἀπὸ τους Μεσσηνίους και τους Ναυπακτίους.

Χαμηλότερα ἀκολουθεῖ ἄλλη, με μικρότερα γράμματα, επιγραφή που πιστοποιεῖ ὅτι τὸ ἄγαλμα τὸ φιλοτέκνησε ο γλύπτης Παιώνιος ἀπὸ τὴ Μένδη της Χαλκιδικῆς, δημιουργός και των ακροτηρίων του ναοῦ τοῦ Διός, ἀφὸ εἶχε ἀναδειχθεῖ νικητὴς σε διαγωνισμό. **ΠΑΙΩΝΙΟΣ ΕΠΟΙΗΣΕ ΜΕΝΔΑΙΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΚΡΟΤΗΡΙΑ ΠΟΙΩΝ ΕΠΙ ΤΩΝ ΝΑΩΝ ΕΝΙΚΑ**.

Το 155 π.Χ. περίπου οἱ Μεσσηνῖοι εἶχαν χαρῆξει στην πλάγια ὄψη του βῆδρου, και σε χαμηλότερο ἐπίπεδο ἀπὸ τὴν ἀναθηματικὴ επιγραφή, μιαν ἄλλη που σχετίζεται με τον καθορισμὸ των συνόρων Μεσσηνίων και Λακεδαιμονίων στον Ταύγετο, σύμφωνα με διαπικτικὴ ἀπόφαση των ἐξακοσίων Μιλισίων.

Τὸ γλυπτό, πλασμένο σε μάρμαρο της Πάρου, εἶχε συνολικό ὕψος 2,115 μ. και, με συνυπολογισμό του ολικὸ ὕψους των πτερῶν, ἔφτανε τα 5 μ., ὥστε ἄγαλμα και βάση να ἔχουν ὕψος σχεδὸν 10,92 μ.

Η Νίκη, θεῶ με ἀνοιχτὴς φτερούγες, παριστάνεται τὴ στιγμή που πετώντας με ὀρθὴ θριάμβου ἀπὸ τον ουρανό, προσγειώνεται ἀνάλαφα στο ἔδαφος. Με τὸ ἀριστερό της πόδι σκεδὸν ευθιγενῆς ἀκουμπιῆς ἀνεπαίσθητα τὸ μόλις λυγιμένο δεξιὸ της σε αετό, σύμβολο του Διός και των αιθέρων. Τὸ εὐδιάκριτο κεφάλι του ηγετικὸ ἀρπακτικὸ φαίνεται να ἐξέρχεται κῶν ἀπὸ τὰ πόδια της και πρὸς τὰ δεξιὰ της και, μολοντὶ δεν διατηρούνται οἱ μεταλλικὲς φτερούγες του, ἐπυᾶνεται θεαματικὰ τὴν ὅλη αἰσθησιὴν της ἰπῆσης του γλυπτοῦ.

Απὸ τὴ μορφή της Νίκης λείπουν ο λαϊμός, τὸ ἀριστερὸ κέρι ἀπὸ τον ὄμο, καθὸς και ο πῆχυς και μὲγάλο μέρος της παλάμης του δεξιὸυ της χειροῦ που, προφανῶς, κρατοῦσε τανία ἢ κλαδί δάφνης ἢ φοίνικος, σύμφωνα με παραστάσεις της στον οπισθότυπο πλεακτικὸν νομομῶν της ἐποχῆς. Παρόλο που λείπουν κατὰ τὸ μὲγαλύτερο μέρος τους τὰ πτερά και τὸ πρόσωπο της θεῆς εἶναι πολὺ κατεστραμμένο, τὸ συνολικό ἀποτέλεσμα καταχωρίζει τὸ ἔργον στα ἀδιαμφισβήτητα ἀριστουργήματα της ἀρχαῖης γλυπτικῆς.

Τὸ ἀξιοθαύμαστο του γλυπτοῦ ἔγκειται στη δεξιοτεχνία με τὴν ὁποία ο πλάστης κατόρθωσε να διαμῶσει ἀκατέργαστο ὄγκο μαρμάρου, περίπου τριῶν κυβικῶν μέτρων, ὅχι για να ὀμιλεῖται μιαν ἰσάμενη ἢ

αναπαύσιμη αγαλακτική, ολόγλυφη μορφή, αλλά μιαν υπάμενη θεά, την οποία απεικονίζει να προσγειώνεται με μιαν ιδιαιτέρως τολμηρή κλίση του κορμού της προς τα εμπρός. Η ανισοτάβηση και εξορρόπηση αυτής της κλίσης συντελείται αριστουργηματικά στο πίσω μέρος του αγάλματος. Εκεί μορφοποιείται με απαράμιλλη δεξιοτεχνία το μάρμαρο και μεταμορφώνεται στις ανεμίζουσες προς τα πίσω πτυχώσεις του χιτώνα της μορφής, αλλά και στο ιμάτιό της που πρήνεται να το φανατιστεί κανείς να κολιπώνεται θεαματικά καθώς, συγκρατημένο στο άκρο του από το αριστερό χέρι της Νίκης, ανεμίζει και αυτό διογκωμένο από την αντίσταση του ανέμου, που η πίση της θεάς προκαλεί.

Η εκπληκτική αίσθηση του ανέμου που συνοδεύει τη Νίκη στο πατάμαγί της, αποτυπώνεται στον λεπτό χιτώνα της, ο οποίος, αφήνοντας ακάλυπτο το αριστερό στήθος και τον αντίστοιχο μηρό της, «κολάει» επάνω στη διάφανη επιδερμίδα ως «υδαρές ένδυμα», επιτρέποντας να διακρίνεται το νεανικό σφριγηλό γυναικείο σώμα. Την αιθέρια αποτυπωμένη στο μάρμαρο πίση της Νίκης συλλαμβάνει κανείς παρατηρώντας το έκθεμα στο Μουσείο από την πλάγια όψη του. Τότε μπορεί και να αναλογιστεί την εντύπωση που θα προκαλούσε η θαυμάσια περσιωτή μορφή, στημένη στο βάθρο της, μέσα στη θάλλουσα φύση του ιερού, κάτω από το γαλάζιο του ουρανού, απ' όπου κατήλθε για να αναγγείλει θριαμβευτικά μια νίκη πολεμική. Το γλυπτικό σύνολο έφερε επιζωγράφηση ερυθρού χρώματος στο χιτώνα, χρυσή ζώνη στη μέση, και την κεφαλή κοσμούσε ταινία, επίσης χρυσή.

Σύμφωνα με την αναπαράσταση του αναθήματος κατά την πρώτη δημοσίευσή του, ένα μικρού μεγέθους γύψινο αντίγραφο φιλοτεχνήθηκε από τον γλύπτη Μιχαήλ Τόμπρο στα 1919, κατόπιν παραγγελίας του Ελευθερίου Βενιζέλου, για να δοθεί ως δώρο από τον ίδιο στον Γάλλο αρχιτέκτονα Louis Francpain d' Éprevey, και εκτίθεται σήμερα στο Μουσείο Ιστορίας των Ολυμπιακών Αγώνων της Αρχαιότητας (πρώην Παλαιό Μουσείο).

Η Νίκη του Μενδαίου Παιονίου είναι η αρχαιότερη με μνημειακές διαστάσεις που μας είναι γνωστή, σε σχέση με τις παλαιότερες απεικονίσεις της στην «*έν γούναται*» από την οποία, όπως ήδη αναφέραμε, έχουν απομακρυνθεί αισθητά οι κατά έναν αιώνα περίπου προηγηθείσες, πλούσια επιζωγραφισμένες πάλινες Νίκες-ακρωτήρια κτηρίων της Άλιεας.

Γύρω στα 375 π.Χ., μισόν αιώνα αργότερα, ο γλύπτης Τιμόθεος είναι πιθανότατα ο δημιουργός άλλου γλυπτικού επιπέδματος, καθώς φιλοτεκνεί τις Νίκες-ακρωτήρια για το ναύ το Ασκληπιού στην Επίδαυρο, ενώ η Νίκη της Σαμοθράκης, στο Μουσείο του Λούβρου, αντιπροσωπεύει μεταγενέστερο, κατά 200 χρόνια αργότερα, στάδιο στην ιστορία της τέχνης, καθώς η μορφή δεν πετίζει πλέον, αλλά πατώντας στην πλώρη πλοίου βριόκειται μεταξύ των ανθρώπων.

Το ζαίρετο γλυπτό της Νίκης της Ολυμπίας, εκφραστικά αντιπροσωπευτικό δείγμα που λεγόμενο «πλοούσιου ρυθμού» της τέχνης (430/420 - 400/390 π.Χ.), έχει απομακρυνθεί από τη σύνθετη εικόνα της πλήρους κλασικής μορφής μετά τον Παρθενώνα, και παρουσιάζει έκδηλη τη νέα τάση των καλλιτεχνών, να αποδίδουν μορφές καλοπλαισμένες, με ένδυμα που καλύπτει μεν το σώμα αλλά ταυτόχρονα του επιτρέπει να προβάλλει την καλοίστητη γυμνότητά του μέσα από πλούσια και περίτεχνη πυκνολογία, σε συνδυασμό με κίνηση ελεύθερη, περισιπ κάρη και αιθέριο λυρισμό.

Η προσωποποίηση της Νίκης αποτελούσε πάντοτε προσφιλέθ θέμα στην αρχαιοελληνική τέχνη σε πολυάριθμα ολόγλυφα ή ανάγλυφα έργα γλυπτικής, αλλά και σε έργα ζωγραφικής ή μικροτεχνίας. Η μορφή της κοσμούσε αναθηματικά μνημεία, αποτελούσε συχνή απεικόνιση σε παραστάσεις της αγγειογραφίας, ως συνοδός ή μορφή που στεφανώνει νικητές, αλλά και ως υπάμενη οδηγός αρμάτων σε νικηφόρα έκβαση.

Στην Ολυμπία και το ιερό της, εκτός από τις παραστάσεις της σε νομίσματα, η παρουσία της Νίκης συνδέεται στενά με τον ίδιο τον Δία, ο οποίος, στο φειδικό έργο, την κρατεί στο δεξί του χέρι. Επίσης συνδέεται με το ναύ του, καθώς κοσμεί τα ιεράματά του ως κεντρικό ακρωτήριο. Η σύνθεσι αυτή, που υπογραμμίζει την πολεμική πλευρά της Διερείας του Διός, αναδεικνύει το συμβολισμό της Νίκης ως πολεμικής, αλλά και πολιτικής, καθώς σχετίζεται συνήθως με ιστορικές και πολιτικές σημασίσις πολεμικά γεγονότα.

ΤΟ ΙΕΡΟ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 4^Ο ΑΙ. Π.Χ. ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Η ΑΚΜΗ, ΣΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΕΦΤΑΞΕ ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΟΛΥΜΠΙΑΣ κατά τον 5ο αι. π.Χ., δεν διασυνέχθηκε και κατά τον επόμενο αιώνα, όσον αφορά κυρίως την ανέγερση νέων οικοδομημάτων και την ομαλή τέλεση των Αγώνων. Οι συνεχείς οσκόοι αντιπαράθεσις των Ηλείων και των γειτόνων τους δεν παύουν να αποτελούν το ιστορικό πλαίσιο της ζωής και της λειτουργίας του, ενώ η εμπλοκή των Ηλείων στην ευρύτερη πολιτική σκηνή του ελληνικού χώρου χαρακτηρίζεται από τις περιπτώσεις τις οποίες χειρίζονται κατά τα συμφέροντά τους.

Στα γεγονότα του Πελοποννησιακού πολέμου (431-404 π.Χ.) οι Ηλείοι συντάσσονται εναλλακτικά με τις δύο μεγάλες εχθρικές δυνάμεις, των Αθηνών και της Σπάρτης, ακολουθώντας μια αμφίδρομη πολιτική, η οποία δεν έχει πάντοτε ευνοϊκές για τους ίδιους συνέπειες, καθώς συγκρούονται με τις συμμαχικές πόλεις της μιας ή της άλλης πλευράς. Η αντιπαράθεσή τους προς τη Σπάρτη και η άρνησή τους να επιτρέψουν στον βασιλιά της Άγι να κόμει θυσίες στον Μεγάλο Βωμό του Διός μετά τη νίκη των Σπαρτιατών επί των Αθηνάϊων το 404 π.Χ., στο τέλος δηλαδή του Πελοποννησιακού πολέμου, έχει ως συνέπεια, λίγα χρόνια αργότερα (399 π.Χ.), να περιοριστούν οι Ηλείοι στην Κούλη Ήλιδα, στο ανατολικό τμήμα της Πυοΐτιδος, και στη διατήρηση της εποπτείας του ιερού της Ολυμπίας. Το κράτος τους υφίσταται δεινή συρρίκνωση, ενώ μετά τη μάχη των Λεύκτρων (371 π.Χ.) και την ήττα της Σπάρτης, η Ηλεία εντάσσεται στη Θηβωϊκή Συμμαχία έχοντας ανακτήσει την Ακρόρεια και την Πυοΐτιδα.

Το 364 π.Χ. οι Πιόατες, έχοντας εκδιώξει τους Ηλείους, διοργανώνουν μόνοι τους την 105η Ολυμπιάδα με την υποστήριξη των Αρκάδων, που είχαν παρατάξει στρατιωτικό άγλημα στο χώρο του ιερού και είχαν οχυρωθεί στο Κρόνιο. Κατά τη διάρκεια των Αγώνων, σε μια κατάφωρη παραβίαση της εκκευρίας, οι Ηλείοι εισβάλλουν στο ιερό για την ανακατάληψη της Ολυμπίας και συγκρούονται με τους Αρκάδες, όπως εξιστορεί ο Ξενοφών (Ελληνικά 7,4, 28-32). Το πλήθος του κόσμου που είχε συρρεύσει στην Άλι για τους Αγώνες, παρακολουθεί την πολεμική επιχείρηση, η οποία καθόλου δεν επηρέασε την τέλεση των αγωνισμάτων και την ανακήρυξη των νικητών. Οι Ηλείοι ωστόσο, μετά την ανάκτηση της Ολυμπίας και την εκ νέου ανάληψη της κυριαρχίας του ιερού και των Αγώνων, συνάπτουν ειρήνη με τους Αρκάδες το 362 π.Χ., αλλά αποκηρύσσουν την επεισοδιακή αυτή Ολυμπιάδα, η οποία χαρακτηρίζεται *-άνολυμπιάς-*.

Το αγωνιστικό πνεύμα και τα αθλητικά ιδεώδη φαίνεται να εισέρχονται σε περίοδο ισχυρής κάμψης, ιδίως με τη μεταστροφή του κόσμου των ηθικών αξιών, που προέκυψε μετά τον Πελοποννησιακό πόλεμο, και τον σταδιακά αυξανόμενο εκφυλισμό του ισχυρού έως τότε θεσμού της πόλης-κράτους. Την εποχή αυτή η Ολυμπία διαδραματίζει οριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της πανελληνίας ιδέας, την οποία εκφράζουν με έλεγχους λόγους πνευματικές προσωπικότητες του 4ου αι. π.Χ. Το 388 π.Χ. ο ρήτορας και σοφιστής Γοργίας προτρέπει τους Έλληνες να πάψουν τις εμφύλιες διαμάχες, ενώ, στο ίδιο πνεύμα, λίγα χρόνια αργότερα, εκφωνεί στην ιερή Άλι τον *Ολυμπιακό λόγο* του ο Λυσιίας, και τον *Πανηγυρικό* του ο Ισοκράτης.

Η τακτική των Ηλείων να τάσσονται με το μέρος των εκάστοτε ισχυρότερων γίνεται αισθητή και κατά τη διάρκεια της Μακεδονικής δυναστείας, καθώς οι ολιγαρχικοί της εξουσίας τάσσονται με τον Φίλιππο Β' και τον Μ. Αλέξανδρο ακολουθώντας φιλομακεδονική πολιτική. Εντούτοις η πολιτική εκμετάλλευση του ιερού και των Αγώνων τόσο από τους Μακεδόνες όσο και από τους διαδόχους τους, έχει ως αποτέλεσμα τη μεταστροφή του αθλητικού πνεύματος στην Ολυμπία σε αμιγώς επαγγελματικό, με παράλληλη υποβάθμιση του θρησκευτικού χαρακτήρα-πυρήνα των Αγώνων.

Το 312 π.Χ., επί εποχής των διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου, για πρώτη φορά διαπράττεται ιεροσυλία των θεοσυρών του ιερού από τον Τελέφορο, στρατηγό του Αντιγόνου, ο οποίος, μετά την ήττα του, αναγ-

Άποψη του Σταδίου της Ολυμπίας από ΒΒΔ. Στο μέσον σχεδόν του νοτίου ηρώου διακρίνεται η εξέδρα των Ελληνοδικών. Η μαρμαροσκεπής είσοδος, γνωστή και ως «Κρητική» σιόα, προοιζήθηκε στη δυτική πλευρά του περί τα μέσα του 3ου αι. π.Χ. και απέκτησε επιβλητικό πρόσωπο προς την πλευρά της Άλκας στους πρώτους αυτοκρατορικούς χρόνους (1ος αι. π.Χ.).

κάζεται να επιστρέψει στο ιερό τα υπεξαιρεθέντα. Την τακτική της προσχώρησης σε διάφορα στρατιώπεδα συνεχίζουν οι Ηλείοι και κατά τους Ελληνιστικούς χρόνους (3ος-1ος αι. π.Χ.), ώστε να διατηρούν τόσο την αυτονομία τους όσο και την κυριαρχία τους επί του ιερού. Η χώρα τους πλύνεται βαρύτερα με εδαφικές απώλειες από την εισβολή του Φιλίππου Ε΄ το 219-218 π.Χ.

Ακολούθος τόσοσονται με τους Αιτωλούς κατά τον Μακεδονικό πόλεμο (200-197 π.Χ.) και γίνονται σύμμαχοι των Ρωμαίων το 199 π.Χ., ώσπου κάνουν οριστικά την αυτοδυναμία τους με την ένταξή τους στην Ακαδική Συμπολιτεία (191 π.Χ.). Η οριστική επικράτηση των Ρωμαίων (146 π.Χ.) είχε βεβαίως δυσάρεστες συνέπειες για την Ελλάδα, μολοντί, πανθομολογούμενος, κατέκτησε τον κατακτητή με τον πολιτισμό της. Η Ηλεία ωστόσο αξιώθηκε να μη γίνει αποδέκτης των δυσάρεστων συνεπειών της ρωμαϊκής κυριαρχίας, χάρη στη φιλορωμαϊκή πολιτική των Ηλείων.

Στην ίδια την Άλι, κατά τον 4ο αι. π.Χ., συντελούνται αλλαγές που σχετίζονται άμεσα με τα ιστορικά γεγονότα και τη μεταστροφή του πνεύματος των αθλητικών αγώνων. Μνημειακός περίβολος απομονώνει τον αμιγώς ιερό χώρο στη δυτική πλευρά με τρεις εισόδους και στη νότια με δύο. Στη νότια πλευρά, ως αντίστοιχο προς Νότον όριο της Άλιεως με μέγιστο προς τον Αλφειό, κτίζεται η Νότια Στοά, στην οποία κάνει για πρώτη φορά την εμφάνισή του ο κορινθιακός ρυθμός. Το ανατολικό όριο της Άλιεως μορφοποιεί η Στοά της Ηκούς που άρχισε να οικοδομείται γύρω στα 350 π.Χ., και σφείλει το όνομά της στην εξαιρετικά ακουστική της, καθώς ο ήχος επαναλαμβάνονταν επτά φορές («επτάηχος» ή «επτάφωνος»). Αναφέρεται επίσης ως «Ποικίλη» για τις τοικογραφίες που υπήρχαν στο εσωτερικό της (Πλουτ. 5 21,17). Το κτίσμα ολοκληρώνεται αργότερα, την εποχή του αυτοκράτορα Αυγούστου, με την προσθήκη εντυπωσιακής εξωτερικής κωνοστοιχίας από 44 κίονες δωρικού ρυθμού. Με την ανέγερση της Στοάς της Ηκούς και την προσθήκη προς Νότον και της νοτιοανατολικής Στοάς —φυσική επέκταση του δυτικού ημιγώνου του Σταδίου—, απομονώνεται οριστικά το Στάδιο από τον κυρίως χώρο του ιερού, σημαίνοντας και την απομάκρυνση των Αγώνων από τον θρησκευτικό τους χαρακτήρα.

Αιχράλο άγαλμα καθήμενης γυναίκας μορφής από πεντελικό μάρμαρο με ποδήρη, βαριά πιτυχωμένο πτώμα και παράσταση πνεύσιν στον δεξιό μηρό (Λ168). Αποικίλους ίσως τριπτικό ανάθημα, το μόνο σε καθοριστή σίσηση που αποικίφθηκε στο ιερό του Διός. Προέρχεται από το Γερνίσιον (μέσα του 1ου αι. π.Χ.).

Αιχράλο μικρό άγαλμα της Νέμεως-Τύχης από πεντελικό μάρμαρο (Λ 112). Στο αριστερό χέρι κρατεί πίκτυ, και στο δεξιό ιπτάδιλο στήριγμένο σε τροχό. Ένα από τα δύο όμοια αγάλματα που είχαν στήθει επαιρωθέν της «Κρητιτής» εισόδου του Σταδίου ως προικίδοποίηση των αθλητών για διαγαγωγή έντιμου αγώνα (2ος αι. μ.Χ.).

Στο Στάδιο, πλν των ιππικών και των αγωνισμάτων με άρματα που διεξάγονταν στον Ιππόδρομο, όπως αναφέρθηκε, τελούσαν όλα τα ολυμπιακά αγωνίσματα, καθώς και τα Ηραία, αγώνες δρόμου προς τιμήν της Ηρας, με αποκλειστική συμμετοχή γυναικών (δρόμος 160 μ.).

Ο αγωνιστικός χώρος του Σταδίου αποκτά την εποχή αυτή σαφή αρχιτεκτονική μορφή με συγκεκριμένα όρια, χωροθέτηση του στίβου με τις θέσεις της άφρεσης και του τέρματος (βαλβίδες), αλλά και με την κατασκευή της εξέδρας των Ελλανοδικών στο μέσον σχεδόν του νότιου πρανούς του. Στο βόρειο πρανές του, απέναντι σχεδόν από την εξέδρα των Ελλανοδικών, τοποθετείται αργότερα, περί τα μέσα του 2ου αι. μ.Χ., ο βωμός της Δήμητρας Χαμόνης, της οποίας η νύφεια ήταν η μοναδική γυναικα θεά της των αγώνων. Στα πρανή του Σταδίου, όπου δεν κατασκευάστηκαν ποτέ λίθινα καθίσματα, μπορούσαν να παρακολουθούν τους Αγώνες περίπου 45.000 θεατές. Τον στίβο, ήδη από τον 5ο αι. π.Χ., περικλείει λίθινος αγωγός με μικρές λεκάνες τοποθετημένες ανά διαστήματα.

Στα τέλη του 5ου αι. π.Χ. προστίθεται στη δυτική πλευρά του Σταδίου μακρά, μήκους 52 μ. καμφοσκεπής είσοδος, γνωστή και ως «Κρυπτή» στοά, η οποία αποκτά επιβλητικό πρόσωπο προς την πλευρά της Άλτσας, στα πρώιμα αυτοκρατορικά χρόνια (1ος αι. π.Χ.). Εκατέρωθεν της είσοδου της τοποθετούνται δύο αγάλματα της θεάς Νέμεως-Τύχης, ως προειδοποίηση των αθλητών για διεξαγωγή έντιμου αγώνα. Στη βόρεια πλευρά του ιερού διαμορφώνεται το πόρινο βαθμωδοτό κρηπίδωμα του ανδρήρου των Θεσπυρίων, ενώ παράλληλα προς αυτό, ανατολικά του Ηραίου και με είσοδο προς τα δυτικά, κτίζεται γύρω στις αρχές του 4ου αι. π.Χ. ο τρίτος και τελευταίος ναός της Άλτσας, το Μητρόσιον.

Ο μικρών διαστάσεων δορικός ναός, με πρόσταση από 6 κίονες στις στενές πλευρές και 11 κίονες στις μακρές, ενδοκίονες χωρίς εσωτερικά κιονιστοεία, είχε αφιερωθεί στη λατρεία της Μητέρας των θεών Ρέας, η οποία λατρεύεται από παλιά στην Ολυμπία, όπως και πολλές άλλες γυναικείες θεότητες.

Στην ιδιαίτερα ταραγμένη περίοδο των Ελληνιστικών χρόνων, εποχή του Μ. Αλεξάνδρου και των Εργαζών, στο πλαίσιο της γενικότερης οικονομικής κάμψης και πολιτικής αστάθειας, λόγω των συνεχών πολέμων και της δημιουργίας νέων πολιτιστικών κέντρων στην Ανατολή (Πέργαμος, Αντιόχεια, Αλεξάνδρεια), οι Ολυμπιακοί Αγώνες αποκτούν οικουμενικό χαρακτήρα και σταδιακά, μέχρι τον 1ο αι. π.Χ., μεταβάλλονται σε επαγγελματικές αθλητικές εκδηλώσεις.

Εντός της Άλτσας δεν υπάρχει στο εξής νέα οικοδομική δραστηριότητα, εκτός από περιστασιακές και απαραίτητες επισκευές κτηρίων, τα οποία είχαν πληξει οι ουκνοί, ήδη από την εποχή εκείνη, ορισμοί της περιοχής. Εκτός του περιβόλου της όμως ανεγείρονται νέες εγκαταστάσεις που εξασφαλίζουν την καλύτερη εξυπηρέτηση αθλητών και επισκεπτών. Δύο από αυτές οικοδομούνται ανατολικά του ποταμού Κλαδέου.

Η Παλαιόστρα, η οποία κτίζεται περί τα τέλη του 5ου αι. π.Χ., εκτός του ότι αποτελεί χώρο προπόνησης για τα αγωνίσματα της πάλης, της πυγμής και του άλματος, είναι και τόπος φιλοσοφικών συζητήσεων και πνευματικής αγωγής των νέων. Λίγο αργότερα, αμέσως βόρεια της Παλαιόστρας, οικοδομείται σταδιακά, κατά τον 2ο αι. π.Χ., το Γυμνάσιον. Στον ορθογώνιο χώρο, έκτασης πάνω από 26 στρέμματα, του οποίου οι διαστάσεις καθορίστηκαν από το μήκος του δρόμου ενός σταδίου (192,27 μ.), οι αθλητές προπονούνταν στα αγωνίσματα του δρόμου και στο πένταθλον (άλμα, δρόμος, ακόντιο, δίσκος και πάλη). Στα τέλη του 2ου αι. π.Χ. το Γυμνάσιον αποκτά στο νότιο άκρο του μεγαλοπρεπές πρόσωπο. Ο χώρος του υψίσταται επισκευές τον 5ο αι. μ.Χ., ενώ έναν αιώνα αργότερα, η δυτική του πλευρά παραουρτίζεται από τις πλημμύρες του ποταμού Κλαδέου, οπότε καταστρέφονται και τα αθλητικά καταλύματα.

Κατά τον 4ο αι. π.Χ. και τους Ελληνιστικούς χρόνους, όπως και κατά τον 5ο αι. π.Χ., τα ευρήματα από το ιερό δεν εμφανίζουν την ποσότητα και την ποικιλία των προημιότερων εποχών, τις οποίες παρακολουθήσαμε μέχρι και την ύστερη Αρχαϊκή περίοδο. Ισχνά μόνον κατάλοιπα διασώθηκαν από το πλήθος των αγαλμάτων θεών, ηρώων, αθλητών και αξιωματούχων, που καθιστούσαν την Άλι κατάκοσμη, ενώ τα κεραμικά ευρήματα δεν είναι παρά συνήθη αγγεία καθημερινής χρήσεως. Στην τέχνη, που έχει κατακτήσει τώρα την τρίτη διάσταση με εμφανή τα στοιχεία του ρεαλισμού και της φυσιοκρατίας, οι θεοί κατέρχονται στον κόσμο των ανθρώπων διατηρώντας τη θεϊκή μακαριότητα και οι θνητοί αποδίδονται με προσωπικό χαρακτηριστικό, χωρίς τις εξιδανικεύσεις του παρελθόντος.

Η Παλαιόστρα της Ολυμπίας, σχεδόν ιεράρχωνος χώρος με κεντρική περίπτωση αυλή για την προπόνηση των αθλητών στην πάλη, στην πυγμή, στο άλμα και στο παγκράτιον. Έπιμερ δορική κιονιστοεία 72 κίονων (3ος αι. π.Χ.).

Τμήμα μελαρφαφός «πλευακό» οκίφου με ανάγλυφη φυτική διακόσμηση στο σώμα (Κ 2799). Την απεικόνιση της κεφαλής της Μίδουσας (Γοργόνας) στον εξωτερικό πυθμένα συμπληρώνουν τρεις αιχμές σε έργο ανάγλυφο (μέου του 3ου αιώνα του 2ου αι. π.Χ.).

Αντιπροσωπευτική κεραμική «πλευακό» τύπου του 4ου αι. π.Χ. Η ωκεϊδής λίκυδης με την ανάγλυφη και έντυπη διακόσμηση αποτελείται ελαφύδα / μεροδάδο αγγείο (Π 2017). Οι κώνδαροι με την ανάγλυφη (Κ 998) και εγχάρικτη (Κ 1579) διακόσμηση φυτικών θεμάτων από επίθετο λευκό χρώμα μεισύ των λιβών αποτελείσαν αγγία πότως.

Μαρμάρινη κεφαλή αγαλματίου Αφροδίτης στον τύπο της «Κυδίας», έργο ελαφρευτικής ομορφιάς (Α 98). Στις μισοάνοικτα χείλη και στο μεμβρικό βλέμμα της μορφής αναγνωρίζονται, σύμφωνα με την άποψη πολλών, γνωρίσματα της τέχνης του μεγάλου γλύπτη Πραξιτέλη (4ος αι. π.Χ.).

Κεφαλή γυναικείου αγαλματίου των Ελληνιστικών χρόνων (Α 182).

Κεφαλή πλάνου γυναικείου ειδωλίου (τερακότα), του 4ου αι. π.Χ., με γλυκύτατη έκφραση και υπέρτερη κόμμωση (Π 2967).

Ερμής, έργον τέχνης Πραξιτέλους

[...] Έρμῆν λίθου, Διώνυσον δὲ φέροι νήπιον, τέχνη δὲ ἐστὶ Πραξιτέλους (ΠΑΥΣ. 5 17,5)

ΜΕΤΗΦΡΑΣΗ ΑΥΤΗ Ο ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ, στην περιγραφή του για το Ηραϊόν και για όσα θαυμαστά κειμήλια είδε να φυλάσσονται μέσα στον πρώτο αυτό ναό της Άλκας, συμπυκνώνει μοναδικά γραπτή μαρτυρία για ένα από τα σπουδαιότερα αγαλματικά συμπλέγματα της αρχαίας ελληνικής τέχνης, το οποίο είδε στημένο στο σπικό του, αναφερόμενος συνοπτικά στην ύλη του έργου, στις μορφές και στον δημιουργό τους.

Η σύντομη όσο και περιεκτική αυτή αναφορά κατέστησε ακόμη πιο συγκλονιστική τη στιγμή ανεύρεσης του αγάλματος του Ερμή που κρατεί το βρέφος Διώνυσο, στις 27 Απριλίου του 1877, οπότε γίνεται και η επίσημη τηλεγραφική αναγγελία του γεγονότος από τον Έλληνα επιτετραμμένο επιμελητή των γερμανικών ανασκαφών Αθανάσιο Δημητριάδη προς τον τότε γενικό έφορο των Αρχαιοτήτων του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως Παν. Ευστατιάδη.

Το εξαιρετό έργο αποκαλύφθηκε πεσμένο στη θέση όπου είχε τοποθετηθεί, σε μία από τις δεξιές κόγχες του σπικού του Ηραίου. Εκεί, προφανώς, είχε μεταφερθεί για να προστατευτεί μαζί με άλλα αγάλματα, όταν ο σπικός του ναού είχε μετατραπεί σε μουσειακό χώρο κατά τους Ρωμαϊκούς χρόνους. Το γλυπτό διασώθηκε σχεδόν ακέραιο, επειδή κατά την πώση του καλύφθηκε προστατευτικά από τις ωμές πλίνθους του σπικού, που κατέρριψε μαζί με το ναό από σεισμό του 5ου αι. μ.Χ. Μολονότι η πολύτιμη μαρτυρία του Πausανία στέκει μόνη, καθώς τόσο στο άγαλμα όσο και στο βάθρο του δεν υπάρχει επιγραφή που να αναφέρεται στο λόγο της ανάθεσης του συμπλέγματος στο ιερό ή στον δημιουργό του, το έργο θεωρείται γνώσιος καρπός του πνεύματος του 4ου αι. π.Χ. και της τέχνης του μεγάλου γλύπτη της Προξέπλης.

Το άγαλμα του Ερμή και του μικρού Διώνυσου είχε κατασκευαστεί από παριανό μάρμαρο και έχει ύψος 2,13 μ. Η γκριζο ασβεστολιθική βάση του έχει τοκοβοήτη και επίστεψη, η οποία έφερε στο επάνω μέρος λάξευση, ώστε να δεχθεί την πλίνθο του αγάλματος. Το βάθρο μαζί με το άγαλμα έχουν συνολικό ύψος 3,72 μ. Από τον Ερμή, που εικονίζεται γυμνός, να φέρει μόνο τα σανδάλια του, λείπουν οι κνήμες και το αριστερό άκρο πόδι με τμήμα της πλίνθου όπου πατούσε. Λείπει επίσης τμήμα του δεξιού του βραχίονα και όλος ο πήχυς με το άκρο χέρι. Από το αριστερό του χέρι λείπουν ο αντίχειρας και ο δείκτης. Ο θεός κρατεί με το αριστερό του χέρι τον θεό Διώνυσο, νήπιο, και ταυτόχρονα στηρίζεται σε κορμό δέντρου. Πάνω στον κορμό είναι ριγμένο και πέφτει προς τα κάτω, με βαθιές και πλούσιες πτυχώσεις το μπίτιο ή η κλαμάδα του. Το πτυχωμένο ρούχο τυλίγει και το κάτω σώμα του μικρού Διώνυσου, του οποίου λείπει εντελώς το αριστερό χέρι από τη γέννηση του βραχιόνου, αλλά και ο δεξιός βραχίονας και ο πήχυς.

Στο συμπλέγμα των δύο μορφών αποδίδεται στιγμιότυπο από το ταξίδι του αγγελιοφόρου των θεών προς την κατοικία των νυμφών της Βοιωτικής Νύσου. Σε αυτές πρέπει να παραδοθεί για να ανατραφεί ασφαλιές, μακριά από την οργή της Ήρας, ο μικρός Διώνυσο, καρπός του έρωτα του Διός και της αδελφής του Σεμέλης. Η άτυχη νύμφη, σύμφωνα με το μύθο, βρήκε οκνηρό τέλος από τέκνασμα της Ζήλοφθονης θεάς, λίγο πριν από τον τοκετό. Όμως ο Δίας, με την έγκαιρη παρέμβασή του, διασώζει τον γιο του και, ετοιμογέννητο, τον κυφορεί στο μηρό του, για να ξαναγεννηθεί ως θεός της χαράς και των ευφρόνων στιγμών των ανθρώπων.

Το θεϊκό νήπιο στρέφει τον εμφανώς ανασκωμένο επάνω κορμό προς τα δεξιά, ακουμπώντας τη μικρή παλάμη του με σγουριά στον αριστερό ώμο του θεού-προσώπτη του, και προσπλάνει το βλέμμα με ενδιαφέρον προς το ανασκωμένο δεξί χέρι του Ερμή. Από αυτό προφανώς κρεμόταν ένα ταμπύ σταθμό, σύμβολο της μετέπειτα ιδιότητας του Διώνυσου, ως θεού της μέθης και της διασκεδάσεως. Ο Ερμής το κρατούσε και το έδενε στο βρέφος σε μια στιγμή ανάπαυλας και ξεκούρασης κατά το μακρύ ταξίδι του, για να τραβήξει την προσοχή του. Το στοιχείο αυτό, που λείπει από το έργο, συμπληρώνεται, κατά γενική αποδοχή, από ανάλογο παράσταση Διονυσιοφόρου Ερμή σε νομνημιανή τοκιογραφία. Κατά τα άλλα, ο τύπος του συμπλέγματος αναντί στην αγγειογραφία, στην πλαστική, καθώς και σε νομίσματα της Αρχαϊδας.

Στη στάση του Ερμή συγκεντρώνονται όλα τα γνωρίσματα της τέχνης της ύστερης κλασικής αρχαιότητας (τέλη του 4ου αι. π.Χ.). Στα σκέλη του θεού η δάκτυλη αρχή της αντικίνησης (contrapposto), με το δεξί ευθετές και στηρίζον και το αριστερό ελαφρά λυγισμένο και αναπαυόμενο, επιφέρει την έντονη κάμψη στο ύψος του γοφού με συστολή του σώματος προς την αντίθετη κατεύθυνση, ενώ ο λαιμός και το κεφάλι στρέφονται ελαφρά προς τα αριστερά, ώστε να προκαλείται η αίσθηση μιας σχηματοδούς εν συνόλω δόμησης. Η ρεμβώδης και γαλνίνα έκφραση του Ερμή στενίζει με θεϊκή μακαριότητα το άπειρο, μολονότι φαίνεται να μην αγνοεί το πολύτιμο φορτίο του. Το πρόσωπο αυτό με την καταλυτική τρυφερότητα και το «υγρόν των οφθαλμών», η εξαιρετική στίλβωση της επιφάνειας του γλυπτού και η μετατόπιση σωματικών μελών και μύων, η απαλή απόδοση της σάρκας σε ένα ζωντανό, καλοπλασμένο αθλητικό σώμα με αρμονικές αναλογίες, αποτελούν γνωρίσματα χαρακτηριστικά της πραξιτέλειας τέχνης, γνωστή κυρίως από ρωμαϊκά αντίγραφα έργων που αποδίδονται στον μεγάλο γλύπτη με ασφάλεια, όπως η Κνιδία Αφροδίτη και ο Απόλλων Σαυροκτόνος, αλλά και από ακόμη δύο δημιουργίες του που θεωρούνται πρωτότυπα έργα του ίδιου. Πρόκειται για τις ανάγλυφες πλάκες της βάσης του συντάγματος των αγαλμάτων της Απολλωνίας τριάδας από τη Μαντίνεια και το χάλκινο άγαλμα του Εφήβου του Μαραθώνος.

Πρόσθετα διακοσμητικά στοιχεία, όπως το στεφάνι στην κεφαλή του Ερμή όσο και στην κόμη του παιδιού, το μεταλλικό κηρύκεο στην αριστερή παλάμη του αγγελιοφόρου, σύμβολο της ιδιότητάς του το οποίο δεν διασώθηκε, και η άλλοτε έντονη επιζωγράφιση του συνόλου που διατηρείται με ίσχη καοτανέ-ρυθρου χρώματος στους φλογόσχημους βοοτρόχους των μαλλιών του Ερμή, καθώς και κατάλοιπα επιχρώσεως στο σανδάλι του δεξιού ποδιού του, προσέθεταν επιπλέον κάλλος στο θαυμάσιο γλυπτό.

Μολονότι πολλές και αντιφατικές απόψεις έχουν υποστηριχθεί με επιχειρήματα σχετικά με την αυθεντικότητα ή μη του περιώνυμου συμπλέγματος, η έρευνα κλίνει προς την επικρατέστερη άποψη, ότι πρόκειται για γνήσιο έργο του Πραξιτέλη ο οποίος, συνεχίζοντας τη λαμπρή παράδοση στη γλυπτική τέχνη του πατέρα του Κηφισόδοτου, όπως και οι δύο δικοί του γιοι, ο Κηφισόδοτος ο νεότερος και ο Τίμαρκος, έζησε και μεγαλούργησε σε μια εποχή μεγάλων πολιτικών και κοινωνικών αλλαγών, που αντανακλώνται και στη γλυπτική της εποχής του 4ου αι. π.Χ. Τα αγάλματα, στο πλαίσιο της πλήρους ανάπτυξης του ρεαλισμού και του νατουραλισμού, που δευά είδαν εφαρμογή ως καλλιτεχνικές τάσεις κατά τον 5ο αι. π.Χ., διαπνέονται πλέον όχι από συμμετρία, αλλά από ευρυθμία που κατακτά τον τριοδιδάτο κάρο.

Μεταγενέστερη είναι η βάση του αγάλματος, καθώς και οι επεμβάσεις στην πίσω όψη του γλυπτού, όπως διαπιστώνεται από τα εμφανή ίχνη επεξεργασίας σε βαθύτερο επίπεδο από τη λουπή λεία επιφάνεια. Η διδονίζει όπών στη βάση της σπονδυλικής στήλης του αγάλματος και ακόμη μιας στο κάτω τμήμα του κορμού στήριξης, θεωρούνται επεμβάσεις των Ρωμαϊκών χρόνων, που ήταν προφανώς απαραίτητες για την επισκευή του έργου, αλλά και για να στερεωθεί με μεγαλύτερη ασφάλεια κατά την τοποθέτησή του στο Ηραϊόν, όπου μεταφέρθηκε και παρέμεινε μέχρι την ανακάλυψή του.

*Η ρεμβώδης και γαλήνια έκφραση του Ερμή αιτινίζει με θύκη μακαριότητα το άπειρο.
Ωστόσο, φαίνεται να μην αγνοεί τον μικρό Διόντιο, καρπό του έρωτα του Διός και της Σεμέλης,
πολέμημα φορτίο του θεού στο ταξίδι για τη Νύσσα της Βοιωτίας. Το άγαλμα του αγγελιοφόρου
των θεών με την τρυφερή έκφραση και το «υγρόν των οφθαλμών»
αναγνωρίζεται κατά πλειονότητα ως γήθιο «Έργον τέχνης Πραξιτέλους».*

Ευεργέτες, αναθήματα και οικοδομήματα

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΔΗΛΗ ΜΕΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΑΓΩΝΩΝ στο πλαίσιο της ανάλογης κήψης των ηθικών αξιών, που εκδηλώνεται από τον 4ο αι. π.Χ. και εξής, αδιάφυστη μαρτυρία αποτελεί η ανάθεση στο ιερό μιας ιδιαίτερης κατηγορίας κάλκινων αγαλμάτων του Διός, των Ζανών.

Οι Ζάνες (πληθυντικός του Ζεύ-Διός ή Ζανής στη δωρική διάλεκτο) κατασκευάζονταν αποκλειστικά από χρυματικές ποινές τις οποίες επέβαλαν οι Ελλανοδίκες σε αθλητές, επειδή δεν αγωνίστηκαν με εντιμότητα και σύμφωνα με τους κανόνες. Δεκαέξι βάρη αυτού του τύπου των αγαλμάτων αποκαλύφθηκαν στις ανασκαφές του ιερού, παρατεταγμένα εμπίρς στο κρηπίδωμα των θησαυρών, λίγο πριν από την είσοδο του Σταδίου, προς παραδειγματισμό των αθλητών.

Ο Παιουσάσιος αναφέρεται εκτεταμένα στους Ζάνες και στις τιμωρίες των αθλητών (5 21,2 και 6 20,8). Τα έξι πρώτα αγάλματα είχαν σπθεί κατά την 98η Ολυμπιάδα (388 π.Χ.) από τον Θεσσαλό πύκτη Εύπωλο, εξαιτίας της ποινής που του επεβλήθη για δωροδοκία, ενώ και κατά την 112η Ολυμπιάδα (352 π.Χ.) τοποθετήθηκαν στον ίδιο χώρο έξι ακόμη βάρη με αναπαράσταση Διός, ως απόδειξη τιμωρίας του Αθηναίου πενταθλητή Κάλιππου, που υπέπεσε στο ίδιο παράπτωμα. Ιδιόζυους μορφής ποινή, όχι για παράβαση κανόνων αλλά για δειλία, είχε επιβληθεί στον παγκρατιστή Σαραπίωνα από την Αλεξάνδρεια κατά την 201η Ολυμπιάδα (25 μ.Χ.).

Τα βάρη των Ζανών έφεραν επιγραφή με το όνομα του παραβάτη, ενώ η προτροπή προς τον αθλητή, να αγωνιστεί χωρίς δόλο για την κατάκτηση της ολυμπιακής νίκης, αναγραφόταν με ελεγείο και ακολουθούσε η υπογραφή του καλλιτέχνη. Ως έργα του Κλέωνος από τη Σακυρία αναφέρονται από τον Παιουσάσιο οι δύο πρώτοι από τα δυτικά Ζάνες του ιερού, όπου και διατηρούνται οι επιγραφές ΚΛΕΩΝ ΣΙΚΑΝΩΝΙΟΣ ΕΠΟΙ.

Ο απεικονιζόμενος στα βάρη των Ζανών Ζευς εικάζεται ότι είχε το φυσικό μέγεθος ανθρώπου και πιθανότατα πατούσε στη βάση με ολόκληρο το δεξί πέλμα, ενώ με το αριστερό ακουμπούσε ελαφρά με τα ακροδοκύτελα, όπως συμπεραίνεται από τα διατηρημένα ίχνη στέρεωσης ενός από τα αγάλματα αυτό στο βάρη του. Οι απεικονίσεις του Διός είχαν πιθανότατα πανομοιότυπη μορφή, αν και κατασκευάστηκαν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους.

Η Ολυμπία και το πανελλήνιος φήμις ιερό της, εκτός από τόπος επικών και πολιτικής σημασίας αφηρημάτων, προσέτρεχε και το ενδιαφέρον Ξένων δωρητών ή χορηγών, οι οποίοι με την οικονομική τους ευρωστία συνέβαλαν στη βελτίωση των υποδομών του ιερού, επιτυγχάνοντας ταυτόχρονα τη δημόσια προβολή τους και αποκτώντας πρόσθετο κύρος μέσω της κοινωνικής προσφοράς, δηλαδή της ευεργεσίας. Το φαινόμενο αυτό υποδηλώνει σαφέστατα και τη μεταστροφή του πνεύματος του 5ου αι. π.Χ., από την προβολή των αναθημάτων των πόλεων-κρατών στην τάση για ατομική προβολή είτε ηγεμονιών ή και ευκατάστατων ιδιωτών, η οποία διαφαίνεται από τον 4ο αι. π.Χ. και εξής.

Ευεργέτης του ιερού υπήρξε ο εύπορος ιδιώτης Λεωνίδης από τη Νάξο ο οποίος, γύρω στα μέσα του 4ου αι. π.Χ., με δική του δαπάνη κατασκευάζει στο νοτιοδυτικό τμήμα του ιερού μεγάλων διαστάσεων Ξενάριο, το Λεωνιδείον, με δικά του, μάλιστα, σχέδια. Το γεγονός μαρτυρεί επιγραφή που διασώθηκε σε τμήμα του εξωτερικού κωνικού επιστυλίου του κτηρίου ΛΕΩΝΙΔΗΣ ΛΕΩΤΟΥ ΝΑΞΙΟΣ ΕΠΟΙΗΣΕ.

Το κτίριο, προορισμένο να φιλοξενεί τους επίσημους επισκέπτες του ιερού, είχε διαστάσεις μεγαλύτερες από οποιοδήποτε άλλο κτήριο της Ολυμπίας (σχεδόν τετράγωνος χώρος διαστάσεων περίπου 82Χ89 μ.) και περιελάμβανε έξι χώρους συνευσιώσεων και διάφορα άλλα διαμερίσματα που διατάσσονταν σε σπείρο γύρω από περίστυλο τετράγωνο αίθριο με δωρική κιονοστοιχία 44 κίωνων. Το επιβλητικό κτήριο περιεβαλλαν εξωτερικά 138 κωνικοί κίονες, ύψους πάνω από 5,50 μ. Αυτή την εποχή άλλωστε μαζί με τον κορινθιακό ρυθμό κάνει την εμφάνισή του στα κτήρια της Άλτεις και ο ανάλοφος κωνικός.

Βάρη των Ζανών, παρατεταγμένα παράλληλα προς το ανάλημμα των θησαυρών, του 4ου αι. π.Χ. Η όλη τους λίγο πριν από την «Κρητική» είσοδο του Σταδίου υποδηλώνει στους αθλητές ότι πρέπει να παραδειγματιστούν από τις περτυώσεις εμβολής προηγήτων για αντίστοιχα αγώνα και να αγωνιστούν σύμφωνα με τους κανόνες.

Τμήμα της αποσπασματικής πλάνης σίμης του Λεονιδάσιου. Κάθε τμήμα της έφερε στο κάτω μέρος γραπτή γαλικά με μαιάνδρα, και το κάτω κοσμητικό λεοντοκεφαλή-υδρορροή πλασισμένη με βλαστούπειρες. Στην ένωση των τμημάτων τρημάτιον είναι υποδεικνύει διπλά ανθήματα με διάκριτο κεντρικό φύλλο (μέσω του 4ου αι. π.Χ.).

Η πλάνη περιέκρινε σίμη που διακοσμούσε το κτήριο, με τις ωραίες ανάγλυφες βλαστούπειρες και τα ανθήματα μεταξύ των λεοντοκεφαλών-υδρορροών, διατηρείται σε μεγάλο τμήμα της και περιλαμβάνεται στα εκθέματα του Μουσείου της Ολυμπίας.

Το Λεονιδάσιον είχε είσοδο από τη βόρεια και τη νότια πλευρά και είχε υποστεί τουλάχιστον δύο μετασκευές στους Ρωμαϊκούς χρόνους. Τότε ο εσωτερικός χώρος του αιθρίου του (κεντρική αυλή) μετατρέπεται σε μεγάλη τετρατή λίμνη (ισοίνα), ως τμήμα κατοικίας Ρωμαίων αξιωματούχων. Το κτηριακό σύνολο θα αποτελούσε ιερό θέαμα και τόπο αναψυχής για τους επισκέπτες του ιερού.

Την εποχή των Μακεδόνων βασιλέων, το ιερό του Διός γίνεται δέκτης πολιτικής επίδειξης και προβολής της ανερχόμενης στον ελληνικό χώρο δύναμης της Μακεδονικής δυναστείας. Ο βασιλιάς Φίλιππος Β', αφού έχει νικήσει κατά κράτος τον ενωμένο στρατό Αθηναίων και Θηβαίων στη μάχη της Χαϊρώνειας, το 338 π.Χ., προβάλλει το πανελλήνιο κύρος του στο φημισμένο ιερό της Ολυμπίας, όχι ως κατακτητής αλλά ως εκφραστής της πανελληνίας ιδέας, και ανεγείρει το μοναδικό κομψό κυκλικό οικοδόμημα της Άλτεις, που πήρε το όνομά του ως μνημείο της νίκης του και ορατό σημάδι του θριάμβου του — αφιέρωμα και αυτό στον πολεμικό θεό του ιερού, τον Δία.

Η ανέγερση του Φιλιπείου άρχισε από τον ίδιο τον Φίλιππο μετά τη μάχη στη βοιωτική πεδιάδα. Μετά το θάνατό του (336 π.Χ.), το οικοδόμημα, μισανόστα, αποπερατώνεται μερικά χρόνια αργότερα από τον γιο του Μ. Αλέξανδρο, ο οποίος θεωρείται ευεργέτης μετά τον πατέρα του και αφιερώνει το κτίσμα ως μνημείο τιμής αλλά και μνήμης στον πρόγονό του. Το όνομα του μεγάλου στρατηλάτη έχει άλλοστε και διαφορετικά συνδεθεί με το ιερό, καθώς ο ίδιος, το 328 π.Χ., προανγγέλλει πρόγραμμα για την επίλυση του προσφιλικού προβλήματος της ταλαιωρημένης από τους εμφυλίους πολέμους Ελλάδας (Διόδ. 17, 109,1 και 18,8,3-4).

Το Φιλιπείον ενσωματώνεται στο χώρο της Άλτεις με επέκταση του περιβόλου της προς τα δυτικά, και με τον τρόπο αυτό προβάλλεται ως πολιτικό αφιέρωμα και ηρώο τιμητικό για τους Μακεδόνες βασιλείς. Η εξωτερική κυκλική κίονοστοιχία του, αποτελούμενη από 18 κίονες ιωνικού ρυθμού, εδράζεται σε τριβόθην μαρμάρινη κρηπίδα, ενώ στο εσωτερικό και περιμετρικά του σπηκού τοποθετούνται 9 ημικίονες κορινθιακού ρυθμού. Πάνω από τον πόρινο ιωνικό θριγκό του κυκλικού κτίσματος υψωνόταν μαρμάρινη κωνική στέγη, που απέλγχε σε φετικό κόσμημα από μέταλλο, το οποίο, κατά τον Πausανία, είχε το σχήμα *κωδίας μίκονος* [(=κεφαλή παπαρούνας) / «ἐπί κορυφῇ δὲ ἔστι τοῦ Φιλιππέιου μίκων χάλκη», 5 20,10)].

Στο μέσον του σπηκού, απέναντι από την είσοδο του μνημείου, αποκαλύφθηκε κατά τις ανασκαφές ημικυκλικό βάθρο. Εκεί προφανώς είχαν ανιρθθεί από τον Μ. Αλέξανδρο πέντε χρυσελεφάντινα αγάλματα,

έργα του δίδουμου γλύπτη Λεωχάρους, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Παιουσία (*«ἔργα δὲ ἔστι καὶ ταῦτα Λεωχάρους, ἔλεφαντος καὶ χρυσῶ...»*, 5 20,10). Τα ἀγάλματα ἀπεικόνιζαν τον Φίλιππο, τὴ σύζυγό του Ολυμπιάδα και τον Ἀλέξανδρο, καθὼς και τους γονεῖς του Φιλίππου, Ἀμύντα και Ευρυδίκη. Τα δύο τελευταία, μάλιστα, τα εἶδε ο περιγηγῆς μέσα στο Ηραῖον, ὅπου προφανῶς εἶχαν μεταφερθεῖ ἀπὸ το Φιλαιπιεῖον (5 17,4. 20,9).

Ἀπὸ το μαρμάρينو ημικυκλικὸ βᾶθρο του Λεωχάρους διατηροῦνται τέσσερα ἀπὸ τα πέντε κοιλώκυρτα τμήματα τῆς βάσης και ἐπισης τέσσερα ἀπὸ τα πέντε τῆς ἐπίστεψης, ἡ ὁποία φέρει και τα ὀρθογώνια βυθίσματα-υποδοχῆς τῶν ἀνδριάντων, που δεν διασώθηκαν. Τόσο ἡ βάση ὅσο και ἡ ἐπίστεψη, οἱ ὁποῖες συνδέονταν με ὀρθοστάτη, ἔφεραν περίτεχνη ἀνάγλυψη φυτική διακόσμηση.

Πρόσφατες μελέτες για το Φιλαιπιεῖο φαίνεται να εστιάζουν το ενδιαφέρον των ερευνητῶν στο ζήτημα τῆς χρονολόγησης του μνημείου, τῆς σύνθεσης και τῆς θέσης τῶν ἀνδριάντων στο βᾶθρο του Λεωχάρους, και, γενικότερα, στο χαρακτῆρα του κυκλικὸ κτηρίου, το ὁποῖο ἀναμφισβήτητα ἀποτελοῦσε για το ἱερό τῆς Ολυμπίας «οἶμα κατατεθέν» του κόρους τῆς δυναστείας τῶν Ἀργεαδῶν.

Ἡ ἀξιολόγηση ἀναστυλιαιτικῆ ἐπέμβαση στο μνημεῖο, ἡ ὁποία ὁλοκληρώθηκε τὴν ἄνοιξη το 2005 με τὴ συνεργασία του Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτου και τῆς Διεῦθυνσης Ἀναστυλιαισης Μνημείων του Ἰπουργεῖου Πολιτισμοῦ, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα να ἀνακτηθεῖ, εἰσω κατὰ το ἐν τρίτον, ἡ Ἀλῆ τὴν τρισδιάστατη ἀνάγλυψη παρούσα του κομψοῦ κτεῖματος στο χώρο τῆς.

Μετὰ το θάνατο του Μ. Ἀλεξάνδρου (323 π.Χ.), ἡ παραγμένη περίοδος των Διαδόχων που ἀκολούθησε, σταγμιαστικῆ, ὅπως εἶδαμε, ἀπὸ τον Τελέφορο και τὴν ἱεροουλία που διηγήρασε στο ἱερό τῆς Ολυμπίας. Ὡστόσο, συνδεδεμένη με μέλος τῆς νέας δυναστείας τῶν Πτολεμαίων, ἡ ὁποία εἶχε ἔδρα τὴν Ἀλεξάνδρεια τῆς Ἀγῆς και ἀποτελοῦσε ὀσβαρό ἀντίπαλο των Μακεδόνων στη διαμάχη για τὴν κυριαρχία τῆς Ἑλλάδος, εἶναι ἡ ἀλλῆ εὐεργεσία πρὸς το ἱερό του Διὸς, που ἀποκαθιστᾶ τὴν ἱεροουλίη πράξη.

Στο ἱερό τῆς Ολυμπίας ἀνεγείρεται γύρω στα 270 π.Χ. μνημεῖο ὀσυνήθιστο, με ὀκοπό να προβάλλει στη συνείδηση των προσκυνητῶν του ἱεροῦ τῆς ἀνταμάχου κυριαρχοῦσε τάσεις τῆς ἐποχῆς, μάλιστα μπροστὰ στην ἀκόμη ημιτελῆ τότε Σιστὴ τῆς Ἡκοῦς, που μᾶλλον εἶχε ἀρχίσει να ὀκοδομεῖται ἀπὸ τον Φίλιππο Β' και ἴσως ἀποπερατώθηκε εἶτε ἀπὸ τον Μ. Ἀλεξάνδρο εἶτε ἀπὸ τους Ἐπιγόνους του. Στῆς γωνίες τῆς κρηπίδας-ποδίου, μήκους περίπου 20 μ. και πλάτους 4 μ., εἶχαν ἀνεγερθεῖ δύο ἰωνικοὶ κίονες ὕψους περίπου 9 μ., ὁπου τοποθετήθηκαν ἀντίστοιχα τα ἀγάλματα του Πτολεμαίου Β' Φυλάδελφου και τῆς ἀδελφῆς και συζύγου του Ἀρσινόης. Το τιμητικὸ αὐτὸ ἀνάθημα, ἕνα ἀπὸ τα λαμπρότερα του εἶδους του, ἀφιέρωσε ο Διοικητῆς του αἰγυπτιακὸ ὀσέλου Καλλικράτης στο ἱερό του Διὸς, πρὸς τιμὴν του βασιλικὸ

Ζεύους, στην υπηρεσία του οποίου βρισκόταν. Από τις πρόσφατες έρευνες στο ιερό, προέκυψαν ενδείξεις που υποδεικνύουν τη δυναστεία των Πτολεμαίων, και μάλιστα τον ίδιο τον Πτολεμαίο Β΄ ως ευεργέτη-χορηγό της Παλαιόθερας, στη Δυτική πλευρά του ιεροῦ.

Την έντονη επιβίωση στην Ολυμπία παλαιών συνθηθειών, ακόμη και κατά τον 2ο αι. π.Χ., αποδεικνύει η συμπεριφορά του Ρωμαίου στρατηγού Λεύκιου Κορνήλιου Σουλπίκιου Πικίου, ο οποίος, μετά τη νίκη του επί της Ακαϊκής Συμπολιτείας και την κατάληψη της Κορίνθου το 146 π.Χ., διατάσσει να επιχρυσωθούν 21 ασπίδες, λάφυρα πολέμου, και να σταλούν στο ιερό για να αναρτηθούν στο ναό του Διός (Πλουτ. 5 10,3). Αφιέρωματα του ίδιου στην Άλτι αποτελούν και δύο αγάλματα του Διός, καθώς και άλλα αναθήματα, όπως προκύπτει από εναερίγραφα βάθρα που έφεραν στο φως οι ανασκαφές.

Άσπλη του Λεωνδαίου, κίσματος των μέσων του 4ου αι. π.Χ. για τη φιλοξενία των επιστημον επισκεπτιών του ιεροῦ του Διός, από ΝΔ. Ο εσωτερικός κόρος του αθρήου του εἶχε μετατραπεί σε μεγάλη ικανη Άλτη (ποιόνα) κατά τη Ρωμαϊκή εποχή.

Μαρμάρινη εικαστική κεφαλή του Μεγάλου Αλεξάνδρου (Α 246). Στο εζάιτερο πορτίετο του Μακεδόνα βασιλιά με την κλίση της κεφαλής προς τα αριστερά, την πλοήσια και κυματιστή κόμη, τη ρυτίδα στο μέτωπο, το «υγρό» βλέμμα που «καιάζει» ψηλά και μακριά, και τα μισάνοικτα χείλη, αναγνωρίζονται τα χαρακτηριστικά της γλυπτικής τέχνης του καιζουάνι ανέδρανωποῦ του, του Αυτοίπου. Προέρχεται από την ευρύτερη περιοχή της Ολυμπίας (Αλφειοπόσα) και θεωρείται αντίγραφο έργου του 4ου αι. π.Χ. Το όνομα του Μ. Αλεξάνδρου συνδέθηκε με το ιερό του Διός κυρίως μέσω του Φιλίππειου, ενάντιου αναθήματος και πρώου της δυναστείας των Αργεαδιών.

Το Φιλισπίον, μοναδικό κομψό κυκλικό κτήριο της Άλιεας, επινόησε μνημείο ανάθημα του Μανεδόνα Βασιλιά Φιλίππου Β΄ στο ιερό του Διός μετά τη μάχη της Χαϊρώνεας (338 π.Χ.).

Ημικύκλιο κορινθιακού τύπου (Α. 566). Προέρχεται από τον κυκλικό σπύλο του Φιλισπίου. Ο εχίνος αποτελείται από τριπλή άκανθα, η οποία στηρίζει το επικράνω.

Τμήματα της βάσης και της επίστεφης του μαρμαρίνου ημικυκλικού βήθρου του Λεωκάδρου. Το βήθρο είχε σπηλιέ στο μέσον οξυδόν του σπικού, απέναντι από την είσοδο του Φιλισπίου. Στα μίλια τραπεζοειδή βολθωμάτια της άνω επιφάνειας της επίστεφης είχαν τοποθετηθεί, μετά την αποπεράτωση του κυκλικού κτίσματος, ισορρήσια αγάλματα, χρυσολεπάνινα κατά τη παρρησία του Παισαπία. Οι ανδράντες απεικονίζουν τον Φίλιππο, τη σύζυγό του Ολυμπιάδα και τον Αλέξανδρο, καθώς και τους γιούς του Φιλίππου Αρμόνιο και Ευρυδίκη. Τα δύο τμήματα συνδέονταν με ορθοστάτη και έφεραν περίτεχνη ανάγλυφη διακόσμηση.

Η ΟΛΥΜΠΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ (1ος αι. π.Χ. - 4ος αι. μ.Χ.)

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΑΙΡΟ ΤΗΣ ΥΠΟΠΑΤΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ μέχρι την εποχή του Αυγούστου (146-30 π.Χ.) δεν έλειψαν υπαιτιμικές για το ιερό της Ολυμπίας πράξεις, όπως η λαυραγαγήσή του από τον Ρωμαίο στρατηγό Σύλλα κατά τον β' Μιθριδατικό πόλεμο (85 π.Χ.), που αποσκοπούσε στη χρηματοδότηση των πολεμικών του επιχειρήσεων. Το 80 π.Χ. μεταφέρεται η 175η Ολυμπιάδα στη Ρώμη και προσφέρεται ως θάμα ψευδαγωγικό στους κατακτητές για τον εορτασμό της νίκης του.

Ωστόσο, μολονότι οι πρώτες δεκαετίες του 1ου αι. π.Χ. είναι περίοδος συμφορών για την Ελλάδα, η Ολυμπία φαίνεται να μην επηρεάζεται όμοια, καθώς οι λατρευτικές τελετές και οι Αγώνες εξακολουθούν να τελούνται κανονικά. Το γεγονός αυτό δεν σημαίνει ότι υπήρξε η παραμικρή επανασύνδεση με το «πάλι ποτέ διαλάμπαν» πνεύμα των αθλητικών αγώνων, εφόσον η συνεχής υποβάθμιση του συντηκτικού θρησκευτικού τους υποβάθρου επέτεινε σε μη αναστρέψιμο βαθμό την επαγγελματικοποίησή τους.

Οι Ρωμαίοι κατακτητές γνώριζαν ότι κατέκτισαν πολιτισμό σοφώς ανώτερο από τον δικό τους και είχαν συνείδηση της υπεροχής του. Πολλοί αυτοκράτορες, διακατεκόμενοι από φιλελληνική διάθεση, επεχείρησαν και, ως ένα βαθμό, καθάρωσαν να δώσουν ξανά πνοή στους πανελλήνιους αγώνες και στον αθλητισμό γενικότερα, ωστόσο δεν στάθηκε δυνατόν να τροφοδοτήσουν ή έστω να συντηρήσουν την αίγλη του παλαιού πνεύματος, για τον προφανέστατο λόγο ότι, πέρα της εκ των πραγμάτων αλλαγής των κοινωνικοπολιτικών συνθηκών, οι ίδιοι οι Ρωμαίοι δεν απέκτισαν ποτέ βαθιά, ουσιαστική αντίληψη του πνεύματος αυτού.

Στους χρόνους του Αυγούστου (29 π.Χ.) και ακολούθως, όταν έχει εδραιωθεί η Pax romana, στο πλαίσιο των εκδηλώσεων λατρείας προς τη Ρώμη και τους Σεβαστούς αυτοκράτορες, το αφιερωμένο στη Μητέρα των θεών Ρέα-Κυβέλη και κατεστραμμένο από το σεισμό Μητρώων ανακαινίζεται και μετατρέπεται σε κέδρο λατρείας του Αυγούστου, και κατόπιν των Ρωμαίων αυτοκρατόρων, όπως αναφέρει επιγραφή του εποπτείου του. Στον οπισθίο τοίχο της κυρίας αίθουσας του ναού είχε τοποθετηθεί το κολοσσίο άγαλμα του αυτοκράτορα Αυγούστου στον τύπο του Διός, με σκήπτρο στο ένα χέρι και κεραυνό στο άλλο, ύψους περίπου 5 μ. Μια ιδέα για το εντυπωσιακό διαστάσεων γλυπτό, το βάρος του οποίου απαιτούσε μονολιθική βάση και ισχυρή θεμελίωση, οχηματίζει ο επισκέπτης του Μουσείου της Ολυμπίας από τον αέθραλο άνω κορμού του αγάλματος, που εκτίθεται στο περιετόλιου του αιθρίου.

Η λατρεία στο Μητρώον συνεχίζεται και επί των διαδόχων του Αυγούστου. Την εποχή του Κλαυδίου (41-54 μ.Χ.) η κεντρική αίθουσα του ναού υποδέχεται πολλά αγάλματα, ένα από τα οποία απεικονίζει τον ίδιο τον Κλαύδιο στον τύπο του Διός, ενώ άλλα ανήκουν στην οικογένειά του. Ως φαίνεται, σε κάποια χρονική περίοδο ορισμένα γλυπτά μετακινούνται στο θησαυρό των Κυρηναιών, ενώ στο Μητρώον προστίθενται και άλλα. Οι επιβλητικοί ανδριόντες του Κλαυδίου και του θρασυκαρόρου Τίτου, μαζί με την Αγριππίνη τη Νεότερα, αποτελούν αντιπροσωπευτικά εκθέματα της αυτοκρατορικής λατρείας του ναού της μητέρας των θεών στα μουσεία της Ολυμπίας.

Στον στρατηγό και γαμπρό του Αυγούστου Μάρκο Αγρίππα, που χρηματοδοτεί κατά την εποχή αυτή πολλά έργα, αποδίδεται η επιβλεψη και επισκευή του ναού του Διός, ο οποίος είχε υποστεί φθορές από σεισμό το 40 π.Χ. Τότε ανακατασκευάζονται μερικές μορφές του δυτικού αετώματος και αντικαθίστανται αρκετές λεοντοκεφαλές-υδρορροές της στέγης του, ενώ αποπερατώνεται και στεγάζεται η Σπυτή της Ηκούς που επί τρεις αιώνες είχε παραμείνει ημιτελής. Ρωμαίοι ηγεμόνες αποκοτούν δικαίωμα συμμετοχής στους αγώνες ως Έλληνες για πρώτη φορά, όπως διαπιστώνεται στις περιπτώσεις των διαδόχων του Αυγούστου

Μαρμάρνο άγαλμα, μιλώνος της Ποναίας Σεβίνας (β' μισό του 1ου αι. μ.Χ.).

Τιβηρίου (194η Ολυμπιάδα-4 π.Χ.) και του Γερμανικού (199η Ολυμπιάδα-17 μ.Χ.), οι οποίοι έλαβαν μέρος σε αρματοδρομίες και ανακρινόθηκαν νικητές.

Στους Ρωμαϊκούς χρόνους ο δωρικός ναός της Ήρας μετατρέπεται σε μουσικό χώρο και φιλοξενεί πολλά αγάλματα, τα περισσότερα των οποίων ανήκουν σε γυναίκες επιφανών οικογενειών της Ηλείας. Ένα από τα πλέον καλοδιατηρημένα είναι το άγαλμα της Ποσιπίας Σαβίνης. Το ένδυμα με τις πλούσιες πιτυώσεις και η ιεραρχημένη κόμμωση προσδίδουν μεγαλοπρέπεια στα ευγενή χαρακτηριστικά της Ρωμαίας Δέσπονας, η οποία, προφανώς, παριστάνεται στον τύπο της Ήρας.

Στο γενικότερο κλίμα του φιλελληνισμού των Ρωμαίων αυτοκρατόρων, που υπήρξε απόρροια του θαυμασμού τους για την κλασική Ελλάδα, μεμονωμένες περιπτώσεις αλαζονείας και επιδείξεις κατακτητικής υπερφίας σημάδεψαν την ιστορία του ιερού και των Αγώνων κατά την περίοδο που εξετάζουμε. Ευτυχώς και σωτήρια υπήρξε η μεταίωση των σχεδίων του Καλιγούλα, να μεταφέρει το χρυσελεφάντινο άγαλμα του Διός στη Ρώμη (40 μ.Χ.), προκειμένου να λαμπρύνει το ανερχόμενο κύρος της πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας.

Μερικές δεκαετίες αργότερα, εξαιτίας της διακαούς επιθυμίας του Νέρωνος να συνδέσει το όνομά του με το ιερό και να αναδειχθεί ολυμπιονίκης, ανατρέπεται η καθορισμένη χρονική ακολουθία των Ολυμπιάδων. Η 211η Ολυμπιάδα μετατίθεται δύο έτη αργότερα, προκειμένου να συμπίπτει με την επίσκεψη του ιδιόρρυθμου ηγεμόνα στην Πελοπόννησο και στο ιερό του Διός (67 μ.Χ.). Τότε διευρύνεται ο περίβολος της Άλειας και οικοδομείται στη νοτιοανατολική περιοχή της μηνιακώδης πρότυλο για την υποδοχή του, ενώ για τη διαμονή του, προφανώς, κτίζεται η έπαυλη με την περίοπτη αυλή και τα πολλά δωμάτια πάνω σε αρχαϊκότα θεμέλια του ΝΑ κτηρίου, του 4ου αι. π.Χ. Η συμμετοχή του αυτοκράτορα στους Αγώνες υπήρξε για πολλούς λόγους επεισοδιακή και ανορθόδοξη, οπότε, μετά την αυτοκτονία του, που ακολούθησε ένα χρόνο μετά τα συμβάντα, η 211η Ολυμπιάδα θεωρήθηκε άκυρη από τους Ηλείους.

Στο πλαίσιο πρόσφατου ανασκαφικού προγράμματος στην Ολυμπία, που σκοπό είχε τη διερεύνηση του ιερού κατά τους χρόνους της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και της ύστερης αρχαιότητας, αποκαλύφθηκε νοτιοδυτικά του Λεωνοδαίου κτηριακό συγκρότημα που αποτελούσε έδρα αθλητικής ένωσης. Το οικοδόμημα που, σύμφωνα με επιγραφική μαρτυρία, ιδρύεται την εποχή του Νέρωνα και ολοκληρώνεται με οικονομική ενίσχυση του αυτοκράτορα Δομιανού, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς, αφιερωμένο στη λατρεία του Ηρακλή, αποδεικνύει ότι η δομή και η οργάνωση των αθλητικών ενώσεων κατά τους Αυτοκρατορικούς χρόνους εξακολουθεί να διατηρεί τον θρησκευτικό χαρακτήρα των εποχών που προηγήθηκαν. Στην ίδια εποχή ανήκει και κτηριακό συγκρότημα που αποκαλύφθηκε βορείως του Πριτανείου, με περιτόλαιο, ψηφιδωτά δάπεδα και πολλούς αποθηκευτικούς χώρους.

Ο 2ος αι. μ.Χ. αποτελεί για το ιερό του Διός εποχή ανάκαμψης και γενικής ευημερίας. Την εποχή κατά την οποία διαπρέπει η πλέον φιλελληνική δυναστεία των Αντωνίων, ανακαινίζονται πολλά κτήρια και χώροι άλλους στην Ολυμπία, ενώ η Άλις υποδέχεται νέο πλήθος αγαλιμάτων και αναθημάτων. Το Πριτανείο και ο Θησκόλειος εκσυγχρονίζονται και ανακαινίζονται ριζικά το Λεωνοδαίο κατά τα ρωμαϊκά πρότυπα των επαύσεων, όπως ήδη αναφέρθηκε. Στα χρόνια του Αδριανού (117-138 μ.Χ.) και λίγο αργότερα γίνεται η τελευταία επίμβαση στο Στάδιο με επέκταση του νοτίου πρανούς του και διεύρυνση της εξέδρας των Έλληνοδικών.

Τον καιρό εκείνο επισκέπτεται την Πελοπόννησο ο περιγηγής Παιουανός (160-170 μ.Χ.). Η περιγραφή του για το ιερό της Ολυμπίας, όπως υφίστατο την εποχή εκείνη, αποκτά ιστορικές διαστάσεις για τις επερχόμενες γενεές. Το πολύτιμο έργο του *Ελλάδος Περιήγησης*, που εκδίδεται το 175 μ.Χ., αντιπροσωπεύει με τον καλύτερο τρόπο την περιγηγική παράδοση και εύστοχα χαρακτηρίζεται «εγκυκλοπαιδικό νόημα» της ελληνικής αρχαιότητας, πολύτιμος οδηγός για την «ανακάλυψη» της αρχαίας Ελλάδας και του πολιτισμού της.

Στο πλαίσιο του ευρέτα διαδεδομένου κατά τους Ελληνιστικούς χρόνους «θεσμού της ευεργεσίας», που εφαρμόζεται και επί Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, μεγάλος ευεργέτης του ιερού της «χρυστείας» επισκής των Αντωνίων αναδεικνύεται ο Τιβηρίος Κλαύδιος Ηράδης Αττικής Μαραθώνιος, γόνος εύπορης και επιφανούς οικογένειας, ανόητος αδαρισμάχος λόγιος, δεινός ρήτορας και ακόματος μελετητής της αρχαιοελληνικής γραμματείας. Ορισμένα από τα πολύ γνωστά έργα του είναι η ανακαίνιση του Παναθηναϊκού Σταδίου των Αθηνών, αλλά και του Σταδίου της Ολυμπίας και των *Δελφών*, ενώ με τη δική του υποστήριξη κτίζεται και το επιβλητικό κρηναίο οικοδόμημα της κρήνης Περίρνης στην Κόρινθο.

Ο Ηρώδης Αττικός και η σύζυγός του Ρήγιλλα συνδέουν το όνομά τους με την Ολυμπία και το ιερό της μέσω ενός κατεξοχόν επιβλητικού κοσμικού κτηρίου, που ανεγείρεται στα 160 μ.Χ. και απαλλάσσει το ιερό από το επί αιώνες πρόβλημα της λεψιδρύσεως, ιδιαίτερα αισθητό το μεσοκαλόκαιρο, εποχή της τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων.

Το Νυμφαίον, επιτηδευμένα πολυτελές κτίσμα, γνωστό και ως Εξέδρα του Ηρώδη του Αττικού, ανεγείρεται στο δυτικό άκρο του ανδρίου των Θησαυρών. Σε αυτό κατέληγε σύστημα αγωγών που μετέφερε πόσιμο νερό στο ιερό από τα ανατολικά μέχρι τη νότια πλαγιά του Κρονίου λόφου. Ημικυκλική δεξαμενή και μία ορθογώνια λεκάνη, σε χαμηλότερο επίπεδο, συγκροτούσαν το κυρίως κρηναίο οικοδόμημα, ενώ δύο μονόπτεροι κυκλικοί ναύσκοι, που στέγυζαν από έναν ρωμαϊκό ανδριάντα, οριοθετούσαν τα άκρα της ορθογώνιας λεκάνης.

Η μεγαλειώδης και επιδεικτικά εξεζητημένη διάρρηξη εξέδρα ύψους 15 μ., με ένδεκα κόγχες ανά όροφο, που υψώθηκε στην πρόοψη της ημικυκλικής δεξαμενής, αντιπροσώπευε εύλογα τη νέα εποχή στον κατά τα άλλα λιτά ελληνιστηρή κόσμο της Άλλεως. Στις κόγχες του κάτω επιπέδου είχαν ανδριωθεί αγάλματα της οικογένειας του αυτοκρατορικού οίκου των Αντωνίων, ενώ το άνω επίπεδο διακοσμούσαν αγαλιματικές μορφές της οικογένειας του αναβήτη ευεργέτη. Την εν γένει αυστηρά ιεραρχημένη σύνθεση υποδήλωνε η κατακόρυφη τοποθέτηση των μορφών.

Επιγραφικές μαρτυρίες πιστοποιούν ότι τα αγάλματα της αυτοκρατορικής οικογένειας αποτελούσαν αφιέρωμα του Ηρώδη του Αττικού, ενώ εκείνα της δικής του οικογένειας έδαν ανατίθει από την πόλη των Ηλείων. Ο Ζευς, ως αποδέκτης του αναθήματος και η γηγυητής της τάξεως του ιερού, δέσποζε στις δύο κεντρικές κόγχες των ορόφων.

Επάνω εικονίζεται μαιτωφόρος, στον τύπο του Διός της Δρέδης. Κάτω παριστάνεται με το κάλλος της ανδρικής γυμνότητας και με πλοκομοειδείς βοστράχους να σκολίζουν το ευρύ του στήρνο. Ο αγαλιματικός αυτός τύπος του 2ου αι. μ.Χ. θεωρείται ότι αντηράφει έργο του Μύρωνος, του 5ου αι. π.Χ.

Στο μέσον της ορθογώνιας δεξαμενής του Νυμφαίου φαίνεται ποια είχε τοποθετηθεί ο οσεδόν φυσικού μεγέθους μαρμάρινος ταύρος, αφιέρωμα της Ρήγιλλας,

Μαρμάρινο γυναικείο άγαλμα, μέλην της Αργυρικής της νέτερης, σύζυγος του αυτοκράτορα Κλαυδίου και μητέρα του Νέρωνα (Α 143). Η μορφή αποδίδεται στον τύπο της ηέρας, επειδή η κεφαλή της καλύπτεται με ζήτη. Η πλήρης του αγάλματος φέρει την επιγραφή ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ ΑΘΗΝΑΙΟΣ ΕΠΟΙΕΙ (1ος αι. μ.Χ.). Το άγαλμα είχε στήθει στο Μπιρόν, όταν ο ναός είχε μετατραπεί σε χώρο λατρείας του Αυγούστου και αργότερα των Ρωμαίων αυτοκρατόρων.

Μαρμάρινος ανδράντας του αυτοκράτορα Τίτου (79-81 μ.Χ.), ένα από τα αγάλματα Ρωμαίων αυτοκρατόρων που είναι ισοπέπιδηί στο Μπιρώον (Α 126). Ο Τίτος, με στεφάνι βελαντιδιός στην κεφαλή, αποδίδεται ως θωρακισμένος στρατηγός με το χιτώσ κοντά στο δεξί του πόδι να ακουμπά σε κορμό δέντρου. Γοργόντιο, δελφίνα και Νηρηίδες που ιπιώαμμενος κοσμοεί τον ανάγλυφο θώρακα, στα πιτρώγα του σπυίος παρτωάναται κεφαλή του Άμμωνος, κεφαλή λόντος κ.ά. (1ος αι. μ.Χ.).

η οποία είχε τιμηθεί στην Ολυμπία με τον τίτλο της έφρειας της Δήμητρας Χαμόνης. Η χαραγμένη στη μία πλευρά του επιγραφή πιστοποιεί την αναθέτρια και προσδιορίζει το χαρακτήρα του αναθήματος, συνδέοντας το ζώο με το συμβολισμό του υγρού στοιχείου και της θυσίας: **ΡΗΓΙΛΛΑ ΕΦΡΕΙΑ ΔΗΜΗΤΡΟΣ ΤΟ ΥΔΩΡ ΚΑΙ ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΟ ΥΔΩΡ ΤΩ ΔΙΙ.**

Η πλειονότητα των αγγλμάτων της Εξέδρας αποκαλύφθηκε κατά της παλαιές ανασκαφής της Άλτσεως και η κατά προσέγγιση απόδοση των προσώπων έγινε σύμφωνα με τις ενεπίγραφες βάσεις τους επάνω στο κτίσμα, σε συνδυασμό με τα τυποποιημένα εικονιστικά γνωρίσματα των μορφών. Τα αγγάλματα του τηβεννοφόρου και του θωρακοφόρου δεν ανήκαν στο πρόγραμμα του Νυμφαρίου, εφόσον, λόγω μεγέθους, δεν ήταν δυνατόν να τοποθετηθούν σε κόγχες και προφανώς κοσμούσαν τα δύο κυκλικά κτίσματα στα άκρα της ορθογώνιας δεξαμενής. Η νέα μορφή που έλαβε η αίθουσα των ρωμαϊκών γλυπτών του Μουσείου της Ολυμπίας κατά της επανεκθετικές εργασίες στο πλαίσιο των Ολυμπιακών έργων, ανέδειξε την πλειονότητα των αγγλμάτων του Νυμφαρίου, του Ηραίου και του Μητρώου, μεταβάλλοντας το χώρο σε επιβλητική ρωμαϊκή γλυπτοθήκη.

Κατό τον 5ο αι. μ.Χ. το ιερό πλύνεται από ισχυρούς σεισμούς, ενώ, απειλούμενο από την επιδρομή του βαρβαρικού φύλου των Εροσίων (267 μ.Χ.), που τελικώς δεν έφτασαν στην Ολυμπία, υποβάλλεται σε καταστροφή πολλών κτισμάτων του, προκειμένου να κατασκευαστεί προστατευτικό τείχος για τη σωτηρία του ναού του Διός και του φειδιακού αγάλματος του θεού, αλλά και πολλών άλλων πολιτικών αναθημάτων.

Επισκευές και ανακαινίσεις έγιναν σε πολλά κτίσματα του ιερού της Ολυμπίας, ιδίως επί Διοκλιτιανού (285-305 μ.Χ.). Εκτός του περιβόλου της Άλτσεως, σε όλα τα σημεία του ορίζοντα, ιδρύονται πολλές νέες λουτρικές εγκαταστάσεις και νέες ξενώνες, για να ανταποκριθεί ο χώρος στις ανάγκες φιλοξενίας και εξυπηρέτησης επισκεπτών και φυσικά των αθλητών, οι οποίοι συνεχίζουν να κατακλύζουν το ιερό από όλες τις περιοχές της ρωμαϊκής επικράτειας, ιδίως μετά το διάταγμα του αυτοκράτορα Καρακάλλα (212 μ.Χ.), με το οποίο αποδόθηκε το δικαίωμα του Ρωμαίου πολίτη σε όλους τους ελεύθερους υπηκόους της αυτοκρατορίας.

Από τον 4ο αιώνα και εξής, παρόλο που συχνές είναι οι πλημμύρες του Άλφειου και του Κλαδέου, οι θρησκευτικές εορτές εξακολουθούν να τελούνται. Η παλαιότερη άποψη ότι η Ολυμπία είχε περιπέσει σε πλήρη παρακμή, ανατρέπεται από ένα ιδιαίτερα σημαντικό εύρημα των πρόσφατων ανασκαφών, που προήλθε από την αθλητική ένωσις η οποία αποκαλύφθηκε, όπως προαναφέρθηκε, νοτιοδυτικά του Λεωνοδαίου.

Πρόκειται για πολύτιμη επιγραφή χαραγμένη σε κάλκινη πλάκα διαστάσεων 75x40 εκ., όπου αναγράφονται τα ονόματα αθλητών —μελών της λέσχης αυτής προφανώς—, η πατρίδα τους, το είδος του αγωνίσματος και η ημερομηνία της νίκης τους στο ιερό της Ολυμπίας. Το εύρημα αποδεικνύει περαιτέρω την κανονική τέλεση των Αγώνων στο ιερό και κατά τη διάρκεια του 4ου αι. μ.Χ., όπως επίσης ότι η οικουμενικότητα των Αγώνων δεν είχε αποκλείσει Έλληνες αθλητές χάρην άλλων, που προέρχονταν από τις ποικίλες ρωμαϊκές επαρχίες. Η κάλκινη επιγραφή αναφέρει, μεταξύ άλλων αθλητών, ως τελευταίο Ολυμπιονίκη της λέσχης αυτής, τον Αθηνάιο Ζώπυρο, νικητή στο παγκράτιο παιδών κατά την 291η Ολυμπιάδα (385 μ.Χ.).

Μαρμάρινος άνω κορμός του αυτοκράτορα Αυγούστου από το σπείο του Μητρώου (Α 110). Το καθίσματί, από πεντακίβη μάργαρο άγαλμα, ύψους 3 μ. περίπου, αναμιχρύνεται σύμφωνα με τον κορμό και άλλα σωζόμενα μέλη στον τύπο του Διός, με το αριστερό του χέρι να στηρίζεται σε σκήπτρο και με το δεξιό να κρατεί ασπίδα. Ήμιστο κάλυπτε τον αριστερό ώμο του και έφτανε ως τα σφυρά. Το γλυπτό πλαίσιο είναι αργότερα αδριανέας Ρωμαίων αυτοκρατόρων και των συζύγων τους.

Μαρμάρινος ανδράντιος του αυτοκράτορα Κλαυδίου (41-54 μ.Χ.), ο οποίος περιγράφεται ως Δίας. Με το υψωμένο αριστερό χέρι του θα στηριζόταν σε οσπίτηρο και στο δεξί θα κρατούσε Νίκη ή σφαίρα. Δίπλα στο δεξί πόδι του παρουσιάζεται αετός, το σύμβολο του Δία (Α 125). Είχε ισοθετηθεί στο Μπιρών μαζί με άλλα αγάλματα Ρωμαίων αυτοκρατόρων.

Μαρμάρινο άγαλμα, ίσως της Πωπίας Σαβίνας, συζύγου του Νέρωνα (Α 144). Από τα πλέον καλοδιατηρημένα γλυπτά που είχαν υποστείσει στο σπίτι του Ηραίου, όταν ο ναός είχε μετατραπεί σε μουσείο χώρο κατά τη Ρωμαϊκή εποχή. Το ποδάρε ένδυμα με τις πλούσιες πενιχώσεις και η κρημασμένη κάρμωση προβάδουν μεγαλοπρέπεια στα ευγενή χαρακτηριστικά της Ρωμαϊκής Δεσποτίας, η οποία, προφανώς, παριστάνεται στον τύπο της Αφροίτας.

Ανύψαλος μαρμάρινος γυναικείος κορμός
από τον άνω ημικυκλικό θρόνο του
Νεοφρασιού (Α 156). Απεικονίζεται
πιθανότατα η σύζυγος του Ηρώδη
του Ασικτού Ρήγλλα με πιτώνα
και τριάνο στον τύπο της Μεγάλης
Ηρακλειόποσας (2ος αι. μ.Χ.).

Ακέφαλος μαρμάρινος γυναικείος κορμός με πλόηρη χιτώνα και τράτιο (Α 163). Ταυτίζεται με την Ελληνίδα, πρωτότυπη κόρη του Ηρόδοτου Αττικού, η οποία κρατεί στο δεξιό χέρι της οσπονδική φιάλη. Από τον άνω τριγωνικό άστρο του Νυμφαίου (5^ο μισό του 2ου αι. μ.Χ.).

Μαρμάρινο κορινθιακό κισσό-κρανο (Α 565) εξαιρετικής τέχνης. Ανήκει σε έναν από τους μονότιμους κυκλικούς ναούς, οι οποίοι κτισθήσαν τα δύο άκρα της κλαίω αρχιτεκτονικής δεξαμενής της Εξέδρας του Ηρώδου του Αττικού.

Ακίφαλο μαρμάρινο άγαλμα Ρωμαίου τηξεννοφύρου (Α 154). Ίσως απεικονίζεται ο Ηρώδης ο Αττικός σε προχωρημένη ηλικία. Κοιτά στο αριστερό πόδι του παρωτά-νεται κιβωτιόδιο (scrinium) με παρωτάσιση ανάγλυφου κλειδιού στη μία όψη. Προέρχεται από τον δευτερό μονότιμο ναό του Νυμφαίου (8΄ μισό του 2ου αι. μ.Χ.).

RETTAAII PIIA
ΔΙΜΙΠΡΟΥ ΤΟΥΑ
ΚΑΤΑΙΙ ΠΙΟΥΑΟΥ ΤΟΥ

Μαρμάρινος ταύρος, σχεδόν φυσικό μέγεθος (Λ 164). Κοιμάται το μέσον της ορθογώνιας δεξαμενής του Νυμφαίου και είχε αφιερωθεί στο ιερό του Διός από τη Ρήγιλλα, σέλιγγο του Ηρόδη του Αττικού. Η παραγραφή στη μια πλευρά του επιγραφής ΡΗΓΙΛΛΑ ΙΕΡΕΙΑ ΔΗΜΗΤΡΟΣ ΤΟ ΥΔΩΡ ΚΑΙ ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΟ ΥΔΩΡ ΤΟ ΔΙΩ πιστοποιεί την αναθήματα, η οποία είχε τιμηθεί στην Ολυμπία με τον τίτλο της αέριας της Δήμητρας Χαμόνης. Προσδιορίζει επίσης τον τύπο του αναθήματος, ουνδόνιας το ζώο με το συμβολισμό του υγρού στοιχείου και της θωσίας.

Ο Ζεύς βραχιόσφορος, στον τύπο του «Διός της Δρύοδος», από την κεντρική ομάδα του άνω διαζώματος του Νεομάρτυρου (Α 1088). Το επιθλιτικό, από πεντελικό μάρμαρο άγαλμα, αποτελεί ρωμαϊκό αντίγραφο του 2ου αι. μ.Χ. κλάσικου πρωτότυπου έργου του 430 π.Χ. περίπου.

Ο Ζεύς, αποδέκτης του αναθήματος του Ηρόδη του Λιτικού και εγγυητής της τάξης του ιερού, δεσποζό στις δύο κεντρικές κόγχες των ημικυκλικών ορθών του Νυμφαίου. Στο κάτω διάζωμα παρουσιάζεται με το κάλλος της ανδρικής γεννήσιας, με πλασματικές βουρλόκους να σιολίζουν το ευρύ στήθος του (Α 109). Αντίγραφο χάλκινου μάλ्लον πρωτότυπου έργου του 450 π.Χ.

Μαρμάρινος ανδράντας του αυτοκράτορα Αδριανού (177-138 μ.Χ.) από τον κάτω όροφο του Νευμαφίου. Απεικονίζεται ως θωρακισμένος στρατηγός, γενειοφόρος, με σιχαμένα μαλλιά (Α 148). Ο θώρακας φέρει πλούσια ανάγλυφη διακόσμηση: δύο Νίκες σιχαφάνουν Παλλάδα που πλασιώνεται από γλάδα και φίδι. Το Παλλάδιο εδράζεται στη Λούκινα, την οποία θηλάζουν ο Ρώμος και ο Ρωμόλος.

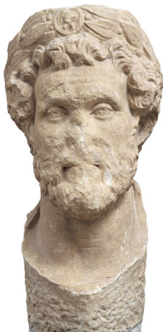

ΑΡΙΣΤΕΡΑ: Μαρμάρινη εικονιστική κεφαλή του αυτοκράτορα Λούκιου Βέρρου (161-169 μ.Χ.). Το πρόσωπο παριστάνεται αγνό, σε νεαρή ηλικία και φέρει διάφορο σιγανά στα μαλλιά (Α 166). Προέρχεται από τον κάτω όροφο του Νυμφαίου. ΔΕΞΙΑ: Κεφαλή μαρμάρινου αγάλματος του Αντινόου, συνουσιμένου του αυτοκράτορα Αδριανού (Α 104 + Α 208) από την Παλιόστρα της Ολυμπίας. Παριστάνεται στον τύπο νεαρού αθλητή, έως παλαιότη. Αγάλματα του όμορφου νέου από τη Βιθυνία, που χόλιζε στα νερά του Νεΐλου το 130 μ.Χ., είναι αφιερωθεί από τον Αδριανό σε διάφορα νερά.

Μαρμάρινη εικονιστική κεφαλή του αυτοκράτορα του Αντωνίνου του Ευσεβούς (138-161 μ.Χ.) με διάφορο σιγανά στα μαλλιά. Ανήκει στον ανδριάντα του που είχε στήσει στο κάτω διάδρομο του Νυμφαίου (Α 165).

Μαρμάρινη εικονιστική κεφαλή του Μ. Άντου Βράδουα, παππού της Ρήγυλλας, τέλη 3ου αι. μ.Χ. (Α 135).

Ανώτερο τμήμα του αγάλματος της Φωτεινής της ηρωίδεως, σύζυγου του Αντιονίου του Επικούρου (Α 155), σύμφωνα με την επιγραφή βάσι ΦΑΥΣΤΕΙΑΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΓΥΝΑΙΚΑ. Από το κίονο διάδομα του Νεμεαίου.

Αιχμόλο μαρμάρινο άγαλμα Γωμαίου
θεωριεσφόνου αυτοκράτορα (Α 150),
ίσως του Μάρκου Αυρηλίου (161-180 μ.Χ.).
Ο θώρακας κοσμηείται με ανάγλυφο γοργόνειο.
Ο κορμός κεντά στο δεξι πόδι της μορφής αποδίδει
εμπνευσμένο φούντα με φύλλα και καρπούς.

Αιγύψιο μαρμάρινο άγαλμα Ρωμαίου θώρακοφόρου αυτοκράτορα (Α 149). Παρουσιάζει πιλάντια ο Μάρκος Αυρέλιος (161-180 μ.Χ.) με υποδήματα από δора πάνθηρα. Ο θώρακας έφερε ανάγλυφη διακόσμηση δύο αντωπιών γρυπιών εκαιρωθεν λυχνισοίτη και εια επιδωγραφωμένα περόγια. Ο ανδράντας στήριζεται σε σχηματισποιημένο φοίνικα με φύλλα και καρπούς. Είχε τοποθετηθεί στον ανατολικό μονόπτερο ναό του Νυμφαίου.

Άποψη του κατώτερου επιπέδου της Εξέδρας του Ηρώδη του Αττικού από ανατολικά. Διακρίνονται αρχιτεκτονικά μέλη των δύο μονόπτερων κυκλικών ναών, οι οποίοι κοσμούσαν την ορθογώνια δέκαμηνη του κρηναίου οικοδομήματος.

Απόφαλη μαρμάρινη γυναικεία μορφή με πτώνα και ιμάτιο (Α 158). Ανήκει στη Φανσιτίνα τη νεότερη, ούζυγο του Μάρκου Αυρηλίου. Από το κάτω διάζωμα του Νυμφαίου (5^ο μισό του 2ου αι. μ.Χ.).

Μαρμάρινο άγαλμα κόρης (Α 160). Αποδίδεται στην Άννα Φανσιτίνα ή στη Ασκήλλα, μια από τις κόρες του αυτοκράτορα Μάρκου Αυρηλίου. Από το κάτω διάζωμα του Νυμφαίου (5^ο μισό του 2ου αι. μ.Χ.).

Πήλινα ανθρώπινα ειδώλια από τζόσπερα συναρθρωμένα μέλη, που απεικονίζουν Ρωμαίο στρατιώτη με χιτωνίσκο (Π 3118, Π 2218, Π 2219). Μαζί με τα πήλινα ειδώλια γλάδικας (Π 2220) και γάτας (Π 3119) αποτελούνται κυρίως από «αθήρηματα», προφανώς λαϊκών τάφων. Από το ρωμαϊκό νεκροταφείο Φραγκωννίου Ολυμπίας (1ος-3ος αι. μ.Χ.).

Λυγία από φουσιτό γυαλί (Δ 80, Δ 74, Δ 96, Δ 73, Δ 69, Δ 81).

Κερίσματα ρωμαϊκών τάφων από το Φραγκονήσι Ολυμπίας (1ος-4ος αι. μ.Χ.).

Στον 5ο αι. π.Χ. ανήκει η κατασκευασμένη με την τεχνική του περήνα τριφυλλόστομη στονωσίση (Δ 84), η οποία συνδέει ρωμαϊκή ταφή, προφανώς, ως οικογενειακό κεφάλαιο.

† ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΟΥ
ΛΑΒΕΣΤΑΤΟΣ
ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ
ΕΜΦΥΤΕΥΤΗΣ
ΤΗΣ ΚΤΗΣΕΩΣ
ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΠΡΙΟΣ
ΕΔΥΤΟΥ ΕΥΧΕΙΜΕ
ΝΟΣ ΕΚ ΔΙΕΡΓΗ
ΤΗΣ ΤΡΩΣΙΤ

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ ΑΓΩΝΩΝ ΚΑΙ Η ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ

ΠΑΡΟΜΟΥ ΤΟΥ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΘΕΩΔΟΣΙΟΥ Α' (595 μ.Χ.) επιβάλλει το κλείσιμο των πανελλήνων ιερών της αρχαιότητας, δεν είναι βέβαιο ότι επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων. Την εποχή εκείνη, ενδεχομένως, μεταφέρεται το χρυσελευθέρινο άγαλμα του Διός στην Κωνσταντινούπολη όπου, κατά την επικρατούσα άποψη, καταστρέφεται αργότερα (475 μ.Χ.) από πυρκαγιά. Λίγα χρόνια αργότερα ο Αλάριχος, επικεφαλής των Βησιγόθων, επελαύνει σε περιοχές της Ήλιδος.

Επί εποχής Θεοδοσίου Β' του Μικρού και της Πουλκερίας (426 μ.Χ.), ένα δεύτερο διάταγμα επέφερε, προφανώς, το τελειωτικό πλήγμα σε όσα ιερά βρισκόταν ακόμη σε λειτουργία. Σε χρόνο που δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί με ακρίβεια κι ενώ εδραϊνότητα η χριστιανική θρησκεία, ως φυσικό επακόλουθο του πλήρους μαρμαρώ του αθλητικού και θρησκευτικού πνεύματος του αρχαιοελληνικού κόσμου, οι ιερείς της Ολυμπίας υποχρεώνονται να εκτελέσουν τη διαταγή.

Τον 5ο αι. μ.Χ. στο πρώην ιερό της Ολυμπίας, όπου πολλά κτίσματα και ο ίδιος ο μεγαλοπρεπής Ναός του Διός εξακολουθούν, παρά την καταπόνηση, να παραμένουν όρθια, εγκαθίσταται με την εποπτεία της πόλης Ήλιδος ένας πληθυσμός αγροτών και εμπόρων. Πάνω στα αρχαία, ερειπωμένα εν πολλοίς κτίρια, κατασκευάζονται νέες κατοικίες που εκτείνονται από την ανατολική πλευρά του άλλου ιερού μέχρι και πέρα από το δυτικό όριο της Άλτεως. Οι ανασκαφές κατέδειξαν τις ποικίλες δραστηριότητες των κατοίκων, οι οποίοι ασχολούνταν με την παραγωγή οίνου, ήταν ξυλουργοί, τεχνίτες και αγχοπλόστες. Η χρήση εισηγμένων αγγελίων από τη Βόρεια Αφρική και τη Μικρά Ασία, εκτός εκείνων της γχώριας παραγωγής, αποδεικνύει ότι η Ολυμπία διατηρούσε ακόμη τη εμπορικές επαφές της με τη Μεσόγειο.

Το κέντρο της λατρείας της χριστιανικής αυτής κοινότητας, της οποίας το εκτεταμένο νεκροταφείο έδει αναπτυχθεί εντός του οικισμού με πάνω από 200 τάφους, σηματοδότησε η ανέγερση της τρικλίτης παλαιοχριστιανικής βασιλικής γύρω στα μέσα του 5ου αι. μ.Χ. πάνω στα ερείπια του μεγάλου σε διαστάσεις Εργαστήριου του Φειδία. Από το Εργαστήριο διατηρήθηκαν οι ορθοστάτες των τοίχων. Η είσοδος του κτίσματος στα ανατολικά έδωσε τη θέση του στο ιερό της εκκλησίας με την προσθήκη αψίδας. Τα κλοδοδιατηρημένα, στην αρχική τους θέση, θαυράκια του ιερού της εκκλησίας και η είσοδος του ναού στη νότια πλευρά του νόρθηκα, όπου σώζονται επιγραφές σχετικές με το μαρμαροσωρομένο δώπεδο και τα επαγγέλματα της εποχής, αποτελούν ως σύνολο σημείο ιστορικής αναφοράς, όπου διασυνδέονται οι ζωές του αρχαίου και του χριστιανικού κόσμου.

Ο χριστιανικός οικισμός επιβιώνει και κατά τον 6ο αιώνα, ώπου οι μεγάλοι σεισμοί του 522 και του 551 μ.Χ. δίνουν τη χαριστική βολή στον τόπο. Στην καρδιά του αλλοτινού πανελληνίου ιερού, που έχει μεταμορφωθεί σε απέρανο ερειπιώνα, καταρρέει τελικώς και ο εμβληματικός ναός του παντοδύναμου Διός και προστάτη του. Επιδρομές Αβάρων και Σλάβων από τον Βορρά οδηγούν τους κατοίκους στη σταδιακή εγκατάλειψη του χώρου, ενώ οι πλημμύρες των δύο ποταμών τους απομακρύνουν τελειωτικά από τους πρόποδες του Κρονίου.

Στις αρχές του 7ου και μέχρι τον ύστερο 8ο αι. μ.Χ., μια μικρή ολαβική εγκατάσταση καταλαμβάνει την κοιλάδα του Κλαδέου, βόρεια του Κρονίου. Από τον πρώιμο 9ο μεταχριστιανικό αιώνα, ο τόπος κλείνεται ερμητικά στον εαυτό του. Μέχρι και τον 19ο αιώνα, που θα σημάνει το τέλος της εποχής της λήθης για την Ολυμπία, σπαράγματα αγαλμάτων και αναθημάτων, λείψανα ναών και κτηρίων, και μοζι τους

Επιγραφή παλαιοχριστιανικών χρόνων από το νόρθηκα της τρικλίτης Παλαιοχριστιανικής Βασιλικής της Ολυμπίας με πληροφορίες για τη μαρμαροποίηση του δώπεδου του ναού και τα επαγγέλματα της εποχής (5ος αι. μ.Χ.).

μνήμης ιερής και δόξης αθλητών λαμπρής και ακατάλυτες, ενταφιάζονται κάτω από όγκους επιχώσεων άμμου που υψοώρυσαν τα ιερά ποτάμια της κοιλάδας και το μυθικό Κρόνιον. Μούσες, τεμένη, βαιμοί, ναοί, κτίνοι και αναθήματα σκοπούν εκκωφαντικά στο πέρασμα των εποχών. Και αυτό το όνομα του τόπου Ολυμπία, ίσως δώρο από το επίθετο της Ήρας Ολυμπίας, σβήνεται, κι άλλο παίρνει τη θέση του στα χρόνια τα μεσαιωνικά.

«Αντίλαλο» ονομαζόταν τότε η κοιλάδα του Ξεκασμένου ιερού — άραγε απόηχος, επιβήσοσα ηχώ από την επίταχο Σιού της Ηκούς; Αυτή την εκδοχή ερμηνεύει υιοθετεί και ο λόρδος J. S. Stanhope, όταν επισκέπτεται την κοιλάδα στα 1813 αναζητώντας το λησμονημένο ιερό.

Ο ίδιος αναφέρει και το όνομα «Αντίλαλο», στο οποίο αποδίδει μια πιο πρακτική και λογοφανή ερμηνεία, δηλαδή το ενδεχόμενο να υπονοείται η θέση του ιερού και της κοιλάδας απέναντι από την κομόπολη Λάλα, υπόθεση που ευσταθεί ως προς την τοπογραφία της εποχής. Το άλλο όνομα του τόπου, «Σέρβια» ή «Σερβιανά», είχε διατηρηθεί προφανώς ως ανάμνηση της περιορισμένης σε έκταση τελευταίας κατοίκησης του χώρου.

Πάνω από τα θαμμένα ερείπια, το Κρόνιον —σύμβολο των μύθων της Ολυμπίας— στέκει μονακό κι ασάλευτο, ακοίμητος φρουρός της μνήμης, οσιπηλός μάρτυρας υπερκλιετούς ζωής εποχών και γεγονότων, ιστορητής βουβός, χωρίς γραφίδα. Ο λόφος γίνεται συντροφικό πιστό του ποιητή, που διαλέγεται μαζί του συνηπαιρώντας και τον πλέον άμουσο με τον δεκαπενταούλλαβο λιρμικό της ευφάνταστης πένας του:

*Με γ' απλωμένα πόδια σου τώρα θαρώ σε ωρένια
Στακιά τα τρέπια να κρατείς τα ερπύρες σου σωρημαμένα,
Κι απ' τη λειπή σου την κορφή, που αβέρω στέκι τμηρός μου,
Φυλάκ με μάτι ολόγρηστο σκαίς χαμένον κόσμο...*

Η κλοερή, βαθύσκοπη καρδιά του Κρονίου αργοσταλάζει παράπονο τικρό. Παρ' όλα αυτά, καθώς μοιάζει να αναιτά στον ποιητή, ελπίζει σπαθίζει το θλιμμένο του παραλήρημα:

*Ήταν γραφτό σε μένα, τώρα καιρός και χρόνια
Να βλέπω νεκρωμένα τ' αθάνατα, τα αιώνια
.....
Μ' από την πρώτη ώρα της νέγαν των αγώνων,
Φυλάκ φρεσνός ως τώρα τις δόξες των πραγμάτων.
Κι από την πρώτη ώρα, που τα ποτάμια χάρω
Πλημμύρισαν τη χώρα και την σκεύασαν γ' άμμο,
Δε μ' άφισαν η ελπίδα πως έτι ζούσφι πάλι
Της λειτεριάς η ακίδα, δόξα παλιά, μεγάλη!*

Κάνοντας ο καιρός τον σφοδρό του κύκλο, κι οι αιώνες διαβιβάζοντας, μεταλλάσσουν το παράπονο του Κρονίου σε χαρά ανείπωτη κι όμως εκπεφρασμένη:

*Με μιας τούπιας' η φωνή μέν' απ' της γης τα στήθη,
Μηροστά στον ήλιο, που λαμπρός και πάλιν αναστήθη
.....*

Πύλην ανθηρωτή ακροτέρας, με φέλλα, τα οποία εκθρόνισται από ανάγλυφη δικασομική κεφαλή Διός, Αποσιλεύσε επίσημη ελληνική στήλη, που πιθανόν προέρχεται από τη λεγόμενη «Οικία του Νέρωνος» (1ος αι. μ.Χ.). Ο Ζευς εξακολουθεί να δηλώνει την παρουσία του στα κτίσματα του ιερού και κατά τους πρώτους μισαχριστιανικούς αιώνες (9R7 ή 9R6).

κι εσείς αιώνιες μου ομορφιές, ο' αυτούς τους άγιους τόπους,
που 'ταν ανθρώπους τους θεούς κι είχαν θεούς ανθρώπους.
Και ου Άλφρει, που αδιόικα με τα ρουά σου ασήμα,
καϊόετες μ' άσβησιπ στοργή της δόξας τα συντήρημα,
καρείτε, αγαλλιόσει πάλι γ' αυτή τη κόρα,
τη μάθη που 'διώξ σκλαβιά κι ελευθέρη είναι τώρα.

.....
Πιάδ το Φως, ξημέρωσε και καίσαξ καθόρα
μπρο στις αλιόθεις το άγιο φως, πός λάμπουν τα λιόθρια.
Θαηρέξ την πρώην ομορφιά πως κάποτε εις εκείνα,
της λευτεριάς ο δουλευτής και του σοφού η αξία.
Κι αυτά που μάθη κατακνιά τα σκέτωξ και λίθη,
πάλι μ' ευλόφεια και τρητή τα προσοτυνόν τα πλιόθη!

(ΝΙΚ. ΚΥΠΑΡΙΣΣΗ «Το παρόνοιο του Κρονίου», Ολημαιά, Εν Αθήνας 1927)

Έτσι ενένευσε τον παλαιό αρχαιολόγο-επιμελητή της Ολυμπίας, έφορο των Αρκασιωτών και ερα-
σιτέχνη ποιητή Νικόλαο Κυπαρίσση ατέλειοτες ώρες περιουλλογής και μελέτης στην ειδυλλιακή κοιλάδα
της Ολυμπίας τη δεκαετία του 1950. Τότε, ο τόπος έχει πλέον αποδράσει από την απομόνωση και έχει
ζωνογεννηθεί. Με τη σκαπάνη των αρχαιολόγων, που απέδωσε στην οικουμένη το ορατό τμήμα της ιστο-
ρίας του περιώνυμου πανελληνίου ιερού. Με τον ιδεαλισμό, που η αποκάλυψη αυτή διαπότισε τους
αναβιωτές του Ολυμπισμού, τον Έλληνα Δημήτριο Βικέλα και τον Γάλλο βαρόνο Πιερ ντε Κουμπερέν. Το
ανακτηθέν παρελθόν επέτρεψε στην καρδιά και στο πνεύμα τους να αναπαύονται στις δάφνες ενός ορά-
ματος, που όχι μόνον έγινε πραγματικότητα, μα καταγράφεται στο διηκεές ως παρακαταθήκη οικουμε-
νική γεμάτη Ελλάδα

... έν τῷ καλλίστῳ τῆς Ἑλλάδος [τόπι] . . .

(ΛΥΣΙΟΥ Ολυμπιακός λόγος ΑΓ' , 2)

Χάλεση ενεπίγραφη πλάδα από το κτήριο της Λόχης των Αθλητών, του νοιοθέτου τμήματος του ιερού του Διός
(πιν. 1148). Σε αυτήν αναγράφονται σόματα αθλητών-μελών της Λόχης από τον 1ο αι. π.Χ. έως τον 4ο αι. μ.Χ.
Τελευταίο καρίσσειται το όνομα του Αθηναίου Ζωσιπών, Ολυμπιονίκη της Λόχης στο παγκράτιον παιδων κατά την 291η
Ολυμπιάδα (385 μ.Χ.).

ΤΕΝΙΚΑ ΕΡΓΑ

1. The *Obel of Pindar* including the principal fragments (the LOEB Classical Library).
2. Strabone, *Γεωγραφία* Β, 50, 550-555.
3. OLYMPIA Ergebnisse I: F. Adler, E. Curtius, W. Dörpfeld, F. Graef, J. Fartsch, R. Weil, *Topographie und Geschichte*, 1897.
4. OLYMPIA Ergebnisse II: F. Adler, W. Dörpfeld, F. Graeber, F. Graef, *Die Baudenkmäler*, 1892-1896.
5. OLYMPIA Ergebnisse III: G. Tesu, *Die Bildwerke in Stein und Ton*, 1894-1897.
6. OLYMPIA Ergebnisse IV: A. Furtwängler, *Die Bronzen und die übrigen Kleinfinde*, 1890.
7. OLYMPIA Ergebnisse V: W. Dittenbarger, K. Furgold, *Die Inschriften*, 1896.
8. Deutsches Archäologisches Institut. *Berichte über die Ausgrabungen in Olympia* (OL Bericht/ 1936 έως 1999).
9. Deutsches Archäologisches Institut. *Olympische Forschungen I-XXXII* (1944 έως 2007).
10. Stanhope, John Spenser, OLYMPIA, or, Illustrative of the Actual State of the Plain of Olympia, and the Ruins of the City of Elis, London 1824.
11. Bliouet A., *Expédition Scientifique de Morée I*, Paris 1831-1838, 56 κ.ε.
12. Bötticher A., *Olympia. Das Fest und seine Stätte*, Berlin 1886.
13. Dodwell E., *A Classical and Topographical Tour through Greece*, Vol. II, London 1919.
14. Leclath H., *Phidias et la sculpture grecque au Ve siècle*, Paris 1924.
15. Gardiner N.E., *Olympia. Its history and remains*, Oxford 1925.
16. Dörpfeld W., Alt-I-I. *Untersuchungen und Ausgrabungen zur Geschichte des ältesten Heiligtums von Olympia und der ältesten griechischen Kunst*, Berlin 1935.
17. Schleif H., «Die neuen Ausgrabungen in Olympia und ihre bisherigen Ergebnisse für die antike Bauforschung», *Europäische Studienmappen*, Berlin, 1945.
18. Langlotz Ernst, *Phidias Problem*, Frankfurt am Main, 1947.
19. Κορνελί, Το αρχείο της Ολυμπίας κατά τον Δ' αιώνα π.Χ., Αθήνα 1958.
20. Mousset A., *Les antiquités de la Grèce. Olympia et les jeux grecs*, 1960.
21. Boardman J, Jörg J, Fuchs W, Hirmer M., *Die Griechische Kunst*, München 1966.
22. Ridgway B.S., *The Severe Style in Greek Sculpture*, Princeton, N. Jersey 1970.
23. Herrmann H-V., *Olympia. Heiligtum und Wettkampfstätte*, München 1972.
24. Mallwitz A., *Olympia and seine Bauten*, München 1972.
25. Bol P.C., *Olympia. Eine archaische Gattung*, Frankfurt am Main 1974.
26. Gruben G., *Der Tempel der Griechen*, München 1976(2), 45 κ.ε. (μετάφραση στην ελληνική Δ. Ακούλα, Αθήνα 2000).
27. Κόκοου Αγγ., *Η μάχη για τα αμφοτέρω στην Ελλάδα και τα πρώτα Διονύσια*, Αθήνα 1977.
28. Mallwitz A., «Deutsche Ausgrabungen in Olympia», *AM* 92 (1977), 1 κ.ε.
29. Ποταμιανός Ν., *Πανόραμα Ελλάδας Πελοπόννησος*, Βιβλίο 5 και 6 (φαρμακία κελίμου, μετάφραση και σημειώσεις ιστορικής αρχαιολογικής μεθολογικής), Αθήνα 1979.
30. Herrmann H-V., «Die Ausgrabung von Olympia. Idee und Wirklichkeit», *Stadion* VI (1980), 59 κ.ε.
31. Mallwitz A., Herrmann H-V., *Die Funde aus Olympia*, München 1980.
32. Mallwitz A., «Olympia und Rom», *Antik Welt*, 1980, 2, 21 κ.ε.
33. Kyrieleis H., «Neue Ausgrabungen in Olympia», *Antik Welt* 5, 1990, 177 κ.ε.
34. Γαλιόλης Ν., *Άρματα Γιομάτι*, στο ομοίω «Ελληνικά Τέχνης», Αθήνα 1994-5.
35. Krauss J., *Olympische Studien: Herakles und der Stall des Anqias*

- Κλάος-μαζαρά και Αλφειοδίκαια, die Hochwasserbefreiung von Alt-Olympia, München 1998.
36. «125 Jahre Berliner Ausgrabungen in Olympia» στο *Bredenkamp H., Brünning J., Weber C., (hrsg) Theater der Natur und Kunst. Eine Ausstellung der Hamburg-Universität zu Berlin*, 10. Dezember 2000 bis 4. März 2001, Berlin 2000.
37. Irfstein A., «Olympia als Experimentierfeld archäologischer Methoden», OLYMPIA 1875-2000, Mainz 2002, 163 κ.ε.
38. Herrmann K., «Bauforscher und Bauforschung in Olympia», OLYMPIA 1875-2000, Mainz 2002, 109 κ.ε.
39. Kalpaxis A., «Die Vorgeschichte und die Nachwirkungen des Olympia-Vertrages aus griechischer Sicht», OLYMPIA 1875-2000, Mainz 2002, 19 κ.ε.
40. Μουστακός Α., «Zeus und Hera im Heiligtum von Olympia», OLYMPIA 1875-2000, Mainz 2002, 301 κ.ε.
41. Lacretelle J., de «Olympie», στο Duchêne H. (ed.) *Le Voyage en Grèce. Anthologie du Voyageur* à l'Époque Contemporaine, Paris 2005, 949 κ.ε.
42. Verein zur Förderung der Aufarbeitung der Hellenistischen Geschichte e. V. (hrsg), *Antikes Olympia: Ausgrabungen, Mythologie, Alltag der Spiele*, Technologie. Vier Beiträge, Weilheim 2004.
43. Bol P.C. (hrsg), *Die Geschichte der antiken Bühnenkunst*, Frankfurt am Main 2004.
44. Γεωργοπούλου Μ., Guillet C., Πίτσουλος Γ., Στάσιος Κ., Τόλιας Γ. (επιμ.), *Στα θέματα του Πανοναίου. Η αναστήση της ελληνικής αρχαιολογίας*, Αθήνα 2007.
45. Kyrieleis H., *Ολυμπία. Ανασκαφή και αναστήση στο αρχαίο Πανόλιον από τον Βασιλόγιannis Π., Δελφοβορής Αγγ. (εκδ.), *Μεγάλες σκαφές της ελληνικής αρχαιολογίας*, Αθήνα 2007.*

ΛΕΥΚΩΜΑΤΑ - ΟΔΗΓΟΙ

1. Ακονόροδος Β., *Ολυμπία*, Αθήνα 1901.
2. Κοιμροπούλου Κ., *Οδός της Ολυμπίας. Περιγραφή των ανασκαφών και άλλων των Διονυσίων*, εν Αθήναις 1924.
3. Πετροπούλου Ν., *Οδός Άρματα Ολυμπίας*, εν Αθήναις 1955.
4. Κυριακού Ν., *Κατάλογος των μνημίων της Άρματος Ολυμπίας επί της Διονυσίας αυτής*, εν Αθήναις 1954.
5. Γαλιόλης Ν., *Άρματα Ηλία. Το θέμα των Ολυμπιακών Αγώνων*, Αθήνα 1996.
6. Γαλιόλης Ν., Γαλιόλης Ν., *Ολυμπία. Οδός της Διονυσίας και του αρχού*, Αθήνα 1998.
7. Αρσιγγιάννη Σ., *Ολυμπία. Η κοινή των Ολυμπιακών Αγώνων*, Αθήνα 2001.
8. Μουσεύ Μπενιζέλι, ΝΕΕΓΓ 5 Άρματα: Ελλάδα 1925-1939, Αθήνα 2005.
9. Καλιόλης Ν., *Ολυμπία, οδογράφος ΤΑΠ*, Αθήνα 2004.
10. Κόκοου Μόλυ, *Ολυμπία*, Αθήνα 2005.
11. Βακούτο ΟΑ., *Ολυμπία. Ο αρχαιολογικός κόρυς και τα πρώτα*, Αθήνα 2006.
12. ΥΠΠΟ, *Σύμβα Αρχαιολογίας Σαλπίς στην Ελλάδα από τον 19ο στον 21ο αιώνα*, Αθήνα 2007.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ - ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ

1. Dinsmoor W.B., Searis H.E., «The Date of the Olympia Heraeum», *AM* 49 (1954), 62κ.ε.
2. Willemssen F., *Die Löwenkopf-Werkstaepe vom Dach des Zeus-tempels*, OF 1939.
3. Mallwitz A., Schiering W., *Die Werkstatt des Phidias in Olympia*, 1, OF 1964.
4. Mallwitz A., «Das Heraion von Olympia und seine Vorgänger», in *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, 81 (1966), 310 κ.ε.
5. Mallwitz A., «Das Stadion», *Olympia Bericht* VIII, 1967, 16 κ.ε.
6. Γαλιόλης Ν., «Το ακροατήριο του Ηραίου Ολυμπίας».

- Ἰασηνίων πρὸς Α. Οἰκλάνο, Δ' - 57-65, Αθήναι 1967-68.
- Grunauer G., Der Zeusstempel in Olympia. Neue Aspekte, *Bonn Jahrbücher* 171 (1971).
 - Grunauer F., «Der Zeusstempel in Olympia», *Bonn Jahrbücher* 171 (1971) 114 κ.ε.
 - Mallwitz A., *Olympia und sein Bauplan*, München 1972.
 - Herrmann K., «Die Giebelrekonstruktion des Schatzhauses von Megara», *AM* 89 (1974) 75 κ.ε.
 - Herrmann K., «Erbachlungen zur Schatzhaus-Architektur Olympias», Deutsches Archäologisches Institut, Abteilung Athen: *Neue Forschungen in Griechischen Heiligtümern* (Tübingen) 1976, 521 κ.ε.
 - Ebert Joachim, *OLYMPIA Mythen und Geschichte moderner Weltanschauung*, Wien 1980.
 - Bol K., Das Statuenprogramm des Herodes-Atticus-Nymphäums in Olympia, *OF* 1984.
 - Koenigs W., Die Echolabe, *OF* 1984.
 - Waelde de Jos, «Die Masse der Werkstatt des Phedias in Olympia», in *Bathron Beiträge zur Architektur und verwandten Künsten*. Für Heinrich Drenop zu seinem 80. Geburtstag, Saarbrücken 1980, 387 κ.ε.
 - Heiden J., «Die archaischen Dächer von Olympia», *Hesperia* 59 (1990), 41 κ.ε.
 - Hitzl K., Die Kaiserzeitliche Statuenausstattung des Metroon, *OF* 1991.
 - Schiering W., Die Werkstatt des Phidias in Olympia. 2. Werkstattatlas, *OF* 1991.
 - Herrmann K., «Die Schatzhäuser in Olympia» στο *Coulson-Kyrieleis (επιμ.)*, *Proceedings of an International Symposium at the Olympic Games, 5-9 September 1988, Athens 1992*, 25 κ.ε.
 - Winter N. A., *Greek Architectural Tomacots*, Oxford 1995.
 - Heiden J., «Klassische Dächer von Olympia», στο Nancy A. Winter (ed.), *International Conference on Greek architectural terracottas of the Classical and Hellenistic periods*, December 12-15, 1991, 135-139. *Hesperia Supplement xxvii*, Princeton, N. Jersey 1994.
 - Heiden J., «Die Tondächer von Olympia», *OF* 1995.
 - Heilmeyer W.-D., *OLYMPIA, 125 Jahre Ausgrabungen der Berliner Museen in Olympia*, Berlin 2000.
 - Heilmeyer W.-D., Die Phedias-Werkstatt in Olympia, und Die griechische Klassik Idee oder Wirklichkeit. Eine Ausstellung im Martin-Cropius-Bau, Berlin 1. März - 2. Juni 2002, 508 κ.ε.
- ### ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΕΠΟΥ
- Kyrieleis H., «Zu den Anfängen des Heiligtums von Olympia», *OLYMPIA 1875-2000*, Mainz 2002, 215 κ.ε.
 - Rambach J., «Olympia 2500 Jahre Vorgeschichte vor der Gründung des eisenzeitlichen griechischen Heiligtums», στο *OLYMPIA 1875-2000*, Mainz 2002, 177 κ.ε.
 - Rambach J., «Olympia in aussehenden 5. Jahrtausend v. Chr.: Bindeglied zwischen zentralen und östlichem Mittelmeerraum», στο E. Alram-Stern, *Die Ägäische Frühzeit, 2. Serie Forschungsbericht 1975-2002, 2. Band, Teil 2*, Die Frühbronzezeit in Griechenland mit Ausnahme von Kreta, Wien 2004, 1199 κ.ε.
 - Kyrieleis H., Anfänge und Frühzeit des Heiligtums von Olympia. Die Ausgrabungen am Pelopon 1987-1996, *OF* 2006.
- ### ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ - ΑΝΑΘΗΜΑΤΑ
- Evelyn-White H. G., «The Throne of Zeus at Olympia», *JHS*, XXXVIII (1908), 49 κ.ε.
 - Ferret G., *Passifit*, Paris: Renouard 1910.
 - Kunze E., *Neue Mitteilungen griechischer Kunst aus Olympia*, München 1948.
 - Kähler H.V., *Das griechische Altentpild*, München 1949.
 - Kunze E., Archaischer Schildbärner. Ein Beitrag zur frühgriechischen Bildgeschichte und Sagenüberlieferung, *OF* 1950.
 - Kunze E., «Helme», *Ol. Bericht VI*, 1956, 118 κ.ε.
 - Kunze E., «Ein Rambock», *Ol. Bericht V*, 1956/75 κ.ε.
 - Willemsen F., Dreifüßkessel von Olympia. Alte und Neue Funde, *OF* 1957.
 - Καρθάδ Χ., «Σεπτέριον και Ιεροδίδειον του ανατολικού ακρωτηρίου της Ολυμπίας», *AE* 1965, 148 κ.ε.
 - Richter G., «The Phedias Zeus at Olympia», *Hesperia* 55 (1946), 146 κ.ε.
 - Ashmole B., *Valouris N., The sculptures of the temple of Zeus*, London 1967.
 - Simon E., «Zu den Giebeln des Zeusstempels von Olympia», *AM* 85 (1968) 147 κ.ε.
 - Safflund M. L., *The East Pediment of the temple of Zeus at Olympia*, Göteborg 1970.
 - Τσαλοῦδαν Α., «Χαλκά ελαιοῦρα μετὸ φερμαίων κομμηδίων», *AE* 1972, 115 κ.ε.
 - Τσαλοῦδαν Α., «Ὀῦτος μετὰ τοὺς [Ἰάπωνας]», *AE* 1972, 127 κ.ε.
 - Heilmeyer W.-D., Frühe olympische Tonfiguren, *OF* 1972.
 - Καροῦλαρος Θ. Γ., «Παρθενότητες ἐκ τῶν κροσσόδωνων τῶν αὐτοῦ τῶν Κλυμιακῶν», *AE* 1972, 38 κ.ε.
 - Scheidel K., «Die Ägäiden, Onatas und Olympia», *Antike Kunst* 16 (1973), Heft 1, 90 κ.ε.
 - Grunauer F., «Der Westgiebel des Zeusstempels von Olympia», *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 89 (1974), 1 κ.ε.
 - Gauer W., Die Tonfiguren aus den Brunnen untern Stadion-Nordwall und im Südost-Gebiet, *OF* 1975.
 - Bol P. C., Grossplastik aus Bronze in Olympia, *OF* 1978.
 - Τσαλοῦδαν Χ., *Τρίτων ἦτο*, «Νῦν παρουσιάζοι το ἔργου το Προξενείου στο νέο Μουσείο της Ολυμπίας», *ΑΑΑ* XII, 1978, 265 κ.ε.
 - Heilmeyer W.-D., Frühe olympische Bronzefiguren. Die Tierotive, *OF* 1979.
 - Harndorf F. W., *Karpmetra*, *Ol. Bericht X*, 1981, 192 κ.ε.
 - Philipp H., Bronzeschmuck aus Olympia, *OF* 1981.
 - Bol R., Das Statuenprogramm des Herodes-Atticus-Nymphäums in Olympia, *OF* 1984.
 - Herrmann H.-V., *Die Olympia-Skulpturen*, Darmstadt 1987.
 - Μουστακά Α., «Κεντρικό ακρωτήριο με παράσταση Γίγαντομαχίας από την Ολυμπία», *Πρακτικά του XII Διεθνούς Συνεδρίου Κλασικής Αρχαιολογίας*, Αθήνα, 4-10 Σεπτεμβρίου 1985, τ. Γ', Αθήνα 1988.
 - Bol P. C., Argivische Schilde, *OF* 1989.
 - Gauer W., Die Bronzegefäße von Olympia. 1. Kessel und Becken mit Unterzaten, Keller, Taster, Hydrien, Eimer, Situlen und Cistene, Schropfpumpen und verschiedenes Gerät, *OF* 1991.
 - Hitzl K., Die Kaiserzeitliche Statuenausstattung des Metroon, *OF* 1991.
 - Kunze E., Beinschienen, *OF* 1991.
 - Moustaka A., Grossplastik aus Ton in Olympia, *OF* 1993.
 - Heilmeyer W.-D., «Frühe olympische Bronzefiguren – Die Wagnotive», *Ol. Bericht IX*, 1994, 172 κ.ε.
 - Prückner H., «Eine Nike zum Fest», στο R. Stöppcher (Hrsg.), *Lebendige Antike. Rezeptionen der Antike in Politik, Kunst und Wissenschaft der Neuzeit*, Kolloquium für Wolfgang Schiering, *Mannheimer Historische Forschungen*, Mannheim, 1995, 187 κ.ε.
 - Schilbach J., Etrische Keramik des 5. und 4. Jahrhunderts, *OF* 1995.
 - Kschmitt W., Die sieben Weltwunder, ihre Erbauung, Zerstörung und Wiederentdeckung, Mainz am Rhein, 1984-1996.
 - Lapatin K. D. S., «Phedias ἀλεγορουπός», *AIA* 101 (1997), 665 κ.ε.
 - Borell B., Rittig D., Orientalische und griechische Bronzezeitliis aus Olympia, *OF* 1998.
 - Schilbach J., *Massbecher aus Olympia*, *Ol. Bericht XI*, 1999, 525 κ.ε.
 - Himmelmann N., «Frühe Weisgeschenke in Olympia», *OLYMPIA 1875-2000*, 125 Jahre Deutsche Ausgrabungen, Internationales Symposium, Berlin 9.-11. November 2000, Mainz am Rhein 2002, 91, κ.ε.
 - Kunze-Gette/Heiden/Buraw, Archaische Keramik, *OF* 2000.
 - Kunze Max (Hrsg.), *Die Sieben Weltwunder der Antike. Wege der Wiedergewinnung aus sechs Jahrhunderten*, Eine Ausstellung des WINKELMANN-MUSEUMS STENDAL vom 16. August bis 12. October 2005, (Axel Rögler, VII, Die Zeusstatue von Olympia, 151-171), Mainz 2005.
 - Philipp H., Archaische Silhouetterelbe und Schildzeichen in Olympia. Mit einem Beitrag von H. Born, *OF* 2004.
 - Kyrieleis H., *Paros und Olympia: zu den Skulpturen des Zeusstempels in Olympia*, στο Nik. Χρ. Τζουμποῦδης (επιμ.), *ΓΕΝΕΡΑΤΟΝ*, Αναμνηστικὸ ἔργον τῶν ἐπισημοῦστων ἀδελφῶν

Παναγιώτης του Διονυσίου Κουλαδικός τέχνη, Αθήνα 2006, 185 κ.ε.
 46. Ν. Κολιός - Γ. Διονυσίου (επιμ.), ΠΡΑΞΙΤΕΛΗΣ, Οδηγός της Έκθεσης, Ε.Α.Μ., 25.7 - 31.10.2007, Αθήνα 2007.
 47. Schultz P., «Leschares' Argaeal Portraits in the Philippeion», στο P. Schultz (ed.), *Early Hellenistic Portraiture. Image, Style, Context*, 2007, 205 κ.ε.

ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ - ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ

1. Moretti L., «Olympionikai, I vincitori negli antichi agoni olimpici», *Mem. Linc. ser. 8, 8, 2* (1957), 53 κ.ε.
 2. Drees L., *Olympia. Götter, Künstler und Athleten*, Stuttgart 1968.
 3. Moretti L., «Supplemente al Catalogo degli Olympionikai», *Klio* 52 (1970), 295 κ.ε.
 4. Αλεξανδρίδης Οά. (επιμ.), Το Πνεύμα και το Σώμα. Οι αθλητικοί αγώνες στην αρχαία Ελλάδα, κατάλογος έκθεσης, ΥΠΠΟ-ΕΑΜ, Αθήνα 1989.
 5. Βολαβόνης Π., *Άθλα, Αθλητές και Εναλλά*, Αθήνα 1996.
 6. Wacker Chr., *The Record of the Olympic Victory List*, *Niképhantos* 11 (1990), 59 κ.ε.
 7. Sinn U., *OLYMPIA. Cult, Sport and Ancient Festival*, Princeton 2000.
 8. Ξυθώρης Ε., *Το Ολυμπιακό Πνεύμα. Από τη γέννηση μέχρι την αποξήλωση του*, Αθήνα 2000.
 9. Στοιβαδόπουλος Ν., Τσιουλιόγος Γ. (επιμ.), *Αρχαιολογία Ολυμπιακής της Αρχαίας, Υπουργείο Αρχαίων*, Αθήνα 2001.
 10. Γκολιόρης Ν. (γενικά εισαγωγή), *Ο Ολυμπιακός Αγώνας στην Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα 2005.
 11. Βολαβόνης Π., *Ισχύς και Αθρόνη στην αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα 2004.
 12. Φωρούσης Ν., *Λεβένι των Αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων*, Αθήνα 2004.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΕΩΝ

1. Kunze E., *100 Jahre deutsche Ausgrabungen in Olympia*, München 1972.
 2. Jantzen U. (ed.), *Neue Forschungen in griechischen Heiligtümern. Internationales Symposium in Olympia 10.-12.10.1974*, Tübingen, 1976.
 3. Kyrieleis H. (ed.), *Archaische und klassische griechische Plastik. Akten des internationalen Kolloquiums vom 22.-25. April 1985 in Athen*, 1986.
 4. Coulson W., Kyrieleis H., *Proceedings of an International Symposium on the Olympic Games*, 5-9 September 1988, Athens 1992.

5. Θάμμελς Π., Κόνιν Β. (επιμ.), *Προσέχθησαν Δέοντες και Ολύμπια*, Προσεχά του Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα 29-30 Μαΐου 1998, Αθήνα 2002.
 6. Η. Kyrieleis (επιμ.) *OLYMPIA 1875-2000 125 Jahr Deutsche Ausgrabungen*, Internationales Symposium, Berlin 9.-11. November 2000, Mainz am Rhein 2002.

ΔΙΑΦΟΡΑ

1. Καπαρίσιος Ν., *Ολυμπιακά* (ιστορική συλλογή), εν Αθήναις 1927.
 2. Καζαντζάκης Ν., *Ταθρόνηται* (6η έκδοση), Αθήνα 1969.
 3. Κορράς Γ.Ε., «Αίμιλλος και Ουγκος Ζεός», *ΑΕ*, 1972, 208 κ.ε.
 4. Γκολιόρης Ν., *Το Νέον Μουσείο Ολυμπίας*, *ΑΛΛ* VI, 1, 1975, 55 κ.ε.
 5. Κορράς Γ.Ε., *Τα μνημεία κρήνη κρήνη*, Αθήνα 1975.
 6. Καρβαρά Χ., *Θρησκευτικά και πολιτικά σημεία των αμαρτωλών της Ολύμπιας*, 1978.
 7. Ξυθώρης Θ., *Ελευσίαι*, Αθήνα 1981.
 8. D.A.I. *Archäologienbildnisse. Festschrift und Karlsruher Beiträge zur klassischen Archäologie deutscher Sprache*, Mainz am Rhein 1988.
 9. Μουστάκας Α., «Μορφή και συμβολισμός της Νίκης στην Αρχαία Ολυμπία», στο Coulson-Kyrieleis 1992, 39 κ.ε.
 10. Jantzen Eva, *Als ganz Griechenland noch ein Arkadien war*, *Tafelbuch 1938-1939*, Köln 1996.
 11. Μουσελιό Μηνόμο, *Αρχαία και σύγχρονη γλυπτική στην Ελλάδα*, Αθήνα 2002.
 12. Trianti I., «Neue technische Beobachtungen an den Skulpturen des Zeusstempels von Olympia», *OLYMPIA 1875-2000*, Mainz 2002, 281 κ.ε.
 13. Σαφάκης Α., «Αδελφοί Ρωμαίοι. Μια μεγάλη οικογένεια φωτογράφων», περιοδικό *Φωτογράφοι*, Δεκέμβριος 2004, τεύχος 152, 70 κ.ε.
 14. Themelis P., «Die Bruder A. und K. Dimitriadis, Kommissare der Ausgrabungen in Olympia (1875-1887)», στο Kreuz N., Schweizer B. (επιμ.), *ΠΑΡΑΘΕΡΙΑ. Αρχαιολογικά Ζητήματα in ihrer katholischen und politischen Dimension. Beiträge für Werner Gaer*, Scriptorium 2006, 545 κ.ε.
 15. Herrmann K., «Wer nie Pfalz mit Unschlitt aß... Das alte Grabungshaus in Olympia und seine Bewohner», στο Steuben H. v., Lahusen G., Kotsidu H., (επιμ.) *ΔΙΟΤΥΜΕΙΟΝ. Festschrift zu Ehren von Peter Cornelis Baf*, Bibliopolis 2007, 15 κ.ε.
 16. Πετρόπουλος Β., *Βασίλειος Αενοπόδος (1857-1950)*, *Ιστορική, κ.δ.*, 97-130, Αθήνα 2007.

Φ Ω Τ Ο Γ Ρ Α Φ Ι Ε Σ — Σ Χ Ε Δ Ι Α

ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ ΣΩΚΡΑΤΗΣ: 12, 40, 55, 57-58, 160-162, 164-167, 170-181, 202-251, 255-275, 275, 286-288, 292-295, 297-301, 305, 308-310, 315-319, 322-323, 327, 329, 331-332, 334-335, 339

ΦΑΦΑΛΗΣ ΠΩΡΓΟΣ: 8, 16-17, 34-35, 36, 38-39, 41, 42-47, 49-54, 56, 59-79, 81, 85, 85, 87-154, 156-158, 163 κάτω, 168, 185-201, 274, 277-280, 284 κάτω, 289-291, 302, 304, 307, 320, 324-326, 335, 336, 360, 362-363

ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΠΕΤΡΟΣ: 8, 155, 156 λεπτομέρεια, 145 πάνω, 182

ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΑΘΗΝΩΝ: 4-5, 23-29, 31· οι φωτο. 282 και 284 πάνω δημοσιεύονται με την ευγενική φροντίδα του κ. Klaus Herrmann © DEUTSCHES ARCHÄOLOGISCHES INSTITUT ATHEN

ΓΕΝΝΑΔΕΙΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ: 19, 20, 22 ©

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΥΠ.ΠΟ/Δ.Ε.Α.Μ: 21 ©

ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ: 188 κάτω, 284 κάτω δεξιά ©

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ Ζ' ΕΠΚΑ: 32, 82, σχέδιο 172, σχέδιο 174, σχέδιο 181, σχέδιο 287, σχέδιο 292 ©

ΓΕΩΡΓΙΑ ΕΜΜ. ΧΑΤΖΗ

ΤΟ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
ΟΛΥΜΠΙΑΣ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ, ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΑΦΑΛΗΣ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΑΛΑΠΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΛΟΚΥΡΗΣ

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ : ΡΑΛΛΟΥ ΜΕΛΕΤΗ

ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΦΙΛΑΜ : Δ. ΠΛΕΣΣΑΣ ΕΠΕ

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΩΝ : ΝΙΚΟΣ ΛΑΓΟΣ, ΕΛΙΖΑ ΚΟΡΚΙΝΗ

ΕΚΤΥΠΩΣΗ : ΦΩΤΟΛΙΘ & ΤΥΠΙΣΟΝ ΑΕ

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ : Κ. ΣΤΑΜΟΥ & ΣΙΑ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΔΙΟΡΘΩΣΗ : ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΜΠΟΥΚΑΛΑΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ

ΕΙΡΗΝΗ ΛΟΥΒΡΟΥ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΑΥΤΟ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΕ ΧΑΡΤΙ HANNOART SILK 170 ΓΡ. ΣΕ 24.400 ΑΝΤΙΤΥΠΑ
ΤΟΝ ΟΚΤΩΒΡΙΟ ΤΟΥ 2008 ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

